

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

На правах рукопису

РИБАЛКО ВОЛОДИМИР ОРЕСТОВИЧ

УДК 343.13 (477)

**ОЦІННІ ПОНЯТТЯ
В КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Науковий керівник:
Навроцька Віра Вячеславівна,
кандидат юридичних наук, доцент

Львів – 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ДОКТРИНАЛЬНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОЦІННИХ ПОНЯТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ	14
1.1. Аналіз сучасних концепцій оцінних понять.....	14
1.2. Теорія та практика закріплення у кримінальних процесуальних нормах оцінних понять.....	31
1.3. Узагальнення правозастосовних помилок у тлумаченні оцінних понять та їх попередження.....	34
Висновки до першого розділу.....	47
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ НОРМ, ЩО МІСТЯТЬ ОЦІННІ ПОНЯТТЯ	50
2.1. Використання оцінних понять для правової регламентації окремих запобіжних заходів та обґрунтування підстав їх застосування.....	50
2.2. Оцінні поняття, які використовують для регламентації порядку об'єднання та виділення матеріалів кримінального провадження.....	88
2.3. Оцінні поняття, які використовують у кримінальному провадженні на підставі угод.....	121
Висновки до другого розділу.....	155
ВИСНОВКИ	168
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	173
ДОДАТКИ	219

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АРК	- Автономна Республіка Крим
ВПС ЗСУ	- Військово-повітряні сили Збройних Сил України
ВССУ	- Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ
ВСУ	- Верховний Суд України
ДА	- домашній арешт
ЄДРР	- Єдиний державний реєстр судових рішень
ЄСПЛ	- Європейський суд з прав людини
ЗЗ	- запобіжний захід
ЗСТ	- злочин середньої тяжкості
ІС	- інтерес суспільства
КВ	- кримінальна відповідальність
КВІ	- кримінально-виконавча інспекція
КК УРСР	- Кримінальний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки
КК України	- Кримінальний кодекс України
ЦК України	- Цивільний кодекс України
КМУ	- Кабінет Міністрів України
КП	- кримінальне провадження
КПК РФ	- Кримінально-процесуальний кодекс Російської Федерації
КПК України	- Кримінальний процесуальний кодекс України
КСУ	- Конституційний Суд України
НМДГ	- неоподаткований мінімум доходів громадян
НПА	- нормативно-правовий акт
ОП	- оцінні поняття
ОТЗ	- особливо тяжкий злочин
ПВ	- позбавлення волі
ПЗМХ	- примусові заходи медичного характеру

ПпН	- передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд
ТЗ	- тяжкий злочин
ТпВ	- тримання під вартою
УпВВ	- угоди про визнання винуватості
УпП	- угоди про примирення

ВСТУП

Актуальність теми. Використання оцінних понять є усталеним прийомом законодавчої техніки. Вітчизняний законодавець не поспішає відмовлятися від нього. Порівняльний аналіз КПК України 1960 р. та КПК України 2012 р. свідчить, що кількість оцінних понять не тільки не зменшується, а й, навпаки, зростає.

Неоднаковий рівень правосвідомості правозастосувачів та відсутність законодавчого роз'яснення низки оцінних понять спричиняє різнобій у тлумаченні одних і тих самих оцінних понять (зокрема, «необхідності» – як підстави для об'єднання та виділення матеріалів кримінальних проваджень, «довіри» й «особливої довіри» – як підстав для визначення кількості поручителів тощо).

Припущення про недостатній рівень розуміння численних оцінних понять, часто використовуваних у кримінальному процесуальному праві, було перевірено під час анкетування. З'ясовано, що 64,5% респондентів часто, а 18,0% іноді стикаються з труднощами під час застосування кримінальних процесуальних норм, що містять оцінні поняття. Таким чином, для 82,5% учасників анкетування оцінні поняття тією чи іншою мірою становили проблему.

Значний внесок у дослідження юридичної природи оцінних понять зробили фахівці з теорії права: С. С. Алексєєв, Т. В. Кашаніна, В. М. Косович, А. С. Піголкін, П. М. Рабінович, О. Ф. Черданцев.

З позицій кримінально-правової теорії питання нормативної сутності оцінних понять розглядали Я. М. Брайнін, Р. С. Джинджолія, О. В. Кобзева, В. М. Кудрявцев, О. В. Наумов, М. І. Панов, В. В. Пітецький, С. Д. Шапченко, О. С. Шумиліна та ін. Різні аспекти цієї тематики у сфері кримінального судочинства висвітлено в працях таких учених, як: С. С. Безруков, Д. К. Василяка, М. М. Гродзинський, Ю. М. Грошевой, А. Я. Дубинський, П. С. Елькінд, О. В. Капліна, Е. Ф. Куцова, П. А. Лупинська, В. Т. Маляренко, П. Г. Марфіцин, О. Р. Михайленко, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, І. Л. Петрухін, В. М. Савицький, М. В. Салтєвський, М. І. Сірий, С. М. Стахівський, В. М. Стратонов, М. С. Строгович, В. П. Шибіко, М. Є. Шумило та ін.

Проблемам оцінних понять кримінального процесуального права присвячено декілька захищених в Україні дисертаційних робіт, серед яких: І. А. Тітко «Нормативна сутність оцінних понять в кримінально-процесуальному праві України» (м. Харків, 2009 р.), Д. К. Василяка «Застосування оціночних понять та термінів у кримінальному процесі України» (м. Запоріжжя, 2011 р.). На цю саму тематику виконано роботи із загальної теорії права (В. М. Косович, 1996 р.) та окремих правових галузей (А. С. Черноус, 2008 р.; В. А. Біленко, 2012 р.; О. В. Веренкіотова, 2013 р.; І. В. Турчин-Кукаріна, 2013 р.; О. Г. Глухий, 2013 р.).

Проте багато проблем, які стосуються оцінних понять, є недостатньо дослідженими або дискусійними. Так, детального розгляду потребують питання, пов'язані з використанням цих понять для правової регламентації окремих запобіжних заходів та порядку об'єднання й виділення матеріалів кримінального провадження. Також у зв'язку із закріпленням у КПК України можливості здійснення кримінального провадження на підставі угод виникає необхідність аналізу оцінних понять, які є підставами для відмови в затвердженні угод, зокрема «невідповідність умов угоди інтересам суспільства», «очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань», «обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним».

Зазначені обставини визначають актуальність дослідження аналізованої проблеми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації відповідає Пріоритетним напрямкам розвитку правової науки на 2011–2015 роки (затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 24 вересня 2010 р. №14-10), узгоджується зі Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки (схваленою Указом Президента України від 20 травня 2015 р. №276/2015). Дисертаційне дослідження виконано у рамках науково-дослідної проблематики кафедри кримінального процесу та криміналістики Львівського державного університету внутрішніх справ «Протидія злочинам, підслідним ОВС: правові,

кримінологічні та криміналістичні аспекти» (номер державної реєстрації 0112U007493).

Тема дисертації затверджена вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ (протокол № 7 від 25 лютого 2011 р.).

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є розкриття правової природи та теоретичної основи використання оцінних понять у кримінальному процесуальному праві. Зокрема тих, які використовуються для регламентації окремих запобіжних заходів, порядку об'єднання та виділення матеріалів кримінального провадження, провадження на підставі угод.

Зазначена мета зумовила необхідність розв'язання таких завдань:

- здійснити аналіз сучасних концепцій оцінних понять;
- дослідити теорію та практику закріплення у кримінальних процесуальних нормах оцінних понять;
- узагальнити правозастосовні помилки у тлумаченні оцінних понять та виокремити заходи щодо запобігання їм;
- вивчити використання оцінних понять для правової регламентації окремих запобіжних заходів та обґрунтування підстав застосування цих заходів;
- розкрити особливості застосування оцінних понять, що використовують для регламентації порядку об'єднання та виділення матеріалів кримінального провадження;
- проаналізувати законодавчу регламентацію та практику застосування оцінних понять, які використовують у кримінальному провадженні на підставі угод;
- розробити пропозиції з удосконалення положень кримінального процесуального законодавства України, що містять оцінні поняття.

Об'єктом дослідження є закономірності формування та застосування норм кримінального процесуального права, що містять оцінні поняття.

Предметом дослідження є оцінні поняття в кримінально-процесуальному праві України.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять загальнофілософські, загальнонаукові, логічні та спеціальні методи теоретичного та

емпіричного рівня, основними з яких є діалектичний, логічний, аналітичний, спостереження, моделювання, системний, експериментальний, соціологічний (узагальнення, анкетування, порівняння, статистичної вибірки) та інші.

Системно-структурний метод використано під час вивчення існуючих концепцій оцінних понять, сутності та властивостей оцінних понять, розвитку наукових знань про оцінні поняття, теорії та практики закріплення у кримінальних процесуальних нормах оцінних понять, правозастосовних помилок у тлумаченні оцінних понять (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3); історичний – при аналізі розвитку наукових знань про оцінні поняття (підрозділи 1.1, 1.2); формально-логічний – для розкриття проблем з'ясування змісту оцінних понять у кримінальному процесуальному праві України, попередження правозастосовних помилок під час їх тлумачення (підрозділи 1.1, 1.3); логіко-юридичний – для встановлення змісту оцінних понять в окремих інститутах кримінального процесуального права (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3); соціологічний – для дослідження широкого спектра думок при вивченні практики тлумачення та застосування оцінних понять, врахування позицій практиків та науковців щодо необхідності внесення змін в положення кримінального процесуального законодавства, що містять оцінні поняття (підрозділи 1.1, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3); порівняльно-правовий – для узагальнення оцінних понять вітчизняного і зарубіжного, раніше чинного і діючого кримінального процесуального законодавства, що дало можливість внести конкретні пропозиції стосовно вдосконалення положень КПК України, що містять оцінні поняття (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3); статистичного – виявлення проблем у застосуванні оцінних понять кримінального процесуального права України (підрозділи 1.1, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3).

Емпіричну базу дослідження становлять дані вивчення матеріалів 273 судових рішень (розміщених у Єдиному державному реєстрі судових рішень), прийнятих судами України впродовж 2008–2015 рр.; результати анкетування 217 осіб, серед яких: 43 – судді місцевих судів, 21 – суддя апеляційних судів, 24 – прокурори, 37 – слідчі прокуратури, 92 – слідчі органів внутрішніх справ (м. Київ, м. Львів, м. Харків, Івано-Франківська, Тернопільська, Запорізька, Рівненська області).

Нормативно-правову та інформаційну основу дисертаційного дослідження становили Конституція України, чинне кримінальне процесуальне законодавство України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, рішення Конституційного Суду України, ЄСПЛ, постанови Пленуму Верховного Суду України, інформаційні листи Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, законодавство низки зарубіжних держав, проекти КПК України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є самостійним комплексним дослідженням, у якому на монографічному рівні вперше після прийняття КПК України здійснено аналіз теоретичних і практичних проблем тлумачення та застосування оцінних понять, зокрема в окремих його інститутах. Наукова новизна результатів дослідження міститься в таких положеннях:

уперше:

- аргументовано, що найбільш ефективним підходом до вирішення питання про автентичне тлумачення оцінних понять буде ситуація, за якої примітки, які містять критерії оцінних понять, що найбільш часто зустрічаються у відповідній главі, «очолять» глави КПК України (зокрема у главі 35 доцільно закріпити критерії такого оцінного поняття як «суспільний інтерес»); у тих же випадках, коли у певній статті КПК України використовується різновид оцінного поняття, що не є поширеним, критерії його тлумачення слід зазначити у примітці до цього законоположення;

- обґрунтовано положення, що стосуються підстав застосування запобіжних заходів, при регламентації яких у КПК України використані оцінні поняття (як-от, «загроза громадському порядку», «обґрунтована підозра у вчиненні особою кримінального правопорушення», «ризик перешкоджання кримінальному провадженню», «ризик вчинення іншого кримінального правопорушення чи продовження правопорушення, у якому особа підозрюється, обвинувачується»);

- доведено доцільність використання низки оцінних понять (таких як «невідповідність умов угоди інтересам суспільства», «очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань», «обґрунтовані

підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним» та «порушення умовами угоди прав, свобод чи інтересів сторін або інших осіб»), які стосуються застосування угод про примирення та угод про визнання винуватості;

- досліджено оцінне поняття «необхідність» як підставу для прийняття протилежних за своєю суттю рішень про об'єднання та виділення матеріалів кримінального провадження і зроблено висновок про те, що редакція ст. 217 КПК України не завжди дозволяє приймати ці рішення з мотивів практичної доцільності;

- зроблено висновок про можливість та необхідність розширення кола суб'єктів, яким неповнолітній підозрюваний чи обвинувачений може бути переданий під нагляд шляхом залучення до нього «інших осіб, які заслуговують на довіру»;

удосконалено:

- наукові підходи до оптимізації законодавчої лексики (зокрема, норм, що містять оцінні поняття) шляхом узагальнення та систематизації синонімів, які позначають певне поняття, та їх уніфікації;

- аргументацію позицій, згідно з якими особиста порука повинна застосовуватися лише за клопотанням поручителів та згоди особи, щодо якої дається порука, що свідчить про відносини взаємної «довіри» між ними;

- положення про те, що резонансність справи, її висвітлення у ЗМІ, не може бути критерієм «відповідності (чи невідповідності) умов угоди інтересам суспільства»;

- твердження про недоцільність відмови у затвердженні угоди на підставі «невідповідності її умов інтересам суспільства» у зв'язку з наявністю обставин, які обтяжують покарання та негативно характеризують обвинуваченого, якщо такі були повною мірою взяті до уваги сторонами під час узгодження покарання;

набуло подальшого розвитку:

- твердження про можливість укладення угод у провадженнях щодо злочинів, унаслідок яких настала смерть потерпілого, оскільки їх умови не обов'язково будуть суперечити «інтересам суспільства» і вимогам законодавства;

- теоретичне положення, згідно з яким багатооб'єктні злочини, що спрямовані проти інтересів приватної особи та публічних інтересів, не повинні входити до переліку діянь, стосовно яких допустиме укладення угод про примирення з огляду на суперечність умов такої угоди «інтересам суспільства»;

- положення про необхідність відмови у затвердженні угоди у зв'язку з «порушенням її умовами прав та інтересів сторін», коли у межах цього провадження є можливість прийняти інше рішення, що за своїми кримінально-правовими наслідками буде більш вигідним для обвинуваченого (зокрема звільнення від кримінальної відповідальності).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що наведені в роботі висновки та пропозиції використовуються в:

– науково-дослідній сфері – як теоретичне підґрунтя для подальших досліджень оцінних понять в кримінальному процесуальному праві України;

– правотворчій сфері – при підготовці законопроектів у частині внесення змін і доповнень до окремих положень чинного Кримінального процесуального кодексу України (лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності № 04-18/12-1752 від 22 липня 2015 р.);

– правозастосовній сфері – для підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування (акт впровадження у практичну діяльність Головного управління Міністерства внутрішніх справ України у Львівській області від 24 червня 2015 р.);

– навчальному процесі – при викладанні та вивченні кримінального процесу, підготовці спецкурсів, підручників, навчальних посібників з кримінального процесу (акт впровадження у навчальний процес Львівського державного університету внутрішніх справ від 17 червня 2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Положення, які викладені в дисертації та виносяться на захист, розроблені автором особисто. Особистий внесок дисертанта в підготовці статті, опублікованої в науковому фаховому виданні спільно з В. В. Навроцькою, полягає в розробці теоретичних і практичних проблем укладення угод про примирення та визнання винуватості. Зокрема, в обґрунтуванні того, що

злочини спрямовані як проти інтересів приватної особи, так і публічних інтересів, не повинні входити до переліку діянь, стосовно яких допустиме укладення угод про примирення; твердження, що за наявності підстав для звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим та одночасним надісланням до суду обвинувального акту з підписаною сторонами угодою про примирення, потрібно звільняти від кримінальної відповідальності. Наукові ідеї та розробки, що належать співавтору опублікованої праці, у дисертації не використовуються, висновки та положення мають самостійний характер.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідалися й обговорювалися на міжнародних, всеукраїнських і регіональних науково-практичних конференціях, круглих столах, симпозіумах, форумах: «Механізм правового регулювання правоохоронної та правозахисної діяльності в умовах формування громадянського суспільства (осінні юридичні читання)» (м. Львів, 2009 р.); «Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави» (м. Львів, Одеса, 2010 р.); «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (м. Львів, 2010 р.); «Порівняльне правознавство: філософські, історико-теоретичні та галузеві аспекти» (м. Львів, 2010 р.); «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, 2010 р.); «Проблеми реформування кримінальної юстиції: український контекст і міжнародний досвід» (м. Луганськ, 2011 р.); «Роль права у забезпеченні законності та правопорядку» (м. Запоріжжя, 2012 р.); «Формування правової держави в Україні: проблеми та реалії» (м. Запоріжжя, 2012 р.); «Відповідальність за кримінальні правопорушення у сучасному вимірі» (м. Одеса, 2013 р.); «Закон і Бізнес» (м. Київ, 2014 р.); «Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції» (м. Харків, 2014 р.); «Актуальні питання державотворення в Україні» (м. Київ, 2014 р.); «Альтернативні способи вирішення спорів (ADR)» (м. Львів, 2014 р.); «Актуальні проблеми юридичної науки на шляху сучасної розбудови держави і суспільства» (м. Суми, 2014 р.); «Еволюція уявлень про злочини і покарання у суспільно-правовій думці (до 250-річчя праці Чезаре Беккарія «Про злочини та покарання»)» (м. Харків, 2014 р.); «Забезпечення єдності судової

практики у кримінальних справах в контексті подій 2013–2014 років в Україні» (м. Київ, 2014 р.); «Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції» (м. Харків, 2015 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації відображено в 25 опублікованих працях, з яких: 6 – статті в наукових фахових виданнях України з юридичних наук, 1 – стаття в зарубіжному виданні, 18 – матеріали конференцій, круглих столів, симпозіумів, форумів.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, що об'єднують 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації – 282 сторінки, з яких: основний текст – 172 сторінки, список використаних джерел (489 найменувань) – 46 сторінок, додатки – 64 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ОЦІННИХ ПОНЯТЬ

У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

1.1. Аналіз сучасних концепцій оцінних понять

Правова ідея – першооснова правотворчості, однак щоб її правильно зрозуміло населення, потрібен адекватний виклад та відповідна їй форма. Відоме ставлення до цього російського реформатора Петра I: «Хто прожекти [проекти законів. – *В. Р.*] буде аби як ляпати, того чину позбавлю та батогом драти звелю – для науки нащадків!» [297, с. 7].

Проблеми удосконалення юридичної термінології дедалі частіше стають предметом обговорення на сторінках спеціальних видань. Зокрема В. М. Савицький свого часу сповістив професійне юридичне співтовариство, що приблизно 25% усіх порушень законності зумовлені недосконалістю парламентської продукції – неповнотою, неясністю та суперечливістю нормативно-правових актів (НПА) [402, с. 12].

Слід повністю погодитися із твердженням, відповідно до якого ефективність боротьби із злочинністю, стан законності у цій сфері визначається, зокрема, й змістом кримінального процесуального законодавства [406; 407, с. 6; 418, с. 167; 419, с. 206-207; 420, с. 339-340]. Справді, чим досконалішим є закон з погляду юридичної техніки, тим меншою є кількість помилок у його застосуванні, тим вища його практична та виховна роль. І навпаки, закон, написаний некоректно, недбало, може мати наслідком беззаконня під час його застосування.

Чимало дослідників зазначають, що є дві головні вимоги до законодавчих текстів: нормативна мова повинна бути водночас і зрозумілою (йдеться про простоту викладу та зрозумілість для пересічної людини) і точною (мається на увазі чіткість вжитої термінології). Але одна справа заявити про відданість певним правилам, інша ж – їх дотримуватися.

Чіткість і конкретність законодавчих приписів можливі лише до певної міри. Абсолютне «позбавлення» норм кримінального процесуального закону від відносної визначеності не доцільне. А пов'язано це з тим, що, крім вимоги про технічну досконалість нормативних правил, сучасна юридична думка висуває ще й таку вимогу до законотворчості, як її соціальна адекватність: життя, що стрімко змінюється, потребує внесення коректив у «застиглі» офіційні правила. Однак відкликатися на найменші суспільні порухи прийняттям НПА чи внесенням змін в уже чинні не можна.

Колись Наполеон грізно наказував французьким законодавцям: «Пишіть коротко і неясно!» [448, с. 70]. Що стосується лаконізму, то усе зрозуміло – він є об'єктивно необхідним. Вимога ж стосовно нечіткості, «розмитості» викладу норм теж має під собою ґрунт: надмірна деталізація, казуїстичність «зв'язують» ініціативу правозастосувача, перешкоджають урахуванню особливостей кожного конкретного випадку, зрештою, законодавець об'єктивно не здатен врегулювати суспільні відносини так, щоб передбачити усі можливі ситуації. Окрім того, шляхом нечіткості приписів правовому регулюванню надається «гнучкість», «еластичність» та стабільність.

Стабільність є важливою вимогою до парламентської продукції [160, с.12; 169, с. 39; 182, с. 13; 183, с. 126; 240, с. 34; 288; 483, с. 14-24]. Теоретики справедливо зазначають, що тривалість існування є ознакою правової форми: громадяни повинні мати можливість планувати своє життя на перспективу (з урахуванням й державних приписів). У протилежному випадку у населення виникає недовіра до влади. Крім того, у разі частоті зміни нормативних правил про державні вимоги знають тільки юристи, та й то не завжди; про їх грамотне та оперативне застосування й говорити годі. На жаль, у сучасній правотворчій практиці ознака стабільності є радше бажаною.

Тому постає питання: як же подолати суперечність між вимогами стабільності (постійності) закону та його соціальної адекватності? Рекомендації стосовно того, як продовжити життя законів, дає правова доктрина: це нормотворчість з опорою на прогноз розвитку країни (тобто з випередженням), а також використання ОП –

особливих лексичних форм із явно великим діапазоном їх правозастосовного «прочитання».

ОП є самостійним, небезпечним і водночас корисним фрагментом правової мови. У тексті чинного КПК України прикладів таких словоутворень предостатньо: «*нелюдське поводження*» (ч. 2 ст. 11; п. 2 ч. 2 ст. 87; ч. 2 ст. 606); «*розумний сумнів*» (ч. 2 ст. 17) «*неспроможність самостійного захисту своїх прав*» (п. 12 ч. 2 ст. 36), «*складність спростування пояснень*» (п. 5 ч. 2 ст. 97); «*обґрунтована підозра*» (п. 1 ч. 3 ст. 132), «*необхідний час*» (ч. 8 ст. 135), «*поважні причини*» (ст. 138), «*заходи впливу, які можуть завдати шкоди здоров'ю особи*» (ч. 3 ст. 143), «*мінімальний вплив на особу*» (ч. 3 ст. 143), «*реальна загроза*» (ч. 2 ст. 163), «*важливі обставини*» (п. 2 ч. 5 ст. 163), «*надмірне обмеження*» (ч. 4 ст. 173) «*міцність соціальних зв'язків*» (п. 4 ч. 1 ст. 178; п. 4 ч. 2 ст. 585); «*особлива довіра*» (ч. 2 ст. 180), «*значні незручності*» (ч. 4 ст. 195), «*очевидні ознаки*» (п. 2 ч. 1 ст. 208), «*важко зберегти у пам'яті*» (ч. 6 ст. 224), «*різкі відмінності*» (ч. 2 ст. 228), «*суттєвий вплив*» (ч. 7 ст. 228), «*належна якість*» (ч. 3 ст. 232), «*дії, які принижують честь і гідність*» (ч. 4 ст. 241), «*зображення, демонстрація яких може розглядатися як образлива*» (ч. 1 ст. 241), «*істотні суперечності*» (п. 4 ч. 1 ст. 411), «*неадекватна поведінка*» (п. 2 ч. 1 ст. 509) тощо.

Уже на перший погляд й неспеціалістові зрозуміло: у цих та їм подібних законодавчих словосполученнях є недовисловленість, що потребує уточнень; наявна нехарактерна для правової мови вільність; використовуються слова з великим діапазоном значень; ними ніби провокуються дискусії; у них вкладені емоції та художня виразність, зовсім не характерні для нормативної мови.

Використання ОП супроводжує вітчизняне законодавство протягом усього його історичного розвитку. Це пояснюється тим, що Україна належить до романо-германської правової сім'ї, представники якої під час розроблення НПА виходять із принципів пандектистики, до яких належить абстрагуючий метод викладу закону.

Словосполучення «ОП (термін, категорія, ознака)» сьогодні доволі часто трапляється у наукових працях різної галузевої належності та у працях загальнотеоретичного характеру. Таку підвищену увагу до мови НПА можна

пояснити процесами оновлення різних сторін суспільного життя, що потребує якісно нового інструментаря. Сучасна наука кримінального процесуального права тут виступає «флагманом» для інших юридичних дисциплін, оскільки питання законодавчої техніки стають невід'ємною частиною навчальних курсів.

Назву «оцінні» зазначені поняття отримали в юридичній науці не одразу. Розвиток наукових уявлень відображає перехід від негативного ставлення до регламентації зазначених конструкцій у законодавстві до визнання їх його невід'ємною складовою.

Зокрема відомий класик цивілістики І. А. Покровський називав «*каучуковими параграфами*» такі поняття, як «справедливість», «груба необережність» тощо, наявність яких у нормах права він пов'язував із небажанням законодавця ускладнювати себе виснажливим пошуком належного формулюванням і намаганням перекласти відповідальність на плечі суддів [384, с.71]. У цій роботі синонім для позначення норм, що допускають можливість різних тлумачень та висновків, використовуємо термін «*еластичні параграфи*». І. А. Покровський писав: «Соціальна творчість за такого порядку розпилюється, втрачає свій природний центр, а внаслідок цього – ослаблюється, а концентрована законодавча робота замінюється нічим не узгодженою роботою багатьох, у якій без користі витрачається величезна кількість народної енергії» [384, с.103].

Термін «*каучукові постанови*» з'явився у наукових публікаціях з кримінального права для характеристики законодавчих визначень, що не мають чітких меж, «які можна розтягувати в будь-якому напрямку» [317, с.15].

Таке критичне ставлення до ОП сприяло тому, що термін «каучукові норми» набув у радянській правовій науці винятково негативного забарвлення: «*Каучукові норми* – знаряддя розправи над революційними діячами. Неясність та абстрактність сучасного законодавства, введені... у ранг офіційної доктрини, перетворюють буржуазного законодавця у дельфійського оракула, що видавав невизначені звуки і вимовляв неясні слова, сенс яких можна розуміти як завгодно» [450, с.116].

Розділяючи вищенаведений погляд, А. А. Ушакова, О. А. Жидков називав «каучуковими нормами» положення законів, «застосування яких цілком залежало

від розсуду суддів, інакше кажучи, від суддівського свавілля». Появу подібних норм у законодавстві вчений пов'язував з періодом розвитку буржуазного права, однією із тенденцій якого, на його думку, був відхід буржуазії від принципу законності [246, с. 100].

П. М. Рабінович іменував «каучуковими» (чи *аморфними*) поняття, у які можна вкладати довільний зміст. Однак він не визнав наявності подібних формулювань у радянському законодавстві, оскільки під час реалізації норми її зміст визначається «відносно тієї конкретної, найближчої мети, заради якої ця норма встановлена. І тоді вказане поняття набуває кожного разу цілком визначеного змісту» [393, с. 46].

Появі терміна «ОП» юридична наука зобов'язана С. І. Вільнянському, який 1956 р. в одній із своїх праць (присвячених проблемам загальної теорії права) використав формулювання – «ОП у праві» [187, с. 3]. Однак тоді на цю працю вченого особливої уваги не звернули. Після виходу у світ через кілька років монографії В. Н. Кудрявцева «Теоретичні основи кваліфікації злочинів», де розглянуто деякі ОП, інтерес до них значно зріс. Однак у кримінальній процесуальній науці ця проблематика досліджувалася вибірково, фрагментарно, аналізу були піддані лише окремі ОП.

Як справедливо зауважує М. І. Бару, питанням про ОП навіть у підручниках із логіки для юридичних вищих навчальних закладів не було приділено належної уваги [154, с. 104]. Хоча деякі дослідники стверджують, що термін «ОП» використовується не тільки в юриспруденції, але й у філософії [266, с. 25]. Такі вчені посилалися на працю А. А. Івіна «Підстави логіки оцінок», у якій зазначено про «речення, які вказують на те, що людина вважає цінним, що вона вважає поганим чи байдужим, речення, що виявляють переконання людей про те, що є добром, а що є злом» [253, с. 11]. Проте А. А. Івін веде мову не про ОП, а про оцінні судження (що не є тотожними). В. Є. Жеребкін зауважує, що логіка не знає такого терміна, як «ОП» [242, с. 127].

Термін «ОП» є досягненням науки загальної теорії права. Однак він «устоявся» та використовується у науці більшості галузей сучасного права. Тож проблема використання ОП у нормативних актах для правової науки не є новою. Водночас

досі однозначно не вирішене питання про те, є вони явищем об'єктивним чи суб'єктивним, «добром» чи «злом» для права.

Виокремимо думки спеціалістів:

1) теоретик права (який є родоначальником аналізованого терміна) стверджує, що ОП делегують правозастосувачеві «можливість вільної оцінки фактів з урахуванням індивідуальних особливостей конкретного випадку при обов'язковому врахуванні закону» [187, с. 13-14];

2) його послідовники висловлюються більш детально: в ОП законодавець виражає найзагальніші ознаки і властивості предметів та явищ (що передбачає наступну індивідуальну піднормативну регламентацію суспільних відносин юристами-практиками) [156, с.8-9, 37; 157; 161, с. 91; 185, с. 4; 205, с. 5; 266, с. 8; 289, с. 21];

3) деякі дослідники зазначають, що однією з ознак ОП є наявність додаткової процедури оцінки у процесі правозастосування, тобто ОП є таким прийомом законодавчого опису певних подій, явищ, процесів, під час застосування якого багато які їхні характеристики визначаються правосвідомістю правозастосувача [162, с. 5; 267, с. 5; 371, с.78; 440, с.7; 471, с. 26-28];

4) у логіка права ОП є невизначені у законі, теорії чи судовій практиці терміни [244, с. 26];

5) деякі науковці зауважують, що зміст ОП дає змогу вичерпно визначити всі випадки застосування, що дає суб'єктові, який реалізує правову норму, можливість взяти до уваги індивідуальні особливості справи з дотриманням функціонального призначення нормативного припису [174, с. 4-5, 15; 416, с. 68; 417, с. 9];

6) інколи ОП атестують через їх протиставлення однозначним поняттям (застосування однозначних понять не залежать від суб'єктивних думок особи, яка застосовує закон; зміст же ОП визначається як специфікою об'єктивних обставин, так й індивідуальним судженням про них практика) [146, с. 15-24; 242, с.132; 259, с. 29; 270, с. 87-89; 360, с. 99; 416, с. 69];

7) зазначається, що ОП – поняття, не конкретизовані законодавцем, тому уточнювані органом, що застосовує закон [148, с. 56, 273; 193, с. 13; 230, с. 19; 279; 282, с. 56; 355, с. 103; 357, с. 16; 447, с. 63; 474, с. 11; 475, с. 231];

8) ОП визначають як постулати, що дають змогу вкладати в них різні судження залежно від позиції інтерпретатора [256; 272, с. 70; 308, с. 153; 309; 361, с. 318; 375, с. 87-91; 482];

9) стверджується, що ОП значною мірою визначаються правосвідомістю юриста, який застосовує закон; правозастосувач ОП «не тільки порівнює розглядуване явище з певним загальним поняттям, але й формулює... зміст цього поняття» [302, с. 134, 135-136];

10) деякі вчені стверджують, що ОП – це такі поняття, застосування яких передбачає можливість самостійної оцінки конкретного випадку з боку правозастосувачів та здійснення на її основі піднормативного регулювання суспільних відносин [156, с. 37; 314, с. 42; 348, с. 97; 477, с. 12].

Основне у цих висловлюваннях полягає у тому, що ОП є вимушеним кроком законодавця, що свідомо описує певні ситуації неконкретним чином, у результаті чого практик частково перетворюється у правотворця. Головне призначення цього прийому законодавчої техніки у тому, що за допомогою ОП правові норми пристосовуються до різних правових ситуацій [270, с. 113], за їх допомогою законодавець «розбавляє» жорсткість, однозначність та імперативність свого методу [270, с. 116].

У дослідженнях, присвячених цьому питанню, оцінні вислови називають по-різному: 1) «ОП» [154, с. 104-108; 168, с. 63; 242, с. 129-130; 249, с. 25-26; 262, с. 160-167; 263; 266, с.25-31; 316, с. 129-136; 356; 360, с. 99-106; 405, с. 47-54; 456, с. 41-42; 470]; 2) «оцінні терміни» [166, с. 82; 243, с. 7; 20, с. 40; 326, с. 206; 465, с. 93-102]; 3) поряд із виразом «оцінні поняття» використовують як синонім інший – «оцінні категорії» [229; 233, с. 64; 329, с. 88, 98; 335, с. 30]; 4) «оцінні ознаки» [269, с. 90; 299, с. 15; 372, с. 5; 373, с. 6; 427, с. 59-72; 477, с. 4]; 5) ситуаційні поняття [150, с. 28-29; 242, с. 130; 274, с. 89; 283, с. 75; 427, с. 37; 466, с. 173].

Що стосується доцільності використання поняття «оцінні терміни», то у більшості праць, присвяченим аналізу цієї проблеми, їхні автори не наводять конкретних критеріїв, що б давали змогу розмежувати ОП та оцінні терміни. Зазначення причин, що перешкоджають віднесенню оцінних виразів до категорії термінів, міститься у працях небагатьох дослідників [156, с. 23; 329, с. 87; 379, с. 17-18].

Властивостями слів-термінів є: 1) однозначність їх змісту / моносемія («Правило однозначності термінів, – уточнює В. М. Савицький, – є «альфою та омегою» будь-якої справді наукової термінології [402, с. 31]»); 2) до термінів ставиться вимога змістовної визначеності, для їх розуміння не потрібно контексту, вони самі створюють тло; 3) порівняно високий рівень узагальнення інформації надає термінам ще одну особливість – стилістичної нейтральності.

Визначення того, чи можна оцінні вислови називатися термінами, потребує передусім позитивної відповіді на таке запитання: чи повинні однакові за словесним відображенням оцінні вислови мати однаковий зміст, обсяг незалежно від місця їх закріплення у НПА і, відповідно, оцінюватись згідно одних і тих же стандартів?

Деякі вчені стверджують, що ідентичні за звучанням оцінні вислови повинні мати постійний зміст, обсяг та значення незалежно від місця їх розташування у НПА [269, с. 98].

Інші ж дослідники переконані у протилежному. Вони зазначають, що тотожні за текстуальним відображенням оцінні вислови можуть використовуватися для позначення різних явищ соціальної дійсності та, відповідно, мати неоднаковий зміст. А тому становлення стандарту оцінного вислову та розкриття його змісту слід здійснювати у контексті норми, у якій воно закріплене [156, с. 31-32, 37; 426, с. 59-60; 477, с. 12; 487, с. 144; 219]. Справді, у тексті різних норм КПК України оцінні вислови, ідентичні за зовнішніми ознаками, можуть не збігатися за своїм значенням, що можна пояснити різними умовами, за яких їх застосовують. Наприклад:

1) поняття «у разі необхідності», вжите у ч. 1 ст. 217 КПК України (де йдеться про можливість об'єднання матеріалів досудових розслідувань) та у ч. 2 цієї ж статті (у якій зазначено про можливість виділення таких матеріалів) матиме нетотожний зміст;

2) або ж поняття «*достатні підстави*» (вжите, зокрема у ч. 5 ст. 55; ч. 1 ст. 134; ч. 1 ст. 148 КПК України) у кожній із ситуацій, на врегулювання якої спрямована відповідна норма закону, матиме різне змістове навантаження, різний обсяг і, відповідно, різні стандарти оцінки;

3) неоднаковий діапазон поняття «*невідкладно*» матиме, наприклад, у: а) ч. 1 ст. 214 КПК України (яка регламентує час, протягом якого слідчий, прокурор зобов'язані після подання заяви, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення (або самостійного виявлення обставин, що можуть свідчити про його вчинення) внести відповідні відомості до Єдиного державного реєстру судових рішень (ЄДРР) та розпочати розслідування); б) та у ст. 186 КПК України (де йдеться про час, протягом якого слідчий суддя, суд повинні розглянути клопотання про застосування або зміну ЗЗ);

4) різний діапазон матиме й поняття «*найкоротший строк*» у: а) у ч. 2 ст. 301 КПК України, де йдеться про те, що у *найкоротший строк* після закінчення досудового розслідування кримінальних проступків слідчому слід подати на затвердження прокуророві один із зазначених у цій частині документів (такий строк у будь-якому разі не повинен перевищувати 25 днів після повідомлення особі про підозру) та у б) ч. 5 ст. 583 цього Кодексу, де зазначено, протягом якого часу слідчий суддя повинен розглянути клопотання прокурора про застосування тимчасового арешту (у *найкоротший строк*, але не пізніше 72 год. з моменту затримання особи).

З огляду на вищезазначене, слід погодитися з думкою про те, що оцінні вислови термінами не є, оскільки немає можливості визначити вичерпний їхній зміст, їхнє значення можна з'ясувати лише у контексті правової норми (і то лише з урахуванням обставин конкретної справи) [379, с. 17-18].

Окрім того, однією з властивостей терміна є емоційна нейтральність, що означає знеособленість стилю. Жива народна мова в юридичному обігу давно спеціалізувалася, «зсохлася» та «зчерствіла», і то настільки, що А. П. Чехов одного разу вигукнув: «Яка гидота ця чиновницька мова!» І з позицій літературної естетики був правим. Однак «перегнув палку» у тому, що потреби управління вимагають шаблонного стилю та «пісного» провадження справ. Правотворча мова – антипод

художнього стилю, завжди чуттєвого, варіаційного, переповненого алюзіями й алегоріями, що передбачає момент особистого переживання, надає висловлюванню емоційного забарвлення, містить стилістично-оцінний відтінок. Офіційно-ділова лексика як правило не допускає експресивно-оцінної конотації; вона точна, конкретна, максимально уніфікована. Водночас у процесі формування ОП використовується експресивна лексика: *«поважні причини»* (ст.138 КПК України), *«життєво важливі інтереси»* (п. 3 ч. 5 ст. 216 КПК України), *«совість»* (ч. 2 ст. 388 КПК України), *«чесне виконання обов'язків»* (ч. 2 ст. 388 КПК України), *«явно несправедливе покарання»* (ст. 414 КПК України), *«сумлінно»* (ч. 1 ст. 356 КПК України), *«принизливі умови»* (ч. 2 ст. 11 КПК України), *«особа, яка заслуговує на особливу довіру»* (ч. 2 ст. 180 КПК України), *«зображення, демонстрація яких може розглядатись як образлива»* (ч. 4 ст. 241 КПК України), *«злісне ухилення від явки»* (ч. 2 ст. 67; ч. 3 ст. 139 КПК України), *«жорстоке поводження»* (ч. 2 ст. 11; п. 2 ч. 2 ст. 87; ч. 2 ст. 606 КПК України), *«висловлювання образливого або непристойного характеру»* (ч. 6 ст. 364 КПК України) тощо.

Щодо підставності використання поняття «оцінні ознаки» С. С. Безруков зазначав, що вжитий представниками науки кримінального права термін «оцінні ознаки» недоцільний у процесуальному праві. У Кримінальному кодексі міститься досить велика кількість злочинів, кваліфікуючі ознаки яких визначають за допомогою оцінних висловів. Але ознакою чого – (задає риторичне запитання дослідник) будуть оцінні приписи, використовувані у кримінальному процесуальному законі?) [156, с. 16].

Також слід погодитися із твердженням, що оцінні приписи кримінального процесуального закону не можна ототожнювати із категоріями права [156, с. 15-16; 174, с. 8]. Адже категоріями слід іменувати поняття філософського рівня (наприклад, «буття» і «свідомість», «форма» та «зміст», «причина» й «наслідок», «суть» і «явище» тощо). З великою «натяжкою» можна присвоїти ранг категорій лише незначній частині тезауруса, використовуваного у теорії держави та права, як-от «право», «держава», «відповідальність», «правовідносини». Категорія позначає гранично широке поняття, у якому відображені найбільш загальні та істотні

властивості, ознаки, зв'язки щодо предметів, явищ об'єктивного світу. Відповідно: 1) категорій в науці багато не буває; 2) їхня функція (організації готових знань) заздалегідь вирішує їх переважаючу «прописку» не в окремих галузях знань, а у загальних (філософії), куди окремі галузі «звертаються» за перевіркою своїх суджень та методик. Тому як би автор дисертації не відстоював важливість і значимість кримінального процесуального права, доводиться констатувати, що його понятійний апарат все ж є нижчим. А тому термін «категорія» для інститутів кримінального-процесуального права є завищеним.

5) Оскільки зміст ОП можна визначати лише із взяттям до уваги конкретних обставин, тому деякі вчені називають їх «ситуаційними нормами» [149, с. 89; 150, с. 28-29; 254, с. 9; 283, с. 75; 362, с. 337] («ситуаційними термінами» [464, с.173] чи «ситуаційними поняттями» [242, с. 130; 274, с. 89]). Деякі дослідники навіть висловлюють думку, що вислів «ситуаційні поняття» треба визнати найбільш вдалим, зокрема, такої позиції дотримується й І. А. Тітко, пропонуючи, проте, все ж використовувати термін «ОП» як такий, що найбільш «встоявся» в науці [425, с. 37].

Незважаючи на те, що з'ясування змісту аналізованих понять значною мірою залежить від обставин конкретної справи, назва «ситуаційні» не повністю відповідає їхній суті. Застосування таких приписів передбачає процедуру оцінення з метою визначення тотожності змісту поняття обставинам, що склалися.

Як приклад «ситуаційних» приписів можна навести норми КПК України про участь лікаря в огляді трупа, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта (ч. 1 ст. 238 КПК України), про засвідчення факту відмови від підписання чи неможливості підписання протоколу слідчої дії (ч. 5 та 6 ст. 104 КПК України).

У цих випадках правозастосувачу нема потреби оцінювати ситуацію. Адже у КПК передбачені ускладнення, що можуть виникнути під час провадження слідчих дій, та заходи, до яких слід вдатися у цьому випадку. Деякі ОП можуть виконувати роль збірних, тобто охоплювати декілька явищ, наприклад, *«серйозна загроза життю»* (п. 6 ст. 138 КПК України), *«тяжка хвороба, яка перешкоджає участі у кримінальному провадженні»* (п. 1 ч. 1 ст. 280 КПК України). Однак тоді ОП буде

охоплюватися не одна, а кілька (схожих чи відмінних) ситуацій. А це свідчить про неприйнятність терміна «ситуаційне поняття».

А. Т. Боннер простежував відмінність між ситуаційними та оцінними нормами. Якщо у процесі застосування ситуаційних норм головну увагу приділяють конкретній ситуації, то під час реалізації оцінних «недостатньо встановити фактичні обставини справи, але потрібно їм дати юридичну оцінку з погляду цілей, що визначаються законодавцем в конкретному випадку» [167, с. 45]. Серед сучасних дослідників проблеми цей погляд поділяють С. С. Безруков та Д. К. Василяка, але з поправкою на визначальну роль професійної правосвідомості правозастосувача [156, с. 8, 29-30; 174, с. 16].

Незважаючи на таку «строкатість» визначень цього прийому законодавчої техніки, усі автори підкреслювали сутнісну характеристику ОП – його застосування визначається особливостями окремого випадку (які здебільшого нормативно не закріплені), і тому не може бути позбавленим суб'єктивної оцінки правозастосувача. Саме тому назва «оцінні» для таких понять є найбільш вдалою.

Узагальнюючи наведені вище підходи до розуміння суті ОП, можна стверджувати, що їм властиві такі специфічні особливості (що відрізняють їх від формально визначених понять): 1) вони відображають абстрактні явища, визначити ознаки яких вичерпно неможливо (чи дуже складно) та не завжди доцільно; 2) зміст ОП законодавцем детально не визначається і у багатьох випадках не конкретизується; 3) у процесі реалізації приписів закону, що містить ОП, правозастосовний суб'єкт визначає зміст такого поняття з урахуванням обставин конкретного КП, при цьому велику роль відіграє професійна правосвідомість правозастосувача; 4) у тексті різних норм КПК України ОП, позначувані одним і тим же терміном, можуть мати неоднакове значення (що пояснюється відмінністю умов, в яких їх застосовують); 5) зміст ОП має незамкнуту структуру: воно завжди залишається відкритим, до нього може бути додана ще одна суттєва ознака, на підставі якого окреме одиничне явище зачисляють до класу, позначеного цим поняттям [152, с. 39; 154, с. 104; 156, с. 31, 36-37; 168, с. 63; 267, с. 6-7; 270, с. 87; 299, с. 128, 134; 335, с. 30; 426, с. 16-17; 456, с. 41-42].

На підставі цього підсумкова дефініція така: ОП – це неконкретизовані у кримінальному процесуальному законодавстві поняття, зміст та обсяг яких визначаються відповідно до конкретних обставин справи.

Особливість нормативних положень з ОП у тому, що реалізація цих положень залежить від того, чи знайде уповноважена особа підставу для їх поширення на певні фактичні обставини, які прямо у нормах не зазначені. Тому ключовим є питання про місце у правореалізаційному механізмі процедури встановлення факту застосовуваності таких норм.

Уже в перших дослідженнях суті ОП акцентовано на відмінності процесу застосування ОП від способів подолання прогалин у праві і тлумачення [154, с. 104]. Про необхідність відмежування прогалин у праві від випадків, коли законодавець уповноважує правозастосувача на вирішення справи на власний розсуд, зауважував і відомий теоретик права В. В. Лазарев [306, с. 111].

Як зазначав А. С. Піголкін, формулюючи норму з оцінними ознаками, законодавець тим самим бажає піддати її впливу певну групу суспільних відносин, але внаслідок багатоманітності випадків, що підходять, не може дати їм точного опису. «Це не прогалина права, а свідоме допущення можливості виконавцю діяти ініціативно, з урахуванням умов, місця та часу» [369, с. 50].

І прогалинність права, і використання ОП є винятками із правил законодавчої техніки [268, с. 68], одна з причин існування яких полягає у неможливості (зокрема суб'єктивного порядку) передбачити зміну відносин, для регулювання яких приймається НПА. Однак у процесі формулювання ОП ця неможливість перетворюється законодавцем у об'єктивну реальність, унаслідок чого він вдається до спроби охопити випадки невизначеним чи частково визначеним формулюванням.

Дослідники ОП майже одноставні у тому, що є дві причини їх існування у праві: 1) об'єктивні та 2) суб'єктивні [156, с. 8, 31; 173, с. 78; 179, с. 23; 181, с. 15; 184, с. 227; 224, с. 13; 229, с. 94; 263; 270, с. 102-104; 280; 290; 374, с. 104-111; 376, с. 89-94; 377, с. 74-87; 378, с. 79; 436, с. 278-281; 439, с. 96; 441, с. 514; 455, с. 489; 487, с. 29-30, 34-35].

Об'єктивною причиною законодавчого використання ОП є надзвичайна багатоманітність предметів, властивостей та явищ, що потребують їх врахування й постійного контролю; тобто саме життя, яке неможливо вичерпно формалізувати у законі, змушує правотворчу інстанцію використовувати слова та вислови узагальненого типу, зміст яких лише вгадується, але прямо не називається [270, с. 102]. Введенням у текст нормативних актів ОП законодавець прагнув до того, аби, по можливості, жодне абстрактне явище, з яким, можливо, стикнуться правозастосувачі, не «випало» із сфери правового регулювання.

Проте визначити вичерпний зміст ОП дуже тяжко (а іноді й неможливо). Адже для цього потрібно виявити всі суттєві ознаки позначуваного ним явища. Тому законодавець, позбавляючи себе необхідності формулювання маси казуїстичних норм, діє за принципом «sapient sat» (лат. – «розумному – досить») та запроваджує ОП, уступаючи «привілей» визначення його змісту правозастосувачеві.

Навряд чи доцільно наводити у тексті КПК України, припустімо, перелік усіх *«інших [окрім передбачених п. 1-6 ст. 138 КПК України] обставин, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик»* чи чинників, які зумовлюють *«складність кримінального провадження»* (п. 1 ч. 3 ст. 28 КПК України). Важливою причиною неявки за викликом слідчого, прокурора, судді, слідчого судді може бути як елементарна завантаженість роботою (наприклад, кваліфікований хірург виконує термінову операцію, яку інші фахівці провести не можуть), так і форс-мажорна обставина. Визначити ж заздалегідь абсолютно всі критерії, які б свідчили про складність КП без взяття до уваги конкретної слідчої ситуації, неможливо навіть за наявності багатої уяви та значного досвіду практичної роботи.

До *суб'єктивних передумов* існування ОП у законі можна віднести: а) обмежену здатність людини передбачати розвиток суспільних відносин (зокрема й тих, що мають правове значення); б) існування певних традицій, звичних прийомів законодавчої техніки, запозичення понятійного апарату з раніше чинного законодавства [378, с. 79].

У процесі нашого дослідження, його автором було проводили опитування. Зокрема, перед учасникам анкетування було поставлене таке запитання: «Чи

вважаєте Ви, що кількість вжитих у кримінальному процесуальному праві ОП є надмірною?». Ствердну відповідь на нього дали аж 79,72% респондентів. Причому майже така сама кількість опитаних (76,96%) зазначили, що ефективне правове регулювання у сфері кримінального судочинства без використання ОП є неможливим (див. додаток Г).

Щодо доцільності й необхідності використання ОП у праві науковці висловили різноманітні позиції, зокрема й діаметрально протилежні.

Немало правознавців схиляються до думки, що ОП у праві – явище паталогічне, радше терпиме, ніж таке, що заохочується законодавцем, а тому пропонують уникати використання ОП у НПА [246, с. 100; 450, с. 116].

Інші, менш радикальні дослідники, пропонують максимально конкретизувати їх, зменшити сферу їх застосування, оскільки мова закону повинна бути простою, чіткою і зрозумілою, не допускати двояких тлумачень, запобігати можливим дискусіям [245, с. 8]; адже індивідуальна (суб'єктивна) оцінка може не збігатися, а іноді і виходити за межі тієї оцінки, яку мав на увазі законодавець під час встановленні норми, що містить ОП [154, с. 105; 241, с. 45-47].

Отже, у доктринальних розмірковуваннях про ОП іноді як рефрен звучить один настирливий мотив: їхній зміст потрібно будь-що конкретизувати, і от тоді вони стануть відносно безпечними у користуванні. Нерідко робота законодавця на цій ділянці нормотворчості визнається недостатньою, дістається й вищим судам, які в актах тлумачення ОП не настільки конкретні, як хотілося б ученим. Висновок такий: треба детально розшифрувати зміст навмисно «безрозмірних» висловлювань законодавця, от тоді восторжествує законність!

Однак чи реальним є поставлене завдання? Певно, що ні. Адже «конкретизовані» до межі ОП перестають ними бути взагалі, вони «розчиняються» серед однозначних слів і термінів. Затія з жорсткою формалізацією ОП безжиттєва, бо неподоланими залишаються причини, що змушують законодавця усвідомлено вдаватися до такого «безрозмірного» та небезпечного прийому законодавчої техніки. Окрім того, припущення про можливість вичерпного перелічення всього того, що входить до змісту ОП, має гіпотетичний характер через високу

динамічність розвитку суспільних відносин. А тому навіть детально розроблений перелік не може залишатися незмінним протягом тривалого часу.

Р. Х. Якупов прогнозував, що у перспективі, в міру більш повного утвердження демократичних засад, розширення й поглиблення прав та свобод громадян у кримінальному процесі, можна очікувати, що правові норми будуть щоразу повніше втілювати у собі творчий потенціал. Цей процес може виявлятися шляхом надання більшої самостійності суб'єктам та учасникам правозастосування і розширення кола відносно-визначених кримінальних процесуальних та інших правових норм [489, с. 22-25]. За розширення сфери використання абстрактних категорій у праві висловлювались й інші науковці [156, с. 198; 243, с. 2; 276, с. 197; 59, с. 31; 301, с. 160].

Є. А. Фролов доходить висновку про те, що доцільність і необхідність використання ОП можна вирішити лише з взяттям до уваги конкретно-історичних умов, стану та можливостей законодавства. Він зазначав: «В обстановці умов суспільного життя, що часто змінюються, значимих різких змін соціально-економічної та політичної ситуації, сфера використання ОП повинна бути досить широкою, бо законодавець у цих умовах об'єктивно не здатен своєчасно врахувати усі зміни та внести відповідні корективи...» [455, с. 390]. Хоча з моменту написання цієї праці минуло понад сорок років, вона не втратила своєї актуальності й у сучасних умовах.

Отже, проведений аналіз наукової літератури демонструє, що більшість дослідників все-таки визнають неминучість використання ОП у законі (зокрема й кримінальному процесуальному), дедалі рідше висловлюються думки щодо необхідності мінімізації їх кількості.

Слід погодитися з думкою деяких вчених про принципову неможливість усунення ОП із закону та про їхню соціальну корисність [156, с. 9, 198; 162, с. 79; 163, с. 12; 164, с. 63; 175, с. 173; 176, с. 119; 177, с. 15; 180, с. 16; 185, с. 13; 201, с. 73; 202, с.44; 203, с. 349; 204, с. 64-65; 205, с. 9; 206, с. 90; 243, с. 2; 265, с. 58-63; 281, с. 84; 289, с. 71, 153; 329, с. 94; 388, с. 30; 416, с. 68; 426, с. 20; 436, с. 278-281; 438, с. 93-96; 440, с. 9; 441, с. 514-517; 455, с. 389; 462, с. 135; 479, с. 374; 487, с. 29, 73, 218]. ОП – «краще з бід» унаслідок того, що вони є вимушеним засобом

пристосування закону до життя, що тяжко регулювати. Їхня головна негативна властивість давно відома та полягає у можливості зловживань на правозастосовному рівні (право «місцевих» юристів на тлумачення абстрактних формул закону на догоду приватному випадку та індивідуальній правосвідомості, а також тиску зовнішніх обставин), і ця небезпечна перспектива ніби навмисно делегується практикам від законодавця.

Проте в оцінному прийому опису життя є й свої переваги (зазначені у працях С. С. Безрукова, Д. К. Василяки, Р. С. Джинджолії, В. М. Косовича, Т. В. Кашаніної, М. І. Ковальова, М. Б. Кострової, Н. Ф. Кузнєцової, І. А. Тітка, В. В. Пітецького, О. А. Степанової, З. А. Тростюк, О. С. Шуміліної та багатьох інших учених):

1) надання праву властивостей «еластичності» (а тому – й стабільності);

2) «зглажування» суперечностей між життям та законом, збереження регулюючої сили закону в найскладніших ситуаціях – без відмови в регулюванні (нема адекватної казуїстичної норми чи надій на внесення змін та ліквідації прогалин (що здійснюється довго й нерідко зумовлює цілий «шлейф» поправок до КПК України та спричиняє нові мовні проблеми);

3) надання правозастосовній діяльності творчого характеру (що важливо в сенсі максимальної віддачі й тривалості ефективної праці рядового юриста).

Можна впевнено прогнозувати, що ОП у тексті КПК України збережуться з огляду на:

1) необхідність регулювання відносин морального порядку, які неможливо формалізувати за допомогою кількісних ознак;

2) природну потребу у повноті галузевого регулювання (адже до сфери дії кримінального процесуального права належить багато явищ й станів, які мають величезний діапазон кількісних та якісних характеристик, що не можуть бути охоплені навіть методом перелічення);

3) обмежені можливості існуючої лексики для бездефектного опису життя за допомогою слів та термінів суворого змісту;

4) традиціоналізм законодавчої мови, що використовує перевірені мовні зразки, зокрема й оцінного типу, оскільки мовні зразки оцінного типу «живуть» довго (з об'єктивної причини – завдяки своїй підвищеній абстрактності).

1.2. Теорія та практика закріплення у кримінальних процесуальних нормах оцінних понять

Вимога визначеності правових норм (що полягає у достатній ясності, мовній зрозумілості, передбачуваності приписів) є однією з найважливіших вимог, які ставлять до права. Адже якщо особа не має чіткого уявлення про свої права й обов'язки, про кореспондуючі їм права та обов'язки інших осіб, про повноваження органів державної влади, про те, яку юридичну оцінку отримають її дії у певних ситуаціях, то ефективна взаємодія громадянина з державою неможлива [276, с. 164; 346, с. 575; 382, с. 178; 384, с. 64; 394; 431; 458, с. 67-68; 460, с. 43; 478, с. 322]. Свого часу КСУ вказав, що діяльність правотворчих і правозастосовних органів має здійснюватися за принципами справедливості, гуманізму, верховенства права. Зазначені ж принципи потрібні для того, аби учасники правовідносин мали можливість прогнозувати наслідки своїх дій і бути впевненими у своїх законних очікуваннях [9]. Подібна позиція була висловлена ЄСПЛ у рішенні «Брумареску проти Румунії», де Страсбурзький суд зазначив, що одним із основних аспектів верховенства права є принцип правової визначеності [21]. Цей орган у рішеннях «Голстой-Милославський проти Сполученого Королівства», «Маркс проти Бельгії» та «Лендврегуд проти Нідерландів» конкретизує суть аналізованого принципу, зазначаючи, що закон повинен бути доступним і передбачуваним, що надмірно загальні та абстрактні формулювання становлять загрозу для правової визначеності [27; 37; 40].

А тому постає запитання, чи не суперечить принципу правової визначеності наявність у законі (зокрема й кримінальному процесуальному) ОП?

ЄСПЛ висуває такі вимоги до якості «закону», що забезпечують його правову визначеність: доступність «закону» (бути належним чином опублікований) та його

передбачуваність. Кожна із цих вимог стосується доцільності використання ОП у КПК України.

Стосовно такої вимоги до закону, як його передбачуваність, то у рішенні «Санді Таймс проти Сполученого Королівства» зазначено, що норма не може вважатися «законом», якщо вона не сформульована досить чітко, що дає змогу особі співставляти з нею свою поведінку. Кожен громадянин має орієнтуватися у тому, яку саме правову норму застосовують у конкретному випадку, та мати можливість, користуючись за потреби допомогою компетентних радників, передбачати, які наслідки може мати конкретний вчинок. Проте, на думку ЄСПЛ, передбачити всі можливі обставини абсолютно вичерпно нереально. Звісно, бажано намагатися максимально чітко викладати норми, однак це іноді зумовлює їхню «негнучкість», а закон має брати до уваги конкретні обставини. Саме тому тексти багатьох законів більш-менш нечіткі, а їхнє тлумачення й застосування залежать від практики [32].

Схожа думка відображена і в інших рішеннях ЄСПЛ. Зокрема, у справі «Скоппола проти Італії» зазначено, що національні закони неминуче формулюються через терміни, які є нечіткими, а їхнє тлумачення й застосування залежать від практики. Хоча визначеність закону і є дуже бажаною, але може спричинити його надмірну суворість [33].

У деяких рішеннях ЄСПЛ, зокрема, «Коккінакіс проти Греції», прямо зазначено, що іноді вимоги визначеності закону можна досягнути тільки у разі його тлумачення судом. Визнавши, що норма національного закону є досить «розпливчатою» і «туманною», Страсбурзький суд вказав, що у цьому конкретному випадку існувала усталена сукупність внутрішньодержавного прецедентного права (приклади якого наведено у п. 17–20 цього рішення). Таке прецедентне право (що було опубліковане та доступне широкому загалу) доповнювало формулювання нечіткого закону і, відповідно, давало можливість пану Коккінакісу регулювати свою поведінку у цьому питанні [39].

Також у рішенні "Гусинський проти Росії" ЄСПЛ, аналізуючи ОП *"виняткові випадки"*, вказав, що норма Кримінального-процесуального кодексу Російської Федерації (КПК РФ), у якій вжите це поняття, не відповідає вимозі якості закону. Адже уряд не

спромігся навести жодного прикладу рішень національних судів, у яких би розкривалось поняття "виняткові випадки" [38].

Отже, ЄСПЛ вважає, що недостатня чіткість формулювань закону може бути доповнена їхнім судовим тлумаченням, конкретизацією з взяттям до уваги обставин справи, що без судового прецеденту майже неможливо обійтися у питаннях тлумачення ОП. Причому, як зауважує І. А. Тітко, Страсбурзький суд не тільки визнає за судами право на тлумачення правових норм, а й ставить поняття "правова визначеність" у залежність від існуючої практики національних судів [426, с. 126].

Хоча сьогодні прецедент культивується у країнах англосаксонської системи права, проте до нього активно приглядаються й у тих країнах, народи яких шукають нові орієнтири розвитку. Не є винятком й Україна. Зокрема, у ході проведеного анкетування було поставлене запитання, чи впливає на межі розсуду правозастосувача під час тлумачення норм, що містять ОП, правозастосовна практика з цього питання? Ствердну відповідь на нього дали аж 73,27% респондентів (див. додаток Г).

Крім того, в окремих рішеннях ЄСПЛ містяться вимоги й до судового акта, в якому роз'яснюється зміст ОП: 1) у рішенні «Брумареску проти Румунії» йдеться про те, що принцип правової визначеності вимагає, аби остаточне судове рішення щодо певного питання не ставилося під сумнів [21]; 2) у рішенні «Гавенда проти Польщі» з цього приводу зазначено, що: «...правове положення може витримати перевірку його на якість, якщо воно є достатньо чітким у переважній більшості справ, які розглядали національні органи» [24, с.116-123].

Отже, відповідно до прецедентної практики ЄСПЛ, існування ОП у праві є допустимим за умови, що нечітка норма відповідатиме вимогам доступності (закон належним чином оприлюднений) та передбачуваності (норма, що не має чіткого формального вираження, все ж повинна давати можливість особі, після відповідних консультацій з юристом або ознайомлення з судовою практикою, із достатньою точністю визначити юридичні наслідки своїх дій).

ЄСПЛ визначає вимоги й до судового акта, у якому роз'яснюється зміст ОП: а) остаточне судове рішення щодо певного питання не повинно ставитися під сумнів;

б) тлумачення правового положення, що містить ОП, повинно бути досить чітким у переважній більшості справ, які розглядали національні органи.

1.3. Узагальнення правозастосовних помилок у тлумаченні оцінних понять та їх попередження

Правовому регулюванні ОП об'єктивно необхідні, за відповідних умов вони задають певну ступінь стабільності та регулятивної міцності, є ніби «містком», природним зв'язком нормативно-правового формалізму із практикою життя. Водночас вони ускладнюють тлумачення та приховують небезпеку суб'єктивізму. Невизначеність правового нормативу під час зіткнення з певним життєвим випадком випробовує юриста на професійну та моральну стійкість.

Забезпечити одноманітне застосування процесуальних норм, що містять ОП, складно з огляду на різні причини: явні зловживання (зумовлені передусім особистою зацікавленістю у вирішенні справи), а також помилки, що є наслідком недостатньої правової підготовки, відсутності належних професійних навичок тощо.

Необхідність виявлення та систематизації помилок, які допускають правозастосувачі під час тлумачення ОП, та розробки заходів з метою їх попередження є безсумнівною.

Проблема помилок (у широкому сенсі, а не тільки помилок, допущених при тлумаченні кримінальних процесуальних норм, у тому числі й оцінного типу) виходить за рамки їх вивчення окремою наукою (зокрема, кримінальним процесуальним правом). Дослідженню помилок, яких може припуститися людина, приділяють увагу різні науки: психологія, соціологія, філософія тощо.

Людині властиво помилятися. Повністю виключити помилки (як у поведінці, так й у мисленій діяльності, при оцінці різних фактів, явищ, процесів) не можна. Інша справа, що помилки необхідно аналізувати, систематизувати та, наскільки це можливо, попереджати.

Будь-яка помилка у побутовому значенні слова становить собою неправильність, неточність, погрішність, невірний чи хибний крок [143, 144, 145,

410]. Помилковим називається таке судження, яке не відповідає дійсному об'єкту пізнання, хоча воно і оцінюється таким, що відповідає дійсності. При помилці людина співставляє дійсність і знання про неї, і по-своєму її сприймає та оцінює, але в кінцевому результаті знання виявляється невірним.

Помилка у правовій літературі характеризується як неправильне уявлення чи невірна оцінка особою юридичних та/чи фактичних обставин справи, що аналізуються. На відміну від інших процесуальних правопорушень, помилки виділяють в окрему групу за ознакою суб'єктивного ставлення до неї особи, що допустила порушення закону. Ознакою помилок (у тому числі й помилок у тлумаченні норм з ОП) є їх неумисний характер. Саме добросовісна омана відрізняє помилку в судочинстві від професійних упущень, порушень, посадових злочинів чи злочинів у сфері правосуддя.

Окрім неумисного характеру правозастосовних помилок у тлумаченні норм з ОП, до ознак, що характеризують такі помилки, слід віднести: 1) те, що таке порушення закону проявляється у вигляді неправомірних дій (бездіяльності) осіб, що ведуть кримінальний процес та 2) офіційне закріплення допущеної помилки у матеріалах КП.

В юридичній літературі досі не було здійснено класифікації правозастосовних помилок у тлумаченні кримінальних процесуальних норм з ОП.

Групуння таких помилок можливе за різними критеріями, одним із яких є характер їх впливу на провадження по справі. За цим критерієм помилки можна поділити на: 1) ті, що впливають на долю КП (зокрема на прийняття остаточних та проміжних рішень по справі), 2) ті, що виходять за його рамки.

Як приклад помилки, що впливає на прийняття кінцевого рішення у КП можна навести ситуацію, за якої суддя затвердив УпВВ з огляду на те, що її умови відповідають ІС в той час, коли підозрюваний (вина якого працівниками правоохоронних органів і так була безсумнівно доведена й без його участі), не надавав допомоги у викритті співучасників, не повідомив про інші відомі йому злочини чи епізоди злочинної діяльності та жодним іншим чином не сприяв правосуддю [42; 43; 47; 48; 50; 56; 58; 63]. Помилковість прийнятого рішення

вбачається у несправедливості ситуації, за якої позитивні наслідки угоди поширюватимуться на особу, яка жодних позитивних посткримінальних дій не вчинила.

Прикладом помилки, що впливає на прийняття проміжного рішення по справі, може бути неправильне тлумачення слідчим, прокурором оцінного поняття «одужання». Видужання підозрюваного, чия тяжка хвороба перед тим зумовила зупинення досудового розслідування, є підставою для його відновлення (ч. 1 ст. 282 КПК України). Однак не виключено, що уповноважені на те особи невірно оцінили стан здоров'я учасника процесу, що це не відповідає дійсності, навпаки, його неналежний фізичний стан не дозволяє реально брати участь у провадженні.

Іноді помилки у тлумаченні кримінальних процесуальних норм оцінного типу можуть приводити до наслідків, що виходять далеко за рамки кримінального процесу. Приміром, після прийняття рішення про екстрадицію особи, центральний орган України може відстрочити фактичну її передачу до іноземної держави у разі, якщо особа, щодо якої надійшов запит про видачу, тяжко хворіє і за станом здоров'я не може бути видана без шкоди її здоров'ю – до її видужання (п. 2 ч. 1 ст. 592 КПК України). Неправильне тлумачення ОП, що містяться у наведеній нормі (що, своєю чергою, знайде прояв й у неправильному за своєю суттю процесуальному рішенні) може привести до того, що відповідними органами іноземної держави (з якою Україною було укладено договори про надання правової допомоги) це буде сприйнято як невиконання (неналежне виконання) взятих на себе нашою державою зобов'язань у міжнародній сфері. А це, своєю чергою, може призвести до погіршення міжнародних відносин (що проявлятимуться у невиконанні аналогічних домовленостей про екстрадицію на основі принципу взаємності, занепаду двосторонніх зв'язків в економічній, культурній та інших сферах тощо).

Правозастосовні помилки при реалізації норм з ОП за характером впливу на права та свободи учасників процесу (та інших осіб) можна поділити на ті, які порушують такі права або ж, які навпаки, можуть бути вигідні, бажані для приватних осіб.

До прикладу, невірне тлумачення ОП «недостатність місць» у залі судового засідання (ч. 1 ст. 328 КПК України), може привести до неправомірного рішення головуючого про обмеження кількості присутніх. Цим протиправним рішенням будуть обмежені права осіб, які не є учасниками процесу. Інший приклад – неправильна інтерпретація ОП «завідомо непомірний розмір застави» (ч. 4 ст. 182 КПК України) здатне потягнути обрання даного ЗЗ у надто великому розмірі. Застосування даного заходу може поставити як підозрюваного, обвинуваченого, так і членів його сім'ї (що не є учасниками провадження) у складне матеріальне становище.

Щойно наводилися приклади ситуацій, за яких учасники процесу (та інші особи) терплять незручності при допущенні правозастосовних помилок при тлумаченні оцінних кримінальних процесуальних норм, коли порушуються їх права та свободи.

Однак іноді наслідки зазначених упущень можуть бути й, навпаки, вигідними для приватних осіб. Проте при цьому, як видається, такі помилки все ж тягнуть за собою негативні наслідки, передусім, для інтересів КП. Так, до прикладу, хибне тлумачення ОП «нездатність повною мірою реалізувати свої права», що є підставою для обов'язкової участі захисника у КП (п. 3 ч. 2 ст. 52 КПК України) за наявності у підозрюваного такої фізичної вади як відсутність пальця на нозі (та відсутності при цьому больових відчуттів, здатних впливати на належне відстоювання своїх інтересів в рамках КП) є, звісно ж, вигідним для нього. Проте це додаткове та нецільове витрачанням державних коштів на оплату праці захисника.

Інший приклад – неправильне тлумачення ОП «поважні причини неприбуття особи на виклик» (ст. 138 КПК України) за умови, що обвинувачений не з'явився за викликом до суду у зв'язку з похмільним синдромом, що став наслідком зловживання ним напередодні алкогольних напоїв, може привести до визнання такої причини неявки поважною та до перенесення судового засідання. А це, своєю чергою, сповільнить провадження по справі та не відповідатиме вимогам процесуальної економії.

Правозастосовні помилки при тлумаченні кримінальних процесуальних норм з ОП можна поділяти й у залежності від суб'єкта, від того, хто припустився такої помилки (слідчий суддя, суд, прокурор, слідчий, тощо).

При цьому слід звернути увагу на те, що працівники органів, що ведуть кримінальний процес, можуть припускатися зазначених помилок тому, що вони здійснюють тлумачення тих ОП, які повинні інтерпретуватися аж ніяк не ними, а непрофесійними учасниками кримінального судочинства, приватними особами.

Так, за загальним правилом, освідкування, яке супроводжується оголенням освідкованої особи, здійснюється особами тієї ж статі (ч. 2 ст. 241 КПК України). Значна частина слідчих ОП «оголювання» тлумачать достатньо вузько: як відкриття лише інтимних частин тіла і не розцінюють як таке огляд тих ділянок тіла, які зазвичай під одягом не знаходяться (наприклад, обличчя, долонь тощо). Однак, як видається, тлумачення даного ОП може бути здійснено лише з урахуванням позиції того, кого освідують. Припустімо, якщо мусульманка відмовляється в присутності сторонніх осіб чоловічої статі відкрити обличчя, сховане під чадрою, то у такому випадку відповідні дії по відкриттю обличчя слід вважати оголенням та залучати до проведення даної СД понятих-жінок. Аналогічно слід діяти й у ситуації, коли освідкуваний відмовляється (байдуже з яких міркувань – через сором'язливість, релігійні установки, відповідне виховання) в присутності осіб протилежної статі показати й інші частини тіла, зазвичай відкриті (зокрема, кисті рук тощо).

Інший приклад: тлумачення ОП «незрозумілість судового рішення» (ч.1 ст.380 КПК), наявність якого за умови заявлення учасником судового провадження чи органу виконання судового рішення клопотання є підставою для його роз'яснення, повинно бути здійснене з урахуванням позиції зазначених суб'єктів. Неприпустимою видається ситуація, за якої суд, що ухвалив цей акт, відмовляється його роз'яснити з посиланням на те, що для самого суду у ньому нічого неясного нема, що все викладено чітко та однозначно.

Правозастосовні помилки і складнощі у тлумаченні ОП, введених у кримінальні процесуальні норми, за причиною їх виникнення можна поділити на дві групи: 1) помилки, що зумовлені об'єктивною причиною (недосконалістю правової

регламентації, відсутністю у кримінальному процесуальному законі критеріїв тлумачення ОП, різкими та не завжди обґрунтованими коливаннями у правозастосовній практиці); 2) помилки, зумовлені суб'єктивною причиною (недостатнім рівнем професійної підготовки правозастосувачів до використання ОП кримінального процесуального закону, недобросовісним ставленням до роботи, дефектами у правовій та моральній свідомості тощо).

Таким чином, на появу помилок впливають причини об'єктивного та суб'єктивного характеру, причому як окремо, так і у поєднанні одні з одним.

Огріхи у тлумаченні норм, що містять ОП, передусім зумовлені недосконалістю правової регламентації. Зокрема, одним з недоліків чинного КПК України, на нашу думку є те, що, визначаючи зміст деяких ОП, законодавець іноді використовує поняття, які самі потребують тлумачення. А тому значного спрощення процесу оперування ними не відбувається. Наприклад, з метою конкретизації ОП *«розумність строків КП»* (ч. 3 ст. 28 КПК України) законодавець наводить такі оцінні критерії, як *«складність КП»* (що, відповідно, визначається з урахуванням ще одних оцінних критеріїв – *«обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування»* та *«поведінки учасників КП»*). Або ж, наприклад, у п. 3 ч. 5 ст. 216 КПК України ОП *«тяжкі наслідки злочину»* розтлумачується шляхом використання іншого, не менш оцінного поняття – *«життєво важливі інтереси суспільства та держави»*. У юридичній літературі подібна ситуація небезпідставно піддається критиці [156, с. 10; 487, с. 193, 200]. Справді, під час формулювання критеріїв ОП слід спиратися на більш визначені поняття. За відсутності можливості сформулювати критерії, що забезпечують одноманітне тлумачення ОП, нема необхідності наводити їх у законі (оскільки у цьому випадку у процес визначення змісту ОП вносяться додаткові складності).

Тому якщо вже й дорікати законодавцеві широким застосуванням ОП у сфері кримінального процесуального права, то докір йому можна зробити з приводу інтерпретації одних ОП через використання інших неоднозначних у тлумаченні ОП. Деякі спеціалісти порушують питання про розумне поєднання загального та казуїстичного у тексті закону [229, с. 29; 292, с. 133]. Видається, що з метою

оптимального співвідношення ОП та понять точного значення слід уникати використання декількох ОП в одній нормі.

Окрім того, нормалізація вітчизняної законодавчої лексики (зокрема, норм, що містять ОП) можлива шляхом усунення невиправданої синонімії.

У чинному КПК України як синоніми використовують, наприклад, такі ОП:

1) *«відсутність зволікання»* (п. 3 ч. 5 ст. 206) – *«якнайшвидше»* (ч. 1 ст. 100, ч. 8 ст. 135) – *«найкоротший строк»* (ч. 2 ст. 12; ч. 5 ст. 28; ч. 4 ст. 206; ч. 6 ст. 232; ч. 1 та 2 ст. 283; ч. 2 ст. 296; ч. 2 ст. 301; ч. 5 ст. 583) – *«одразу»* (ч. 4 ст. 80; ч. 2 ст. 210; ч. 4 ст. 224) – *«невідкладно»* (ч. 4 ст. 28; ч. 6 та 7 ст. 69; ч. 1 ст. 83; ч. 2 ст. 170; ч. 1 ст. 186; п. 2 ч. 3 ст. 202; п. 1 ч. 6 ст. 206; п. 6 ч. 3 ст. 212; ч. 1, 6 та 7 ст. 214; ч. 3 ст. 233; ч. 1 ст. 250, ч. 1 ст. 255; ч. 2 ст. 276; ч. 4 ст. 278; ч. 4 ст. 286; ч. 3 та 5 ст. 304; ч. 2 ст. 308; ч. 3 ст. 385; ч. 1 та 5 ст. 399; ч. 1 ст. 422; ч. 6 ст. 428; ч. 1 та 3 ст. 429; ч. 3 ст. 464; ч. 1 та 3 ст. 474; п. 1 ч. 4 ст. 554; ч. 14 ст. 584) – *«безпосередньо після»* (ч. 1 ст. 106; п. 2 ч. 1 ст. 207; п. 2 ч. 1 ст. 208; п. 1 ч. 1 ст. 276; ч. 1 ст. 371); 2) *«дієвість кримінального провадження»* (ч. 1 ст. 131) – *«ефективність кримінального провадження»* (абз. 5 ч. 1 ст. 34); 3) *«виключні випадки»* (ч. 5 ст. 182) – *«виняткові випадки»* (абз. 5 ч. 1 ст. 34; ч. 3 ст. 37; ч. 2 ст. 97; ч. 1 ст. 225; ч. 3 ст. 227; ч. 1 ст. 261; ч. 9 ст. 352; ч. 1 ст. 361; ч. 3 ст. 377; ч. 3 ст. 488); 4) *«беззаперечне визнання винуватості»* (ч. 1, п. 1 та 3 ч. 3 ст. 302; ч. 1 ст. 381) – *«беззастережне визнання винуватості»* (ч. 1 ст. 472); 5) *«реальна загроза»* (ч. 2 та 7 ст. 163) – *«серйозна загроза»* (п. 6 ст. 138); 6) *«стислий виклад»* (п. 6 ст. 277) – *«стислий опис»* (п. 4 ч. 2 ст. 552) – *«короткий виклад»* (п. 1 ч. 2 ст. 150; п. 1 ч. 2 ст. 155; п. 1 ч. 2 ст. 160; п. 1 ч. 1 ст. 184; п. 3 ч. 1 ст. 190; п. 4 ч. 5 ст. 214; п. 2 ч. 2 ст. 234; п. 1 ч. 2 ст. 244; п. 2 ч. 2 ст. 48; п. 1 ч. 2 ст. 297²; ч. 2 та 3 ст. 347) – *«короткий зміст»* (п. 2 ч. 1 ст. 419, ч. 2 ст. 420; п. 2 ч. 1 ст. 442); 7) *«конфіденційне побачення»* (ч. 5 ст. 46) – *«конфіденційне спілкування»* (п. 3 ч. 2 ст. 42; ч. 2 ст. 54; п. 2 ч. 1 ст. 581); 8) *«хворий свідок, потерпілий»* (ч. 1 ст. 225) – *«тяжко хворий свідок, потерпілий»* (ч. 2 ст. 225); 9) *«повне розслідування і судовий розгляд»* (ст. 2) – *«повне дослідження обставин кримінального провадження»* (ч. 2 ст. 9); 10) *«вільне володіння мовою»* (п. 9 ч. 1 ст. 56; п. 4 ч. 1 ст. 66) – *«достатнє володіння мовою»* (ч. 2 та 3 ст. 29); 10) *«належні дії»* (ч. 4 ст. 333) – *«належні заходи»* (ч. 3 ст. 223; ч. 1 ст. 236) тощо.

В. М. Савицький, зазначивши, що явище синонімії, як одна з найскладніших проблем мовознавства, для права не є актуальним питанням, наявність такої складності все-таки визнає, але вимогу ліквідації термінологічної синонімії у всій системі законодавства назвав не реальним, а лише програмним завданням розвитку законодавства [402, с. 35, 46-47].

На наш погляд, необхідна детальна ревізія лексичних запасів чинного законодавства. Зокрема, слід здійснити облік синонімів, що позначають певне поняття; уніфікувати їх, проаналізувати слова з погляду традицій, стійкості у юридичній мові, давності їх вживання. Це потрібно передусім для того, аби правозастосувач не витрачав час на з'ясування нюансів певних слів. Окрім того, давно стали очевидними можливість і користь автоматизації процесу підбору потрібної правової інформації, комп'ютери звільняють від необхідності її тривалого пошуку. Орієнтація ж на машинне опрацювання текстів передбачає підвищену інформативність мови, тобто у ній не повинні залишатися терміни і слова, які за змістом майже нічим не відрізняються.

Потрібно розглянути питання про заходи, спрямовані на забезпечення правильного та одноманітного тлумачення ОП кримінального процесуального закону у правозастосовній практиці, попередження та усунення помилок їх тлумачення.

Є два головних напрямки, за якими необхідно вживати заходи з метою усунення таких помилок: 1) здійснення заходів законодавчого характеру; 2) здійснення заходів, спрямованих на формування у майбутніх правозастосувачів правосвідомості як необхідної умови правильного тлумачення ОП, розвиток у них професійно значимих рис у процесі їх підготовки у ВНЗ.

Визначальним для правильного та одноманітного тлумачення ОП кримінального процесуального закону є здійснення заходів законодавчого характеру. Слід погодитися з думкою тих дослідників, які вважають, що ключ до правильного розуміння змісту ОП, передусім повинен бути «*intra legem*» (в законі), а не «*extra legem*» (поза його межами). Бо інакше застосування норм з ОП може суперечити змісту закону, не виконувати вимог закону [156, с. 10; 174, с. 5, 17; 329,

с. 97; 426, с. 66; 456, с. 42; 487 с. 192-193, 203]. Отже, ОП необхідно за можливості конкретизувати у тексті закону. У цьому разі може виникнути побоювання щодо збільшення обсягу КПК України. Водночас такий недолік є несуттєвим порівняно із наслідками неправильного тлумачення правозастосувачами ОП кримінального процесуального закону.

Пошуки нормативної гармонії не можна обмежувати лише межами кабінетної правотворчості. Надії на покращення якості прийнятих (і тих, які прийматимуться) НПА можливі у випадку обов'язкового врахування результатів їх застосування, впливу похідних чинників соціального середовища. Зважаючи на це, важливу роль у попередженні помилок тлумачення ОП відіграє їх неофіційне тлумачення, здійснюване спеціалістами-практиками (зокрема під час підготовки методичних рекомендацій).

Головною проблемою використання ОП є забезпечення їх одноманітного тлумачення відповідно до волі законодавця. Водночас деякі науковці обстоюють й протилежний погляд. Зокрема А. С. Александров у курсі «Судова лінгвістика» у межах теми «Мова та право» (де аналізуються такі актуальні питання, як тлумачення норм права та інтерпретаційна техніка, що безпосередньо пов'язані з проблемою ОП кримінального процесуального законодавства), стверджує, що «під час тлумачення норм права воля автора тексту (законодавця) не має визначального значення», а «правильне розуміння (застосування) права полягає у тому, аби виробити свій зміст та нав'язати його оточуючим» [147, с. 88].

Такий підхід стосовно ОП кримінального процесуального закону є абсолютно неприйнятним. Навпаки, у тлумаченні ОП правозастосувачами первинне завдання якраз й полягає в узгодженому визначенні змісту ОП *відповідно до волі законодавця*. Якщо припустити, що воля законодавця у тлумаченні ОП не має визначального значення, це обов'язково призведе до порушення основоположного принципу кримінального процесуального законодавства – законності (ст.9 КПК України 2012 р.). Правозастосувачі, не пов'язані необхідністю встановлення волі законодавця та її дотримання, отримують можливість визначати зміст ОП довільно, відповідно до власних інтересів.

Правильне (тобто таке, що відповідає волі законодавця) розуміння ОП кримінального процесуального права у процесі його реалізації у правовідносинах має велике значення, оскільки тільки воно забезпечує відповідність нормативного припису цілям, які ставив законодавець під час його прийняття.

Водночас наміри законодавця – це те, що під час тлумачення врахувати особливо тяжко, оскільки контакти правозастосувачів з інтерпретаторами ускладнені з огляду на такі причини: 1) географічні (депутати перебувають у столиці, а практики – на периферії); 2) політичні (центральна влада не допустить допит правотворців обуреними правозастосувачами); 3) часові (на момент тлумачення у депутатського корпусу може закінчитися строк повноважень). Окрім того, нема чіткої відповіді на запитання про те, хто ж є законодавцем: група розробників проекту закону чи особи, які голосують за нього й нерідко навіть не розуміють концепцію НПА?

Найкраще, коли певну правову норму (зокрема й ту, що містить ОП) розтлумачує той, хто безпосередньо причетний до її створення, тобто парламент. У юридичній літературі слушно зауважено, що: «ні розмовна мова, ні письмова мова не є досконалыми засобами комунікації. Значення, яке мав на увазі відправник інформації [законодавець. – *В. Р.*], коли говорив чи писав, не завжди чи не обов'язково є тим значення, яке отримує інформації [правозастосувач – *Р. В.*] надає словам, коли він їх чує чи читає» [153, с.65]. Недостатня визначеність ОП, багатозначність, неконкретизованість їхнього змісту і, здебільшого, відсутність у законі вказівки на те, як їх розуміти, змушують правозастосувача «розшифровувати» зміст таких приписів на власний розсуд, вкладаючи у них певний зміст, що відповідає особистим уявленням. Однак можливе суттєве коректування волі правотворчого органу (нерідко несвідомо) у результаті зміни суб'єкта тлумачення. Тому за інших однакових умов перевага у наданні права тлумачення повинна бути надана органу, який прийняв цей акт.

Можна виділити три різних підходи до вирішення питання про легальне тлумачення ОП:

1) прихильники одного із них (32,73% учасників проведеного анкетування) пропонують у спеціальній статті дати роз'яснення деяких ОП;

2) прибічники іншого (а це 29,03% респондентів) вказують на необхідність у законоположеннях КПК України навести приблизні переліки фактів (явищ, життєвих ситуацій), які охоплюються змістом ОП;

3) суть третього погляду (який поділяють 38,25% опитаних) зводиться до того, що до окремих глав кодексу слід сформулювати примітки, у яких би містилися критерії ОП (див. додаток Г).

Видається, що такий шлях попередження помилок тлумачення ОП як їх конкретизація у примітках до статей, в яких вони використані, ефективним не буде. Адже ОП містить значна кількість законоположень КПК України (див. додаток А), примітка до кожної із зазначених статей не виправдано та надмірно збільшить обсяг кримінального процесуального закону. Крім того, створюється ситуація, коли критерії одного й того ж різновиду ОП, використовуваного у декількох статтях, будуть дублюватися у декількох примітках.

На нашу думку, буде найкраще, коли примітки, які містять критерії ОП, «очолять» глави КПК України. Це дасть змогу визначити загальні критерії для ОП, які найчастіше трапляються в одній й тій же главі КПК України, та усунути не виправдану повторюваність. Конкретизація ж щодо *розділів* у цілому може стати занадто узагальненою та насиченою ОП (оскільки розділ містить декілька глав, які здебільшого характеризуються відмінними від використовуваних в інших главах цього розділу ОП). У тих же випадках, коли у певній статті КПК України використовується різновид ОП, що не є поширеним, критерії його тлумачення слід зазначити у примітці до цього законоположення.

Отже, одним із напрямків створення легальних передумов попередження помилок тлумачення ОП є законодавче закріплення орієнтовних переліків тих основних явищ, які становлять зміст та обсяг ОП, введених у кримінальні процесуальні норми. Це означає, що законодавець на підставі узагальнення матеріалів судової практики, критичного осмислення результатів доктринального

тлумачення ОП перелічує *більшість* фактів (явищ, життєвих ситуацій), що детермінують застосування певної кримінальної процесуальної норми.

До прийому закріплення у правових нормах *орієнтовних переліків* тих основних явищ, які становлять зміст та обсяг ОП, вітчизняний законодавець вдається неодноразово. Це, наприклад, такі положення: а) абз. 6 ч. 1 ст. 34 КПК України (де зазначено, за яких *виняткових випадків* КП з метою забезпечення його *оперативності* та *ефективності* може бути передано на розгляд іншого суду); б) ч. 1 ст. 225 КПК України (де зазначено, у яких *виняткових випадках* сторона КП має право звернутися до слідчого судді з клопотанням провести допит свідка чи потерпілого під час досудового розслідування у судовому засіданні); в) ч. 1 ст. 250 КПК України (у якій вказано, що слід розуміти під *винятковими невідкладними випадками*, що можуть бути підставами для проведення негласної слідчої (розшукової) дії до постановлення ухвали слідчого судді); г) ч. 2 ст. 412 КПК України (у якій йдеться про те, які *порушення кримінального процесуального закону* є у будь-якому разі *істотними* та наявність яких зумовлює обов'язкове скасування рішення суду); д) п. 2 ч. 1 ст. 509 КПК України (де наведено орієнтири, які свідчать про те, що *поведінка* особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння чи після нього була або є *неадекватною*, що відповідно є підставою для проведення психіатричної експертизи); е) п. 3 ч. 1 ст. 536 КПК України (у якій наведено приблизний перелік *особливих обставин*, за яких негайне відбування покарання може спричинити *винятково тяжкі наслідки* для засудженого або членів його сім'ї, та за наявності яких суд може відстрочити виконання вироку); є) ч. 2 ст. 558 КПК України (де зазначено, що слід розуміти під *складними та великими за обсягом процесуальними діями*, необхідність виконання яких може зумовити продовження строку виконання запиту про міжнародну правову допомогу) тощо.

Отже, використовуючи ОП як гармонійну протиположність формалізму права, юриспруденція повинна культивувати особливі правила застосування ОП, щоб блокували їхні недоліки. Для цього юристам та парламентарям слід попередньо (до використання): 1) переконатися у доцільності саме цього засобу регулювання; 2) перевірити логіко-мовну допустимість ОП у певному випадку; 3) у порядку

«страхування» визначити достатню кількість конкретизуючих ознак для них; 4) підібрати найбільш відповідний спосіб закріплення (одразу ж у тексті чи у вигляді відсилки); 5) проводити детальний аналіз практики тлумачення ОП.

Новий КПК України було введено в дію порівняно недавно. На нього покладають великі надії, стверджуючи, що реалізація цього закону приведе посилення захисту прав і законних інтересів підозрюваних й обвинувачених, забезпечення рівності та змагальності сторін обвинувачення й захисту і, в цілому, наблизить Україну до європейських стандартів. Зокрема, в одній з публікацій на цю тему наводять слова М. І. Хавронюка, що потрібно ухвалювати такий КПК України, який дав би змогу *остаточно* [?! – *В.Р.*] припинити практику незаконних затримань, тортур і тривалого тримання під вартою, практику фальсифікацій КП та вибіркоче правосуддя [486, с.6].

Сумнівно, що науковця процитували точно. Навряд чи шановний дослідник серйозно вважає, що, прийняття якогось акту буде панацеєю від всіх (чи більшості) бід у правоохоронній системі, що навіть суперідеальний закон (а КПК України 2012 р. таким, поза всяким сумнівом, не є) може кардинально змінити традиції та менталітет. Наївним спрощенням було б вважати недосконалість закону єдиною причиною всіх нещасть. Навпаки, повністю погоджуємося із твердженням, відповідно до якого результати застосування закону залежать від особистих якостей правозастосувача навіть більше, ніж від юридичної досконалості закону [159, с. 23; 165, с.11; 273, с. 23; 307, с. 114; 342, с. 154; 344, с. 6]. Справді, не варто забувати, що застосування права не здійснюється саме собою, воно здійснюється людьми. А тому не слід піддаватися ілюзії, що начебто нове законодавство суттєво покращить стан захисту прав і законних інтересів осіб, приведе до кардинальних змін у справі боротьби зі злочинністю. Адже якість законодавства – аж ніяк не те, що передусім впливає на зазначені обставини, незрівнянно більшу роль відіграє порядність і фаховість правозастосувача.

А тому іншим напрямком діяльності щодо попередження помилок тлумачення ОП кримінального процесуального закону є формування правосвідомості у

правозастосувачів, розвиток у них умінь тлумачення ОП кримінального процесуального закону.

Слід виділити дві групи заходів: 1) пов'язані із здобуттям необхідних знань про ОП кримінального процесуального закону та умінь у їх тлумаченні у межах навчального процесу у ВНЗ; 2) спрямовані на підвищення рівня знань правозастосувачів про критерії ОП у межах їхньої правозастосовної діяльності.

Примірну програму з кримінального процесу вартувало б доповнити темою «ОП кримінального процесуального закону», яка б містила такі питання: «Поняття та види ОП кримінального процесуального закону», «Значення та роль ОП у кримінальному процесуальному законі», «Особливості тлумачення ОП», «Помилки тлумачення ОП та шляхи їх усунення».

Цей крок дасть змогу усунути недолік, що полягає у фрагментарності знань про ОП кримінального процесуального закону. У програмах ВНЗ з дисципліни «Кримінальний процес» корисно передбачити вивчення питання тлумачення ОП під час вивчення окремих інститутів кримінального процесуального права. Ця обставина дасть можливість акцентувати увагу на вивченні ОП, що найбільш часто трапляються у розділах та главах КПК України, а також тих ОП, тлумачення яких найчастіше викликає складнощі та помилки у правозастосовній діяльності.

Висновки до першого розділу

Підсумовуючи вищезазначене, можна констатувати:

- використання ОП супроводжує вітчизняне законодавство протягом усього його історичного розвитку;

- розвиток наукових уявлень про ОП відображає перехід від негативного ставлення до регламентації зазначених конструкцій у законодавстві до визнання їх його невід'ємною складовою;

- ОП – це неконкретизовані у кримінальному процесуальному законодавстві поняття, зміст та обсяг яких визначають відповідно до конкретних обставин справи;

- прогноз щодо збереження ОП у тексті КПК України ґрунтується на:

1) необхідності регулювання відносин морального порядку, які неможливо формалізувати за допомогою кількісних ознак; 2) природній потребі у повноті галузевого регулювання); 3) обмеженій можливості наявної лексики для бездефектного опису життя за допомогою слів та термінів суворого змісту; 4) традиціоналізмі законодавчої мови, що використовує перевірені мовні зразки, зокрема й оцінного типу;

- причини правозастосовних помилок та складнощів у тлумаченні ОП, введених у кримінальні процесуальні норми, можна поділити на дві групи: 1) об'єктивна причина (яка полягає у недосконалої правової регламентації, відсутності у кримінальному процесуальному законі критеріїв тлумачення ОП); 2) суб'єктивна причина (що полягає у недостатньому рівні професійної підготовки правозастосувачів до використання ОП кримінального процесуального закону);

- з метою блокування недоліків ОП юриспруденція повинна культивувати особливі правила їх застосування, для цього потрібно: 1) переконатися у доцільності саме цього засобу регулювання; 2) перевірити логіко-мовну допустимість ОП у цьому випадку; 3) у порядку «страхування» визначити достатню кількість конкретизуючих ознак для них; 4) підібрати найбільш відповідний спосіб закріплення (одразу ж у тексті чи у вигляді відсилки); 5) проводити детальний аналіз практики тлумачення ОП.

- за відсутності можливості сформулювати критерії, що забезпечують одноманітне тлумачення ОП, нема необхідності наводити їх у законі (оскільки у цьому випадку у процес визначення змісту ОП додаються додаткові складності);

- з метою оптимального співвідношення ОП та понять точного значення слід уникати використання декількох ОП в одній нормі;

- орієнтація на машинне опрацювання текстів передбачає підвищену інформативність мови, у якій не повинні залишатися терміни і слова, які у змістовному відношенні майже нічим не відрізняються, а тому нормалізація законодавчої лексики (зокрема, норм, що містять ОП) можлива шляхом обліку синонімів, що позначають певне поняття, та їх уніфікації;

- головні напрями, за якими необхідно вживати заходів з метою усунення помилок у застосуванні норм з ОП: 1) здійснення заходів законодавчого характеру; 2) здійснення заходів, спрямованих на формування у майбутніх правозастосувачів правосвідомості як необхідної умови правильного тлумачення ОП, розвиток у них професійно значимих якостей у процесі їх підготовки у ВНЗ;

- пошуки нормативної гармонії не можна обмежувати лише «кабінетною» правотворчістю; надії на покращення якості прийнятих (і тих, що будуть прийматися) НПА можливі у разі обов'язкового врахування результатів їх застосування, впливу похідних чинників соціального середовища;

- одним із напрямків створення легальних передумов попередження помилок тлумачення ОП є законодавче закріплення орієнтовних переліків тих основних явищ, які становлять зміст та обсяг ОП, включених у кримінальні процесуальні норми;

- аналіз підходів до вирішення питання про легальне тлумачення ОП привів до висновку про те, що найбільш ефективною буде ситуація, за якої примітки, що містять критерії ОП, «очолять» глави КПК України; у тих же випадках, коли у певній статті КПК України використовується різновид ОП, що не є поширеним, критерії його тлумачення слід зазначити у примітці до цього законоположення;

- існування ОП у праві є допустимим за умови, що нечітка норма відповідатиме вимогам доступності та передбачуваності; причому ЄСПЛ не лише визнає за судами право на тлумачення правових норм, а й ставить поняття "правова визначеність" у залежність від існуючої практики національних судів;

- відповідно до прецедентної практики ЄСПЛ, вимогами до судового акта, у якому роз'яснюється зміст ОП, є: а) остаточне судове рішення щодо певного питання не повинно ставитися під сумнів; б) тлумачення правового положення, що містить ОП, повинно бути досить чітким у переважній більшості справ, які розглядали національні органи.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ

У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ НОРМ, ЩО МІСТЯТЬ ОЦІННІ ПОНЯТТЯ

Проведене дослідження (див. додаток Г) засвідчило, що серед вказаних респондентами інститутів кримінального процесуального права, ОП яких викликають у них найбільше складностей під час тлумачення, «провідні» місця зайняли інститут угод, інститут ЗЗ та інститут об'єднання / виділення матеріалів КП (на необхідність першочергового дослідження в аспекті ОП названих інститутів вказали 84,33%, 75,11% й 70,97% учасників опитування відповідно). Зазначена обставина й спонукала приділити увагу аналізу ОП вказаних інститутів.

2.1. Використання оцінних понять для правової регламентації окремих запобіжних заходів та обґрунтування підстав їх застосування

ЗЗ є різновидом заходів КП, що мають попереджувальний характер, їх застосовують слідчий суддя, суд стосовно підозрюваного / обвинуваченого з метою забезпечення виконання покладених на нього процесуальних обов'язків та запобігання спробам його можливої неправомірної поведінки.

Застосування заходів кримінального процесуального примусу повинно ґрунтуватися на дотриманні вимог їх індивідуалізації. Кожен конкретний ЗЗ розрахований на певні ситуації, особу підозрюваного чи обвинуваченого, характер вчиненого діяння, вид злочину, обтяжуючі та пом'якшуючі обставини. Застосування певного ЗЗ повинно бути виправданим відповідно до цілей, визначених законом, лише у тих випадках, коли ці цілі зумовлені матеріалами КП з урахуванням особливостей конкретного ЗЗ.

Підстави застосування запобіжних заходів. Відповідно до ч. 2 ст. 177 КПК України підстави застосування ЗЗ поділяють на:

1) матеріально-правову (наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення);

2) процесуальну (наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений можуть вчинити дії, що зашкодять інтересам досудового розслідування та/ або судового розгляду, зокрема ризик переховування, ризик перешкоджання здійсненню правосуддю, ризик вчинення нових кримінальних правопорушень).

ЄСПЛ оперує такими невідомими українському кримінальному процесуальному законодавству ОП, як «загроза громадському порядку» та зумовлену такою загрозою «потребу захисту обвинуваченого» (що можуть бути підставою для ТпВ). ЄСПЛ неодноразово (зокрема у §104 рішення «І.А. проти Франції» та у §136 рішення «Олександр Макаров проти Росії») зазначав, що «...деякі злочини, внаслідок їх особливої тяжкості й суспільної реакції на них, можуть стати причиною таких порушень громадського порядку, яка може виправдовувати досудове ТпВ, принаймні протягом певного часу» [319, с. 102, 103]. Що ж стосується необхідності захисту життя та здоров'я обвинуваченого (через загрозу можливої помсти з боку потерпілого, його родичів чи інших осіб), то Страсбурзький суд зауважує, що «...в окремих випадках безпека особи, щодо якої провадиться слідство, вимагає її подальшого ТпВ, принаймні протягом якогось часу. Однак це може трапитися тільки за виняткових обставин (ризик помсти з боку родичів жертви, страх, який виявляє заявник з приводу... варварських і несправедливих звичаїв)...» (§108 рішення ЄСПЛ «І.А. проти Франції») [319, с. 103].

З цього приводу слід зазначити, що в Україні небезпека виникнення масових безладів та заворушень, спричинених злочином, не є підставою ТпВ. Якщо ж існує загроза життю чи здоров'ю підозрюваного чи обвинуваченого у зв'язку із застосуванням до нього «суду Лінча», то тоді слід приймати рішення про обрання заходу безпеки, а не ЗЗ. Варто погодитися з Л. М. Лобойком та О. А. Банчуком у тому, що як загроза громадському порядку, так й потреба захисту обвинуваченого

як підстави до ТпВ [або ж застосування іншого ЗЗ. – *В.Р.*] можуть братися до уваги лише тоді, коли вони передбачені національним законодавством [313, с. 146].

На підставі аналізу правозастосовної практики можна зробити висновок про те, що слідчі судді, судді у рішенні про обрання ЗЗ обмежуються стандартним формулюванням закону (що нерідко не ґрунтуються на матеріалах справи). Однак для підозрюваного/обвинуваченого не байдуже, яка з підстав дала право обмежити права (зокрема, його свободу та особисту недоторканість). Адже тільки володіючи відповідними знаннями він отримує реальну можливість аргументовано будувати свій захист, оспорювати таке рішення, наводити докази чи іншим чином спростовувати наявність зазначеної у рішенні підстави для обрання ЗЗ. ЄСПЛ (рішення «І.А. проти Франції» [319, с.103], «Боротюк проти України» [19], «Панкратьєв проти України» [30]) теж вбачає грубе порушення прав особи у випадках, коли суди у рішеннях про застосування ЗЗ обмежуються «схематичними мотивами» (стереотипними формулюваннями), як-от: «неналежна поведінка обвинуваченого», «тяжкість покарання, що загрожує», «ризик перешкоджання здійсненню правосуддю», «ризик вчинення нових кримінальних правопорушень» тощо.

Слідчий суддя, суд, визначаючи наявність певного ризику (чи кількох із них) у своєму рішенні повинен спиратися на докази того, що вони є обґрунтованими (виправданими).

Оскільки ЗЗ суттєво обмежують права особи, наявність підстав ще не зумовлює їх автоматичного застосування, ЗЗ необхідно застосовувати лише у тому випадку, коли іншим шляхом неможливо досягнути необхідного для КП результату.

Однією із підстав обрання ЗЗ є наявність «*обґрунтованої підозри*» у вчиненні особою кримінального правопорушення» (ч. 2 ст. 177 КПК України).

ЄСПЛ встановив критерій визначення обґрунтованої підозри щодо наявності фактів причетності особи до правопорушення. На думку цього органу (§55 рішення ЄСПЛ «Мюррей проти Сполученого Королівства» [319, с. 55] та §3 рішення ЄСПЛ «Феррарі-Браво проти Італії» [319, с. 55]), факти, які є причиною виникнення підозри, не повинні бути такими ж переконливими, як ті, що є необхідними для

обґрунтування обвинувального вироку чи просто висунення обвинувачення (черга якого надходить на наступній стадії процесу кримінального розслідування). Причому чим пізніше після початку розслідування сторона обвинувачення звертається до суду із клопотанням про ТпВ обвинуваченого, тим суворішими стають вимоги до стандарту «розумна підозра».

У правових позиціях ЄСПЛ, зокрема, у рішенні по справі «Нечипорук і Йонкало проти України» зазначено, що «*обґрунтована підозра*» не може базуватися лише на тому, що особа в минулому вчинила правопорушення (навіть аналогічне). Тобто підозра буде обґрунтованою лише тоді, коли вона базується на відомостях, що об'єктивно пов'язують підозрюваного із вчиненням інкримінованого йому кримінального правопорушення. Отже, у правоохоронних органів повинні бути докази, які вказують на причетність підозрюваного до вчинення правопорушення (речові докази, показання потерпілих, свідків, протоколи процесуальних дій тощо) [28].

До подібного висновку Страсбурзький суд дійшов раніше. Зокрема, §35 рішення у справі «Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» цей орган констатував: «...наявність «обґрунтованої підозри» передбачає існування фактів або інформації, які б могли переконати об'єктивного спостерігача у тому, що відповідна особа могла вчинити злочин, однак те, що можна вважати «обґрунтованим», залежить від усіх обставин. Зокрема, у зазначеному рішенні ЄСПЛ зауважив, що хоча заявники Ф. та К. й мали попередні судимості за терористичні акти та хоча цей факт й міг посилити припущення щодо їхньої причетності до вчинення злочинів терористичного характеру, однак він не може слугувати єдиною основою для підозри, щоб дала підставу обґрунтувати їх утримання під вартою сімома роками пізніше [319, с. 56].

Вирішуючи скаргу у справі «Мюррей проти Сполученого Королівства», ЄСПЛ зауважив (§55 зазначеного рішення), що у визначенні «ступеня підозри» підставою для застосування ТпВ при вчиненні злочинів особливої категорії (зокрема, злочинів терористичного спрямування) може бути «більш низький поріг обґрунтованої підозри» [17].

Ще однією підставою застосування ЗЗ є наявність ризиків, які дають *достатні підстави* [курсив наш. – В.Р.] слідчому судді, суду *вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може вчинити дії*, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України, а саме: переховуватися від органів досудового розслідування та суду; знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; незаконно впливати на свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж КПК; перешкоджати КП іншим чином; вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується (ч. 2 ст. 177 КПК України).

Законодавець не розкриває суть ОП «*достатні підстави*». Наведений текст свідчить про передбачувану небезпеку вчинення підозрюваним, обвинуваченим, засудженим протиправних дій, зазначених у ч. 1 ст. 177 КПК України.

Під достататністю підстави розглядають її повноту, обсяг фактичних даних, що її становлять. Підстави застосування ЗЗ будуть достатніми тоді, коли фактичні дані, що її становлять, дадуть змогу слідчому судді, суду на підставі закону та внутрішнього переконання зробити висновок про необхідність обрання ЗЗ. Питання про достатність підстав повинно вирішуватися у кожному конкретному випадку із взяттям до уваги наявних фактичних даних.

Деякі автори вважають, що заходи забезпечення застосовують у разі необхідності, коли існує *ймовірність* порушення важливого суспільного інтересу у вигляді протидії правосуддю шляхом ухилення обвинуваченого від слідства та суду чи шляхом приховування слідів вчиненого злочину або ж шляхом продовження злочинної діяльності, перешкоджання забезпеченню виконання вироку [228, с.79; 286, с. 15; 300, с. 254; 305, с. 52; 312, с. 11, 16; 451, с. 95; 452, с. 20; 463, с. 222].

Є науковці, які не погоджуються із цим поглядом. На їхню думку, про реальні думки та почуття конкретної людини можна судити лише за однією ознакою – за її діями. Зважаючи на це, вважають дослідники, міркування особи чи органу, що приймає рішення про ЗЗ, повинні ґрунтуватися не на інтуїції, а на базі *конкретних доказів* (отриманих у порядку, визначеному кримінальним процесуальним

законодавством, із дотриманням процесуальної форми їх отримання, закріплення, оцінення та застосування) [218, с. 9; 247, с. 24; 324; 336, с. 73; 337, с. 33; 367, с. 170-171]. В. А. Смирнов поділяє цю думку: «Яким би не був ступінь ймовірності певного факту, його не можна абсолютизувати. Навіть найбільш високий ступінь ймовірності не може усувати можливості помилок. До моменту прийняття рішення про обрання ЗЗ повинна бути визначена сукупність обставин, що свідчать про неналежну поведінку в процесі розслідування. Якщо в основу рішення про обрання ЗЗ будуть покладені *достовірні фактичні дані* неналежної поведінки обвинуваченого, а не суб'єктивна думка про його неналежну поведінку, то й рішення буде достовірним» [411, с. 24].

Із вищенаведеною позицією погодитися не можна. Випадки, коли підозрюваний, обвинувачений уже допустив процесуальне правопорушення, не такі й часті, у більшості випадків рішення про застосування ЗЗ приймається для попередження неналежної поведінки цих учасників процесу. Під час обрання ЗЗ далеко не завжди є фактичні дані про уже допущені дії підозрюваного, обвинуваченого, який намагався ухилитися від слідства чи суду, вплинути на свідка тощо. Однак коли такі дії будуть вчинені, стане пізно застосовувати ЗЗ. Наприклад, якщо постійне місце проживання особи є за межами України, то зовсім не обов'язково, що вона порушить обраний ЗЗ і переховуватиметься від слідства. Але якщо чекати, що вона ухилиться, то затримувати її уже буде пізно.

Видається правильним третій погляд, згідно з яким загальною підставою для застосування будь-якого заходу примусу (зокрема й ЗЗ) є фактичні дані, які свідчать про неналежну поведінку суб'єкта кримінального процесу *чи можливість* такої поведінки [298, с. 106; 368, с. 83; 386, с. 125; 426, с. 147-148].

Переконання цьому переконання щодо можливості неналежної поведінки особи, до якої застосовується ЗЗ, повинно ґрунтуватися на даних, що свідчать про реальний намір такої особи вчинити дії, для попередження яких застосовується ЗЗ.

Як справедливо зауважив В. М. Корнуков, допустимість застосування заходів процесуального примусу при ймовірному висновку про певні обставини не означає, що ці заходи можуть застосовуватися за суб'єктивним розсудом певної посадової

особи, виходячи з апріорних висновків та здогадок. В основі цього висновку та рішення про застосування будь-якого заходу процесуального примусу повинні бути дані фактичного характеру, докази, що зумовлюють необхідність застосування примусового заходу [286, с. 45]. Рішення про застосування ЗЗ не повинно ґрунтуватися лише на інтуїції. У розпорядження компетентного органу повинні бути подані достатні дані, які підтверджують ймовірність недобросовісності підозрюваного, обвинуваченого.

Для того, аби стати підставами для застосування ЗЗ, дані повинні бути достовірними, відповідати дійсності, але висновок, зроблений слідчим суддею, суддею (який приймає рішення про обрання ЗЗ), буде ймовірним. Адже підозрюваний чи обвинувачений у будь-який момент може відмовитися від своїх намірів ухилитися від слідства і суду, продовжити злочинну діяльність чи іншим чином перешкоджати провадженню у справі. Стверджується, що підстави застосування ЗЗ мають прогностичний характер, адже майбутнє порушення завжди ймовірне [258, с. 31]. Справді, припущення про майбутню поведінку підозрюваного чи обвинуваченого не буде ні істинним, ні хибним, доки не стане дійсністю.

Стосовно *ризик* (небезпеки) *переховування від органів досудового розслідування та / або суду* (як однієї з підстав застосування ЗЗ, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 177 КПК України) слід зауважити, що застосування ЗЗ, який оптимально відповідає конкретним обставинам КП, значною мірою визначається характером (властивостями вчиненого злочину), одним з важливіших серед яких є тяжкість пред'явленого обвинувачення. Необхідність врахування цього чинника зумовлена тим, що залежно від тяжкості залежить покарання, яке обвинувачений зобов'язаний буде понести (у разі визнання його винним). Зокрема, у п. 2 ч. 1 ст. 178 КПК України зазначено, оцінюючи відповідні ризики (перелічені у ч. 1 ст. 177 КПК України), слід враховувати й, зокрема, тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання її винною в інкримінованому правопорушенні.

Однак лише суворість санкції не може та не повинна вичерпувати умови, які слід брати до уваги під час обрання ЗЗ. Санкція лише визначає потенційні межі кримінального покарання, реальну ж міру покарання встановлює суд з урахуванням

не лише санкції за вчинений злочин, але також пом'якшуючих та обтяжуючих відповідальність обставин.

Про намір ухилитися від слідства і суду може свідчити: 1) неявка за викликами до органів досудового розслідування та суду; 2) відсутність постійного місця проживання; 3) підбурювання співучасників до втечі, 4) висловлювання підозрюваного, обвинуваченого про намір втечі, 4) факти втечі від органів досудового розслідування та суду в минулому (у справах про раніше вчинені злочини).

Окрім протиправної поведінки, про ризик переховування підозрюваного, обвинуваченого від органів досудового розслідування та суду, на думку 83,87% учасників анкетування (див. додаток Г), можуть свідчити й цілком правомірні дії підозрюваного / обвинуваченого, як-от: закриття рахунків у банку, продаж нерухомості, оформлення паспорту для виїзду за кордон, купівля проїзних квитків тощо.

Слід зацентувати увагу на позиції ЄСПЛ щодо ймовірності втечі підозрюваного, обвинуваченого та його переховування від правоохоронних органів. У рішеннях цього органу (зокрема, у справах «Летельє проти Франції» від [15], «Томазі проти Франції» [16], «Мансур проти Туреччини» [26], «Мамедова проти Росії» [319, с. 89] зазначено, що така ймовірність не може оцінюватися лише на підставі покарання, що загрожує певній особі, треба брати до уваги й інші релевантні обставини (які можуть підтвердити ймовірність втечі або ж зробити її незначною). Зокрема, у §74 вищезазначеного рішення ЄСПЛ «Мамедова проти Росії», Страсбурзький суд зауважив: «Перевіряючи законність і обґрунтованість продовження ТпВ... суди незмінно посилалися на тяжкість обвинувачень як на головний чинник ймовірності того, що заявниця переховуватиметься від правосуддя, перешкоджатиме ходові розслідування або вчинятиме нові злочини... проте продовження строку ТпВ не можна застосовувати як передбачення вироку у формі ПВ» [319, с. 89].

ЄСПЛ у §33 рішення у справі «В. проти Швейцарії» стверджує: «Небезпеку переховування від правосуддя не можна виміряти тільки залежно від суворості

можливого покарання; її треба визначати з урахуванням низки інших факторів, які або можуть підтвердити наявність небезпеки переховування від правосуддя, або ж зробити її настільки незначною, що вона не може слугувати виправданням для ТпВ... При цьому треба враховувати характер обвинуваченого, його моральні якості, його кошти, зв'язки з державою, у якій його переслідували за законом, та його міжнародні контакти» [319, с. 91-92]. У цій справі ЄСПЛ, зважаючи на певні обставини, зокрема, тяжкість інкримінованого заявникові злочину, того, що він був власником банку, мав значні кошти за кордоном та кілька паспортів, не мав сім'ї та був людиною нетовариською, визнав правомірним рішення національних судів про застосування до заявника ТпВ.

Під час оцінення ризику переховування від правосуддя можуть брати до уваги (поряд з іншими обставинами) той факт, що особа уже ухилялася від правоохоронних органів. Зокрема, у §76 рішення ЄСПЛ «Пунцельт проти Чехії» Страсбурзький суд визнав достатнім мотивування чеських судів, що прийняли рішення про ТпВ з огляду на те, що заявник уже ухилявся від кримінального процесу в Німеччині, мав численні ділові зв'язки за кордоном, що йому загрожувало відносно суворе покарання [319, с. 93].

Євросуд вважає (з чим повністю погоджуємося), що лише поведінка співобвинуваченого не може бути вирішальним чинником для оцінення ризику переховування від правосуддя іншого співучасника; така оцінка має базуватися на особистих обставинах особи, щодо якої застосовується ЗЗ (§76 рішення ЄСПЛ «Мамедова проти Росії»). У цій справі ЄСПЛ гостро розкритикував рішення російських судів, які як аргумент застосування щодо заявниці ТпВ вказали на те, що один із співобвинувачених у її справі втік за кордон. Страсбурзький суд дивує, чому російські суди, застосовуючи найсуворіший ЗЗ, не вказали на які-небудь риси особистості або поведінки заявниці, що виправдовували б їхній висновок про наявність небезпеки того, що вона зникне. Зокрема, у заявниці не було злочинного минулого, було постійне місце роботи й проживання, усталений спосіб життя, двоє малолітніх дітей, а її батько серйозно хворів. Національні суди не взяли до уваги й

тієї обставини, що заявниця мала змогу зникнути після обшуку в її квартирі, але не зробила цього [319, с. 93-94].

ЄСПЛ вважає, що національним судам слід враховувати те, чи була можливість у обвинуваченого у зв'язку із здійсненням щодо нього процесуальних дій (із змісту яких він міг зрозуміти, що стосовно нього було розпочате кримінальне переслідування) втекти раніше. Якщо така можливість була, а обвинувачений нею не скористався, то ризик втечі на момент розгляду питання про ТпВ (чи застосування іншого ЗЗ) суттєво зменшується. Зокрема, у рішенні у справі «Луценко проти України» (яка стосувалася скарги відомого опозиційного політика щодо того, що застосування щодо нього ТпВ та рішення про продовження строку ТпВ були незаконними) Страсбурзький суд констатував, що ТпВ Ю. В. Луценка не було необхідним, щоб запобігти його втечі. Адже заявник раніше дав підписку про невиїзд і не порушував взятого на себе зобов'язання [25].

На оцінку можливого ризику переховування від правоохоронних органів може впливати й інформація про те, що особа терміново збуває житло, в якому вона тривалий час проживала, закриває рахунки в банку, купує валюту, звільняється з роботи. Однак така інформація не повинна бути голослівною, вона повинна бути підтвердженою. ЄСПЛ у рішенні у справі «Олександр Макаров проти Росії» аналізував постанову судді про залишення під вартою. Зазначена постанова ґрунтувалася на інформації, наданої Томським обласним управлінням ФСБ, про те, що заявник планує переховуватися від правосуддя з огляду на те, що він продав своє житло, придбав значну кількість валюти. Проте інформація, надана ФСБ, не підтверджувалася жодним доказом (копіями угод купівлі-продажу, державними актами, що свідчили б про зміну власності, банківськими виписками, що підтверджують факт купівлі валюти абощо). У §125–126 цього рішення ЄСПЛ зауважує, що «...на самому початку продовження строку ТпВ заявника, можливо й було виправдане на якийсь короткий період, аби органи обвинувачення мали час перевірити інформацію, надану посадовими особами ФСБ та представити докази, що її підтверджують. Однак з плином часу сама лише наявність інформації, без будь-яких доказів на підтримку її правдивості, ставала дедалі менш важливою» [319,

с. 94-95]. Зокрема, заявник постійно заперечував свою спроможність переховуватися. Він стверджував, що жодного майна не було продано і ніякої валюти не придбано. На підтвердження неможливості своєї втечі він посилався на свій стан здоров'я, похилий вік, відсутність чинного закордонного паспорта і медичної страхівки, а також на те, що за межами Томської області у нього не було ні власності, ні родичів.

ЄСПЛ також звернув увагу на те, що на підтримку своїх висновків про ймовірність переховування заявника від правосуддя, органи судової влади вказували на те, що на території Томської області у нього було кілька місць проживання. Однак, як було резонно зауважено у §128 цього рішення, «... саме по собі непостійне місце проживання не створює небезпеки переховування від правосуддя» [319, с. 94-95].

Відповідно до правових позицій Страсбурзького суду, неналежне мотивування рішень про продовження строків ТпВ (зокрема, й із міркування можливого ухилення підозрюваного, обвинуваченого від правоохоронних органів) є системною проблемою. Адже нерідко судді у своїх рішеннях вказують на однакові підстави протягом усього періоду ТпВ особи, а коли слід наводити додаткові мотиви під час обґрунтування потреби збереження такого ЗЗ. На цю обставину ЄСПЛ звернув увагу у рішенні у справі «Ткачов проти України», в якому зауважив, що судове рішення про продовження строку ТпВ обвинуваченого не містило жодної підстави для продовження цього строку. У зв'язку з цим ЄСПЛ не міг оцінити, чи продовжували діяти ризики втечі заявника, що були на момент обрання цього ЗЗ, і чи подовжували вони виправдовувати позбавлення заявника свободи протягом усього періоду його ТпВ. А тому ЄСПЛ дійшов висновку, що підстави продовження строку ТпВ обвинуваченого не були «відповідними та достатніми» [36].

Потрібно також з'ясувати й питання про те, що може свідчити про наявність *ризиків, які дають достатні підстави вважати, що підозрюваний, обвинувачений може здійснити дії, передбачені п. 2-4 ч. 1 ст. 177 КПК України, тобто перешкоджати КП.*

Щодо цього виду підстав, деякі автори справедливо звертають увагу на ту обставину, що розцінювати як підставу для обрання ЗЗ слід не всі дії підозрюваного, обвинуваченого, спрямовані на перешкоджання встановленню істини, а лише ті з них, які мають протиправний характер [219, с. 18; 322, с. 61; 453, с. 39; 457, с. 77]. Одним з перших факт наявності у представників сторони обвинувачення подібної помилки зауважив П. І. Люблінський, який з цього приводу писав, що широке поняття перешкоджання встановленню істини повинно бути дещо обмежено... вказівкою на недозволенність чи протизаконність тих засобів, до яких вдається обвинувачений. Отже, неправильно обґрунтовувати заперечення підозрюваним, обвинуваченим своєї причетності до події злочину, винуватості у пред'явленому обвинуваченні, відмову від дачі показань, заявлення різних клопотань його прагненням завадити ходу слідства, затягнути його строки, ухилитися від КВ. Праві П. М. Давидов та П. П. Якимов, які стверджують, що «таке тлумачення фактично усунуло б можливість обвинуваченому здійснювати свій захист» [219, с. 18].

Аналогічного погляду дотримується й ЄСПЛ. Зокрема, у §56 рішення зазначеного органу «Каучор проти Польщі» було піддано нищівній критиці аргументацію польських властей, що нібито заявник перешкоджатиме провадженню у справі та фальсифікуватиме докази з огляду на те, що він не визнав себе винним в інкримінованих злочинах. ЄСПЛ небезпідставно вважає, що таке мотивування виявляло очевидну зневагу до принципу презумпції невинуватості й не могло слугувати за правомірну підставу для позбавлення заявника свободи [319, с. 98].

До подібного висновку Страсбурзький суд дійшов й у справі «Луценко проти України», де заявник оскаржував правомірність застосування щодо нього ТпВ. Суд задовольнив прохання прокурора та дозволив ТпВ Ю. В. Луценка, прийнявши аргументацію, згідно з якою Ю. В. Луценко та його адвокат повільно ознайомлювалися з матеріалами справи. Національний суд також вирішив, що Луценко намагався перешкоджати розслідуванню та був здатний вплинути на нього, адже не визнав свою вину. Щодо аргументу, що заявник повільно ознайомлювався з матеріалами справи, Євросуд визнав, що така підстава для ТпВ суперечила законодавству України (згідно з яким ознайомлення з матеріалами справи є правом,

а не обов'язком обвинуваченого, а час, що надається йому для ознайомлення з матеріалами справи, не має обмежуватися). І, нарешті, наведення невизнання Ю. В. Луценком своєї вини як підстави його ТпВ суперечило праву не свідчити проти самого себе та презумпції невинуватості [25].

Отже, відсутність співпраці з органами досудового розслідування, публічним обвинувачем (зокрема, відмова підозрюваного чи обвинуваченого від давання показань, навіть давання ним завідомо неправдивих показань на свій захист, реалізація будь-яких наданих законом можливостей) не може розглядатися як перешкоджання провадженню у справі і, звісно ж, не може бути підставою для обрання ЗЗ. Прихильниками саме такого підходу є й 82,03% учасників проведеного анкетування (див. додаток Г).

ЄСПЛ також зазначає, що поступово (в міру здійснення допитів свідків, вилучення документів й предметів та здійснення інших процесуальних дій) ризик перешкоджання здійсненню правосуддю зменшується. А тому слід брати до уваги факти негативної поведінки обвинуваченого разом з наявними у нього реальними можливостями чинити перешкоди правосуддю на момент прийняття рішення про застосування ЗЗ (а також у майбутньому).

Якщо сторона обвинувачення подає інформацію про погрози обвинуваченого свідкам, суду, слід їх допитати та навести у рішенні конкретні факти, які б підтверджували наявність таких погроз. У цьому разі обвинуваченому повинна бути надана можливість спростувати інформацію про ризик перешкоджання ним правосуддю (зокрема, шляхом допиту свідків, яким начебто погрожували, або ж отримавши копії їхніх скарг, заяв про порушення кримінального переслідування за фактами незаконного впливу).

Оцінюючи можливість підозрюваного/ обвинуваченого чинити тиск на своїх підлеглих (свідків, потерпілих чи інших обвинувачених у КП) або ж фальсифікувати докази, використовуючи своє службове становище, потрібно мати на увазі, що усунення його з посади суттєво зменшує такий ризик. Зокрема, у рішенні Страсбурзького суду «Луценко проти України» зазначено, що «... арешт пана Луценка не був необхідним, щоб запобігти вчиненню ним правопорушення чи його

втечі після його вчинення... Зокрема, владні органи не змогли пояснити як, будучи звинуваченим у зловживанні службовим становищем, він міг продовжувати подібну діяльність протягом майже року після того, як залишив посаду Міністра внутрішніх справ» [25].

Стосовно аргументу, що Ю. В. Луценко чинив тиск на свідка шляхом надання інтерв'ю засобам масової інформації (в інтерв'ю ЗМІ він заявив, що слідство пропонувало йому визнати свою вину, позбавивши води і їжі, та розповівши, що на нього чинили психологічний тиск шляхом виклику на допит його сина), суд зауважив, що український уряд не пояснив, яким чином ці інтерв'ю загрожували свідкам та що таке формулювання означало, що заявника було покарано за те, що він користувався своїми основними правами на справедливий суд. На думку суду, подібна аргументація ясно демонструє намагання влади покарати Ю. В. Луценка за публічне висловлення своєї позиції у справі [25].

Викликає інтерес й рішення ЄСПЛ «Пічугін проти Росії». У цій справі оскаржувалося рішення національного суду, який підставою для продовження строку ТпВ назвав ту обставину, що заявник раніше працював в органах безпеки та володів технічними навичками, які могли б дали змогу йому перешкоджати розслідуванню шляхом знищення доказів або здійснення впливу на свідків. Як зауважив ЄСПЛ, національні суди не продемонстрували існування зазначених ризиків шляхом надання відповідних фактів і не спромоглися пояснити, як ці технічні навички могли допомогти заявникові знищити докази. Національні суди не відреагували також на доводи заявника з приводу неможливості впливу на свідків (оскільки свідки перебували під вартою) [319].

Стосовно останнього із ризиків, які дають підставу застосування ЗЗ, а саме *ризик у вчинення іншого кримінального правопорушення або ж продовження того, у якому особа уже підозрюється, обвинувачується* (п. 5 ч. 1 ст. 177 КПК України), позиція ЄСПЛ є послідовною та незмінною. А полягає вона у тому, що під час прийняття рішення про застосування ЗЗ (чи відмови у його скасуванні), зважаючи на небезпеку вчинення нових злочинів, *лише* посилення на минуле особи, зокрема й наявність у неї попередніх судимостей [наявність у підозрюваного, обвинуваченого

судимостей є однією з обставин, яка згідно з п. 8 ч. 1 ст. 178 КПК України підлягає обов'язковому взятті до уваги під час обрання ЗЗ], є явно недостатнім (§44 Рішення ЄСПЛ «Мюллер проти Франції») [319, с. 101].

Окрім того, Страсбурзький суд звертає особливу увагу на необхідність правоохоронних органів наводити *конкретні* факти на підкріплення своїх висновків про наявність небезпеки вчинення особою нових правопорушень (§134 рішення ЄСПЛ «Олександр Макаров проти Росії»). Неврахування цієї вимоги призвело до того, що ЄСПЛ не розділив думки внутрідержавних органів про те, що у ситуації, коли всі обвинувачення проти заявника стосувалися його дій як мера Томська, а його від цієї посади відсторонили, була реальна загроза того, що він вчинить нові правопорушення [319, с. 102].

Практичні працівники виходять з того, що про продовження злочинної діяльності може свідчити, зокрема: 1) неодноразовість вчинення злочинів, 2) наявність у підозрюваного, обвинуваченого знарядь злочину, 2) хвороблива пристрасть до наркотичних засобів, 3) спілкування з особами, схильними до вчинення злочинів.

Стосовно вчинення протиправних дій, які можуть слугувати підставою для обрання ЗЗ, слід розглянути один важливий аспект. Річ у тому, що відомості, які стосуються цієї процесуальної підстави, повинні свідчити про наявність реальної можливості вчинення обвинуваченим саме злочину, а не будь-якого правопорушення чи якогось аморального вчинку, що є відхиленням від норми.

Хоча у деяких клопотаннях про обрання ЗЗ у вигляді ТпВ були наведені як докази можливості вчинення нового злочину дані про такі обставини, як часте вживання спиртних напоїв, наркотичних засобів і психотропних речовин, схильність до зміни місць роботи, залишення сім'ї. Проте такі факти можуть лише бути показниками загальних соціальних властивостей (негативного характеру), а не свідченнями достовірності продовження злочинної діяльності.

Оцінні поняття, використовувані під час регламентації окремих запобіжних заходів. ТпВ – найсуворіший ЗЗ, який максимально обмежує права та свободи людини і громадянина, зокрема найважливіше право – право на свободу й

особисту недоторканність. Його повинні обирати лише тоді, коли всі решта ЗЗ не можуть забезпечити належну поведінку підозрюваного, обвинуваченого. Застосування цього ЗЗ лише у зв'язку з однією тяжкістю злочину виключена. Це свідчить про додаткові гарантії прав осіб, підозрюваних, обвинувачених у вчиненні злочину.

М. В. Духовський зазначав, що «...арешт повинен бути лише крайнім, винятковим заходом, коли через серйозність злочину без нього не можна обійтися» [234, с. 268]. П. І. Люблінський теж зауважував, що взяття під варту закон повинен розглядати як на винятковий захід, зумовлений справжньою необхідністю [318, с. 463]. П. М. Давидов та П. П. Якимов пишуть: «Санкція на арешт повинна даватися... коли іншим заходом неможливо замінити арешт» [219, с. 16].

Подібної думки дотримується й Комітет Міністрів Ради Європи (п.«b», «g» ч.1 Резолюції Комітету Міністрів Ради Європи № (65) 11 від 9 квітня 1965 р. «Взяття під варту» [3] та п. 1 та 9 ч. 2 Рекомендації R(80) 11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам Ради Європи від 27 червня 1980 р. «Про взяття під варту до суду» [4]).

Відповідно, ЄСПЛ зазначає, що взяття під варту – це «такий серйозний захід, який виправданий лише тоді, коли інші, менш серйозні заходи, були розглянуті та визнані недостатніми для забезпечення інтересів людини і суспільства» (рішення ЄСПЛ «Вітольд Литва проти Польщі») [22].

Суттєвими недоліком практики обрання ЗЗ у вигляді ТпВ (та продовження строків цього ЗЗ) є те, що у «левої» частці рішень національних органів при їх обґрунтуванні використовують одні й ті ж узагальнені форми та шаблонні формулювання про врахування тяжкості вчиненого злочину, того, що особа може ухилитися від органів досудового розслідування чи суду, перешкодити встановленню істини у справі, продовжити злочинну діяльність, перешкоджати виконанню уже прийнятих процесуальних рішень. Однак, на жаль, суди часто не наводять жодних *конкретних фактів* на підкріплення своїх висновків. На неприпустимість подібних ситуацій Євросуд звертає увагу неодноразово (зокрема, у §3 рішення «Феррарі-Браво проти Італії» [319, с.55], §55 рішення «Мюррей проти

Сполученого Королівства» [319, с.55], §35 рішення «Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» §143, 145 рішення «Бойченко проти Молдови» [319, с.87], §80 рішення «Мамедова проти Росії» [319, с.89], §77 рішення «Гюсеїн Есен проти Туреччини» [319, с.87], §65–67 рішення «Биков проти Росії» [319, с.88], §134 рішення «Олександр Макаров проти Росії» [319, с.102], §78 рішення «Вітольд Літва проти Польщі», §46 рішення «Варбанов проти Болгарії» [334, с.57], «Таран проти України» [34] тощо).

Навряд чи правильно застосовувати ТпВ лише тому, що він майже повністю унеможлиблює втечу обвинуваченого, вчинення ним злочину та усуває перешкоди для встановлення істини. Потрібно ширше поняття оптимальності заходів примусу, яке охоплює не лише досягнення їхньої мети, але й безумовну потребу в обранні саме ТпВ. Досвід підтверджує дуже високий ступінь ефективності інших ЗЗ, не пов'язаних з позбавленням свободи. Здебільшого вони забезпечують належну поведінку обвинуваченого і водночас значно менше, ніж ТпВ, обмежують блага людини.

Те, що ТпВ може бути застосоване лише у разі неможливості застосування іншого, більш м'якого ЗЗ, йдеться у §78 рішення ЄСПЛ «Мамедова проти Росії» [319, с.87]. У цій справі протягом усього періоду ТпВ заявниці органи влади не врахували можливості забезпечити її присутність під час проведення розслідування через застосування менш суворих ЗЗ (хоча адвокати заявниці неодноразово клопоталися про її звільнення під заставу чи під підписку про невіїзд). У вищенаведеному рішенні Європейський суд висловлював здивування з приводу того, чому національні суди у своїх рішеннях не зазначили ніяких мотивів, із яких альтернативні позбавленню свободи заходи не забезпечили б належного ходу судового розгляду.

КПК України 2012 р. регламентує застосування цього ЗЗ лише у зв'язку з неможливістю застосування іншого, більш м'якого ЗЗ. Зокрема, у ч.1 ст.183 КПК України 2012 р. зазначено, що ТпВ є *винятковим* [«винятковість», «виключність», є, поза всяким сумнівом, ОП] ЗЗ, який застосовують винятково у разі, якщо прокурор

доведе, що жоден із більш м'яких ЗЗ не може запобігти ризикам, передбаченим ст.177 цього Кодексу.

Аналіз статистичних даних дозволяє стверджувати, що після набрання чинності КПК (станом на 1 січня 2014 р.) кількість клопотань (які надійшли до місцевих загальних судів) про застосування ЗЗ у вигляді ТпВ значно зменшилася (і частіше на розгляд слідчих суддів почали надходити клопотання про застосування інших ЗЗ [140; 141]. До прикладу, за період з 20 листопада по 1 січня 2014 р. кількість таких клопотань становила 24,3 тис., що на 22,4% менше порівняно із 2012 р. [140]

Застосування ТпВ як ЗЗ є найгострішим втручанням у сферу гарантованого Конституцією України права на свободу та особисту недоторканість. Воно може бути виправдане лише з метою захисту ще більш важливих соціальних цінностей. В юридичній літературі метою ТпВ називають: 1) усунення збурення громадської думки, забезпечення спокою громадян [219, с. 40]; 2) забезпечення розкриття злочину і викриття злочинця; 3) прискання зловживанню підозрюваним, обвинуваченим своїми правами [484, с. 73].

Ці погляди радше відображають суб'єктивне розуміння авторами соціального призначення цього ЗЗ, аніж його юридичну природу.

Загальною метою заходів кримінального процесуального примусу (зокрема й усіх ЗЗ) є сприяння успішному виконанню завдань кримінального судочинства, а не використання їх як основного засобу встановлення істини у справі. Постанова перед практичними працівниками перед взяттям під варту забезпечити успішність розкриття злочинів і викриття злочинців незаконно розширює визначений законодавцем діапазон цілей застосування ЗЗ [339, с. 547-548] [це твердження є істинним і щодо вітчизняного законодавства. – *В. Р.*]. А тому забезпечення розкриття злочину не є метою ТпВ.

Не можна метою застосування ТпВ вважати прискання зловживання підозрюваним, обвинуваченим своїми правами. За обґрунтованим твердженням Е. Ф. Куцовой, досягнення цієї псевдомети перебуває за межами обставин, визнаних законом підставами для застосування ЗЗ. Загроза застосування ЗЗ у разі визнання зловживання підозрюваним, обвинуваченим правом могла б змусити його

відмовитися від використання своїх прав. Така загроза також могла б бути використана для протиправного (під страхом застосування ТпВ) впливу на підозрюваного, обвинуваченого з метою змусити його давати показання [305, с. 13]. Саме тому недопустимим є обґрунтування обрання ТпВ відмовою підозрюваного, обвинуваченого від визнання вини, заявленню ним клопотань, хоч і необґрунтованих на думку судді, слідчого судді, відмовою від дачі показань, явно неправдивими показаннями, неодноразовою їх зміною [287, с.78-79; 315, с. 61].

На жаль, іноді доходить до того, що під час обрання найбільш суворого ЗЗ судді, роблячи спробу обґрунтувати таке рішення, навіть не переймалися тим, що у ньому було відсутнє хоча б формальне посилення на підстави, передбачені як у КПК України, так і у п. 1 ст. 5 Євроконвенції.

Наприклад, 5 серпня 2011 року, в ході судового розгляду кримінальної справи, суд першої інстанції застосував ТпВ щодо колишнього Прем'єр-міністра України Ю. В. Тимошенко. Задовольняючи відповідне подання прокурора, суддя постановив, зокрема, що заявниця ігнорувала вказівки головуючого судді, виявляла зневагу до учасників судового засідання та суду, відмовлялася надавати інформацію щодо своєї адреси. Того ж дня її було поміщено до Київського слідчого ізолятора, де вона перебувала до 30 грудня 2011 року. Судом було відхилено усі її клопотання про звільнення з посиланням на підстави, наведені у постанові від 5 серпня 2011 року. Отже, головуючий застосував щодо підсудної ТпВ як санкцію за її неналежну поведінку в суді, причому сказав про це відверто, навіть не намагався завуалювати таке рішення. Звісно, поведінка підсудної (яка виявлялася у тому, що вона не вставала, звертаючись до судді, ображала його, перебивала тощо) була хамською, такою, що свідчила про явну зневагу до суду, відповідно є неприпустимою. Однак і реакція судді на подібну поведінку була абсолютно неприйнятною. Таке рішення явно суперечило вимогам як чинного на той час національного законодавства, так й існуючій прецедентній практиці Євросуду. Зокрема, Страсбурзький суд у справах «Гаркавий проти України» (§63) та «Доронін проти України» (§54–56) підтвердив, що «особа не може бути позбавлена свободи, крім випадків, встановлених у п.1 ст.5

Євроконвенції, перелік яких є вичерпним, і лише вузьке їх тлумачення відповідає цілям цього положення» [387].

У подальшому захисники Ю. В. Тимошенко оскаржили правомірність обрання щодо неї ТпВ до ЄСПЛ. У рішенні «Тимошенко проти України» було зазначено, що з огляду на обґрунтування у постанові необхідності застосування щодо заявниці ТпВ твердження про перешкоджання з її боку проведенню засідань та прояв зневаги до учасників судового засідання та суду, її право на свободу було обмежено з інших підстав, ніж передбачено ст.5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Суд також зауважив, що у постанові від 5 серпня 2011 р. про обрання щодо Ю. В. Тимошенко ТпВ не зазначалося про порушення нею підписки про невиїзд як ЗЗ, що застосовувався до того часу. Суддя також не стверджував про її відсутність на судових засіданнях. Отже, із наведеного обґрунтування обрання щодо неї ТпВ, яке охоплювало, зокрема, її відмову оголосити свою адресу в судовому засіданні з огляду на те, що вона вже була наявна у матеріалах справи, та запізнення на декілька хвилин на судове засідання, не вбачалося ризику, що, перебуваючи на волі, вона могла ухилитися від суду. Основна підстава, наведена для її ТпВ, полягала у перешкоджанні судовому засіданню та прояв зневаги до суду. Такої підстави немає серед підстав, що виправдовують позбавлення свободи згідно із §1 ст.5. Тому суд дійшов висновку, що ТпВ заявниці впродовж усього періоду застосування цього ЗЗ було свавільним та незаконним [35].

Отже, і прецедентна практика ЄСПЛ, і національне законодавство засвідчують, що єдиною законною метою обрання ТпВ (та обґрунтування його винятковості) є той результат, який притаманний усім ЗЗ, а саме – перешкодити підозрюваному, обвинуваченому ухилитися від слідства і суду, перешкодити встановленню істини у справі, займатися злочинною діяльністю чи ухилитися від відбування покарання.

Що стосується застосування ТпВ до неповнолітнього, то у значній кількості міжнародних актів звертається увага на потребу особливо обережного підходу до обрання цього ЗЗ щодо дитини. Зокрема, у п.13 Пекінських правил зазначено, що до неповнолітніх підозрюваних та обвинувачених ТпВ «застосовується лише як

крайній захід і протягом найкоротшого періоду часу». За можливості ТпВ повинно бути замінене іншими альтернативними заходами [1].

У ст.434 КПК України 1960 р. було передбачено, що затримання та взяття під варту як ЗЗ можуть застосовуватися до неповнолітнього лише у *виняткових випадках*, коли це зумовлюється *тяжкістю злочину*, у вчиненні якого його обвинувачують. Така регламентація цього питання була піддана критиці у юридичній літературі. Наприклад, деякі науковці свого часу зазначали, що не зовсім зрозуміло, що мав на увазі законодавець, коли у вищенаведеній статті писав про «*тяжкість злочину*». «Тяжкість злочину» є ОП лише в побутовому розумінні. У КК України ж визначено чітку чотириступеневу градацію злочинів за тяжкістю залежно від суворості можливого покарання. Зважаючи на це під час конструювання цієї статті окремі дослідники радили законодавцеві навести конкретні категорії злочинів [251, с. 138; 426, с. 157-158].

У ч. 2 ст. 492 КПК України зазначено, що затримання та ТпВ як ЗЗ можна застосовувати до дитини лише у разі, якщо неповнолітнього підозрюють чи обвинувачують у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину (з урахуванням того, що застосування іншого ЗЗ не забезпечить запобігання ризикам, зазначеним у ст.177 КПК України). Отже, у новому кримінальному процесуальному законодавстві дано відповідь на запитання про те, що слід розуміти під тяжкістю вчиненого злочину (як спеціальної умови застосування ТпВ щодо дитини).

Як зазначали, ТпВ є *винятковим* ЗЗ (ч. 1 ст. 183 КПК України). У разі його застосування до неповнолітнього підхід до обґрунтування такої *винятковості* повинен бути ще більш виваженим та прискіпливим. Під час обрання цього ЗЗ щодо дитини слід пам'ятати, що закон не дозволяє обирати ТпВ у зв'язку лише з однією тяжкістю вчинення злочину.

Юристи-практики називають такі обставини, які мають суттєве значення для вирішення питання про ТпВ неповнолітніх: особа уже раніше неодноразово вчиняла злочини; злочин має груповий характер і провідну роль у ньому відігравав саме підозрюваний (обвинувачений); неповнолітній не має батьків, опікунів, піклувальників, у нього немає постійного місця проживання (у зв'язку з чим висока

ймовірність того, що він ухилиться від слідства і суду); достовірно встановлено, що неповнолітній підозрюваний / обвинувачений протидіє КП; дитина злісно порушувала раніше обраний щодо неї ЗЗ, не пов'язаний з ТпВ. Окрім того, під час прийняття відповідного рішення слід брати до уваги спрямованість умислу, зухвалість та агресивність злочинних дій; наслідки злочину; постзлочинну поведінку; зв'язки із кримінальним середовищем.

22,12% опитаних у нашому дослідженні респондентів висловились за те, аби у законі закріпити вичерпний перелік випадків, коли до неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого може бути застосоване ТпВ. На думку ж їхніх противників (а це 77,88% учасників проведеного анкетування), дати вичерпний перелік випадків, коли до неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого може бути застосоване ТпВ, неможливо (див. додаток Г). Справді, застосування ТпВ до дитини відповідає вимогам закону лише тоді, коли за сукупністю обставин, що характеризують вчинене, із урахуванням умов життя та виховання, середовища, особливостей особи неповнолітнього, його ставлення до скоєного та наступної поведінки, є єдино можливим у цих умовах.

Проте не можна не брати до уваги ситуацію, коли зухвала, агресивна поведінка неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого у вчиненні тяжкого злочину (ТЗ) чи особливо тяжкого злочину (ОТЗ) свідчить про те, що тільки шляхом його суворої ізоляції від суспільства вдасться забезпечити можливість належної поведінки і забезпечити його участь у процесуальних діях. Однак утримання неповнолітнього під вартою у відриві від батьків та звичного оточуючого середовища здатне заподіяти непоправну шкоду морально-психічному стану дитини. А тому застосування ЗЗ у вигляді ДА щодо неповнолітнього повино стати загальним правилом за наявності підстав та спеціальних умов, що свідчать про необхідність його суворої ізоляції від суспільства [261, с. 466-467].

Що стосується такого ЗЗ, як домашній арешт (ДА), то у КПК Республіки Казахстан зазначено: «ДА застосовується до підозрюваного, обвинуваченого... за наявності умов, що дозволяють обрати ЗЗ у вигляді арешту [так у Казахстані називають ТпВ], але коли *повна ізоляція особи не зумовлена необхідністю* чи

недоцільна з урахуванням віку, стану здоров'я, сімейного стану та інших обставин» (ч. 1 ст. 149) [445]. Думку, згідно якої ДА варто застосовувати тоді, коли ТпВ підозрюваного чи обвинуваченого недоцільне, зважаючи на різні обставин, поділяють деякі науковці [285, с. 292; 385, с. 101-103]. У КПК України нічого не зазначено про недоцільність ТпВ як підстави для застосування ДА. Хоча судова практика все ж іде цим шляхом.

Які обставини лежать в основі визнання недоцільним ТпВ і винесення судового рішення про застосування ДА? Це може бути неповноліття, старечий вік, тяжкий стан здоров'я підозрюваного чи обвинуваченого, вагітність чи годування грудьми, особливий соціальний чи посадовий статус (за практикою Статуту кримінального судочинства 1864 р. ДА застосовували до високопоставлених чиновників, депутатів). У обвинуваченого, підозрюваного можуть бути члени сім'ї, що потребують його догляду: малолітні діти, особи похилого віку, інваліди. Ці обставини теж можуть брати до уваги під час обрання ДА [354, с.157].

На жаль, практика застосування цього ЗЗ свідчить про те, що він обирається не завжди виправдано. Одним із яскравих прикладів такої ситуації є рішення слідчого судді Печерського районного суду м. Києва, який 19 вересня 2014 р. звільнив з-під варті колишнього командира роти спецпризначення полку міліції особливого призначення «Беркут» Д. Садовника, підозрюваного у масових розстрілах учасників акцій протесту у лютому 2014 р., обравши йому ЗЗ у вигляді ДА. Суддя С. Волкова назвала підставою для звільнення підозрюваного (крім неналежного стану його здоров'я) наявність у нього «дружини, трьох дітей і квартири в Києві, а також його позитивну репутацію» [*міцність соціальних зв'язків* підозрюваного в місці його постійного проживання та відповідна *репутація* такої особи є оцінними обставинами, які обов'язково слід враховувати під час застосування ЗЗ]. Уже через два тижні, 3 жовтня 2014 р., підозрюваний екс-беркутівець скористався «подарунком» суду та зник з місця постійного проживання.

Хоча стосовно Д. Садовника ще задовго до обрання цього ЗЗ існували обґрунтовані сумніви у його подальшій неналежній процесуальній поведінці (зокрема, у тому, що він згодом ухилиться від слідства та суду, тобто грубо

порушить взяті на себе обов'язки). У ЗМІ про це писали неодноразово. Як аргумент на користь саме такого розвитку подій зверталася увага на загрозу тривалого терміну ПВ (з огляду на інкриміновані підозрюваному вбивства 39 людей, вчинених у співучасті). Також зауважувалося, що підозрюваний неодноразово не з'являвся ніби за станом здоров'я на засідання Апеляційного суду, який мав вирішити питання про зміну ЗЗ [223; 236; 422]. Таке рішення слідчого судді та його наслідки (втеча підозрюваного) спричинила значний суспільний резонанс [189; 197; 208; 210; 255; 380; 381; 400; 403]. Зокрема, того ж дня Генеральна прокуратура проти судді С. Волкової розпочала кримінальне провадження (КП) за підозрою у вчиненні злочину, передбаченого ст.375 КК України («Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови»). Цей факт, поза всяким сумнівом, неординарний та ще й не дуже законний з огляду на презумпцію істинності рішення суду (треба було все ж таки дочекатись, доки цю ухвалу скасує апеляційна інстанція).

Подібна ситуація, що полягала у невиправданості застосування ДА (принаймні з огляду на подальшу поведінку підозрюваного), не поодинокі. Зокрема, у рамках КП, відкритого за ч. 4 ст. 368 КК України («Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою»), було встановлено, що в липні 2013 р. екс-ректор Національного університету Державної податкової служби П. Мельник прийняв неправомірну вигоду у значному розмірі за сприяння у зарахуванні двох абітурієнтів до цього навчального закладу. Ректор був затриманий 27 липня 2013 р. Того ж дня П. Мельника госпіталізували в лікарню швидкої допомоги з діагнозом "блокада серця". Згодом захист Мельника стверджував, що у нього гіпертонічний криз. Саме стан здоров'я підозрюваного став головною підставою для застосування щодо нього ДА. Однак хвороба не перешкодила тому, що уже 9 серпня П. Мельник порушив умови обраного ЗЗ та втік за кордон, позбувшись електронного браслета, після чого був оголошений МВС у розшук [278; 332; 366; 397].

Ця резонансна втеча з-під ДА спонукала радника міністра внутрішніх справ А. Геращенко виступити із заявою, у якій він рекомендував правозастосувачам дуже

обережно ставитися до прийняття рішень про обрання цього ЗЗ. І не лише тому, що електронні засоби контролю, які дають змогу фіксувати та відстежувати місцеперебування підозрюваного/ обвинуваченого (всупереч вимогам ч. 1 ст. 195 КПК України та Положення про порядок застосування електронних засобів контролю), на практиці повністю не захищені від самостійного знімання, пошкодження або іншого втручання в його роботу з метою ухилення від контролю. Неналежне врахування даних про особу підозрюваного / обвинуваченого (його *репутацію*), а також некритичний підхід до інформації (нерідко поданої ним же самим або його захисником) про *стан здоров'я* цього учасника процесу [відповідний стан здоров'я є ще однією оцінною обставиною, яку, відповідно до п. 3 ст. 178 КПК України, слід брати до уваги під час прийняття відповідного рішення] є головною причиною невдалого обрання виду ЗЗ [381].

Справді, наявність тяжкого захворювання підозрюваного / обвинуваченого, його інвалідність може перешкоджати застосуванню суворих ЗЗ (як через недоцільність, так й із міркувань гуманності). Ця обставина передбачає певну поблажливість, а тому, по можливості, повинна зумовлювати застосування менш суворого ЗЗ, ніж той, який слід було б обрати щодо здорової людини. Необхідність лікування, особливого догляду, ослабленість організму особи ускладнюють її ТпВ. У цьому випадку варто застосувати ЗЗ, не пов'язаний з ТпВ. Однак правими є ті науковці, які стверджують, що це правило не є абсолютним [261, с. 120; 337, с. 44-45; 457, с.92]. Адже обставини справи можуть свідчити про необхідність застосування ТпВ й стосовно підозрюваного / обвинуваченого, який страждає на певне захворювання. У кожному випадку питання, пов'язане з захворюванням, слід вирішувати за участі лікарів, у необхідних випадках – шляхом призначення судово-медичної чи судово-психіатричної експертизи. Це треба робити для присікання фактів симуляції чи агравації з боку осіб, які таким чином намагаються уникнути застосування щодо них більш суворого ЗЗ. Необхідність детального доказування факту хворобливого стану підозрюваного / обвинуваченого потрібна також для попередження зловживань та необґрунтованих поблажок з боку правоохоронних органів.

Застава полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, за умови звернення внесених коштів в дохід держави у разі невиконання цих обов'язків (ч. 1 ст. 182 КПК України).

Одним із найскладніших моментів під час застосування застави є визначення її розміру, оскільки органу, що обрав даний ЗЗ, доводиться вирішувати, яку суму стягнути, аби вона не ставила особу, яка вносить заставу, у складне матеріальне становище і водночас могла б слугувати ефективним стримуючим чинником для підозрюваного та обвинуваченого (щоб він не залишив постійне чи тимчасове місце проживання без дозволу цього органу, у призначений строк з'явився за викликом до працівників правоохоронних органів, іншим чином не перешкоджав КП).

У вітчизняному КПК України законодавець визначає розмір застави з «прив'язкою» до розміру мінімальної зарплати. На думку О. С. Гречишнікової, суму застави слід було б визначати у відсотковому відношенні від суми щорічного доходу особи, яка вносить заставу (що може бути легко визначити з її податкової декларації чи з довідки про зарплату, отриману в бухгалтерії за місцем роботи) [214, с. 108]. Така пропозиція видається неприйнятною: ні для кого не секрет, що «лева» частка економіки України перебуває в «тіні», а тому визначити реальний, а не задокументований рівень доходів особи, майже неможливо. Тим більше, що КПК України не містить заборони щодо того, аби як предмет застави виступали гроші, не зароблені, а отримані особою, яка планує вносити заставу, іншим способом, наприклад, подаровані, знайдені, виграні в лотерею, успадковані тощо.

У ч. 4 ст. 182 КПК України зазначено, що розмір застави повинен *достатньою мірою гарантувати виконання* підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків та *не може бути завідомо непомірним* для нього.

Розмір застави визначається суддею, слідчим суддею з урахуванням характеру вчиненого злочину, даних про особу підозрюваного, обвинуваченого, майнового становища особи, що вносить заставу. Межі розміру застави залежать, зокрема, й від ступеня тяжкості злочину, у вчиненні якого особа підозрюється/ обвинувачується.

Причому у *виключних випадках*, якщо слідчий суддя, суд встановить, що застава у таких межах не здатна забезпечити виконання підозрюваним, обвинуваченим у вчиненні ТЗ чи ОТЗ, покладених на нього обов'язків, застава може бути призначена у розмірі, що перевищує визначені у законі граничні розміри (ч. 5 ст. 182 КПК України).

У юридичній літературі піддається критиці становище, за якого законодавцем або ж не визначено максимального розміру застави, або ж дозволено правозастосувачу [як це передбачено у КПК України нашої держави. – *В. Р.*] виходити за уже визначені межі; стверджується, що така ситуація дає широкий простір для зловживань [213, с.24]. Доля істини у цьому є. Однак не варто забувати й про те, що зараз у багатьох пострадянських державах (в Україні зокрема) відбулася різка поляризація населення, поділ їх на надзвичайно багатих і тих, які ледь зводять кінці з кінцями, середній же прошарок є вкрай незначним. Люди з різними матеріальними статками мають неоднакові можливості. Наприклад, для олігарха, чий дохід становить декілька мільйонів доларів на рік, певна сума може бути достатньою лише для того, аби раз пообідати, натомість простий слюсар-роботяга може за ті гроші місяцями годувати сім'ю. Тому наявна тепер ситуація, за якої правозастосувач під час визначення суми застави у певних випадках вправі вийти за верхню межу (з урахуванням, зокрема, й матеріального становища особи), є, звісно, не ідеальною, але це радше перевага, аніж недолік.

Наприклад, у справі уже згадуваного П. Мельника Печерський райсуд м. Києва (керуючись положенням абз. 2 ч. 5 ст. 182 КПК України) обрав щодо экс-ректора Національного університету Державної податкової служби заставу у розмірі 25 тисяч мінімальних зарплат. Під час прийняття цього рішення (окрім тяжкості інкримінованого злочину та подальшої неналежної процесуальної поведінки) враховувалася також матеріальне становище підозрюваного (зокрема, у оприлюдненій ним податковій декларації зазначалося, що на його банківському рахунку є кільканадцять мільйонів гривень, у його власності та власності членів його сім'ї є значна кількість об'єктів нерухомого майна та автомобілів

представницького класу). В подальшому Апеляційний суд м. Києва скасував постанову судді Печерського районного суду у частині визначення П. Мельникові розміру застави та визначив заставу в розмірі 500 мінімальних зарплат [237; 332; 424]. І хоча початковий розмір даного ЗЗ було знижено аж у 50 разів, все одно сума коштів, які в подальшому були внесені на спеціальний рахунок, становила приблизно 40 річних [! – В. Р.] пенсій середньостатистичного українського пенсіонера.

Сума застави повинна бути такою, аби забезпечити стримуючий ефект цього заходу. До такого висновку доходить ЄСПЛ у рішенні «Мангурас проти Іспанії» (§38-40, 42, 44). Іспанським судом було звільнено під заставу у розмірі 3 млн євро капітана судна, що спричинило забруднення морського середовища. Заявник зазначив, що при визначенні розміру застави національний суд не врахував його соціальне становище, а тому розмір застави не був пропорційний його можливостям. Хоча ЄСПЛ й визнав, що розмір застави був значним, однак не визнав його непомірним з огляду на: 1) тяжкість злочину; 2) катастрофічні наслідки (як з природоохоронного, так і з економічного боку), що трапилися внаслідок забруднення моря, спричиненого витоком нафти; 3) а також професійного оточення заявника, яке мало можливість внести таку суму застави (її сплатила лондонська страхова компанія, яка виявилася страхувальником судновласника «Престижу», роботодавця заявника, яка (відповідно до укладеної між двома сторонами угоди) покривала витрати цивільної відповідальності судна у випадку забруднення довкілля) [319, с. 110-111].

До подібної думки дійшов Страсбузький суд й у рішенні «Пунцельт проти Чехії» (§86), зазначивши, що ані неодноразова відмова у звільненні під заставу заявника, ні в подальшому встановлена застава у розмірі 30 млн. чеських крон, порушенням прав заявника, враховуючи масштаб його фінансових операцій (зокрема, було звернуто увагу на те, що до взяття під варту заявник мав намір купити два універмаги у Празі) не були [319, с. 109].

Матеріали практики Євросуду свідчать, що для того, аби визначити, чи слід застосовувати заставу, національні органи можуть брати до уваги будь-які особисті

чинники (наприклад, ресурси певної особи, її репутацію, зв'язки з тим, хто буде поручителем) [235, с. 44].

Цікавим є рішення Європейської комісії з прав людини «Бонншо проти Швейцарії»), де визнано справедливість відмови у застосуванні застави (яку у тій справі швейцарський суд планував визначати з урахуванням винятково майна підозрюваного) з огляду на те, що підозрюваний не надав відомостей, необхідних для визначення її розміру (§74) [319, с. 107-108].

ЄСПЛ визнає правомірним рішення національних судів про відмову у застосуванні застави, якщо особа, яка заявляє клопотання про її внесення, водночас не надає жодних доказів, які б засвідчували *легальність походження* відповідних коштів. Зокрема, у §33 рішення «В. проти Швейцарії») зазначено: «...обставини справи та репутація заявника [який був наркоторговцем. – *В.Р.*] послужили відповідним судам підставою відхилити його пропозицію про внесення застави, оскільки було невідомим джерело походження цих грошей, які мали бути внесені... а це не буде належною гарантією того, що заявник вирішить не зникати через побоювання втратити заставу» [319, с. 108].

До речі, в юридичній літературі висловлювалася пропозиція про необхідність відобразити у нормах КПК України положення, яке б давало можливість визначити легальність походження коштів, що вносяться як предмет застави [385, с. 192]. З огляду на щойно наведену прецедентну практику Євросуду така рекомендація видається слушною.

На підставі вищенаведеного вважаємо за доцільне доповнити ч. 2 ст. 182 КПК України таким положенням: «Застосування застави може бути поставлено у залежність від виконання підозрюваним, обвинуваченим чи іншою особою (потенційним заставодавцем) вимоги слідчого судді, суду надати дані, які б підтверджували законність походження коштів, що будуть предметом застави та відомості, необхідні для визначення її розміру».

Як уже зазначалося, застава може бути внесена як підозрюваним, обвинуваченим, так й іншою фізичною або юридичною особою (заставодавцем) (ч. 2 ст. 182 КПК України). Тобто у новому кримінальному процесуальному

законодавстві фактично розмежовано поняття «заставадавець» та «особа, яка вносить заставу» (адже останнє є ширшим).

У ч. 4 ст. 182 КПК України йдеться про те, що розмір застави, крім іншого (обставин кримінального правопорушення, ризиків, передбачених ст. 177 КПК України) визначається з урахуванням майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого. Однак законодавець чомусь забуває, що під час прийняття відповідного рішення слід враховувати також майновий та сімейний стан заставадавця – фізичної особи та майновий стан заставадавця – юридичної особи, який вносить заставу за цих учасників процесу. Відсутність такої регламентації може призвести до того, що не надто багатий заставадавець, який хоче допомогти підозрюваному, обвинуваченому, готовий внести як предмет застави ледь не всі свої кошти. А це у подальшому може призвести до того, що і він сам, і члени його сім'ї (зокрема й малолітні діти) залишаться без засобів до існування. Якщо ж заставадавцем є юридична особа, то передача як застави значної суми може в подальшому (у разі невиконання взятих на себе зобов'язань) призвести до її банкрутства.

Тому під час прийняття відповідного рішення (про обрання даного ЗЗ) слід враховувати інтереси не тільки підозрюваних, обвинувачених (тобто осіб, які залучаються у процес незалежно від їхньої волі), але й осіб, які вступають у процес за власним бажанням.

Окрім того, положення КПК України про необхідність врахування під час прийняття такого рішення майнового стану лише підозрюваного, обвинуваченого (де відсутня будь-яка згадка про потребу у разі застосування цього ЗЗ мати на увазі матеріальне становище заставадавця) є непродуманим з огляду ще й на таке. Не виключено, що для заможного заставадавця-олігарха внесена сума коштів може бути неістотною, а тому він не буде особливо перейматися наявністю ризику втрати застави (її звернення у дохід держави) і, відповідно, не надто сумлінно виконуватиме взяті на себе обов'язки (або ж не виконуватиме їх взагалі).

На підставі вищенаведеного пропонуємо викласти перше речення ч. 4 ст. 182 КПК України наступним чином: «Розмір застави визначається слідчим суддею,

судом з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу *та (або) даних про особу заставодавця, а також* ризиків, передбачених статтею 177 цього Кодексу».

Особиста порука полягає у наданні *«особами, яких слідчий суддя, суд вважає такими, що заслуговують на довіру»*, письмового зобов'язання про те, що вони поручаються за виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків і зобов'язуються за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу (ч.1 ст.180 КПК України).

Обов'язковою вимогою до поручителя є те, щоб це була особа, яка *заслуговує на довіру*. Законодавець не розкриває це поняття, тому суть його розглядають відповідно до загальноновизнаних понять. Ця особа повинна мати високі моральні й психологічні якості. Вона повинна бути законослухняною, мати добру репутацію та бути відомою певному колу осіб. Наприклад, видатний вчений, директор навчального закладу, громадський діяч тощо. Важливою вимогою до поручителя є те, що він буде в стані забезпечити мету особистої поруки.

Практика застосування ОП *«довіра»* не відзначається однозначністю. Як приклад можна навести кримінальну справу за обвинуваченням колишнього Прем'єр-міністра України Ю. В. Тимошенко у вчиненні злочину, передбаченого ч.3 ст.365 Кримінального кодексу України (КК України). Печерський районний суд м. Києва відмовив стороні захисту у задоволенні клопотання про зміну ЗЗ із ТпВ на особисту поруку сорока осіб, серед яких були, зокрема, Патріарх Київський і всієї Русі-України Філарет, Герой України Д. В. Павличко, народний артист України О. В. Пономарьов [142]. Незважаючи на значні заслуги усіх сорока осіб, які виявили бажання стати поручителями, суд не вважав, що вони зможуть забезпечити виконання підсудною покладених на неї обов'язків.

Також свого часу заступник генпрокурора Р. Кузьміна надіслав лист з відмовою на прохання 89 депутатів-опозиціонерів Верховної Ради з клопотанням звільнити з-під варти лідера «Народної самооборони» Ю. Луценка [198; 200; 227; 345; 352]. Водночас (коли слідством керував той же Р. Кузьмін), Слідче управління

Генеральної прокуратури ухвалило рішення обрати ЗЗ щодо екс-голови Сумської обласної державної адміністрації В. Щербаня (обвинуваченого у вчиненні низки тяжких злочинів, зокрема, таких як зловживання службовим становищем, перевищення службових повноважень, вимагання, шахрайство з фінансовими ресурсами). Його передали на поруки лише трьом депутатам з «правлячої» тоді Партії регіонів [192; 199; 396; 467].

У 2007-2008 роках, на телеканалі «Інтер» вийшов проект «Великі Українці», який поєднував у собі ток-шоу з інтерактивним опитуванням усіх громадян України щодо місця й ролі видатних державних і політичних діячів, військових, художників, учених, спортсменів, релігійних діячів, лікарів та представників інших професій у національній і світовій історії [404]. За результатами цього проекту у квітні 2008 р. було складено список 100 видатних українців, до яких, зокрема, увійшли В. Ющенко, Ю. Тимошенко, Л. Лук'яненко. Виникає запитання: чи можна осіб, які містяться у цьому списку, вважати такими, що заслуговують на *особливу довіру*? Певно ні. Показовим тут є те, що щодо Ю. Тимошенко набрав законної сили обвинувальний вирок, а політична партія, головою якої був В. Ющенко, набрала непрохідний 1,1% на парламентських виборах. Якщо за незалежної України Л. Лук'яненку присвоєно звання Героя України, нагороджено орденом князя Ярослава Мудрого, то за часів СРСР він неодноразово був засуджений та визнаний особливо небезпечним рецидивістом [190]. Ці приклади свідчать про непостійність рівня *довіри* до одних і тих же осіб, її залежність від форми політичного режиму та часу. Успіх у певній галузі, наявність державних нагород, почесних звань, займаних посад, наукових ступенів та вчених звань тощо не можуть бути єдиними критеріями *довіри*.

У юридичній літературі поняття «*довіри*» пропонують розглядати через використання таких понять як: «високі моральні якості», «чесне ставлення до праці», «виконання громадських обов'язків», «авторитет», «стійкість наміру сприяти меті ЗЗ» [296, с. 359; 340, с. 166; 476, с. 966-970]. Такий підхід до тлумачення поняття «*довіри*» (через використання інших якісних ОП) не викликає здивування, адже виміряти «*довіру*» якимось кількісними показниками важко.

Під час вирішення питання про можливість певної особи бути поручителем, слід аналізувати стосунки між підозрюваним, обвинуваченим та потенційним поручителем. Зокрема, варто звернути увагу на особисті риси тієї людини, яка планує стати поручителем, засоби її впливу на підозрюваного, обвинуваченого, характер взаємовідносин між підозрюваним та особою, яка виявила бажання стати поручителем, здатність потенційного поручителя впливати на поведінку підозрюваного / обвинуваченого.

Застосування особистої поруки, крім довіри до особи, яка ручається за підозрюваного, обвинуваченого, залежить й від того, наскільки слід довіряти підозрюваному, обвинуваченому. Питання про довіру останнім вирішується шляхом збирання необхідної інформації у процесі досудового слідства чи судового розгляду. Підозрюваному, обвинуваченому повинен вірити не лише той, хто приймає рішення про обрання цього ЗЗ, а й поручитель (бо у протилежному випадку він не буде ручатися за його належну поведінку та явку за викликами) [214, с. 103; 275, с. 109; 323, с. 36].

Слід погодитися з думкою дослідників, відповідно до якої довіра до поручителів повинна на чомусь ґрунтуватися [337, с. 87; 432, с. 184]. Однак невірним є те, що необхідна перевірка поручителя шляхом слідчих дій, а саме – витребуванню характеристик, довідок, інших документів. У матеріалах КП необхідно зібрати інформацію, яка б свідчила про те, що поручитель реально здатен утримати підозрюваного чи обвинуваченого від дій, що перешкоджають кримінальному судочинству, здатен присікти можливе зловживання довірою з боку обвинуваченого [337, с. 87].

З'ясування цих обставин є необхідним. Адже перш ніж застосовувати особисту поруку, слід з'ясувати особу поручителя, його місце проживання та роботи, характеристику тощо. Але особа, яка ручається, сама здатна подати матеріал, який її характеризує. І лише сумніви у справжності представлених документів чи істинності викладених у них відомостях можуть спонукати уповноважену особу перевірити їхню істинність. Однак не шляхом проведення слідчих дій, а шляхом направлення запитів та проведення перевірки.

В юридичній літературі пропонують ввести нове ОП «*добросовісність поведінки поручителя*». Зокрема, стверджується, що відповідальність поручителя встановлена за недотримання своїх обов'язків, а не за дії підозрюваного, обвинуваченого. Тому якщо поручитель зробив усе від нього залежне, аби цей учасник процесу у призначений час з'явився за викликом органу, що веде кримінальний процес, чи іншим чином не перешкодив провадженню у справі, то на нього не може бути накладене грошове стягнення [385, с. 59-60]. Проте видається правильною точка зору, згідно якої доводи поручителя про те, що він сумлінно виконував взяті на себе обов'язки, але, незважаючи на це, не зміг попередити небажану поведінку підозрюваного / обвинуваченого, не звільняє його від відповідальності [284, с. 164]. Справді, поручитель повинен нести відповідальність у разі встановлення факту процесуального правопорушення з боку підозрюваного, обвинуваченого. Вина поручителя полягає у його самонадіяності щодо можливості забезпечити належну поведінку цього учасника процесу. Тому встановлення факту добросовісності (чи, навпаки, недобросовісності) поручителя не має жодного юридичного значення. Це, до того ж, займатиме значний час, й зусилля працівники правоохоронних органів витратять не на їх безпосереднє завдання – розкриття, розслідування та прискання злочинів та інших суспільно-небезпечних діянь.

Поняття «*довіри*» саме по собі є оцінним й суб'єктивним, а підсилення його прикметником «*особлива*» робить його розуміння ще складнішим. Згідно з ч. 2 ст. 180 КПК України кількість поручителів визначає слідчий суддя, суд, який обирає ЗЗ. Наявність одного поручителя може бути визнано достатньою лише в тому разі, коли ним є «*особа, яка заслуговує на особливу довіру*».

Законодавець деяких країн СНД (зокрема, у ст. 121 КПК Республіки Білорусь [443] та ст. 142 КПК Республіки Казахстан [444]) визначає, що кількість поручителів не може бути меншою двох. Проте має значення не кількість поручителів, а їхній авторитет у підозрюваного / обвинуваченого та судді (чи слідчого судді). Тому відповідна норма українського кримінального процесуального законодавства видається більш продуманою.

У абз. 2 п. 14 листа ВССУ від 04.04.2013 р. №511-550/0/4-13 «Про деякі питання порядку застосування ЗЗ під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до КПК України» зазначено: «при обранні такого ЗЗ слідчий суддя, суд має враховувати, що наявність одного поручителя може бути визнана достатньою лише у тому разі, коли ним є особа, яка заслуговує на особливу довіру (народний депутат України, депутат місцевої ради, особа, яка відзначена державними нагородами тощо)» [12]. Наведений вище підхід видається дуже спрощеним. Адже досягнення у будь-якій сфері ще не гарантують наявність у потенційного поручителя позитивних моральних якостей, бажання сприяти органам кримінальної юстиції, наявність поваги до нього з боку підозрюваного / обвинуваченого, можливість впливу на нього.

Особиста порука повинна застосовуватися лише за клопотанням поручителів чи з їхньої згоди (що свідчить про відносини взаємної довіри між ним та підозрюваним / обвинуваченим). А тому слідчий суддя, суд вправі лише роз'яснити можливість особистої поруки зацікавленим особам, але не обирати цей ЗЗ на власний розсуд, ґрунтуючись на довірі до певних осіб.

Кримінально-процесуальний кодекс Російської Федерації (КПК РФ) (ст. 103) передбачає, що особиста порука як ЗЗ застосовується за наявності згоди особи, щодо якої дається порука [446]. Таке законодавче положення є абсолютно виправданим. У ст. 180 КПК України подібна норма не прописана, а даремно! Адже якщо поручитель викликає довіру (чи особливу довіру) лише у слідчого судді, суду, але не у особи, щодо якої вирішується питання про обрання цього ЗЗ, якщо він не є авторитетом для того, за поведінку кого ручається, то постає закономірне запитання: чи можна з великою долею ймовірності припускати, що застосований захід буде справді дієвим та ефективним? Відповідь очевидна: ні.

З огляду на вищевикладене варто доповнити ч. 1 ст. 180 КПК України положенням про те, що «Особиста порука може застосовуватися лише за письмового клопотанням поручителя (поручителів) та згоди особи, щодо якої дається порука».

ПНпН рекомендують міжнародно-правові документи як основну альтернативу ТпВ неповнолітнього. Цей захід забезпечує можливість реалізацію права дитини на проживання та виховання в сім'ї, права на спілкування з батьками та іншими родичами, право на різнобічний розвиток та забезпечення батьками його інтересів.

У разі ймовірності того, що менш суворий ЗЗ виявиться більш дієвим та ефективним, слід застосовувати саме його. Так, у ч. 3 ст. 176 КПК України зазначено: «Слідчий суддя, суд відмовляє у застосуванні ЗЗ, якщо слідчий, прокурор не доведе, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування ЗЗ обставини є достатніми для переконання, що жоден із *більш м'яких* ЗЗ, передбачених частиною першою цієї статті, не може запобігти доведеним під час розгляду ризику або ризикам». Причому визначення *м'якості* таких заходів не залежить від суб'єктивного розсуду. Незважаючи на використання якісного прикметника (що передбачає порівняння) для позначення суворості аналізованих заходів, таке поняття все ж не є оцінними. Його можна назвати квазіоцінним. Адже законодавець не віддає вирішення питання про визначення жорсткості цих заходів на розсуд правозастосувача. Він сам визначає, що найбільш м'яким ЗЗ (із перелічених у ч. 1 ст. 176 КПК України) є особисте зобов'язання, а найсуворішим – ТпВ.

Проте у відповідній нормі перелічено далеко не усі ЗЗ. Тому постає запитання, а яке місце займає ПНпН в ієрархії аналізованих заходів процесуального примусу? Зокрема, який ЗЗ є більш жорстким: застава чи ПНпН, останній із них чи домашній арешт тощо? Видається, що ПНпН за своїм характером (природою), способом впливу на підозрюваного, обвинуваченого (має не лише присікальний, а й виховний характер) та умовами застосування цілком може бути порівняно із особистою порукою. Відповідно, за аналогією з положенням ч. 3 ст. 176 КПК України, особисте зобов'язання (зазначене у п. 1 ч. 1 ст. 176 КПК України) є м'якшим ЗЗ (порівняно з передачею дитини під нагляд), а застава, домашній арешт та ТпВ (перелічені у п. 3 – 5 ч. 1 цієї ж статті) – більш суворим.

Коли ж постає питання про обрання одного з двох приблизно рівноцінних за жорсткістю ЗЗ (особистої поруки та ПНпН), то, вочевидь, у цій ситуації слід застосовувати більш ефективний із них. А дієвішим, певно, буде той захід

процесуального примусу, який спеціально розрахований на застосування його до дитини (відповідно до її вікових та психологічних особливостей). До речі, у законодавстві деяких держав прямо передбачено положення про пріоритетність аналізованого ЗЗ порівняно з іншими. Про це, наприклад, йдеться у ч. 2 ст. 423 КПК РФ. У нас подібна норма відсутня, а даремно! У п. 3 ч. 1 ст. 178 КПК України зазначено, що під час вирішення питання про обрання ЗЗ (крім наявності ризиків, зазначених у ст. 177 цього Кодексу) слідчий суддя, суд зобов'язаний оцінити в сукупності всі обставини, зокрема й вік підозрюваного, обвинуваченого. Проте це не означає, що правозастосувач завжди у разі неповноліття такого учасника процесу та обговорення питання про обрання ЗЗ аналізуватиме питання про застосування до нього передачі під нагляд.

А тому з огляду на викладене варто було б доповнити ч. 1 ст. 493 КПК України таким положенням: «Під час вирішення питання про обрання запобіжного заходу до неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого слід у кожному випадку обговорювати можливість відання його під нагляд».

У ч. 2 ст. 493 КПК України зазначено: «ПНпН батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи полягає у взятті на себе будь-ким із зазначених осіб або представником адміністрації дитячої установи письмового зобов'язання забезпечити прибуття неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а також його *належну поведінку*». Кримінологічний сенс вимоги «*належної поведінки*» є значно ширшим від кримінального процесуального. Він охоплює, наприклад, вжиття заходів профілактичного характеру, зокрема певні обмеження, яким буде підданий підозрюваний чи обвинувачений (наприклад, пройти курс лікування від наркотичної залежності, повністю позбавитися від зв'язків із знайомими, які займаються протиправною діяльністю тощо).

У разі застосування ПНпН, слідчий суддя, суд зобов'язані переконатися у тому, що особи, яким дитина передається під нагляд, мають позитивний вплив на підлітка, правильно оцінюють скоєне ним, користуються авторитетом та повагою у неповнолітнього, можуть впливати на підлітка (або ж методом переконання, або ж

власним прикладом), а головне – вони можуть забезпечити належну поведінку та повсякденний контроль за неповнолітнім. Відповідна мета може бути забезпечена лише за умови правильного підбору особи, якій підліток передається під нагляд. Якщо ж вирішується питання про ПНпН адміністрації дитячої установи, то треба переконатися у тому, чи дозволяють умови проживання та виховання, що склалася в цій установі, стан дисциплін, стосунки, що склалася між вихованцями та адміністрацією, виконувати обов'язки по нагляду. Не менш важливою є й наявність довіри між особою, яка здійснюватиме обов'язки по нагляду, та неповнолітнім (адже лише особа, яка викликає довіру й володіє авторитетом, може ефективно позитивно впливати на підлітка).

Неповнолітній підозрюваний чи обвинувачений (відповідно до ч. 2 ст. 493 КПК України) може бути переданий під нагляд лише батькам, опікунам, піклувальникам або адміністрації дитячої установи. Водночас у законодавстві інших країн є більш широке коло суб'єктів, яким такий учасник процесу може бути переданий під нагляд. Наприклад, у ч. 1 ст. 105 КПК РФ зазначено: «Нагляд над неповнолітнім підозрюваним, обвинуваченим полягає в забезпеченні його належної поведінки, передбаченої ст. 102 цього Кодексу, батьками, опікунами, піклувальниками чи *іншими особами, які заслуговують на довіру*, а також посадовими особами спеціалізованої дитячої установи, в якій він перебуває...».

Слід погодитися із твердженням, згідно з яким це положення відповідає інтересам неповнолітнього підозрюваного/обвинуваченого, оскільки нерідкими є випадки, коли останні проживають у своїх родичів (наприклад, у дідуся чи бабусі, коли батьки виїхали за кордон на заробітки) чи у прийомній сім'ї і до них ставляться так, як до рідних. Позбавляти їх можливості здійснювати нагляд за неповнолітнім було б неморально та непедагогічно [261, с. 430].

Окрім того, головною причиною нечастого застосування ПНпН є об'єктивна відсутність у багатьох кримінальних справах осіб, які здатні взяти неповнолітнього під нагляд і здійснювати за ним належний контроль. Адже, як вірно зауважено, спільне проживання підозрюваного, обвинуваченого з батьками, опікунами, піклувальниками чи перебування в дитячій установі автоматично не може

вирішувати наперед віддання неповнолітнього під нагляд [338, с. 25-26; 339, с. 193-194; 432, с. 195]. На жаль, далеко не всі батьки та особи, які їх замінюють, здатні здійснити належний нагляд за дитиною. Передусім це пов'язано з їхнім антисуспільним способом життя, зловживанням спиртними напоями, вживанням наркотиків, безвідповідальним ставленням до виховання дітей.

А тому у разі неможливості передати підлітка під нагляд батьків чи інших осіб, які їх замінюють, слід більшу увагу приділити (звісно ж, у разі запровадження відповідного положення до вітчизняного КПК України) з'ясуванню можливості здійснення нагляду за дитиною іншою особою, яка заслуговує на довіру, наприклад, іншому родичеві, вчителю, тренеру неповнолітнього. Таку пропозицію підтримують й 81,57% учасників проведеного нами анкетування (див. додаток Г).

На підставі вищенаведеного запропоновано викласти ч. 1 ст. 493 КПК України таким чином: «До неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених, окрім запобіжних заходів, передбачених статтею 176 цього Кодексу, можна застосовувати передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників *або інших осіб, які заслуговують на довіру*, а до неповнолітніх, які виховуються у дитячій установі, – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи».

У ч. 4 ст. 493 КПК України йдеться про те, що «до ПНпН суд зобов'язаний зібрати відомості про особу *батьків, опікунів, піклувальників*, їхні стосунки з неповнолітнім і впевнитися у тому, що вони можуть належно здійснювати нагляд за неповнолітнім». У цьому положенні чомусь не згадується про обставини, які підлягають встановленню у разі, коли цей ЗЗ застосовують до підлітка, який виховується в дитячій установі. Окрім того, буквальне тлумачення цієї норми дає змогу дійти хибного висновку про те, що застосування аналізованого ЗЗ не є компетенцією слідчого судді.

З огляду на вищенаведене (а також з урахування попередньої пропозиції) радимо викласти положення ч. 4 ст. 493 КПК України наступним чином: «У разі передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників чи інших осіб, які заслуговують на довіру, суд зобов'язаний зібрати відомості про них, їхні стосунки з неповнолітнім і впевнитися

у тому, що вони можуть належно здійснювати нагляд. Під час передачі неповнолітнього під нагляд адміністрації дитячої установи слід з'ясувати, чи дозволяють умови проживання та виховання, що склалися в цій установі, стан дисципліни, стосунки між вихованцями та адміністрацією, належно виконувати обов'язки по нагляду».

2.2. Оцінні поняття, які використовують для регламентації порядку об'єднання та виділення матеріалів кримінального провадження

У чинному кримінальному процесуальному законодавстві міститься ряд норм, у яких йдеться про об'єднання та виділення матеріалів КП. До таких правових приписів, відносяться положення ч. 9 ст. 216; ст. 217, ч. 3 ст. 280; абз. 1 та 3 ч. 8 ст. 469; ст. 494, ст. 510 КПК України. Той факт, що у КПК є багато норм, якими регульовано правові відносини, пов'язані з об'єднанням та виділенням матеріалів КП, є одним із свідчень наявності самостійного кримінального процесуального інституту об'єднання та виділення. Однак більш значимою ознакою правового інституту є характеристика регульованих суспільних відносин. Відповідні норми служать єдиній меті – створенню оптимального обсягу кримінального судочинства, і, як наслідок, досягненню якості та швидкості кримінальної процедури.

На те, що рішення про об'єднання та виділення матеріалів КП виходять за межі суто технічного питання, звертають увагу чи не всі науковці, які досліджували цю проблему [172, с. 8; 231, с. 55; 257, с. 13; 321, с. 5; 433, с. 5]. Неправильне визначення обсягу провадження по справі може призвести до того, що поза увагою правоохоронних органів можуть залишитися як обставини, що обтяжують становище обвинуваченого, так і обставини, що виключають злочинність діяння. Рішення про об'єднання та виділення матеріалів КП відображаються як на ході процесу, так і на його результаті. Від їх обґрунтованості може залежати вирішення питань матеріального права, зокрема кваліфікація скоєного, призначення покарання, звільнення від КВ. Впливають вони також на суто процесуальні моменти, зокрема на підслідність та підсудність; на необхідність дублювати ті ж слідчі (розшукові) та

інші процесуальні дії у різних провадженнях; на склад суду, що розглядатиме справу; на те, у якому судовому засіданні – відкритому чи закритому здійснюватиметься провадження; на строки провадження; на обрання ЗЗ; на обсяг доказів, що підлягатимуть дослідженню; на фактичне набуття одним із судових рішень преюдиційного значення; на межі перегляду судових рішень в апеляційній / касаційній інстанціях; на розмір і розподіл процесуальних витрат; на можливість залучення особами, що відстоюють у процесі власні інтереси, одного і того ж адвоката, на можливість укладення угод у кримінальному судочинстві.

Незважаючи на те, що від рішення про об'єднання і виділення матеріалів КП безпосередньо залежить спрямованість процесу, його хід та результати, правове регулювання підстав для прийняття цих рішень не є чітким та зрозумілим, про що свідчать й результати проведеного анкетування (див. додаток Г) Воно зумовлює двочитання та дає широкі можливості для зловживань, що зумовлене, зокрема, наявністю ОП, які складно інтерпретувати.

Оцінні поняття, які використовують для регламентації порядку об'єднання матеріалів кримінального провадження. Відповідно до ч. 1 ст. 217 КПК України у разі необхідності в одному провадженні можуть бути об'єднані матеріали досудових розслідувань: 1) щодо декількох осіб, підозрюваних у вчиненні одного кримінального правопорушення; 2) щодо однієї особи, підозрюваної у вчиненні кількох кримінальних правопорушень, 3) матеріали досудових розслідувань, у яких не встановлено підозрюваних, проте є достатні підстави вважати, що кримінальні правопорушення, щодо яких здійснюються ці розслідування, вчинені однією особою (особами).

«Необхідність» – становище, за якого неможливо без чого-небудь обійтися [291, с. 105]; потреба у чому-небудь [409, с. 346]. Прикметник «необхідний» тлумачать як неминучий [221, с.525]; такий, що обов'язково потрібний для забезпечення нормальних умов життя, праці; закономірний, не випадковий [349, с. 854]. Значення поняття «необхідність» свідчить про те, що за своєю суттю воно означає стан, який вимагає застосування заходів, без яких не можна обійтися.

Згідно з ч. 4 ст. 217 КПК України матеріали досудового розслідування не можуть бути виділені в окреме провадження, якщо це може *негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду*. З цього положення видно, що рішення про об'єднання чи виділення матеріалів КП ставиться у залежність від того, як воно відобразиться на *повноті* провадження. Позитивний чи негативний вплив на *повноту* провадження якраз і є тим оцінним орієнтиром, яким слід керуватися, з'ясовуючи наявність *необхідності* у прийнятті рішення про об'єднання / виділення.

У юридичній літературі *повноту провадження* розглядають як з'ясування обставин, що підлягають доказуванню, виявлення всіх співучасників та причетних до злочину осіб, усіх епізодів злочинної діяльності, всіх юридично значущих обставин [304, с. 159; 312, с. 93; 413, с. 80; 415, с. 10, 14; 433, с. 90-91; 480, с. 10; 488, с. 52]. «*Повнота*» – це вимога отримати таку сукупність доказів, яка достатня для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню [222, с. 14; 231, с. 32].

В основі об'єднаного провадження щодо однієї особи, підозрюваної у вчиненні кількох кримінальних *правопорушень*, лежить та обставина, що всі ці діяння вчинені однією особою. Об'єднане провадження щодо однієї особи, підозрюваної у вчиненні кількох кримінальних *правопорушень*, дає можливість правильно оцінити її суспільну небезпечність, дозволяє уникнути дублювання слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Окрім цього, з'ясувавши під час розслідування одного злочину схильності підозрюваного, його зв'язки, спосіб вчинення злочину, слідчому буде легше розслідувати інші злочини, вчинені цією ж особою [172, с. 24-31; 433, с. 40].

Виникає запитання, чи завжди, коли одна особа підозрюється у вчиненні кількох злочинів, існує «*необхідність*» у прийнятті рішення про об'єднання матеріалів КП?

У юридичній літературі єдиного погляду з цього приводу немає. На думку одних дослідників, лише та обставина, що кілька злочинів вчинила одна й та ж особа, не зумовлює *необхідності* прийняття рішення про об'єднане провадження [194, с. 5]. Вони вважають, що рішення про об'єднання матеріалів КП щодо однієї

особи слід приймати за наявності взаємозв'язку між злочинами, при їх однорідності. Обґрунтовують свою позицію ці науковці тим, що намагання будь-що об'єднати в одне КП справи про всі злочини, вчинені однією особою, має такі наслідки: 1) затягування строків слідства й ТпВ, 2) втрати справою актуальності; 3) унеможливлення швидкого відшкодування заподіяних збитків (що суперечить процесуальній економії і невідворотності покарання) [194, с. 5]; 3) неможливість забезпечення високої якості розслідування [488, с. 96]; 4) складність для судді, який отримав багатотомну справу, втримати у пам'яті усі обставини справи, дані про учасників провадження та докази [488, с. 33, 85-86].

Водночас інша група вчених переконана, що всі злочини, вчинені однією особою, слід, по можливості, розслідувати та розглядати в одному провадженні [172, с. 24-31; 226, с. 109]. Можна навести такі аргументи на підтримку вищенаведеної позиції:

1. Передусім, інколи лише розслідування в одному КП усіх злочинів, вчинених підозрюваним, дасть змогу правильно застосувати положення матеріального права.

Зокрема, деколи у провадженнях по обвинуваченню однієї особи у вчиненні кількох злочинів постає питання про звільнення обвинуваченого від КВ у зв'язку з тим, що спливли строки давності щодо одного із діянь. Наприклад, Переяслав-Хмельницьким міськрайонним судом Київської обл. 06.07.2014 ухвалено вирок, яким Особу 6 визнано винним у вчиненні низки умисних злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням чужим майном шляхом шахрайства, підробленням документів та використанням завідомо підроблених документів. Як зазначено у вирокі, засуджений підробляв документи і під приводом передачі покупцям у власність земельних ділянок заволодівав їхніми коштами. Потерпілими від дій шахрая у різний час стали понад 20 осіб. Під час судового розгляду захисником обвинуваченого заявлено клопотання про звільнення Особи 6 від КВ за вчинення перших злочинних епізодів у зв'язку із закінченням по них строків давності. Суд у цій справі правомірно відмовив у задоволенні такого клопотання, зазначивши, що обвинувачений ухилявся від досудового слідства, відповідно, було зупинення перебігу давності (ч. 2 ст. 49 КК України) [55]. Якби ж провадження про злочини,

вчинені Особою б, здійснювалося б окремо, то суд не мав би інформації про наявність підстав для зупинення перебігу строків давності і, можливо, що клопотання про звільнення від КВ за вчинення перших злочинів було би задоволене. Звичайно ж, стверджувати про те, прийняте за таких умов рішення було б правильним та справедливим, не доводиться.

2. Внаслідок роздільного провадження щодо злочинів, вчинених однією особою, є більша ймовірність допущення неповноти розслідування та судових помилок.

Якщо органи досудового розслідування займатимуться розслідуванням лише окремих епізодів злочинної діяльності підозрюваного, то уся картина скоєного їм може й не відкритися. Наприклад, контрабанда вибухових речовин може отримати кваліфікацію за ст.201 КК України у той час, коли вчинене насправді буде готуванням до диверсії і потребуватиме кваліфікації за ст.113 КК України.

3. Ухвалення одного обвинувального вироку, яким обвинувачений визнається винним у вчиненні кількох злочинів, є більш вигідним для нього, ніж винесення кількох вироків у різний час. У цьому випадку він не буде проходити по інших справах як такий, що має одну, дві і більше судимостей. Не буде переривання перебігу строку погашення судимості, яка, відповідно, враховується у разі визнання злочину повторним, обмежує застосування амністії, виступає кваліфікуючою ознакою деяких складів злочинів, враховується під час призначення покарання та його виконання, є перешкодою для обіймання певних посад та зумовлює інші обмеження, встановлені законом, може бути врахована під час обрання ЗЗ.

4. Окреме провадження щодо злочинів, вчинених однією особою, може призвести до застосування до підозрюваного / обвинуваченого кількох ЗЗ, причому не виключено, що обрані у різних справах ЗЗ будуть такими, що виключатимуть один одного: наприклад, по одній справі було прийнято рішення про застосування ТпВ, а в іншій – ДА.

5. І, нарешті, у КПК України відсутня вказівка на те, що об'єднання матеріалів КП можливе лише у разі однорідності та взаємозв'язаності вчинених особою злочинів.

Отже, твердження окремих науковців про тісний взаємозв'язок злочинів (їх пов'язаність єдністю наміру, однорідність) як умову їх спільного розгляду необґрунтовано обмежує коло підстав об'єднання справ. Різномірні злочини, вчинені однією особою, теж буває доцільно розглядати у єдиному провадженні.

На практиці об'єднання в єдине провадження різномірних злочинів, вчинених тим самим підозрюваним, не є рідкістю. Наприклад, у резонансній справі по обвинуваченню А. Т. Слюсарчука (відомого як «доктор Пі»), який, видаючи себе за видатного лікаря-нейрохірурга вищої категорії, доктора медичних наук, не маючи при цьому медичної освіти, ліцензії на право заняття лікувальною діяльністю, роками займався незаконною лікувальною діяльністю, неодноразово проводив операції, що закінчувалося смертю пацієнтів, вчиняв шахрайство, реалізуючи потерпілим підроблені медичні препарати, з метою працевлаштування у ВНЗ, в Кабінет Міністрів України (КМУ), подавав у відповідні установи підроблені документи. Вироком Сихівського районного суду м. Львова від 14.02.2014 його визнано винним у вчиненні злочинів, передбачених ч.1 ст.119, ст.138, ч.2 та 3 ст.190, ч.4 ст.358 КК України [59]. Тобто в одному КП здійснювалося розслідування діянь, передбачених розділом II КК України «Злочини проти життя та здоров'я особи», розділом VI «Злочини проти власності» та розділом XV «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян».

Окреме провадження для обвинуваченого вигідне лише у випадку, якщо він має намір приховати певні обставини справи або окремі злочинні епізоди від правоохоронних органів (чи розраховує на те, що їм ця інформація не стане відомою). Однак, якщо всі злочинні діяння і обставини справи відомі, окреме провадження піде йому на шкоду. Тому, закінчуючи розглядати питання про те, чи існує *необхідність* в об'єднанні матеріалів КП у випадку, коли одна особа підозрюється у вчиненні кількох злочинів, слід зазначити, що така *необхідність* здебільшого є. Всі злочини, вчинені однією особою, за загальним правилом потрібно розслідувати і розглядати у межах однієї справи. Відходити від цього правила можна лише тоді, коли виникає *необхідність* у їх роздільному провадженні.

Необхідність в об'єднаному провадженні існує й тоді, коли наявна співучасть у злочині. У юридичній літературі панує позиція, відповідно до якої розслідування і розгляд справи, по якій проходять не усі співучасники, є вимушеним заходом [171, с.106; 226, с.100; 231, с.41]. Такої ж позиції дотримується й Пленум ВСУ. В одній із своїх постанов цим органом було зазначено, що, з'ясовуючи можливість розгляду справи щодо іншої особи в окремому провадженні, суддя повинен мати на увазі, що справи про злочини, вчинені у співучасті, мають розглядатись, зазвичай, в одному провадженні (абз.2 п.4 Постанови від 11.02.2005 №2) [10].

Спільне розслідування злочинів, вчинених у співучасті, має багато переваг. Воно дає можливість правильно оцінити роль кожного співучасника, належно встановити обставини, що належать до предмету доказування, сприяє процесуальній економії [171, с.105-106; 194, с. 5; 231, с. 41, 62-67], збільшує доказову базу [231, с. 65], дає змогу правильно визначити розмір заподіяної шкоди кожним із співучасників.

Рішення ж про окреме здійснення проваджень щодо співучасників злочинів приховує у собі певні ризики:

1) передусім ймовірним є прийняття рішень, які суперечитимуть одне одному. До прикладу, окреме провадження щодо одного з трьох співучасників грабежу на Кіровоградщині призвело до того, що двох із співучасників визнано винним за ч. 2 ст. 186 КК України (грабіж, вчинений за попередньою змовою групою осіб), а дії третього – кваліфіковано як хуліганство, вчинене групою осіб [51];

2) окрім того, таке провадження може мати наслідком те, що для одного з підозрюваних фактично набуде преюдиційного значення рішення щодо його співучасника в іншому провадженні.

У вироку по першій справі будуть визначені обставини вчинення злочину не лише обвинуваченим, а й його співучасником. Навіть якщо суд оцінюватиме рішення по першій справі на рівні з усіма іншими доказами у справі і не надаватиме йому переваг, усе ж не виключено, що таке рішення впливатиме на свідомість судді під час ухвалення рішення щодо іншого із співучасників. Відповідно це може призвести до того, що питання про винуватість другого із співучасників фактично

вирішуватиметься у провадженні, в якому він участі не братиме, своїх інтересів не відстоюватиме, не матиме можливості вплинути на хід розслідування та судового розгляду.

Така ситуація була у справі по обвинуваченню Особи 2 у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 212 КК України, та Особи 3, якій ставилося у вину пособництво у цьому злочині. Особа 2, працюючи директором підприємства, за попередньою змовою в групі з Особою 3 та іншими невстановленими особами умисно ухилився від сплати податку на прибуток підприємства та податку на додану вартість, що призвело до фактичного ненадходження до бюджету коштів у великих розмірах. Водночас у процесі досудового слідства у цій справі встановлено, що окрім підприємства, керівником якого є Особа 2, Особа 3 таким самим способом сприяв в ухиленні від сплати податків й іншим підприємствам, які працювали на території Львівської обл. Виявлення інших злочинних епізодів у діях Особи 3 та потреба у проведенні слідчих дій щодо їх розслідування призвело до виділення в окреме провадження матеріалів кримінальної справи щодо Особи 2, вина якого у інкримінованому злочині, на думку органів досудового слідства, доведена.

Таке рішення поставило Особу 3 у вкрай не вигідне положення, адже в обвинувальному висновку (провадження здійснювалося за КПК України 1960 р.) та інших процесуальних документах у справі по обвинуваченню Особи 2 прямо йшлося про те, що злочин вчинено за пособництва Особи 3, який навіть не міг втрутитися в цей процес, оскільки не був наділений жодним процесуальним статусом. Доведення його вини (після постановлення вироку у справі по обвинуваченню Особи 2) стало б технічним питанням. У вирокі щодо Особи 2 містилися б і обставини вчиненого Особою 3 злочину, і зазначалися б його дані як про співучасника. Суд не міг би під час винесення вироку використати формулювання «злочин вчинено за попередньою змовою в групі з невстановленою особою», адже така особа досудовим розслідуванням встановлена, що було відображено у матеріалах справи.

З огляду на те, що постановлення обвинувального вироку у справі по обвинуваченню Особи 2 могло б в подальшому призвести до засудження і його

співучасника (справа щодо якого була виділена в окреме провадження), справу щодо Особи 2 було направлено на додаткове розслідування [64];

3) окрім того, роздільне провадження щодо співучасників може також призвести до порушення права особи від самовикриття. В одній справі вона може проходити у процесуальному статусі обвинуваченого, а в іншій – свідком. Таке поєднання судами абсолютно правильно визнається недопустимим. Прикладом є ухвала Апеляційного суду Дніпропетровської обл., якою залишено без змін постанову суду першої інстанції про направлення справи на додаткове розслідування через неможливість розгляду справи щодо співучасників в окремих КП. Така неможливість роздільного провадження, на думку судів першої та апеляційної інстанції, була зумовлена недопустимістю перебування одних і тих же осіб як підсудних та свідків одночасно [69];

4) унаслідок роздільного провадження щодо злочинів, вчинених у співучасті, ймовірність допущення *неповноти* розслідування та судового розгляду є значно вищою.

Показовим прикладом того, як необґрунтоване рішення про виділення матеріалів КП щодо співучасників може вплинути на *повноту провадження*, є виділення в окремі провадження справи відносно двох співвиконавців грабежу, що був вчинений із розподілом ролей. Фактичні обставини цієї справи полягали у тому, що один із співучасників наніс потерпілому тілесні ушкодження, а інший – обшукав потерпілого та заволодів його майном. На досудовому розслідуванні було прийнято рішення про роз'єднання цієї справи на два окремих провадження. Внаслідок такого виділення дії одного із співучасників злочину було кваліфіковано як крадіжка, а провадження щодо другого здійснювалося за нанесення тілесних ушкоджень [68]. У результаті те, що слід було кваліфікувати як грабіж, вчинений за попередньою змовою групою осіб, отримало правову оцінку як два одиничні злочини, вчинені одноособово.

Отже, аналізуючи переваги об'єднаного провадження щодо співучасників злочину, потрібно визнати, що воно позитивно відображається на «повноті» розслідування і судового провадження. Тому «необхідність» у прийнятті рішення

про об'єднання матеріалів КП у випадку, коли декілька осіб підозрюються у вчиненні одного кримінального правопорушення, безсумнівно існує.

«Необхідність» об'єднання матеріалів КП може мати місце тоді, коли підозрюваних не встановлено, але є «достатні підстави» вважати, що кримінальні правопорушення, щодо яких здійснюються розслідування, вчинені однією особою (особами). Така підстава для об'єднання вже давно обговорювалася в юридичній літературі [226, с. 57; 231, с. 73-74; 433, с. 33; 468, с. 96-100]. Законодавець цілком виправдано ввів відповідне положення у текст КПК України.

Висновок про наявність «достатніх підстав» вважати, що кримінальні правопорушення вчинені однією особою (особами), можна зробити на підставі схожості способу вчинення злочинів. На таких підставах будується практика об'єднання в одне провадження справ про нерозкриті злочини, пов'язані з виготовленням та збутом підроблених грошових знаків чи цінних паперів, квартирних крадіжок, зґвалтувань, вбивств (у яких найбільш яскраво виявляється індивідуальність способу вчинення злочину).

Створення т. зв. типових «вірусних» програм, програм, що нейтралізують, блокують захисні механізми комп'ютерних систем банків, кредитних установ виступають як спосіб вчинення злочину. За схожістю способів справи про такі злочини доцільно об'єднувати з тією метою, аби розслідування проводив слідчий, що володіє необхідною підготовкою.

Також можливе об'єднання в одне провадження справ, підозрювані по яким не встановлені, але на місці вчинених злочинів було виявлено відбитки пальців однієї особи, інші біологічні об'єкти – сліди волосся, слини, шкіри тощо. Висновок про вчинення злочину однією особою (особами) можна зробити й тоді, коли на місці події було виявлено кулі, гільзи, що були вистріляні з однієї зброї. Такий висновок можливий на підставі аналізу ідентичного способу підроблених грошей, інших слідів, знарядь, засобів вчинення кримінального правопорушення, ідентифікаційні ознаки яких можна ототожнити. Об'єднання проваджень можливе й тоді, коли свідки чи потерпілі дають детальний опис особи, що вчинила злочин, а на підставі порівняльного аналізу словесних портретів є підстави вважати, що суб'єктом

посягання була одна й та ж особа (або коли ж свідки й потерпілі під час пред'явлення для впізнання осіб за фотографіями впізнали одну й ту ж особу). У деяких видах злочинів, пов'язаних з використанням заборонених у вільному обігу наркотичних речовин, підставою для об'єднання проваджень можуть бути результати порівняльного аналізу джерела походження складових компонентів наркотику.

Об'єднане КП щодо нерозкритих злочинів може дати додаткові можливості встановити осіб, що їх вчинили, розширити доказову базу, виявити закономірності вчинених злочинів [231, с. 73-74; 433, с. 48-52; 468, с. 99-100].

Випадки об'єднання справ у зв'язку із схожістю «почерку» вчинених злочинів зумовлені практичною необхідністю. Наприклад, об'єднання справ за однаковим «почерком» вчинених злочинів було у резонансних кримінальних справах щодо вибухів у Дніпропетровську, які відбулися з проміжком у 2,5 роки (16.11.2011 та 27.04.2014). У центрі міста в обох випадках невідомі особи заклали в урни з-під сміття вибухові пристрої із однаковим принципом дії, що й привело правоохоронців до думки про те, що ці злочини вчинили ті самі особи [211].

Прикладом об'єднання матеріалів досудового розслідування у випадку, коли підозрювані ще не були встановлені, проте були *достатні підстави* вважати, що злочини вчинені одними і тими ж особами, було об'єднання в одне провадження Генеральною прокуратурою України справ по факту вбивства людей у м. Києві в лютому 2014 р. у ході т.зв. «Революції Гідності». Такий висновок було зроблено на підставі дослідження куль, гільз, що були вистріляні, як встановлено експертизою, з однієї зброї [209].

У формулюванні ст. 217 КПК України законодавець вдається до перерахування, викладаючи підстави для об'єднання КП. Тому слід зробити висновок, що перелік підстав для об'єднання КП, передбачений ст. 217 КПК України, є вичерпним і не підлягає розширювальному тлумаченню. Водночас, ст. 217 КПК України не охоплює всіх випадків необхідності об'єднання КП.

Зокрема, об'єднання в одному провадженні справ, розпочатих на підставі заяв різних потерпілих, доцільне у випадках, коли заява потерпілого та зустрічна заява

стосуються одних і тих же осіб чи одного діяння, в якому, на думку заявників, вбачаються ознаки складу злочину. Одне із значень слова «зустрічний» – «здійснюваний у відповідь на яку-небудь дію, захід» [195; 252]. У цьому випадку зустрічне обвинувачення – це обвинувачення, здійснюване у відповідь. Тому необхідним є об'єднання в одному провадженні обвинувачень, що стосуються однієї події (справи про взаємне заподіяння тілесних ушкоджень чи побоїв) чи різних, але за умови, коли внаслідок першого з діянь було вчинене наступне (наприклад, у результаті побоїв були заподіяні тілесні ушкодження «кривднику» з боку «ображеного»).

Основним критерієм для об'єднання проваджень може слугувати лише зв'язок між досліджуваними кримінально-караними діяннями.

Об'єднання КП, розпочатих за обвинуваченнями, викладених в скаргах, які були подані особами один щодо одного за фактами протиправних дій, не пов'язаними між собою, не можна визнати доцільним.

У ч. 4 ст. 251 КПК України 1960 р. було передбачено можливість об'єднання зустрічних обвинувачень у справах приватного обвинувачення. Подібного положення його наступник (КПК України 2012 р.) не містить. У ході проведеного анкетування перед його учасниками було поставлене таке запитання: «Чи є необхідність закріплення у КПК України можливості об'єднувати в одному провадженні справи із зустрічними обвинуваченнями?» Ствердну відповідь на нього дали аж 65% респондентів (див. додаток Г).

Як уже зазначалося, чинна редакція ч. 1 ст. 217 КПК України унеможливорює прийняття рішення про об'єднання матеріалів КП про злочин, що вчиняється у відповідь на протиправну поведінку потерпілого і злочин, який вчинив такий потерпілий. Однак об'єднане провадження у такій ситуації незважаючи на відсутність законних підстав було на практиці. Прикладом є вирок Апеляційного суду Львівської обл., яким Особу 2 визнано винним у вчиненні хуліганських дій. Потерпілим у справі суд визнав Особу 3, яку, своєю чергою, визнав винним у заподіянні Особі 2 тяжких тілесних ушкоджень. Спільне провадження по взаємних обвинуваченнях у цій справі дало змогу не лише уникнути дублювання одних і тих

же слідчих дій, подвійного дослідження місця, обстановки, часу вчинення злочину, доказів у справі, а й дало можливість критично оцінити показання Особи 3, який стверджував, що заподіяв тілесні ушкодження у стані необхідної оборони. Об'єднане провадження дало змогу зібрати таку сукупність доказів, які свідчили про відсутність правових підстав в Особи 3 для застосування ножа. Об'єднане провадження допомогло встановити, що удар ножом було заподіяно з метою помститися за протиправну поведінку Особи 2, а не з метою захисту [41].

В юридичній літературі питання про об'єднання проваджень за зустрічними скаргами вирішується неоднозначно. Деякі юристи категорично заперечували таку можливість, обґрунтовуючи це складністю і заплутаністю кримінального процесу під час розгляду двох скарг в одному судовому розгляді [212, с. 183; 217, с. 42]. Однак були і прихильники такого вирішення ситуації, оскільки, на їхню думку, спільний розгляд основної та зустрічної скарги дає змогу всесторонньо повно та об'єктивно розібратися в суті конфлікту, що виник між сторонами, та дати правильну юридичну оцінку діям кожного з його учасників [264, с. 146; 401, с. 12].

Потреба в об'єднанні справ, по яких наявні взаємні обвинувачення зумовлена такими чинниками:

1) об'єднане КП дасть змогу уникнути дублювання слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Наприклад, слідчому вже не доведеться неодноразово допитувати одну і ту ж особу про одні й ті ж обставини справи, неодноразово залучати експерта для проведення експертизи, проводити інші слідчі дії;

2) винність особи, яку обвинувачують у вчиненні одного КП, у таких справах напряму залежить від доведеності обставин іншого КП, адже предмет доказування у цих справах майже збігається;

3) окреме КП може призвести до того, що для одного з підозрюваних фактично набуде преюдиційного значення рішення по іншому провадженні. Якщо в одній справі вирок суду уже вступить в законну силу, а по іншій ще триватиме судовий розгляд, то суд, який ще розглядатиме справу, зможе покласти обставини, встановлені вирок суду, що вступив в законну силу, в основу свого рішення. У

випадку, якщо взаємні обвинувачення були небезпідставними і було взаємне винне заподіяння шкоди, це може призвести до постановлення виправдувального вироку для підозрюваного у другому провадженні.

Основним аргументом, який може бути висловлений проти об'єднання матеріалів КП при взаємному винному заподіяні шкоди є те, що у таких провадженнях одна і та ж особа в процесі виступатиме одночасно обвинуваченим та потерпілим. Деякі автори категорично не допускають акумулювання в одній особі двох протилежних процесуальних фігур – обвинуваченого (підозрюваного) та потерпілого, наполягаючи на окремому провадженні у цих справах, оскільки виконання однією особою функцій захисту і обвинувачення не може бути ефективним, призводить до психологічного роздвоєння особистості [231, с. 78-79, 85; 459, с. 11]. На думку ж інших вчених-процесуалістів (позицію яких розділяємо й ми), одночасне здійснення однією особою функції обвинувачення та захисту не зумовлює особливих труднощів [311, с. 8; 423, с. 28; 468, с. 93, 96].

Ще у Проекті КПК України 2007 р. (ч. 2 ст. 476) зазначалося, що у разі об'єднання зустрічних обвинувачень в одну справу, особи, які подали зустрічні кримінальні позови, беруть участь у справі одночасно як приватні обвинувачі і підсудні. Частина 3 цієї статті встановлювала, що спочатку проводиться допит сторін за правилами допиту підсудного про обставини, викладені у кримінальних позовах щодо них, після чого їх допитують за правилами допиту потерпілого про обставини, викладені в їхніх кримінальних позовах [392].

По суті таке ж положення передбачено й ч.3 ст.321 КПК РФ [449]. В юридичній літературі висловлюється думка про те, що подібне правило веде до ущемлення прав та законних інтересів учасників судового розгляду. Зокрема, О. С. Головачук вважає, що кожна зі сторін у справі повинна одночасно допитуватися про обставини як початкової, так і зустрічної скарги за правилами допиту підсудного, тобто без попередження про відповідальність за завідомо неправдиве показання. Обґрунтовує вона це тим, що обставини, викладені в основній та зустрічній скаргах, переплетені між собою найтіснішим чином, тому неможливо чітко розмежувати, де особа дає покази про власні дії, а де - про дії,

вчинені щодо неї [207, с. 122]. Аналогічною є й позиція Д. А. Черкасова, який вважає, що осіб, які по справі проходять одночасно підозрюваними (обвинуваченими) і потерпілими, слід наділяти процесуальним статусом підозрюваного (обвинуваченого), оскільки у останніх обсяг прав є ширшим [468, с. 95].

У ч. 4 ст. 26 КПК України 1960 р (на відміну від КПК України 2012 р.) було зазначено, що в одному провадженні можуть бути об'єднані справи у випадку притягнення до КВ за заздальгідь не обіцяні переховування злочинця і приховання злочину. Розробники ж Модельного КПК для держав-учасниць СНД (п.3 ч.4 ст.46) дотримуються протилежної позиції, згідно якої таке вирішення ситуації не можливе [341].

Питання про доцільність і необхідність об'єднання в одне провадження справ щодо осіб, які вчинили ТЗ чи ОТЗ, та справ щодо осіб, які вчинили заздальгідь не обіцяне приховування такого злочину, є дискусійним і в юридичній літературі. «За» таке об'єднання виступають немало науковців [172, с. 39; 231, с. 78-79; 468, с. 88-89]. Прихильники цього підходу стверджують, що об'єднане провадження справ про особу, обвинувачену у вчиненні основного злочину, та особу, обвинувачену у заздальгідь необіцяному приховуванні, виключає виникнення парадоксальної ситуації, коли щодо приховувача виноситься обвинувальний вирок, а за фактом вчинення основного злочину особу виправдовують.

На перший погляд, віднесення причетності до злочину (а заздальгідь необіцяне приховування злочину є одним з видів причетності до злочину) до числа підстав об'єднання КП видається виправданим. Справді, доказування приховування злочину ґрунтується на доведеності самого злочину, і роздільний їхній розгляд (як і у випадку із співучастю) може призвести до судової помилки: людину засудять за приховування вбивства, тоді як саме вбивство в іншому КП не доведуть.

Однак (на відміну від співучасті у злочині) причетність до злочину у формі приховування утворює самостійний склад злочину (і, відповідно, самостійний предмет обвинувачення). У цей предмет обвинувачення з самого початку включене твердження про існування приховуваного злочину.

Водночас відповідно до презумпції невинуватості, визнати особу винною у вчиненні злочину вправі лише суд в обвинувальному вирокі, отже, злочин буде вважатися недоведеним до вступу обвинувального вирокі суду в законну силу (ч.1 ст.17 КПК України 2012 р.)

З огляду на те, що «*необхідність*» в об'єднанні матеріалів КП можлива лише за співучасті та таких форм множинності, як повторність та сукупність, це унеможлиблює прийняття цього рішення у справах по обвинуваченню осіб, які виступають сторонами незаконних договорів (наприклад, незаконний збут і придбання наркотичних засобів, зброї, боєприпасів) [231, с. 78-79], та у справах, де можливість вчинення злочину однією особою напряду залежить від вчинення злочину іншою особою (наприклад, давання і одержання неправомірної винагороди) [231, с. 78-79].

Хоча можливість об'єднання матеріалів КП у наведених вище випадках КПК України не передбачена, на практиці такі випадки все ж трапляються. Наприклад, об'єднане провадження було у справі, у якій Особа 1 обвинувачувалася у збуті наркотиків, а Особа 2 – у їх придбанні [62].

Переваги об'єданого провадження у справах по обвинуваченню осіб, які виступають сторонами незаконних договорів, та у справах, де можливість вчинення злочину однією особою напряду залежить від вчинення злочину іншою особою полягають як у процесуальній економії, так і в більшій ймовірності повного дослідження обставин таких взаємопов'язаних злочинів.

Відповідно до чинної редакції ч. 1 ст. 217 КПК України, неможливим є об'єднання матеріалів КП за фактом злочинної необережності кількох осіб, що спричинила спільні кримінально-правові наслідки. У юридичній літературі вже давно аналізують *необхідність* прийняття рішень про об'єднання матеріалів КП за таких обставин [350, с. 83]. «За» таке об'єднання виступили й 75,58% опитаних респондентів (див. додаток Г).

Всупереч відсутності законодавчої регламентації такі випадки все ж трапляються на практиці. Найбільш відомим та показовим прикладом об'єданого провадження за фактом злочинної необережності є кримінальна справа № 9-73 за

обвинуваченням шістьох представників персоналу ЧАЕС в аварії, що трапилася 26.04.1986 р. Судова колегія у кримінальних справах Верховного суду СРСР 29.07.1987 р. визнала винним у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 165 та ч. 2 ст. 220 Кримінального кодексу Української Радянської Соціалістичної Республіки (КК УРСР) директора станції В. Брюханова, який не забезпечив її надійної, безпечної експлуатації, неухильного виконання персоналом встановлених правил, не вжив заходів до обмеження масштабів аварії, не ввів у дію план захисту персоналу та населення від радіоактивного випромінювання, навмисно занижив дані про рівень радіації, що перешкодило своєчасній евакуації людей з небезпечної зони. Головного інженера АЕС М. Фоміна, його заступника А. Дятлова та колишнього начальника реакторного цеху О. Коваленка визнано винними у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 220 КК УРСР. Вони, будучи відповідальними за підготовку експлуатаційних кадрів, не організували належним чином цю роботу, не забезпечили дотримання технологічної дисципліни персоналом електростанції, ігнорували вказівки органів нагляду, прийнявши рішення про проведення випробувань на четвертому енергоблоці перед його виведенням у плановий ремонт, не погодили його у визначеному порядку, не проаналізували всіх особливостей наступного експерименту, не вжили необхідних додаткових заходів щодо гарантування безпеки. Начальника зміни Б. Рогожкіна, який самоусунувся від керівництва випробуваннями та контролю за роботою реакторної установки, а одержавши повідомлення про аварію, не ввів у дію систему сповіщення персоналу, визнано винним у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 220 і ст. 167 КК УРСР. Колишнього державного інспектора Держатоменергонагляду СРСР Ю. Лаушкіна, який не виявив принциповості і наполегливості у реалізації вимог правил безпеки АЕС, визнано винним у вчиненні злочину передбаченого ст. 167 КК УРСР [353; 358; 359; 469].

Лише директора станції В. Брюханова було обвинувачено в умисному злочині (зловживання владою або службовим становищем – ч. 2 ст. 65 КК УРСР) Інші винуватці чорнобильської катастрофи обвинувачувалися у порушенні правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах (ст. 220 КК УРСР) та у халатності (ст.

167 КК УРСР), тобто у вчиненні необережних злочинів (у яких співучасть, як відомо, не можлива). Незважаючи на відсутність такого взаємозв'язку між обвинуваченими як співучасть, об'єднане провадження щодо персоналу станції у цій справі було зумовлене спільними наслідками злочинів.

Іншим не менш відомим прикладом єдиного провадження щодо необережних злочинів, що спричинили спільні кримінально-правові наслідки, стала справа по розслідуванню скнилівської авіакатастрофи, що сталася 27 липня 2002 р. неподалік м. Львова. Розслідування цієї авіакатастрофи здійснювалося у двох різних провадженнях. Одне – щодо пілотів винищувача Су-27 і осіб, які брали безпосередню участь в організації та проведенні авіаційного шоу, інше – щодо генералів Військово-повітряних сил Збройних Сил України (ВПС ЗСУ).

За наслідками першого провадження було засуджено: 1) командира 14-го Авіаційного корпусу ВПС ЗСУ з бойової підготовки А. О. Третьякова – з а ст.416 КК України, 2) начальника служби безпеки польотів 14-го Авіаційного корпусу ВПС ЗСУ А. С. Лукіних – за ч. 2 ст. 425 ККУкраїни, 3) командира авіаційної ескадрилії військової частини А 2102 Ю. М. Яцюка – за ст.416 КК України, 4) командира авіаційної ланки військової частини А 0207 В. А. Топонаря – за ст. 416 КК України, 5) головного інспектора-льотчика Головного командування ВПС ЗСУ Ю. М. Єгорова – за ст. 416 КК України [95].

Стаття 416 КК України передбачає КВ за порушення правил польотів або підготовки до них, а також порушення правил експлуатації літальних апаратів, що спричинило катастрофу або інші тяжкі наслідки. Частиною 2 ст. 425 КК України встановлено відповідальність за недбале ставлення військової службової особи до служби, якщо воно спричинило тяжкі наслідки. З суб'єктивної сторони ці злочини в цілому характеризується необережністю – злочинною самовпевненістю або злочинною недбалістю. Ставлення ж до порушення конкретних правил може бути й умисним. Відтак, вести мову про співучасть у цій справі не можна. Проте у наведеному вище прикладі об'єднане провадження було у зв'язку із спільними наслідками вчинених злочинів, які зручніше було розслідувати в межах однієї кримінальної справи.

Провадження у другій справі (щодо розслідування скнилівської авіакатастрофи) здійснювалося за обвинуваченням: 1) Головнокомандувача ВПС ЗСУ В. І. Стрельникова – у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 424, ч. 2 ст. 425 КК України, заступника Головнокомандувача ВПС ЗСУ з бойової підготовки військ та ВНЗ – начальника бойової підготовки Головного командування ВПС ЗСУ О. О. Волошенка – у вчиненні злочинів, передбачених ст. 416, ч. 2 ст. 425 КК України, 3) заступника начальника бойової підготовки апарату управління бойової підготовки Головного командування ВПС ЗСУ В. О. Алексеєва – у вчиненні злочинів, передбачених ст. 416, ч. 2 ст. 425 КК України, 4) першого заступника командира ВПС ЗСУ С. І. Онищенка – у вчиненні злочинів, передбачених ст. 416, ч. 3 ст. 424, ч. 2 ст. 425 КК України.

У подальшому ухвалою Військової судової колегії ВСУ від 04.11.2008 було залишено без змін вирок військового апеляційного суду Центрального регіону від 11.06.2008 (яким усіх вищенаведених осіб виправдано у зв'язку з відсутністю в їхніх діях складу злочину). Судами не встановлено причинно-наслідкового зв'язку між діями цих осіб та наслідками катастрофи. Співучасть у вищенаведеній справі як обов'язкова підстава для об'єднання справ за КПК України 1960 р. була відсутня. Необхідність спільного провадження у цьому випадку теж була зумовлена практичною *необхідністю* дослідження наслідків авіакатастрофи та ролі генералів ЗСУ у її настанні.

Наведені вище приклади демонструють існування практичної доцільності об'єднання матеріалів КП за фактом злочинної необережності кількох осіб, що спричинила спільні кримінально-правові наслідки. Адже спільними там є не лише наслідки, а й докази у справі (показання свідків, висновки експертів, речові докази тощо). Можливість такого об'єднання повинна бути закріплена на законодавчому рівні.

Оцінні поняття, які використовують для регламентації порядку виділення матеріалів кримінального провадження. Як справедливо зазначає Д. В. Дробінін, якщо рішення про об'єднання матеріалів КП повинно полегшити збирання

необхідних доказів, то рішення про виділення не повинно стати перешкодою для успішного доказування [231, с. 39].

Чинне кримінальне процесуальне законодавство (ст. 217 КПК України) встановлює, що виділення матеріалів КП не допускається, якщо це може негативно відобразитися на повноті досудового розслідування та судового розгляду.

Закон не конкретизує підстав виділення матеріалів КП, що зумовлює немало труднощів та помилок у слідчій практиці. Однак аналіз норм КПК України дозволяє стверджувати, *що необхідність у виділенні матеріалів КП виникає за відсутності зв'язку між окремими суспільно-небезпечними діяннями чи особами, які їх вчинили*. Хоча ця підстава прямо не прописана у законі, але впливає зі змісту ст. 217 КПК України як альтернатива підставам для об'єднання матеріалів КП.

У процесі розслідування іноді в основу об'єднання КП помилково кладуться випадкові ознаки (наявність одних і тих самих свідків, потерпілих, співпадіння місця події, ідентичність кваліфікації діянь різних осіб тощо), що спотворює обставини розслідуваної події, призводить до необґрунтованого затягування строку слідства, «розпилює» сили слідчого.

Розслідуватися в одному провадженні повинні взаємопов'язані злочини. У випадку, коли у процесі розслідування буде встановлено відсутність взаємозв'язку як між окремими злочинами, так і між підозрюваними у їх вчиненні особами, прокурор повинен прийняти рішення про виділення матеріалів досудового розслідування. Такий висновок є логічним, його підтримують у юридичній літературі [231, с. 137-138; 293, с. 355-356; 294, с. 432; 295, с. 472; 310, с. 86].

Якщо особи підозрюються/ обвинувачуються у вчиненні різних кримінальних правопорушень, що не пов'язані між собою обставинами вчинених злочинів, то об'єднане провадження щодо них не матиме жодного сенсу. Таке провадження жодним чином не зможе позитивно вплинути на *повноту* досудового розслідування та судового розгляду, а, навпаки, призведе лише до затягування та плутанини. Такої ж позиції дотримуються і практичні працівники, обґрунтовано вдаючись до виділення матеріалів КП за відсутності по-справжньому вагомого взаємозв'язку між злочинами. Наприклад, не повинні розглядатися в одному провадженні справи по

обвинуваченню різних осіб у вчиненні різних злочинів лише тому, що кваліфікація їхніх діянь є схожою [115]. У п. 1 ч. 4 ст. 46 Модельного КПК для держав-учасниць СНД з цього приводу прямо зазначено, що не можуть об'єднуватися в одне провадження однакові обвинувачення щодо різних осіб [341].

Необхідність у виділенні матеріалів досудового розслідування може бути зумовлена різною підслідністю злочинів. Зокрема, у ч. 9 ст. 216 КПК України йдеться про те, що, якщо під час досудового розслідування буде встановлено інші злочини, вчинені особою, щодо якої ведеться досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані зі злочинами, вчиненими особою, щодо якої ведеться досудове розслідування, і які не підслідні тому органу, який здійснює у КП досудове розслідування, то повинна бути з'ясована можливість виділення провадження щодо цих нововиявлених злочинів в окреме.

У юридичній літературі стверджується, що необхідність у виділенні КП та підставою для такого виділення має бути «персональна підслідність одного з винних» [325, с.178]. Ознака персональної підслідності пов'язана з «особою підозрюваного чи обвинуваченого, його посадовим чи службовим становищем, особливим правовим статусом у державі».

Однак видається, що виділяти КП у зв'язку з персональною підслідністю одного з підозрюваних чи обвинувачених є недоцільно без наявності інших правових підстав для розділення КП. Вирішуючи питання про «необхідність» виділення КП при різній підслідності, прокурор повинен виходити з того, що за наявності тісного взаємозв'язку між розслідуваними діяннями слід визначати підслідність всіх цих злочинів, а не приймати рішення про роздільне провадження.

Протягом значного часу під прицільною увагою вчених-процесуалістів та законодавця знаходиться питання боротьби із злочинністю неповнолітніх.

Одним із способів протидії цьому негативному явищу є обмеження впливу на неповнолітніх порушників з боку дорослих співучасників шляхом розділення провадження. Тому необхідність у виділенні КП може бути зумовлена участю у вчиненні злочину разом з дорослими неповнолітнього (ст. 494 КПК України).

Це положення введене для того, аби ізолювати неповнолітнього на досудовому слідстві та судовому розгляді від негативного впливу дорослого [172, с. 59; 433, с. 98, 137; 481, с. 67], створити умови для з'ясування обставин, на які закон зобов'язує звернути увагу. Слід погодитися з авторами, які зазначають про психічні та психофізіологічні особливості особи підлітка, якому властива підвищена сприйнятливність впливу з боку старших за віком [216, с. 78-79; 250, с. 4; 260, с. 30-31; 333, с. 82]. З урахуванням цього кримінальним процесуальним законом розширено перелік обставин, що підлягають встановленню у КП про злочини неповнолітніх потребою доведення впливу старших за віком (п. 4 ч. 1 ст. 485 КПК України).

Отже, законодавець вимагає від органів досудового розслідування та суду з'ясувати, чи вчинено злочин у співучасті, чи були дорослі підбурювачі та інші співучасники цього кримінального правопорушення. Однак достовірно встановити обставини вчинення злочину неповнолітнім, роль у злочинному посяганні дорослого співучасника, вплив дорослого на умови життя підлітка коли розслідування та судовий розгляд щодо неповнолітнього та дорослого співучасника буде відбуватися роздільно, вкрай тяжко. Однак у будь-якому випадку питання про виділення КП повинно вирішуватися відповідно до необхідності всесторонньо з'ясувати характер злочинної діяльності та ступінь винуватості кожного обвинуваченого.

Більшість авторів, які досліджували особливості провадження у справах неповнолітніх, зауважують, що виділення КП щодо неповнолітнього можливе лише в окремих випадках: 1) коли підліток брав участь лише в окремих епізодах злочинної діяльності дорослих обвинувачених; 2) коли неповнолітній обвинувачений виступав у ролі пособника і у злочинній групі відігравав другорядну роль; 3) коли дорослий обвинувачений чинив на неповнолітнього негативний вплив у період, що передував вчиненню злочину чи в період розслідування [216, с.78-79; 231, с. 135-136; 260, с. 30; 468, с. 134-136].

Слідчі неохоче виділяють КП щодо неповнолітніх в окреме провадження, оскільки це ускладнює з'ясування ролі дорослого співучасника, його впливу на дитину, створює перешкоди для доведення вини дорослих співучасників [231, с.137;

433, с. 99; 481, с. 67]. Водночас положення ст. 494 КПК України (про можливість виділення справ щодо неповнолітнього співучасника) за умови, що це, звісно ж, негативно не відобразиться на повноті досудового розслідування та судового розгляду, все ж зберігає свою актуальність і може виступати як самостійна підстава виділення КП.

Необхідність у виділенні КП може виникнути у випадку, коли спільне суспільно-небезпечне діяння вчинене особою, яка є суб'єктом злочину, та особою, яка на момент його вчинення діяла в стані неосудності (чи у якої психічний розлад настав після вчинення злочину).

Відповідно до ст. 510 КПК України, КП, яке здійснюється у загальному порядку, і КП щодо застосування примусових заходів медичного характеру (ПЗМХ) можуть бути об'єднані в одне або виділені в окремі КП.

У юридичній літературі є думка про недоцільність розділення КП з цієї підстави. Проте видається, що розділення КП з цієї підстави створює більш сприятливі умови для задіяння механізму посиленого захисту прав та законних інтересів процесуально недієздатних осіб. Необхідність виділення КП щодо застосування ПЗМХ в окреме, зумовлене особливостями цього провадження (особливо у зв'язку із проведенням стаціонарної судово-психіатричної експертизи).

Необхідність виділення матеріалів КП може бути зумовленою тим, що справа за кількістю обвинувачених та епізодів обвинувачення є надмірно громіздкою, складною [171, с. 102-104; 172, с. 22; 225, с. 29-31; 294, с. 432-433; 295, с. 472; 310, с. 88; 395, с. 45; 433, с. 103-104; 481, с. 66].

З цього приводу В. Т. Маляренко зазначає, що підхід, згідно з яким закон зобов'язує органи кримінальної юстиції досліджувати всю злочинну діяльність особи в межах одного провадження, значно ускладнює проблему строків ТпВ. Цей підхід не узгоджується з тим, що значна частина злочинців вчиняють велику кількість злочинів, не пов'язаних один з одним, і на їх розслідування інколи потрібно витратити не місяці, а роки. Вчений вважає, що у багатоєпізодних справах, у справах із складним і простим доказуванням, закон повинен спонукати органи

досудового слідства до негайної передачі в суд кожної справи в частині доведеного обвинувачення, яке не викликає сумнівів [321, с. 105-106].

Аналізуючи складність та багатоепізодність провадження як обставину, що зумовлює *необхідність* у рішенні про виділення КП, доречно згадати про результати підготовлених ВССУ узагальнень судової практики застосування судами першої та апеляційної інстанцій процесуального законодавства щодо обрання, продовження ЗЗ у вигляді ТпВ (постанова №14 від 19 грудня 2014 р.). Там зазначено, що однією з причин недотримання судами розумних строків у кримінальних справах стосовно осіб, яких тримають під вартою понад 6 місяців, є саме складність КП (наявність багатоепізодних справ та велика кількість учасників КП). Як приклад наводиться справа, що розглядалася Коломийським міськрайонним судом Івано-Франківської обл. по обвинуваченню Д. О. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 5 ст. 191, ч. 2 ст. 209, ч. 2 ст. 366 КК України; К. Г. – у вчиненні злочинів, передбачених ч. 4 ст. 191, ч. 2 ст. 209, ч. 2 ст. 28 - ч. 2 ст. 366 КК України, Т.В. – у вчиненні злочинів, передбачених ч. 4 ст. 191, ч. 2 ст. 209, ч. 2 ст. 28 - ч. 2 ст. 366 КК України, та інших (всього 24 особи). Слухання цієї багатоепізодної та з великою кількістю підсудних та інших учасників справи неодноразово відкладалося та переривалося у зв'язку з неявкою до суду підсудних, їхніх захисників та свідків.

Іншим прикладом є справа, що слухалося Суворовським районним судом м. Херсона по обвинуваченню Б. Є. у вчиненні діяння, передбаченого ч. 3 ст. 190 КК України та Н. Р. – у вчиненні діянь, передбачених ч. 3 ст. 190, ч. 5 ст. 27 - ст. 358, ч. 1, 4 ст. 358 КК України. У цьому КП понад 100 осіб мали статус потерпілих, що викликало потребу у постановленні судом аж 337 ухвал про допит потерпілих у режимі відео конференції [138].

Автори Модельного КПК зауважують, що «не повинні об'єднуватися в одне провадження обвинувачення, розгляд яких через значний обсяг зібраних матеріалів чи велику кількість обвинувачених здатен істотно сповільнити чи іншим чином ускладнити розгляд кримінальної справи судом» (п. 3 ст. 46) [341].

Ця редакція називає таку підставу виділення КП як складність розгляду справи судом через її громіздкість. Але вона не позбавлена недоліків. Тривалий строк

провадження (так само як і трудомісткість судового розгляду) самі по собі не можуть слугувати критерієм, який дасть змогу приймати рішення про виділення КП. Будь-яке багатоепізодне КП завжди більш трудомістке (щодо досудового розслідування і судового розгляду), ніж одноепізодне. Це однак не означає, що будь-яке багатоепізодне КП слід розділяти. Така редакція норми у Модельному КПК дозволяє дробити будь-яке КП, даючи можливість органам розслідування самим визначати міру «трудомісткості» провадження.

У чинному КПК України неодноразово вжито поняття «складність КП» (п. 1 ч. 3 ст. 28; ч. 1 та 3 ст. 294). Причому у п. 1 ч. 3 ст. 28 КПК України зазначено, що складність КП визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо.

У юридичній літературі використовують різні терміни, які не збігаються за змістом: «особлива складність справи», «багатоепізодна справа», «справа, розслідування якої становить особливу складність» (наявність саме такої справи, на думку окремих науковців, може зумовлювати виділення КП). Однак зміст цих понять не розкривається, хоча правозастосовна практика потребує універсальних їх визначень (зокрема, для з'ясування підстав для виділення КП). Так, одне й те ж КП може видатися складним слідчому-початківцю, що не має досвіду роботи та навичок розслідування КП взагалі чи КП певної категорії зокрема, і не викликати жодних труднощів у слідчого, що має значний стаж роботи.

Складність КП повинна характеризуватися якимисьь об'єктивними ознаками, тобто властивостями справи, зумовленими особливостями вчинення злочину. Деякі вчені вдаються до спроб пояснити терміни «складна справа» та «справа значного обсягу» (що визначалися як рівнозначні). Зокрема, В. Г. Дроздов вважає, що складною, об'ємною кримінальною справою слід вважати справу про злочини, вчинені в умовах неочевидності, що становлять складності для їх розкриття та встановленні осіб, винних у вчиненні злочину [232, с. 197]. Т. В. Альшевський та Б. А. Вікторов доходять висновку, що складність та великий обсяг справи

характеризують такі ознаки: вчинення злочину групою осіб, багатоепізодність справи, необхідність проведення низки трудомістких слідчих дій, виконання великого обсягу слідчих дій, які проводять у різних місцях [151, с. 41]. П. Г. Марфіцин та І. М. Смирнова вважають, що обсяг КП характеризують груповий характер вчиненого чи множинність злочинних епізодів [327, с. 126].

Нескладно помітити, що всі автори вказують на такі обставини, які характеризують складну справу, як множинність учасників злочину та множинність злочинів (епізодів злочинної діяльності). Справді, навряд чи виправдано вважати складною та багатоепізодною справою провадження про вчинення, наприклад, однією особою двох квартирних крадіжок чи одноепізодний розбій, вчинений двома особами у співучасті. Складність КП (а, відповідно, і можливість його виділення) повинна визначатися значною кількістю обвинувачених та злочинних епізодів.

Як справедливо зазначають деякі автори, у законі правильніше було б використовувати поняття «складна групова справа» чи «складна багатоепізодна справа», чи, за необхідності, ці терміни можуть бути об'єднані в один – «складна багатоепізодна і групова справа» [327, с. 126].

Із наведеного вище випливає, що складне і багатоепізодне КП («КП-гігант») – це КП про велику кількість пов'язаних між собою епізодів злочину, вчинених одним чи багатьма обвинуваченими, що містить значний за обсягом доказовий матеріал, роздільне досудове розслідування, судовий розгляд яких з огляду на вимогу повного та всестороннього дослідження створює значні труднощі (зокрема пов'язані із фізіологічним та психологічним перевантаженням слідчого, судді).

«Справи-гіганти» – це складні, трудомісткі справи, матеріали яких складаються з десятків-сотень томів. Вони охоплюють велику кількість епізодів злочинної діяльності, значну кількість співучасників, характеризуються складними зв'язками між ними. У процесі розслідування отримання неправомірної винагороди службовими особами (часто високопоставленими), дій бандитських та інших організованих груп, організованих викрадень майна виявляється складна, багаторівнева система взаємозв'язків учасників злочинної діяльності, розподілення

функцій між ними. Такі справи розслідує, здебільшого, група слідчих (чисельність групи залежно від складності справи досягає іноді декількох десятків людей).

Однак і у процесі розслідування таких великих, громіздких справ групою слідчих виникають суттєві проблеми: 1) провадження по «справах-гігантах» не вкладається у граничні строки розслідування та ТпВ, 2) свідки, яких викликають до суду, часто детально не пам'ятають, про що вони давали показання кілька місяців тому, на початку розслідування; 3) знижується актуальність, виховний вплив процесу [310, с. 88].

Іноді кілька активних членів слідчої групи здатні зібрати таку кількість доказів, що слідчий керівник буде не здатен повністю проаналізувати, оцінити та своєчасно прийняти оптимальне рішення. Окремий же член такої слідчої групи, що займається дослідженням окремих епізодів злочинної діяльної діяльності (якому зазвичай вся «картина» розслідування не відома), тим більше всесторонньо оцінити докази у їх сукупності не може. У ще більш складному становищі опиняється суддя, навіть досвідчений, який, зважаючи на такі властивості психіки, як сприйняття, увага, пам'ять, буде не здатний повною мірою охопити інформацію, що міститься у справах-гігантах, проаналізувати її взаємоузгодженість, виявити суперечності та слабкі місця.

Отже, розслідування та розгляд подібних справ створює необхідні умови для всестороннього та повного дослідження злочину, але водночас може зумовлювати складності, що, навпаки, перешкоджатимуть цій меті.

Тож надмірний обсяг справи може бути підставою для виділення її окремих частин в окреме провадження.

Дати якусь універсальну рекомендацію щодо роз'єднання справ-гігантів неможливо. Адже і питання про те, чи слід взагалі приймати таке рішення, а якщо так, то який обсяг справи потрібно виділяти, не можна визначити без конкретного змісту обвинувачення, характеру зв'язків між підозрюваними/ обвинуваченими та наявних доказів.

Водночас ми переконані, що не можна виділяти справу щодо особи, яка отримала неправомірну винагороду, та особи, яка її дала, оскільки дії таких осіб

тісно пов'язані, та й доказова база у цих справах будується на взаємних показаннях. Розділення таких справ може призвести до того, що раніше винесений вирок може вступити у суперечність з наступним. Така ситуація можлива, коли щодо особи, яка визнала факт отримання неправомірної винагороди, справа виділяється в окреме провадження, її розгляд в суді закінчується обвинувальним вирок, а справа щодо особи, яка дала таку неправомірну винагороду, буде розглядатися в суді згодом. Є ймовірність, що у процесі судового розгляду уже засуджена особа, яка давала неправомірну винагороду, відмовиться від раніше даних показань. А це призведе до того, що стосовно отримувача неправомірної винагороди суд змушений буде винести виправдувальний вирок. У результаті виявиться, що стосовно одних і тих самих злочинних епізодів той, хто пропонував неправомірну винагороду, буде засуджений, а отримувач – виправданий, що, звісно ж, неприпустимо. Неприпустимо також виділяти в окреме провадження і розглядати раніше КП щодо осіб, які збувають викрадене майна, поки судом не буде встановлено факт розкрадання.

Виділення КП неприпустимо й у тих випадках, коли з'ясування винуватості співучасників у межах основної справи може вплинути на кваліфікацію дій менш активного співучасника, щодо якого справа виділена в окреме провадження та розглянута судом раніше. Наприклад, у випадках, коли справа щодо члена банди, який брав участь лише в одному-двох епізодах, виділена в окреме провадження. У такому разі, розглядаючи обставини справи та даючи правову оцінку конкретним діям учасника банди, суд не може кваліфікувати їх як бандитизм (адже наявність злочинної організації – банди судом ще не встановлена). Водночас, якби справа розглядалася в єдиному провадженні, подібна кваліфікація не викликала б сумнівів.

Якщо характер злочинних дій особи, обвинуваченої у розкраданні, один й той самий (продовжуваний, триваючий злочин, а загальна сума заволодіння майном становить особливо великий розмір), то такі епізоди необхідно розслідувати в єдиному провадженні. Виділення справи у цьому випадку не є обґрунтованим, адже розмір заподіяної шкоди є кваліфікуючою обставиною.

«Роздроблення» «справ-гігантів» на окремі провадження, зумовлене надмірним обсягом справи, фізичними та психологічними складнощами під час їх досудового розслідування та розгляду у суді заслуговує підтримки, але є й загроза «дроблення» будь-якого КП, зокрема й такого, що не потребує тривалої, кропіткої роботи (не багатоепізодне).

Деякі автори під підставою виділення КП розглядають не лише складність справи, але й вплив граничного строку ТпВ (за відсутності підстав для зміни цього ЗЗ) та наявності загрози рецидиву [430, с. 97].

Однак не треба забувати, що виділення справ допускається лише за умови дотримання гарантій повного дослідження обставин справи (ч. 4 ст. 217 КПК України). З урахуванням цього вплив граничних строків ТпВ сам собою навряд чи може бути критерієм виділення КП.

Встановлені законом строки ТпВ, обмежуючи відступ від засади забезпечення права на свободу та особисту недоторканість (ст. 12 КПК України) не лише забезпечують дотримання прав підозрюваного / обвинуваченого, але й передбачають активну роботу слідчих органів із розкриття злочинів, ці строки спрямовані на попередження тяганини та бездіяльності.

Встановлюючи граничні строки ТпВ, строки розслідування у КП, законодавець тим самим закріпив гарантії недоторканості особи. У подібних же випадках розділення КП використовується як засіб штучного продовження строків розслідування. На практиці нерідко діють таким чином: з КП виділяють основне КП, у якому ще необхідно проводити слідчі дії, а іноді і встановлювати підозрюваного. Щоб уникнути небажаних ускладнень, пов'язаних з продовженням строку слідства, і ухилитися від відповідальності за тяганину, строк слідства у таких справах необґрунтовано обчислюють саме з моменту виділення КП. Після чого слідчий отримує можливість додатково продовжувати слідство та знову продовжувати його.

Видається, що виділення в окреме провадження справ щодо окремих доведених епізодів не повинно переривати впливу строку слідства по основній справі, який повинен обчислюватися з моменту повідомлення особі про підозру (ст. 219

КПК України), а строк ТпВ – не з моменту виділення КП, а з моменту винесення ухвали слідчим суддею, судом про застосування цього ЗЗ.

Деякі автори взагалі виступають «проти» роз'єднання справ-гігантів, оскільки одна й та ж особа двічі засуджується за основною та виділеною справою, що неприпустимо [158, с. 62].

На нашу думку, можливість дворазового засудження (але з різних підстав) не суперечить закону і, відповідно, не може бути перепорою для роз'єднання «справ-гігантів». Певно, автори хотіли акцентувати, що недопустимо двічі засуджувати обвинуваченого за одні й ті ж дії (злочинні епізоди). Не заперечуємо це положення, адже воно є однією із засад КП (ст. 19 КПК України). Виділяючи ж КП по окремому епізоду, а згодом направляючи його до суду, слідчий повинен виключити виділений епізод (чи епізоди) із обсягу обвинувачення, пред'явленого в межах основного КП.

Погоджуючись із необхідністю розділення «КП-гігантів» (як виходом, що дає змогу уникнути фізичних та психологічних складностей, пов'язаних з його досудовим розслідуванням та судовим розглядом), все ж треба ще раз зазначити, що виділення такого роду КП повинно завдавати найменшу шкоду встановленню істини у справі.

В. І. Биков рекомендує виділяти в окреме провадження кримінальні справи про: 1) окремі епізоди злочинної діяльності; 2) за групою обвинувачених, що вчиняли спільно злочини на одному об'єкті, 3) щодо групи обвинувачених, які виконували у вчиненні групового злочину однакову роль (наприклад, тих, хто збуває викрадене); 4) щодо групи обвинувачених, які пов'язані одним часом злочинної діяльності [170, с. 208]. Ці рекомендації, звісно ж, не є універсальними, але, стосовно конкретних ситуацій є обґрунтованими.

Видається, що розділяти групове, багатоепізодне КП можливо лише за менш стійкими, менш суттєвими ознаками. Неприпустимим є розділення КП за зв'язками, які мали стійкий та довготривалий характер, свідчили про єдність намірів.

Ще одним прикладом «необхідності» у виділенні матеріалів КП (який, проте, не прописаний у КПК України) є випадки притягнення до відповідальності

декількох осіб, коли підстави для обмеження принципу гласності стосуються лише одного чи декількох із них [310, с. 87].

На думку А. М. Ларіна, виникає необхідність у розділенні КП щодо окремих обвинувачених, у частині епізодів злочинної діяльності, коли у них містяться відомості, що становлять охоронювану законом таємницю [310, с. 86-88].

Аналіз чинного законодавства дає змогу виділити особисту таємницю, таємницю слідства, лікарську, нотаріальну, адвокатську таємницю, таємницю професійної діяльності священнослужителя, листування, телефонних розмов, телеграфних повідомлень, комерційну таємницю тощо.

Відповідно до ст. 222 КПК України дані досудового слідства можна оголосити лише з дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим. У необхідних випадках особа, яка проводить слідство, відбирає від учасників кримінальної процедури підписку з попередженням про КВ за ст. 387 КК України. Такі положення є певною гарантією захисту конфіденційної інформації. Але дія цієї кримінально-правової заборони обмежена часовими рамками, тобто періодом проведення досудового розслідування.

Слід звернути увагу на наявність прогалини у кримінальному процесуальному законодавстві, яка виявляється у тому, що у судових стадіях кримінального процесу захист таких відомостей можливий лише шляхом проведення закритого судового засідання, що не є належною гарантією їх нерозголошення. На думку автора, доцільно доповнити КПК України нормою, що вказує на недопустимість розголошення даних закритого судового розгляду в КК, відповідно, передбачити відповідальність за порушення такої заборони.

Законодавець усвідомлює, що розголошення відомостей у сфері військової, зовнішньополітичної, економічної, контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності держави може завдати значної шкоди безпеці держави, а тому й передбачає особливу процедуру досудового провадження у справах про злочини, що зачіпають інтереси державної таємниці (глава 40 КПК України).

Водночас (навіть за наявності відповідних гарантій) чим ширшим є коло осіб, які володіють інформацією про державні секрети, тим більшим є ризик її

розголошення, отже, й заподіяння істотної шкоди обороноздатності та безпеці країни. Окрім того, ситуація, за якої про інформацією, яка становить державну таємницю, повідомляють тих учасників процесу, які до того з нею не були ознайомлені, пов'язана з необґрунтованим обмеженням прав та свобод таких осіб (обмеження виїзду за кордон, обмеження права на недоторканність приватного життя під час проведення заходів по перевірці у період оформлення допуску до державної таємниці тощо).

Аналогічна ситуація складається й тоді, коли у матеріалах КП містяться відомості, що становлять іншу таємницю, охоронювану законом [банківську, комерційну, особистого життя тощо. – *В.Р.*]. Що стосується можливості розголошення за таких обставин таємниці приватного життя, то, як справедливо зауважувала І. В. Смолькова, інтереси особи не повинні ущемлюватися тільки тому, що «так було б краще кримінальному правосуддю» [412, с. 12].

Як зауважив А. М. Ларін, слідчий діючи в загальному режимі [не роз'єднуючи КП. – *В.Р.*], допустить розголошення відомостей, що становлять охоронювану законом таємницю, оскільки змушений буде знайомити з ними тих учасників процесу, хто не знає та не повинен знати про це, тобто вчинить всупереч цілям закону [310, с. 87]. У такому випадку виникає запитання, чи доцільним є інформування про конфіденційні відомості осіб, які з самого початку ними не володіли?

На це запитання слід дати заперечну відповідь. А. М. Ларін справедливо вважає, що одним із способів захисту таємниці у сфері кримінальної процесуальної діяльності може бути розділення КП щодо окремих обвинувачених у частині епізодів злочинної діяльності, коли у них містяться відомості, що не підлягають розголошенню [310, с. 86-88]. Схожа норма міститься й у п. 1 ч. 1 ст. 44 КПК Республіки Казахстан [444].

Тому доцільно доповнити ч. 3 ст. 217 КПК України (де йдеться про можливість виділення КП) положенням такого змісту: «Виділення КП щодо окремих підозрюваних / обвинувачених можливо у випадках, коли це зумовлено міркуваннями захисту відомостей, що становлять охоронювану законом таємницю».

Як уже зазначалося, розділення КП є неможливе, якщо це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду (ч. 4 ст. 217 КПК України). Тому доцільно передбачити особливий порядок ознайомлення з матеріалами КП, що містить охоронювану законом таємницю тих підозрюваних / обвинувачених, які з самого початку не були з нею ознайомлені. Відповідно до чинного законодавства підозрюваному / обвинуваченому гарантовано право ознайомлюватися з усіма матеріалами КП, а не тільки з тими, які стосуються обвинувачення, інкримінованого особисто йому (п. 14 ч. 3 ст. 42, ст. 221 КПК України).

Однак подібна позиція законодавця видається помилковою. На нашу думку, право підозрюваного / обвинуваченого жодним чином не ігнорується у процесі часткового ознайомлення із справою, коли йому надаються лише документи, що стосуються пред'явленого обвинувачення. Для забезпечення законності процедури ознайомлення із матеріалами КП та гарантованості захисту прав обвинуваченого у подібних випадках раціонально виносити відповідну постанову, де обґрунтовуватимуться підстави прийнятого рішення, а також кількість та назви документів, що пред'являються особі для вивчення.

З огляду на це слід доповнити ч. 1 ст. 221 КПК України (після першого речення) положенням такого змісту: «Слідчий зі згоди прокурора під час ознайомлення із матеріалами КП, що містять відомості, які становлять охоронювану законом таємницю, обмежує обсяг пред'явлених матеріалів особам, яким ці відомості не були відомі. З відповідною постановою ознайомлюються зацікавлені особи».

2.3. Оцінні поняття, які використовують у кримінальному провадженні на підставі угод

Чи не найбільш революційним нововведенням КПК України є запровадження інституту КП на підставі УпП та УпВВ.

Попри численні переваги цього інституту, окремі його положення регламентовані недостатньо чітко, містять велику кількість нових, не згадуваних раніше у КПК України 1960 р. ОП. На практиці трапляються випадки «вкладання» різними правозастосувачами в одне й те ж ОП абсолютно протилежного змісту. Такий різнобій у застосуванні, той факт, що ОП саме цього інституту викликають найбільше труднощів у тлумаченні в учасників проведеного анкетування (див. додаток Г), спонукали приділити ОП інституту провадження на підставі угод окремий підрозділ дисертації.

Невідповідність умов угоди інтересам суспільства. Одним із ОП інституту УпП та УпВВ є поняття ІС (слід зазначити, що законодавець вживає О.П. «суспільний інтерес» (п. 3 ч. 5 ст. 216; п. 2 ч. 4 ст. 469; п. 3 та ч. 1 ст. 470 КПК України) та «інтереси суспільства» (п. 2 ч. 7 ст. 474; п. 3 ч. 5 ст. 216 КПК України) як синоніми). Переважна більшість науковців під ІС розуміють вигоду як для суспільства в цілому, так і для конкретної людини зокрема [328, с. 79; 351, с. 78; 485, с. 23-24, 57]. У випадку невідповідності умов угоди ІС, суд не вправі затвердити таку угоду; розгляд справи у такому разі здійснюватиметься у загальному порядку (п.2 ч.7 ст.474 та абз.2 ч.7 ст.474 КПК України).

Не має однозначної відповіді на питання про обов'язковість для констатації ІС в укладенні УпВВ, сприяння органам, що ведуть кримінальний процес, з боку підозрюваного, обвинуваченого.

Деякі вчені стверджують, що ІС в укладенні УпВВ є навіть тоді, коли підозрюваний, обвинувачений не надавав допомоги у викритті співучасників, не повідомив про інші відомі йому злочини чи епізоди злочинної діяльності або ж жодним іншим чином не сприяв правосуддю. На їхню думку, ІС у таких провадженнях полягає у скороченні часу розгляду справи, економії державних ресурсів, зменшенні навантаження на органи досудового розслідування та суд, у забезпеченні швидкого відшкодування збитків, завданих злочином [191, с. 97-112; 248; 383, с. 754-759].

Аналіз вироків, якими затверджено УпВВ, приводить до висновку про те, що нерідко судді виходять з того, що уже сам факт укладення угоди свідчить про

наявність ІС в їх укладенні. У своїй більшості ці угоди не містять конкретних вказівок на обов'язки підозрюваного, обвинуваченого щодо співпраці [42; 43; 47; 48; 50; 56; 58; 63]. Домовленості з ним мають й тоді, коли сприяння слідству із сторони останнього взагалі не було. Наприклад, трапляються випадки, коли у справі про незаконне придбання наркотичних засобів підозрюваний відмовляється викрити осіб, у яких він систематично, за його ж словами, придбавав наркотики, проте угоду з ним все-одно укладають, а суд – її затверджує [42].

Водночас існує й протилежна точка зору, згідно якої суперечать ІС ті УпВВ, у яких не зазначено конкретних обов'язків підозрюваного/ обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, розшуку майна, отриманого у результаті злочину тощо. На думку прибічників такої позиції, загальна вказівка в УпВВ на обов'язок підозрюваного/ обвинуваченого співпраці з правоохоронними органами у викритті та виявленні інших відомих йому злочинів, але без зазначення терміну, способу та інших конкретних умов цієї співпраці, не дає права такому підозрюваному, обвинуваченому на застосування щодо нього особливого порядку КП на підставі угод [76; 126; 133]. Угода не може бути укладена, якщо сприяння підозрюваного, обвинуваченого слідству полягало лише у повідомленні відомостей про його власну участь у злочині (про що працівникам правоохоронних органів уже було відомо й незалежно від такого сприяння) без вказівки на нерозкриті чи невідомі злочинні епізоди [72; 109; 122; 131].

Ми, як й 63,13% учасників проведеного нами анкетування (див. додаток Г) є прихильниками другої з наведених вище точок зору. Такий висновок (про необхідність сприяння правоохоронними органам як умови укладення УпВВ) впливає із положення ч. 3 ст. 470 КПК України, згідно якого прокурор, укладаючи УпВВ, повинен керуватися ІС у запобіганні, виявленні чи припиненні більшої кількості кримінальних правопорушень, беручи до уваги ступінь та характер сприяння підозрюваного чи обвинуваченого у проведенні КП щодо нього або інших осіб.

Під час застосування ОП «ІС» виникають й інші дискусійні питання. Так, стверджується, що у ситуаціях, коли довести вину підозрюваного без визнання її самим підозрюваним неможливо, умови таких УпВВ слід визнавати такими, що відповідають ІС [330, с. 17-19]. У таких випадках ІС в укладенні угоди, як стверджують прибічники такої позиції, полягає у притягненні до відповідальності особи, яка вчинила злочин, незважаючи на незначну доказову базу або ж навіть та на ті порушення, що були допущені під час досудового розслідування (тобто на слабку позицію обвинувачення).

Часто вироками на підставі УпВВ осіб визнають винними за незаконне придбання, виготовлення, перевезення та зберігання наркотичних засобів без мети збуту, за незаконне носіння, зберігання, виготовлення холодної та вогнепальної зброї [43; 63]. Аналіз таких справ дає підстави стверджувати, що докази у них нерідко здобуваються із порушенням передбаченої КПК України процедури, а можливість їх використання у процесі доказування могла б у подальшому бути поставлена у суді під сумнів, якби не укладена угода. Сторона захисту у таких справах цілком могла б порушити питання про: 1) визнання отриманих таким чином доказів недопустимими та 2) про притягнення до відповідальності працівників прокуратури, слідства та оперативних підрозділів, котрі отримали відповідні фактичні дані із порушенням закону. Наприклад: а) як впливає із матеріалів одного з КП, особу у скоєному було викрито «зовсім випадково», зокрема, стверджується, що під час перевірки документів у особи з куртки «випав» металевий кийок [63]; б) інколи зупинена працівниками міліції та «запрошена» до приміщення райвідділу особа дала «добровільну» згоду на проведення її огляду [56]; в) трапляються випадки, коли наркотичні засоби виявлені у внутрішній кишені куртки під час «особистого огляду» упровадження у справі про адмінправопорушення [58]; г) буває, що працівники органів внутрішніх справ посилаються на «поверхневий огляд» як на правову підставу для обшуку [45; 85; 331; 363].

Хоча допущені процесуальні порушення та недостатня доказова база обвинувачення у наведених вище ситуаціях й породжує бажання у сторони

обвинувачення завершити провадження укладенням угоди, стверджувати про те, що угоди за відповідних обставин справи відповідають ІС не можна.

Передусім обвинувачення не може ґрунтуватися на припущеннях. Вітчизняний законодавець відмовився від погляду на визнання обвинуваченим своєї вини як на ключовий доказ у справі. Про це прямо та однозначно йшлося у ч. 2 ст. 74 КПК України 1960 року. Там було вказано, що визнання вини повинно бути підтверджено сукупністю інших доказів у справі. На жаль, у КПК України 2012 р. подібна норма відсутня. Однак це аж ніяк не означає, що підхід правозастосувача за такої ситуації повинен змінюватися. Справа у тому, що позиція ЄСПЛ [8]) з цього приводу є стабільною та незмінною: лише визнання особою своєї вини (без інших достатніх доказів її причетності до вчинення кримінального правопорушення) не може бути підставою для винесення обвинувального вироку, але й обвинувального акту. Про це, зокрема, йдеться у таких рішеннях цього органу: «Бабар Ахмад та інші проти Сполученого Королівства» [18], «Девеер проти Бельгії» [23], «Гаас проти Німеччини» [319, с. 327]. Окрім того, у п. 6 ч. 7 ст. 474 КПК України передбачено, що у затвердженні угоди слід відмовити за відсутності фактичних підстав для визнання винуватості. Висновок про наявність чи відсутність цих підстав можна зробити лише на підставі доказів, отриманих у визначеному законом порядку. Тому, аналізуючи наведені вище приклади (де доказ отримано з порушенням порядку проведення обшуку), слід визнати правильною практику тих судів, які не закривають очі на процесуальні порушення, а відмовляють у затвердженні угоди у зв'язку з тим, що її умови не відповідають ІС [101].

Такі рішення суди, звісно ж, повинні приймати не лише у разі виявлених порушеннях процедури проведення обшуку, а й за наявності інших процесуальних порушень отримання доказів (за умови, що обвинувачення ґрунтується лише на них і не може бути підтвержене сукупністю інших доказів у справі).

Наступним проблемними питаннями, яке виникає під час застосування ОП «ІС», є питання про можливість укладення угоди з підозрюваним, обвинуваченим, який вчинив злочин за наявності обставин, що обтяжують покарання, негативно

характеризується, не працює, раніше притягувався до КВ. Правозастосовна практика у таких випадках також не відзначається однозначністю.

Наприклад, 26.04.2013 Печерським районним судом м. Києва затверджено УпП у КП за обвинуваченням Особи 3 у вчиненні закінченого замаху на крадіжку. Кваліфікуючими ознаками у цій справі були повторність та вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб. Обвинуваченою у справі була жінка, яка не працювала та неодноразово притягувалася до КВ за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту, за вчинення крадіжки, а також за порушення правил адміністративного нагляду. Вона, будучи звільненою у вересні 2012 р. з місць ПВ, відбувши термін покарання, в лютому 2013 р. знову вчинила злочин. Співучасників жінка не видала, сприяння у здійсненні КП не надавала. Прокурор клопотав відмовити у затвердженні угоди, аргументуючи це тим, що, з огляду на дані про Особу 3, затвердження угоди буде суперечити «ІС». Проте суд не прислухався до позиції прокурора і, не вдаючись до з'ясування наявності чи відсутності ІС у цій справі, послався на диспозитивне право потерпілого та обвинуваченого на укладення УпП [57].

Протилежний підхід до вирішення подібної ситуації продемонстрував Самбірський міськрайонний суд Львівської обл., відмовивши у затвердженні УпП у КП за обвинуваченням Особи 2 у вчиненні крадіжки. Суд вирішив, що затвердження такої угоди суперечитиме ІС, оскільки обвинувачена не працює і має судимості за крадіжку та за незаконне виготовлення, зберігання наркотичних засобів без мети збуту. Врахувавши особу обвинуваченої, суд у цій справі дійшов висновку про неможливість виправлення засудженої без відбування покарання, на якому наполягали сторони [120].

На практиці трапляються випадки, коли суд констатує невідповідність умовам угоди ІС лише на тій підставі, що обвинувачений не займається суспільно корисною працею [105].

Можна навести приклад, коли суд визнав, що особу відповідно до ст.89 КК України слід визнати такою, що не має судимості, але та обставина, що щодо неї

більш як 18 років тому було винесено обвинувальний вирок за ст. 140 КК України 1960 р. («Крадіжка») привів суд до висновку, що обвинувачений на шлях виправлення не став. Тому, на думку суду, умови угоди не відповідають ІС, особі обвинуваченого та характеру вчиненого ним злочину [117].

У ст. 474 КПК України прямо не йдеться про критерії, якими слід керуватися під час вирішенні питання про невідповідність умов угоди ІС. Проте практика судів, котрі у процесі перевірки угоди зважають на те, чи було взято до уваги її сторонами характеристику особи обвинуваченого та обтяжуючі покарання обставини, є цілком виправданою. Домовленості сторін угоди під час узгодження покарання не повинні суперечити загальним засадам призначення покарання. Узгодження сторонами покарання, яке за своїм видом та / або розміром не відповідає характеру, тяжкості вчиненого діяння та особі винного, неврахування обставин, що обтяжують покарання, свідчать про невідповідність таких умов угоди ІС у частині узгодженого покарання [14].

Така невідповідність була допущена у резонансній справі за обвинуваченням В. Тітушка, С. Приходька та М. Пшука у хуліганстві, вчиненим групою осіб, та перешкоджанні законній професійній діяльності журналістів О. Сніцарчук і В. Содея. Усіх співучасників цієї справи обвинувачували у тому, що 18.06.2013 під час опозиційного мітингу на Софіївському майдані, вони демонстрували свої бійцівські навички шляхом імітації нанесення ударів у бік перехожих, висловлювалися на їхню адресу нецензурною лайкою та провокували на бійку. Журналісти ж намагалися відзняти ці протиправні дії обвинувачених, унаслідок чого самі постраждали від злочину. Шевченківський районний суд м. Києва затвердив УпП між обвинуваченими та журналістами [61]. Проте маємо сумнів щодо того, чи варто її вважати такою, що відповідає ІС.

Хоча найбільше «прославитися» у цій справі вдалося саме В. Тітушку, найбільш суспільно небезпечним слід вважати не його, а М. Пшука, який на час розгляду судом питання про затвердження угоди уже був тричі судимий: у квітні 2002 р. – за ч. 3 ст. 185 КК України; у жовтні 2002 р. – за ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 186 та ч. 2 ст. 190 КК; у квітні 2006 р. – за ч. 2 ст. 186 КК України.

Незважаючи на це, неодноразово судимому М. Пшуку суд призначив таке ж покарання, як і раніше несудимому С. Приходьку (обмеження волі на строк 2 р.) і звільнив від відбування покарання з випробуванням із іспитовим строком 1,5 р.). Призначення такого покарання не відповідає вимогам КК та суперечить ІС. Адже воно за своїм видом та розміром явно не відповідає особі М. Пшука, ступеню тяжкості вчинених ним злочинів і не враховує рецидив злочинів як обставину, що обтяжує покарання. Видається, що призначене М. Пшуку покарання було недостатнім для його виправлення та попередження нових злочинів. Незрозуміло, чому суд дійшов висновку про можливість його виправлення без реального відбування покарання, адже М. Пшук лише у березні 2011 р. по відбуттю 5 р. та 2 міс. був звільнений з місць ПВ, а у травні 2013 року знову вчинив злочин.

Водночас лише наявність обставин, що обтяжують покарання (наприклад, суд визнав УпП такою, що не відповідає ІС тільки тому, що злочин було вчинено у стані алкогольного сп'яніння [83]), ще зовсім не означає, що укладена з нею угода не може бути затверджена. Потрібно зважати на те, чи враховано сторонами ці обставини під час узгодження покарання (або при узгодженні покарання і звільненні обвинуваченого від відбування з випробуванням). Їх неврахування може свідчити про неможливість виправлення та запобігання вчиненню обвинуваченим чи іншими особами нових злочинів без застосування суворішого виду покарання (ніж того, що обумовлено сторонами) та реального його відбування.

Отже, якщо наявність у справі обставин, що обтяжують покарання, негативна характеристика обвинуваченого були повною мірою враховані сторонами угоди під час узгодження покарання, то, як видається, нема підстав для відмови у затвердженні угоди.

Ще одним дискусійним питанням застосування ОП «ІС» є питання *про можливість укладення угод у провадженнях щодо злочинів, унаслідок яких настала смерть потерпілого.*

Одні суди вважають за можливе укладення угод у таких провадженнях, інші ж, навпаки, визнають таку практику недопустимою. Так, до висновку про відповідність умов угоди ІС дійшов Новоодеський районний суд Миколаївської обл., затвердивши

УпП між потерпілою та обвинуваченим у вчиненні вбивства через необережність власної матері [54]. Трапляються випадки затвердження УпП за обвинуваченнями у вбивстві при перевищенні меж необхідної оборони [49; 52]. Затверджена угода за ч.2 ст.137 КК України, коли внаслідок недбалого ставлення тренера до виконання своїх професійних обов'язків втопилася дитина [44]. Можна навести приклад затвердження УпП у КП щодо злочину, внаслідок якого смерть малолітнього настала від нападу сторожових собак. Дитина померла від множинних (112) рваних ран голови, шиї, тулуба, кінцівок, статевих органів, що призвели до зовнішньої кровотечі та знекровлення організму, однак суд вирішив, що умови угоди у цій справі ІС все ж не суперечать [53; 188].

Протилежним вищенаведеній практиці є ухвала Міловського районного суду Луганської обл., якою відмовлено у затвердженні УпП між потерпілою (сестрою померлого) та підозрюваним Особою 2 у справі за обвинуваченням останнього у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 119 КК України («Вбивство через необережність»). Санкція цієї статті передбачає покарання до 5 р. ПВ. Відповідно до ч.3 ст.12 КК України це діяння належить до злочинів середньої тяжкості (ЗСТ), а відтак, укладення угоди у цій справі формально відповідало вимогам ч. 3 ст. 469 КПК України. Але суд із посиланням на ст.3 Конституції України не визнав за можливе затвердити угоду у справі, де людину позбавлено життя [112].

Подібним прикладом (коли суд відмовився затверджувати УпП у справі, де злочином заподіяно смерть потерпілому) є ухвала Ленінського районного суду м. Дніпропетровська. Цією ухвалою суд визнав такою, що суперечить ІС УпП між потерпілою (тіткою померлої) і обвинуваченою (матір'ю дитини), якій інкримінувалося злісне невиконання обов'язків з догляду за дитиною, внаслідок чого її дитина, залишаючись без належного нагляду, одного разу була госпіталізована у медичний заклад з отруєнням, а іншого разу (коли мати перебувала у стані алкогольного сп'яніння) випала з балкону квартири, який розташований на 7-му поверсі будинку, отримавши тяжкі тілесні ушкодження, внаслідок яких померла. Хоча злочин, передбачений ст. 166 КК України (відповідно до положень ст. 12 КК України) належить до ЗСТ, суд, відмовивши у затвердженні угоди, мотивував

своє рішення невідповідністю умов угоди ІС з огляду на те, що характер інкримінованого діяння та визначена сторонами міра покарання не відповідає ступеню тяжкості та суспільній небезпечності вчиненого злочину й особі винної [106].

Проведене анкетування засвідчило, що 75,58% його учасників, відповідаючи на поставлене запитання про можливість укладення УпП у провадженнях щодо злочинів, унаслідок яких настала смерть потерпілого, дали на нього негативну відповідь (див. додаток Г). Ми ж, навпаки, поділяємо точку зору їх противників (а це лише 24,42% респондентів), згідно з якою укладення УпП (та їх подальше затвердження судом) у таких випадках в принципі, можливе. Аргументуємо це наступним. У разі вчинення суспільно небезпечних діянь, передбачених ст. 118 КК України («Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони чи перевищенні заходів, необхідних для затримання злочинця»), ч. 1 ст. 119 («Вбивство через необережність») та ч. 2 ст. 137 («Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей»), близькі родичі чи члени сім'ї померлого за умови подання ними заяви про залучення їх до провадження як потерпілих визнаються потерпілими. У випадку їх примирення із винним суд зобов'язаний прийняти рішення про звільнення останнього від КВ на підставі ст. 46 КК України (звісно, за наявності передумови (необережний ЗСТ має бути вчинено вперше) та ще однієї з умов звільнення від КВ, передбаченої наведеною вище статтею КК). Якщо у таких випадках законодавець допускає звільнення винного від КВ (коли і покарання не призначається, і судимість не виникає), то видається логічним прийнятність рішень, менш сприятливих для підозрюваного, а саме затвердження УпП (відповідно до якої призначається узгоджене сторонами покарання або ж приймається рішення про призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням, що тягне за собою судимість).

Отже, заподіяння злочином смерті потерпілому не є однозначним свідченням того, що укладена у такому провадженні угода суперечитиме ІС.

Цікавою є практика судів, котрі доходять висновку про невідповідність умовам УпП ІС у випадку, коли в угоді міститься зобов'язання не вчиняти у майбутньому злочинів щодо потерпілого – сторони за угодою.

Наприклад, Яремчанським міським судом Івано-Франківської обл. відмовлено у затвердженні угоди через її невідповідність ІС, оскільки за умовами угоди обвинувачений зобов'язується протягом строку давності притягнення до КВ за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 125 КК України, не наносити своїй співжителці тілесних ушкоджень [135]. Трапляються випадки, коли суд затверджував УпП, за якою обвинувачений зобов'язувався у майбутньому не вчиняти крадіжки майна потерпілого [134].

Окремі судді відносять подібні умови угоди до таких, що не відповідають ІС з огляду на те, що кожен зобов'язаний дотримуватися законів постійно, регулярно та щодо всіх без винятку, а не якихось окремих членів суспільства. Однак видається, що встановлення додаткових гарантій правомірної поведінки обвинуваченого (пов'язаної із можливістю перегляду вироку на підставі угоди та притягненням до КВ за умисне невиконання угоди) щодо потерпілого (який, поза всяким сумнівом, теж є членом суспільства) аж ніяк не може суперечити інтересам соціуму.

Дискусійним є також питання про те, чи можна вважати укладену між сторонами угоду такою, що відповідає ІС, коли справа, у якій укладено угоду, набула значного суспільного резонансу, коли до неї прикута увага громадськості, а саме провадження постійно висвітлюється у ЗМІ?

Видається, що висвітлення якого-небудь із КП через пресу чи на телебаченні аж ніяк не повинно впливати на його хід та вирішення. По-перше, той факт, що справа набула розголосу, не є автоматичним свідченням того, що її завершення угодою суперечитиме ІС. Іноді навпаки, компроміс та взаємні домовленості нерідко є найкращим способом розв'язання кримінально-правового конфлікту. По-друге, суд під час вирішення питання про можливість затвердження угоди не може сліпо керуватися громадською думкою. Висловлювання окремих груп осіб про те, що умови угоди суперечать ІС можуть бути зроблені без урахування конкретних обставин справи та позиції учасників провадження. По-третє, справа може набути

статусу резонансної не у зв'язку з її дійсною винятковістю, а з суб'єктивних причин, наприклад, у зв'язку з наявністю у її учасників матеріальної можливості проплатити певну «піар-кампанію» у ЗМІ. Отже, резонансність справи не може бути критерієм відповідності чи невідповідності угоди ІС, отже, не повинна впливати на рішення про її затвердження.

Завершуючи розгляд ОП «ІС» як підставу для відмови у затвердженні угоди, слід поставити питання про перспективу його використання у тексті ст. 474 КПК України.

У багатьох випадках, коли суди відмовляють у затвердженні угоди на тій підставі, що її умови суперечать вимогам закону (наприклад, коли УпП уклали у провадженні щодо тяжкого злочину (ТЗ); узгоджене в угоді покарання не відповідає вимогам КК України; недотримані вимоги щодо змісту угоди тощо) або порушують права, свободи чи інтереси сторін чи інших осіб (наприклад, є підстави для звільнення особи від КВ, а не призначення узгодженої міри покарання), до цих підстав вони ще й додають таку підставу, як невідповідність умов угоди ІС [81; 98; 119; 135]. Зазвичай суди не аргументують, у чому полягає така невідповідність, мабуть, вважаючи, що угода, яка порушує вимоги закону або права, свободи, інтереси сторін чи інших осіб, не може відповідати ІС.

Наведені підстави для відмови у затвердженні угоди справді частково перетинаються і одночасне посилення судів на декілька із них не викликає серйозних заперечень. Але у зв'язку з цим постає запитання: чи може невідповідність умов угоди ІС бути самостійною підставою для відмови у її затвердженні?

Віднайти такі приклади виявилось непросто. Навіть тоді, коли суди, приймаючи рішення про відмову у затвердженні угоди, посилалися лише на таку підставу як її невідповідність ІС, умови такої угоди все одно порушували також й вимоги законодавства. Зокрема, Комунарський районний суд м. Запоріжжя відмовив у затвердженні УпВВ у зв'язку з її невідповідністю ІС у провадженні по обвинуваченню Особи 2 у вчиненні службового підроблення (діяння, передбаченого ч. 1 ст. 366 КК України) та привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном

шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (діяння, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК України). Сторони угоди у цій справі узгодили остаточне покарання у вигляді штрафу без позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. Це, на думку суду, призвело б до того, що обвинувачена відповідно до своїх службових повноважень і в подальшому мала б доступ до бюджетних коштів, що, своєю чергою, свідчить про невідповідність умов угоди ІС [96]. Однак умови такої угоди не лише суперечать ІС, вони також порушують правило призначення покарання про необхідність призначення додаткового покарання, що передбачене у санкції статті Особливої частини КК України як обов'язкове.

Незважаючи на складнощі у виявленні ситуацій, за яких невідповідність умов угоди ІС виступала б самостійною, єдиною підставою для відмови у затвердженні угоди, такі випадки все ж виникають на практиці.

Одним із прикладів таких ситуацій є провадження щодо злочинів, де одним суспільно-небезпечним діянням шкоду завдано одночасно як потерпілому, так і публічним інтересам.

Наприклад, 14.03.2013 Центрально-міським районним судом м. Кривого Рогу було затверджено УпП у КП за обвинуваченням особи у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 406 КК України за ознаками порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості [60]. Оскільки максимальне покарання, яке може бути призначене за вчинення такого діяння, становить 5 років ПВ, то таке діяння належить до ЗСТ. Відповідно до положень ч. 3 ст. 469 КПК України УпП може бути укладена у провадженні щодо діянь відповідної категорії. А тому суд, затвердивши таку угоду, формально діяв згідно закону.

Однак таке рішення не можна вважати логічним та виправданим. Аналізований злочин – двооб'єктний: 1) передусім ним заподіюється шкода порядку взаємовідносин між військовослужбовцями, які не перебувають у відносинах підлеглості (тобто здійснюється посягання на публічний інтерес); 2) окрім того, додатковим об'єктом тут виступає честь і гідність особи (приватний інтерес). Хоча у

главі 35 КПК України «КП на підставі угод» відсутня вказівка, згідно з якою недопустимим є укладення УпП у справах про багатоб'єктні злочини, однак значною характеристикою діянь даної категорії (щодо яких можливе укладення УпП) є специфічність об'єкта посягання, характер охоронюваних благ. УпП можуть укладатися лише стосовно діянь, що посягають на приватні інтереси, не зачіпаючи більшою мірою публічних.

Звісно, злочинів, які посягають виключно на приватні інтереси, у «чистому» вигляді не існує з огляду хоча б на законодавче визначення злочину (ч. 1 ст. 11 КК України) як суспільно небезпечного, а не індивідуально небезпечного діяння. Проте так звані «багатоб'єктні» злочини, які спрямовані проти інтересів приватної особи та публічних інтересів, не повинні входити до переліку діянь, стосовно яких допустиме укладення УпП. Адже розпоряджатися (а будь-яка угода і є розпорядженням правами) можна лише тим, що належить тільки тобі, а не іншим. Коли потерпілий примиряється з кривдником, то він може пробачити тільки ту шкоду, що завдана виключно його приватним інтересам. Незважаючи на те, що у ч. 3 ст. 469 КПК України прямо не заборонено укладати УпП між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим у разі вчинення багатоб'єктного злочину, однак у подібних випадках слід керуватися положенням п. 2 ч. 7 ст. 474 цього Кодексу, яке зобов'язує суд відмовити у затвердженні угоди, якщо її умови не відповідають ІС (оскільки публічний, громадський інтерес залишається без задоволення) [343].

Тому затвердження таких угод за жодних умов не припустиме у справах про злочини, які містяться у розділі I «Злочини проти основ національної безпеки України»; розділі VII «Злочини у сфері господарської діяльності»; розділі VIII «Злочини проти довкілля»; розділі IX «Злочини проти громадської безпеки»; розділі XI «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту», розділі XII «Злочини проти громадського порядку та моральності»; розділі XIII «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення»; розділі XIV «Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації»; розділі XV «Злочини проти авторитету органів державної влади,

органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян», розділі XVII «Злочини у сфері службової діяльності»; розділі 18 «Злочини проти правосуддя»; розділі XIX «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)»; розділі XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку».

У ч. 3 ст. 469 КПК України зазначено, що УпП може бути укладена у тому числі й щодо будь-якого діяння, кримінальне провадження щодо яких здійснюється у порядку приватного обвинувачення. Однак враховуючи наведені вище міркування, укладення таких угод неприпустиме у справах про діяння, передбачені:

- ст. 203-1 КК України – «Незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування матриць, обладнання та сировини для їх виробництва» (адже об'єктом даного злочину є не тільки авторське право і суміжні права, але й регламентований законодавством порядок здійснення господарської діяльності, що полягає у виробництві, експорті та імпорті дисків для лазерних систем зчитування матриць, обладнання та сировини для їх виробництва);

- ч. 1 ст. 206 КК України – «Протидія законній господарській діяльності» (тому що об'єктом цього злочину окрім психічної недоторканості особи, є ще й встановлений порядок здійснення господарської діяльності у частині забезпечення свободи підприємницької діяльності);

- ст. 219 КК України – «Доведення до банкрутства» (оскільки відповідне посягання заподіює шкоду публічному інтересу - встановленому законодавством порядку здійснення господарської діяльності у частині забезпечення інтересів громадян, юридичних осіб та держави від ризиків, пов'язаних із неплатоспроможністю суб'єктів господарської діяльності, яка юридично фіксується під час розгляду справ про банкрутство такого суб'єкта);

- ст. 229 КК України – «Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару» (бо, крім заподіяння таким діянням негативних наслідків правам і законним інтересам споживачів, шкода завдається також встановленому законодавством порядку охорони та використання знаків для товарів і послуг, фірмових найменувань,

кваліфікованого зазначення походження товару як засобу індивідуалізації учасників господарського обороту);

- ст. 231 КК України – «Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, які становлять комерційну або банківську таємницю» та ст. 232 цього ж Кодексу – «Розголошення комерційної або банківської таємниці» (тому що такими діями здійснюється посягання на встановлений порядок здійснення господарської діяльності в частині забезпечення чесної конкуренції між її суб'єктами);

- ст. 232-1 КК України – «Незаконне використання інсайдерської інформації» (бо посягання здійснюється не лише на відносини власності, але й на встановлений порядок здійснення господарської діяльності в частині забезпечення нормального функціонування ринку цінних паперів, а також на відносини добросовісної економічної конкуренції);

- ст. 232-2 КК України – «Приховування інформації про діяльність емітента» (оскільки об'єктом посягання є не тільки відносини власності, але й порядок обігу цінних паперів у частині забезпечення прав інвесторів);

- ч. 1 та 2 ст. 289 КК України – «Незаконне заволодіння транспортним засобом» (адже безпосереднім об'єктом цього злочину є не тільки право власності на автотранспортні засоби, але й безпека їх руху по вулицях та дорогах, що має гарантувати безпеку життя і здоров'я пішоходів);

- ч. 1 ст. 296 КК України – «Хуліганство» (тому що основним безпосереднім об'єктом даного діяння є громадський порядок, тобто цим діянням здійснюється посягання на публічні інтереси);

- ст. 357 КК України – Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження» (бо діяння посягає на встановлений законодавством порядок обігу й використання документів, який забезпечує нормальну діяльність підприємств (установ, організацій), та права і законні інтереси громадян, порядок документального посвідчення фактів, які мають юридичне значення);

- ст. 364-1 КК України «Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», – ст. 365-1 КК України «Перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», – ст. 365-2 КК України «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги» (адже використання винним свого службового становища передбачає заподіяння шкоди не тільки інтересам приватних осіб, але й інтересам служби, що зачіпає публічний інтерес).

Окрім того, до такої категорії діяння (щодо яких допустиме укладення УпП) не можуть належати злочини, спеціальним суб'єктом яких є службова особа, але які містяться в інших розділах КК України (це, зокрема, діяння, передбачені ч. 2 ст. 189 та ч. 3 ст. 229 КК України);

- ст. 356 КК України - «Самоправство» (оскільки об'єктом даного злочину є не лише встановлений законодавством порядок реалізації приватними особами своїх прав та обов'язків, але й нормальна управлінська діяльність та авторитет органів державної влади та органів місцевого самоврядування (тобто і приватні, і публічні інтереси)).

З огляду на викладене, не можна вважати такою, що відповідає ІС УпП у вищезазначеній резонансній справі по обвинуваченні В. Тітушка, С. Приходька і М. Пшука у хуліганстві, вчиненого групою осіб, та перешкоджанні законній професійній діяльності журналістів О. Сніцарчук і В. Содея. Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів є двооб'єктним злочином, який передусім посягає на встановлений порядок здійснення законної професійної діяльності журналістів (що забезпечує конституційне право громадян на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів та переконань, право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію, необхідну їм для реалізації ними своїх прав, свобод та законних інтересів) [347, с. 423]. Тобто первинно цей злочин спрямований не проти приватних інтересів конкретних представників преси, а проти основоположних конституційних прав та ІС (а про ІС в УпП взагалі не йшлося).

Слід зазначити, що аналогічну позицію про невідповідність умов угоди ІС у провадженнях щодо двооб'єктних злочинів висловив свого часу й ВССУ. Так, він зазначив, що «...укладаючи УпП, слід враховувати, що така угода може бути укладена тільки у випадках, коли кримінальне правопорушення завдає шкоди приватним інтересам (інтересам фізичної особи) та / або майновим інтересам юридичної особи, тобто лише щодо діянь, які посягають на приватні інтереси та не зачіпають значною мірою публічних інтересів. У злочинах, де основним безпосереднім об'єктом виступають публічні інтереси (зокрема, немайнові), а спричинена конкретним фізичним чи юридичним особам шкода є лише проявом посягання на основний об'єкт, укладення УпП не допускається» [11].

Деякі суди вважають за неможливе укладення УпП у справах, потерпілим у яких є юридична особа публічного права. Так, Київським районним судом м. Харкова у зв'язку з невідповідністю умов угоди ІС відмовлено у затвердженні УпП тому, що потерпілим у справі виступав центр зайнятості [93]. Таку судову практику не можна вважати правильною. Не слід автоматично констатувати невідповідність умов угоди ІС лише тому, що її стороною є юридична особа публічного права.

Якщо в умовах угоди узгоджено строки та порядок відшкодування заподіяної злочином шкоди (у повному обсязі), то вони не лише не суперечать ІС, а й, навпаки, відповідають їм. У таких випадках економляться державні ресурси. Це стосується не тільки зусиль органів кримінальної юстиції, а й зусиль уповноважених представників юридичної особи публічного права. Адже їм не доведеться неодноразово з'являтися до органів досудового розслідування та суду для проведення процесуальних дій, складати та подавати клопотання та інші процесуальні документи, вживати заходів щодо примусового стягнення заподіяних злочином збитків. Зусилля, що були б витрачені на цю роботу, вони зможуть спрямувати на виконання інших обов'язків по роботі.

Про інший випадок, коли у затвердженні угоди слід відмовляти лише на тій підставі, що вона суперечить ІС, йдеться у вже згадуваному інформаційному листі суду ВССУ від 05.04.2013 року. У цьому листі зазначено, що юридичним особам

публічного права (державним та комунальним підприємствам, навчальним закладам, закладам охорони здоров'я, навчальним закладам Автономної Республіки Крим (АРК) тощо), які створюються розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади АРК або органу місцевого самоврядування), зважаючи на те, що вони діють із метою забезпечення публічних інтересів та потреб значної кількості людей, відшкодування шкоди має здійснюватися у повному обсязі. Тому якщо стороною УпП виступає юридична особа публічного права, то інститут прощення боргу не підлягає застосуванню. Обов'язок особи відшкодувати у повному обсязі шкоду, заподіяну злочином, завжди зберігає силу. Отже, у разі якщо до суду надійшла УпП, однією зі сторін якої є юридична особа публічного права та в змісті якої, незважаючи на визнання факту заподіяння винним юридичній особі майнової шкоди і визначення її розміру, замість встановлення строку її відшкодування наведено перелік дій, не пов'язаних із відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язується вчинити на користь потерпілого, або якщо розмір шкоди взагалі не визначено, суд має відмовити у затвердженні УпП на підставі п. 2 ч. 7 ст. 474 КПК України [13].

Як виправдано зазначає ВССУ, аналогічне правило слід застосовувати й тоді, коли однією зі сторін УпП є юридична особа приватного права, створена державою (ч. 3 ст. 167 ЦК України), АРК (ч. 3 ст. 168 ЦК України) чи територіальною громадою (ч. 3 ст. 169 ЦК України), а також якщо одним із засновників юридичної особи приватного права є фізична чи (та) юридична особа, а іншим – держава, АРК чи територіальна громада [13].

Вищенаведене дає підстави стверджувати про те, що така оцінна підстава для відмови у затвердженні угоди як невідповідність її умов ІС все-таки може виступати самостійною підставою для відмови у затвердженні угод. А тому від її використання у п.2 ч.7 ст.474 КПК України відмовлятися не слід.

Очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань. Наступним ОП, що виступає підставою для відмови у затвердженні угод, є поняття *«очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань»* (п. 5 ч. 7 ст. 474 КПК України). Під

«неможливістю» розуміють такий стан речей, при якому за певних умов чогось не можна досягти; те, чого не може бути [178, с. 607; 429]; що комусь не під силу; коли немає фізичних/ моральних сил для чого-небудь; те, що нездійсненно; недосяжно; нереально; в що не віриться [143]. Лексичне значення прикметника «очевидна» виражає таку ознаку *неможливості*, як її неприхованість, безсумнівність, беззаперечність [143; 178, с. 693; 429]. Поняття «очевидність» визначає, що обставини провадження прямо вказують на те, що обвинувачений не зможе виконати покладених на нього за угодою обов'язків, а суд це повинен чудово розуміти.

Розглядаючи таку оцінну підставу для відмови у затвердженні угоди, як *«очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань»* можна зазначити ситуації, коли така «неможливість» справді наявна, коли її існування сумнівів не викликає:

1) це, зокрема, ситуація, коли сторони угоди узгодили покарання у вигляді обмеження волі, в той час як щодо обвинуваченого в іншому КП набрав законної сили обвинувальний вирок, яким його засуджено до ПВ [116];

2) це також випадок, за якого сторони погоджуються на призначення покарання обвинуваченому у вигляді ПВ із звільненням від відбування покарання з іспитовим строком, однак не врахували, що в іншому провадженні стосовно обвинуваченого обрано ЗЗ у виді ТпВ, що унеможлиблює виконання ним обов'язків, передбачених ст. 76 КК України (зокрема, періодично з'являтися для реєстрації у Кримінально-виконавчій інспекції (КВІ) у випадку затвердження угоди [82; 129].

3) така «неможливість» констатується й тоді, коли обвинувачений за умовами угоди зобов'язався сприяти розслідуванню іншого злочину, але насправді нічого вагомого для розкриття такого злочину повідомити не може, що й сам прямо визнає [99].

У подібних випадках сумніви у нереальності виконання обвинуваченим покладених на нього за угодою зобов'язань не виникають. Водночас у ході відмови у затвердженні угод за цією підставою виникають деякі запитання, відповідь на які не є однозначною.

Так, одне із запитань, що виникає під час тлумачення ОП *«очевидна неможливість виконання обвинуваченим покладених на нього за угодою зобов'язань»* полягає у наступному: чи можна затверджувати угоду у випадках, коли підозрюваний/обвинувачений офіційно не працює, а сторонами узгоджено покарання у вигляді штрафу чи останнього зобов'язано у грошовому еквіваленті відшкодувати заподіяну злочином шкоду? Ствердну відповідь на поставлене запитання дали лише 38,25% учасників проведеного анкетування (див. додаток Г).

Нерідко суди теж доходять висновку про наявність *очевидної неможливості виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань* у випадку, коли останній має статус безробітного, а сторонами узгоджено покарання у вигляді штрафу (сума якого іноді не перевищує 1000 грн. [78; 89; 90; 97; 117] або його зобов'язано у грошовому еквіваленті відшкодувати заподіяну злочином шкоду [89]. Без критичних зауважень про таку позицію до тлумачення наведеного ОП зазначається й в узагальненнях судової практики апеляційних судів Дніпропетровської та Кіровоградської областей [137; 139].

Однак вважати наведений підхід правильним не можна з огляду на те, що він є формальним, не враховує реалій сьогодення та не дає можливості індивідуально підійти до справи. Лише та обставина, що обвинувачений не має офіційного місця праці, ще аж ніяк не означає, що він не зможе сплатити узгоджену сторонами суму штрафу чи відшкодувати заподіяні ним збитки. В обвинуваченого можуть бути інші кошти, достатні для відшкодування завданої ним шкоди (чи необхідні для сплати штрафу): заощадження, майно, яке можна продати, дивіденди, гроші йому можуть подарувати, позичити, він їх може взяти в кредит, набути за якою-небудь іншою цивільно-правовою угодою, не будучи при цьому працевлаштованим тощо.

До висновків про наявність *очевидної неможливості виконання обвинуваченим взятих на себе угодою зобов'язань* суди приходять й у випадках, коли сторонами угоди узгоджено покарання, яке не призначається певній категорії осіб (наприклад, коли особі, яка досягла пенсійного віку, узгоджено покарання у вигляді громадських робіт [123]; а неповнолітньому – покарання у виді обмеження волі [75]). Проте видається, що у такому разі при відмові у затвердженні угоди суду слід посилатися

не на п. 5 ч. 7 ст. 474 КПК України, а на п. 1 ч. 7 ст. 474 цього Кодексу, де йдеться про ситуації, коли умови угоди суперечать вимогам закону (у наведених вище випадках – положенням ч. 3 ст. 56 та ч. 3 ст. 61 КК України відповідно).

Обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним. Відповідно до положень п. 4 ч. 7 ст. 474 КПК України, суд зобов'язаний відмовити у затвердженні угоди за наявності *обґрунтованих підстав* вважати, що укладення угоди не було *добровільним*. Ця підстава містить у своєму тексті два ОП: «*обґрунтовані підстави*» та «*добровільність*».

Прикметник «*обґрунтовано*» означає, що певні обставини достатньо підтверджуються чим-небудь, є аргументованими та переконливими [145; 410; 429].

Що ж стосується добровільності укладення угоди, то (відповідно до ч. 6 ст. 474 КПК України), суд перед її затвердженням зобов'язаний переконатися у добрій волі сторін угоди з цього приводу.

Згідно ч. 6 ст. 474 КПК України угода (а це стосується як УпВВ, так й УпП) відповідає вимогам добровільності, якщо її укладення не було наслідком: 1) фізичного чи психічного примусу; 2) погроз (залякування третіми особами чи представниками правоохоронних органів, наявність ризику помсти з їхнього боку); 3) неправомірних обіцянок (виплати винагороди у зв'язку з визнанням винуватості «на користь» третіх осіб; таких, що не ґрунтуються на фактичних та/чи юридичних обставинах справи нереальних обіцянок щодо призначення ймовірного покарання чи взагалі його незастосування) тощо.

Суду слід переконатися у тому, що усвідомлений вибір під час укладення угоди зробили обидві сторони кримінального конфлікту: як потерпілий, так і підозрюваний, обвинувачений. У разі сумнівів щодо добровільності угоди суд повинен ознайомитися із документами (передусім, заявами сторін угоди) щодо такої обставини. До прикладу, Богодухівський районний суд Харківської області, розглянувши УпП, відмовив у її затвердженні з підстави, передбаченої п. 4 ч. 7 ст. 474 КПК України, незважаючи на те, що потерпілий у ході судового засідання підтвердив, що цілком розуміє та бажає наслідків затвердження УпП. Однак ця позиція потерпілого у суду викликала сумніви

щодо її добровільності, позаяк потерпілим раніше було подано до суду заяву, у якій він категорично заперечував проти затвердження угоди [70].

Здебільшого суди відмовляють у затвердженні угоди з підстави, передбаченої п. 4 ч. 7 ст. 474 КПК України, коли одна із сторін прямо зазначає, що до неї було застосовано примус [67; 74; 85; 110; 114; 123; 124; 128].

Якщо ж скарга стосується незаконних методів розслідування, суду слід витребувати медичні документи, експертні висновки чи процесуальні документи, прийняті на підставі розгляду такої скарги. З метою пересвідчення у добровільності угоди, суду потрібно опитати осіб, здатних представити додаткову інформацію щодо обставин укладення угоди (наприклад, однокамерників, лікаря, родичів учасників угоди, працівників правоохоронних органів).

Сумніви щодо добровільності клопотання про визнання винуватості можуть виникати в суду у ході КП, пов'язаних із розслідуванням злочинів, вчинених злочинними угрупованнями. Злочинні групи роками напрацьовують прийоми протидії правосуддю. Так, у разі «провалу» когось із активних членів злочинної групи другорядні учасники можуть брати на себе усю вину за скоєне або ж висувається «цап-відбувайло», який, будучи невинуватим, за матеріальне заохочення зізнається у начебто вчиненому і відбуває покарання за вироком суду. Зазвичай це особа, що не має судимості, на її утриманні знаходяться неповнолітні діти, а тому вона заслуговує на поблажливість. Іноді жертва не тільки «купується» за пристойну винагороду, але й «зізнається» під загрозою розправи над нею чи близькими.

Нерідко трапляється так, що на чолі господарських структур, чия діяльність явно «не в ладах» із законом, опиняються підставні особи, які за попередньою домовленістю виконують функцію того, хто нестиме відповідальність за злочинні діяння, вчинені групою. На жаль, доводиться констатувати, що «зицпредседатель Фунт», оспіваний І. Ільфом і Є. Петровим, «дожив» до наших днів.

Б. Г. Розовський свого часу висловлював насторожене ставлення до процедури спрощеного судочинства у справах, де підсудний визнає свою вину та пропонував серйозно дослідити статистику неправдивих самообмов. «Економія ресурсів очевидна, – зазначає вчений, – але дуже вже вона нагадує прислів'я: «Ліс рубають -

тріски летять» [399, с. 223, 236-237]. З метою попередження неправдивих самообвинувачень під час укладення УпВВ цей вчений пропонував запровадити додаткові законодавчі гарантії.

Про одну з таких гарантій неодноразово згадує ЄСПЛ. Згідно прецедентної практики цього органу (зокрема, рішень «Ніколов проти Болгарії» [29], «Бабар Ахмад та інші проти Сполученого Королівства» [18], «Салдуз проти Туреччини» [31], ««Бреннан проти Сполученого Королівства» [20, с. 58]), з метою спростування сумнівів щодо недобровільності угоди, обвинуваченому чи підсудному під час обговорення умов УпВВ обов'язково повинно бути забезпечено право на захист. Це потрібно для того, аби адвокат переконався у дійсності угоди, роз'яснив своєму клієнтові те, що у ході цієї процедури обвинувачений добровільно відмовляється від фундаментального права не давати показань проти себе; роз'яснив юридичні наслідки угоди обвинуваченому (які у разі затвердження угоди мають незворотний характер). Страсбурзький суд вимагає, аби захисник у процесі розгляду УпВВ рекомендував своєму підзахисному заявляти про визнання вини тільки у разі справжньої винуватості у вчиненні інкримінованого діяння.

Певно, з урахуванням наведеної вище прецедентної практики ЄСПЛ, 12.02.2015 р. ч.2 ст.52 КПК України було доповнено п.9, згідно якого у разі укладення УпВВ участь захисника є обов'язковою з моменту ініціювання укладення такої угоди.

Також ЄСПЛ у справі «Девеер проти Бельгії» розглядав проблему добровільності під час укладення УпВВ крізь призму часткової відмови від права на справедливий суд. У зазначеній справі перед заявником стояв вибір: або ж визнати вину у несплаті податків (злочин, якого він насправді не вчиняв) та сплатити штраф (сума якого приблизно у 300 разів була меншою порівняно із сумою, яка могла б бути застосована за умови визнання його винуватим у ході вирішення справи). Предметом розгляду Страсбурзького суду було питання непропорційності вибору між результатами судового розгляду і результатами, які виникали у разі укладення УпВВ. ЄСПЛ зауважив, що повна відмова права на судовий розгляд неможлива, а тому держава та її судові органи зобов'язані забезпечити належну реалізацію цього права під час розгляду КП шляхом спрощеного та скороченого розгляду [23].

Однією із причин відмови у затвердженні угоди на тій підставі, що її укладення не було «добровільним», у судовій практиці визнають неявку в суд сторони угоди [114; 122]. Причому суди констатують таку «недобровільність» незалежно від причин неявки, яка може бути як неповажною [65; 87; 73; 91; 94; 108], так і зумовленою тяжкою хворобою, перебуванням у районі бойових дій, зоні АТО, виїздом до іншої країни на постійне місце проживання [130] або на заробітки [100] тощо. Наприклад, до Шевченківського районного суду м. Києва надійшов обвинувальний акт з УпП відносно Особи 2 за ознаками вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 185 КК України. Потерпіла Особа 3 у судове засідання не з'явилася, повідомивши заделегідь суд про те, що виїхала на постійне місце проживання до Італійської республіки. Прокурор просив затвердити УпП, враховуючи наявність показань потерпілої Особи 3, з яких вбачається про добровільність укладення нею угоди про примирення, у зв'язку з чим клопотав про долучення до обвинувального акту журналу судового засідання та звукозапису судового засідання.

Суд відмовив у затвердженні УпП, пославшись на положення ч. 2 ст. 474 КПК України, згідно якого розгляд угоди проводиться за обов'язкової участі сторін угоди. Положення цієї норми, - як вказав суд, - носить імперативний характер та не передбачає виняткових випадків можливості затвердження угоди за відсутності будь-якої сторони угоди.

Прокурор та захисник посилалися на те, що потерпіла була допитана у судовому засіданні слідчим суддею. Це, на їхню думку, надає право на затвердження угоди. Шевченківський районний суд вказав, що ці твердження не ґрунтуються на вимогах закону, оскільки такі показання можуть бути оцінені судом лише як доказ під час прийняття остаточного рішення за результатами судового розгляду. Окрім того, як вбачається із журналу судового засідання, воно датоване 26.09.2013, а зі змісту угоди випливає, що вона була укладена 27.09.2013. Це ж вказує на те, що 26.09.2013 потерпіла аж ніяк не могла бути допитана з приводу підстав укладення угоди днем пізніше, про добровільність її рішення щодо укладення угоди та правильне розуміння нею положень Закону з цього приводу [130].

У цілому з вищенаведеною позицією суду слід погодитися. Адже не маючи можливості опитати сторін угоди, суд не може переконатися у справжній добровільності її укладення. Однак положення ч. 2 ст. 474 КПК України, згідно якого розгляд щодо угоди проводиться за обов'язкової участі сторін угоди, не слід розуміти так, що сторони при цьому повинні бути безпосередньо присутні в залі суду, така участь може бути й віртуальною – завдяки здійсненню провадження у режимі відеоконференції. *Добровільність* укладення угоди у такій ситуації може бути перевірена шляхом проведення дистанційного судового провадження. КПК України дозволяє вдатися до такого провадження у разі неможливості безпосередньої участі учасника КП у судовому розгляді за станом здоров'я або з інших *поважних причин* (п. 1 ч. 1 ст. 336 КПК).

Ще однією обставиною, що послужила причиною для відмови у затвердженні угоди з тієї підстави, що її укладення не було «добровільним», судовою практикою визнається те, що ініціювання укладення угоди здійснюється неуповноваженою на те особою. Відповідно до ч. 1 та 2 ст. 469 КПК України УпП може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого, а УпВВ – за ініціативою прокурора, підозрюваного або обвинуваченого. Усупереч наведеним положенням, інколи ініціатором угод є слідчий [136]. За такої ситуації суди мотивують відмову у затвердженні угоди наявністю сумнівів у «добровільності» її укладення. Правда, слід зазначити, що у виявлених нами прикладах винесення ухвали про відмову у затвердженні угоди з підстави, передбаченої п. 4 ч. 7 ст. 474 (відсутності добровільності на її укладення у зв'язку з неналежним ініціатором) це не була єдина підстава для відмови. Суди таке своє рішення мотивували ще й тим, що умови УпП не відповідають вимогам КПК України. Зокрема, в одному випадку в угоді не було зазначено правову кваліфікацію, істотні для даного кримінального провадження обставини, розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, згода підозрюваного на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням, наслідки невиконання угоди [84], а в іншому – допущена неправильна правова кваліфікація кримінального правопорушення, яке є більш тяжким, ніж те, щодо якого передбачена можливість укладання угоди [81].

Звісно, те, що слідчий виступає ініціатором УпП та УпВВ та / чи посередником в укладенні таких угод, є порушення вимог ч. 1-3 ст.469 КПК. Однак юридичні наслідки порушення кримінальної процесуальної форми при укладенні угоди не обов'язково мають тягнути за собою відмову у її затвердженні. Такі наслідки повинні залежати від того, якими саме були ці порушення: істотними чи ні. При цьому слід брати до уваги те, чи могла ініціатива слідчого щодо укладення угоди негативно вплинути на волевиявлення сторін з цього приводу. Якщо ні – то, вочевидь, відмовляти у затвердженні угоди лише з цих міркувань не варто.

Часом до висновків про недобровільність укладення угоди суди приходять лише тому, що вона укладалася у кабінеті слідчого, який вів КП, причому без будь-якого його посередництва у примирювальних домовленостях [112]. Вважати наведену судову практику такою, що відповідає вимогам КПК України, не можна. Роз'яснення слідчим можливості завершити КП укладенням угоди та надання для таких цілей власного кабінету не може розцінюватися як підтвердження укладення угоди внаслідок застосування примусу.

Однак коли таку ініціативу (щодо надання приміщення для зустрічей сторін) слідчого в укладенні угоди як психологічний тиск розцінює сторона угоди, яка її підписала [88; 110], відмова у затвердженні угоди видається правильною. Така неоднакова оцінка сприяння слідчого в укладенні угоди (коли в одних випадках її слід розглядати як допустиму, а в інших – як таку, яка дає підстави відмовити у затвердженні угоди), зумовлена тим, що хтось може сприймати відповідні дії як пораду, рекомендацію, а хтось – як обов'язкову до виконання вказівку. Тому, приймаючи рішення про можливість затвердження угоди, укладеної за посередництвом та / чи ініціативою слідчого, суди обов'язково повинні з'ясовувати ставлення сторін угоди до такого сприяння.

ОП *«обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним»* інколи тлумачиться судами достатньо довільно. Так, до висновку про *недобровільність укладення угоди*, прийшов Сніжнянський міський суд Донецької обл., відмовляючи у затвердженні угоди між підозрюваним та прокурором, які узгодили покарання у вигляді штрафу у розмірі 50 неоподаткованих

мінімумів доходів громадян (НМДГ). Призначення саме такого виду та розміру покарання за вчинення відповідного злочину у цій справі було максимально вигідним для підозрюваного (оскільки санкція інкримінованої особі статті передбачала таке покарання як найлегше з можливих). Підставою ж для відмови у затвердженні угоди в аналізованій ситуації стало лише те, що підозрюваний не знав, яким є розмір НМДГ. Це ж, на думку суду, свідчить про його необізнаність, а, відтак, і про відсутність доброї волі під час укладення примирювальних домовленостей [121]. Необізнаність обвинуваченого щодо розміру НМДГ також виступала однією із підстав для постановлення ухвали про відмову у затвердженні угоди Коростишівським районним судом Житомирської обл. [97].

Погодитися з правильністю вищенаведеної судової практики не можна. Обвинувачений може й не знати, яким є розмір НМДГ. Водночас він може усвідомлювати, що такий штраф (розмір якого визначається відповідно до НМДГ) призначено у межах санкції статті КК України, якою передбачено діяння, інкриміноване цій особі. Причому із застосуванням щодо себе такого виду та розміру покарання в майбутньому (у разі подальшого затвердження угоди суддею) обвинувачений повністю погоджується, вважаючи його допустимим та прийнятним. І цього для нього може бути достатньо для виникнення бажання укласти угоду.

Тому видається, що у вищенаведених випадках суд (якщо буде з'ясовано, що цього не було зроблено у ході досудового слідства) зобов'язаний роз'яснити особі те, яким же є розмір НМДГ. Хоча ст. 474 КПК України зобов'язує суд лише з'ясувати в обвинуваченого, чи цілком він розуміє вид покарання, такий обов'язок суду щодо роз'яснення учаснику процесу відповідної норми закону впливає з положень ч. 2 ст. 20, ч. 1 ст. 321 КПК України.

Водночас вірною видається практика постановлення ухвал про відмову у затвердженні угоди у зв'язку з наявністю *обґрунтованих підстав вважати, що укладення угоди не було добровільним*, коли у ході розгляду угоди з'ясовується, що якась із сторін при підписанні угоди не розуміла, яким є розмір НМДГ, а згодом, з'ясувавши цю інформацію, не погоджується з узгодженим розміром штрафу [128]. Сторона угоди після укладення (та до затвердження її судом) вправі

відмовитися завершувати КП угодою, пославшись на своє помилкове розуміння окремих положень угоди.

На практиці суди стикаються із труднощами при виборі правової підстави для відмови у затвердженні угоди, коли виникають сумніви щодо осудності чи обмеженої осудності обвинуваченого. Підтвердженням таких труднощів є те, що суди, нерідко відмовляючи у затвердженні угоди, посилаються або ж в цілому на ст. 474 або на ч. 7 цієї статті КПК України, не зазначаючи тієї конкретної підстави, ґрунтуючись на якій, відмовлено у затвердженні угоди [79; 118]. Зазвичай, коли точно невідомо, чи є особа, яка вчинила інкриміноване їй суспільно-небезпечне діяння, осудною або обмежено осудною, суди лише у загальних рисах зазначають про свій обов'язок переконатися у «добровільності» укладення угоди.

Наприклад, до Центрального районного суду м. Миколаєва надійшло КП відносно Особи 4 (який обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 185 КК України) та УпП. Суд відмовив у затвердженні угоди. При цьому він послався на те, що по справі призначалась та проводилась судово-психіатрична експертиза щодо Особи 4, з довідки військового комісаріату вбачається, що свого часу Особа 4 був визнаний непридатним до військової служби (помірно виражена психопатія). З причинами призначення і результатами судово-психіатричної експертизи щодо Особи 4 суд не ознайомлений, оскільки у підготовчому судовому засіданні прокурор не надав для дослідження висновок експертизи, що позбавляє можливості з'ясувати, чи в період часу, що відноситься до інкримінованих йому кримінальних правопорушень, він міг усвідомлювати свої дії та керувати ними. Це ж, на думку суду, ставило під сумнів й те, що обвинувачений правильно розуміє зміст та умови угоди, наслідки її затвердження, обов'язковість її виконання та наслідки невиконання ним умов угоди у випадку її затвердження судом [129].

Наявність у матеріалах справи даних, які вказують на медичний критерій *неосудності* обвинуваченого (медичних довідок, висновків судово-психіатричних експертиз), свідчить про те, що у затвердженні угоди треба відмовляти. При цьому потрібно посилатися на п.1 ч.7 ст.474 КПК України (а саме – «умови угоди

суперечать вимогам цього Кодексу та / або закону»). Адже неосудна особа не є суб'єктом злочину, вона може вчинити не злочин, а інше, заборонене КК України, суспільно-небезпечне діяння. Водночас УпП або УпВВ може бути укладена у провадженні саме щодо злочинів (ч. 3 та 4 ст. 469 КПК України).

Підставою ж для відмови у затвердженні угоди за наявності у матеріалах справи даних, які свідчать про *обмежену осудність* обвинуваченого залежно від характеру розладу психічної діяльності, може бути наявність обґрунтованих підстав вважати, що укладення угоди не було «добровільним (п. 4 ч. 7 ст. 474 КПК України).

Порушення умовами угоди прав, свобод чи інтересів сторін або інших осіб як підстава для відмови у затвердженні угоди. Ще одним ОП, яке виступає підставою для відмови у затвердженні угоди, є *«порушення умовами угоди прав, свобод чи інтересів сторін або інших осіб»*.

Видається, що суд повинен відмовити у затвердженні угоди з аналізованої підстави тоді, коли у рамках цього провадження у нього є можливість прийняти інше рішення, що за своїми кримінально-правовими наслідками буде більш сприятливим для обвинуваченого. Мова, зокрема, йде про ситуацію, коли суд констатує наявність передумови та підстав для обов'язкового звільнення обвинуваченого від КВ у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України) та водночас до нього надійшов обвинувальний акт із підписаною сторонами угодою про примирення. У такому разі суд постає перед вибором: або ж звільнити особу від КВ, і відповідно відмовити у затвердженні УпП, або ж, навпаки, затвердити таку угоду.

Більш сприятливим для особи, позитивна посткримінальна поведінка якої дає підстави застосовувати до неї заохочувальні заходи, є саме звільнення від КВ на підставі ст. 46 КК України. Адже у такому разі покарання особі не призначається, на неї не можуть бути покладені обов'язки, передбачені ст. 76 КК України (які суд може зобов'язати виконувати особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням), вона не визнаватиметься такою, що має судимість. На жаль, доводиться констатувати, що суди (наприклад, це рішення Джанкойського міськрайонного суду АРК від 13.03.2013) [46] такою логікою керуються не завжди.

Для фахівців переваги прийняття рішення про звільнення від КВ (порівнянно із рішенням про затвердження УпП) є безсумнівними. Проте сторони угоди можуть й не розібратися у тому, яке з двох можливих варіантів є кращим, більш вигідним для обвинуваченого, направивши до суду УпП. Видається правильною практика тих судів, котрі у подібних ситуаціях (за можливості звільнення обвинуваченого від КВ на підставі ст. 46 КК України та одночасному надходженні УпП) у затвердженні угоди відмовляють. У цьому разі судді зазвичай посилаються на п.3 ч.7 ст.474 КПК України, вказуючи, що у протилежному випадку це б порушило право обвинуваченого на можливість прийняття більш вигідного для нього рішення – звільнення від КВ [77; 86; 92; 104; 111; 125; 135]. До речі, саме таким чином радить діяти ВССУ (див. абз.2 ч.4 Інформаційного листа від 05.04.2013) [11].

Аналогічними міркуваннями керуються судді й тоді, коли на затвердження передана угода, укладена під час здійснення КП у формі приватного обвинувачення, а згодом – надійшла відмова потерпілого від обвинувачення (що відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України веде до закриття КП) [113; 127].

Про подібний підхід до вирішення дещо іншої ситуації йдеться у вищенаведеному листі ВССУ. Так, у абз. 2 п. 6 Інформаційного листа ВССУ від 05.04.2013 «Про доповнення до інформаційного листа ВССУ від 15.11.2012 №223-1679/0/4-12 «Про деякі питання здійснення КП на підставі угод» вказано, що якщо до суду надійшла угода з узгодженою між сторонами мірою покарання під час судового розгляду, а суд вбачає підстави для застосування ст.97 чи ст.105 КК України, то, керуючись п. 3 ч. 7 ст. 474 КПК України, суд повинен відмовити у затвердженні угоди та за наслідками здійснення судового провадження у загальному порядку звільнити особу від КВ (ст. 97 КК України) чи від покарання (ст. 105 КК України). Адже, як прямо зазначив ВССУ, призначення покарання на підставі затвердженої угоди у такому випадку призвело б до погіршення становища обвинуваченого [11].

Суди відмовляють у затвердженні угоди з посиланням на п. 3 ч. 7 ст. 474 КПК України, тобто з огляду на *порушення її умовами прав, свобод чи інтересів інших осіб* тоді, коли в угоді викладені обставини, які вказують на причетність до

вчинення інкримінованого обвинуваченому злочину інших осіб, статус обвинуваченого яким по справі не був наданий. До прикладу, до Ялтинського міського суду АРК, разом з обвинувальним актом по обвинуваченню Особи 1 у вчиненні діяння, передбаченого ч. 1 ст. 366 КК України, надійшла угода про про визнання винуватості. В угоді було зазначено, що підозрювана Особа 1, працюючи інженером-технологом ДП «Лівадія», діючи за вказівкою директора ДП «Лівадія» Особи 3, з метою створення видимості закупівлі ДП «Лівадія» у ТОВ «Атанель» винограду та видимості виконання умов декількох договорів поставки, отримувала від директора ДП «Лівадія» Особи 3 роздруковані видаткові накладні, в яких уже були вказані завідомо неправдиві відомості, внесені головним бухгалтером ТОВ «Атанель» Особи 4 про те, що ТОВ «Атанель» нібито поставило для ДП «Лівадія» виноград у певній кількості на визначену суму коштів.

Особа 1, діючи за вказівкою Особи 3, з метою надання зазначеним видатковим накладним вигляду офіційності та внесення в них всіх необхідних реквізитів, ставила свій підпис у графі «отримувач», чим підроблювала офіційні документи та передавала вказані накладні до бухгалтерії ДП «Лівадія» для складання бухгалтерської документації по оприходуванню винограду, що фактично не надходив, тобто скоїла службові підроблення. Крім того, ОСОБА 1, діючи за вказівкою Особи 3, вносила завідомо неіснуючі дані в офіційні документи (акти про переробку винограду), а також внесла завідомо неіснуючі дані в товарно-транспортні накладні на переміщення алкогольних напоїв (в яких стояли підписи головного бухгалтера ДП «Лівадія» Особи 5 і директора ДП «Лівадія» Особи 3).

Суд відмовив у затвердженні угоди у зв'язку з тим, що умови угоди порушують права та інтереси інших осіб, зокрема, директора Особи 3 та головного бухгалтера ДП «Лівадія» Особи 5 (підписи яких містяться у офіційних документах, які згідно пред'явленого обвинувачення підробила Особа 1. При цьому в обвинуваченні у стверджувальній формі зазначено, що Особа 1 діяла за вказівкою директора ДП «Лівадія» Особи 3, який вимагав у своєї підлеглої Особи 1, щоб вона ставила свій підпис у накладних. Тобто зазначені в обвинувальному акті обставини вчинення Особою 1 протиправного діяння фактично засвідчують співучасть

директора ДП Лівадія» Особи 3 у службовому підроблені, що, за відсутності обвинувального вироку відносно нього, безумовно порушує його права, свободи та інтереси [132].

Порушення умовами угоди прав, свобод чи інтересів сторін або інших осіб констатується судами також тоді, коли затвердження угоди призвело б до виникнення преюдиції щодо співучасників, які, проте, не є стороною угоди. Так, Крюківський районний суд м. Кременчука відмовив у затвердженні угоди щодо одного із співучасників злочину, передбаченого ч. 3 ст. 369² КК України («Зловживання впливом»). Таке рішення обґрунтовано тим, що «...вирок на підставі угоди може бути використаний у *протиправний спосіб* [курсив наш. – В.Р.] як доказ винуватості іншого співучасника злочину, який свою вину у скоєнні злочину заперечує» [102]. Аналогічного висновку дійшов цей же суд, відмовивши затверджувати угоду, вказавши, що обвинувачений у цій справі вчинив злочин у співучасті з ще однією особою, розслідування щодо якої здійснюється в іншому провадженні [103].

Ми розглянули випадки, коли вирок на підставі угоди може бути використано «проти» співучасників злочину. Але можлива й протилежна ситуація, за якої затвердження угоди може допомогти таким співучасникам уникнути КВ. Йдеться про випадки, коли один із співучасників злочину повністю бере на себе вину за скоєне (усвідомлюючи, що покарання, призначене за вчинення злочину однією особою, повинно бути меншим, ніж покарання, яке може бути призначене за вчинення того ж діяння, але уже декількома злочинцями). Так, в укладеній УпВВ у КП за обвинуваченням заступника генерального директора із будівництва та експлуатації дитячого центру «Артек» у вчиненні службового підроблення (злочину, передбаченого ч. 1 ст. 366 КК України) мало місце формулювання: «ввів в оману та передав на підпис підроблений документ генеральному директору ДП МДЦ Артек» [133]. Якщо припустити, що це діяння було вчинене у співучасті, то подібні умови угоди створюють перешкоди для правоохоронних органів у встановленні ролі кожного із співучасників злочину. Адже після набуття вирок суду на підставі угоди законної сили у ньому уже будуть встановлені відомості про обставини

діяння, що свідчитимуть про одноособове вчинення злочину та про відсутність у генерального директора умислу на підроблення документа. За наявності в умовах угоди подібних формулювань та інформації про те, що злочин було вчинено у співучасті, суди також повинні приймати рішення про відмову у затвердженні угоди. Правда при цьому вони повинні посилатися не на п. 3 ч. 7 ст. 474 КПК України, а на п. 2 ч. 7 ст. 474 цього Кодексу. Адже у протилежному випадку умови такої угоди порушуватимуть ІС щодо викриття усіх осіб, які вчинили злочин.

Слід зазначити, що вирок на підставі угоди може набути преюдиційного значення не лише щодо співучасників злочину. Це можливо й тоді, коли злочин вчинено одноособово, але він пов'язаний з іншими злочинами, на які є пряма вказівка в угоді. Наприклад: 1) обвинувачений в УпВВ беззаперечно визнає свою вину у вчиненні ТЗ, вказуючи при цьому на особу, яка приховала вчинений ним злочин; 2) або ж, визнаючи незаконне придбання наркотичного засобу, вказує водночас й на особу, у якої це придбання було здійснене; 3) чи, визнаючи факт одержання неправомірної винагороди, описує, за яких обставин і хто саме таку неправомірну винагороду надав тощо.

Прикладом правильного застосування ОП *«порушення умовами угоди прав, свобод чи інтересів інших осіб»* як підстави для відмови у затвердженні УпП є ухвала Антрацитівського міськрайонного суду Луганської обл. у провадженні щодо злісного ухилення від сплати аліментів на утримання дитини. Причиною відмови послужило те, що сторонами угоди вирішено лише питання щодо часткової сплати суми заборгованості за аліментами у розмірі 2 тис грн, водночас доля решти заборгованості у розмірі бпонад 20-ти тис. грн залишилася невирішеною. У цій справі суд зазначив, що нез'ясування можливості погашення решти заборгованості і призвело до порушення інтересів малолітнього [66]. Справді, умови угоди, що не регламентують порядок сплати заборгованості за аліментами (чи містять відмову від аліментів) *порушують* передусім *інтереси* дитини, а вже потім – іншого з батьків, який буде змушений нести витрати на утримання дитини самостійно.

Висновки до другого розділу

Отже, проведені дослідження ОП в окремих кримінальних процесуальних інститутах (зокрема, в інституті ЗЗ, інституті угод та інституті об'єднання та виділення матеріалів КП) дає підстави для таких висновків:

- загальною підставою застосування ЗЗ є фактичні дані, які свідчать про неналежну поведінку суб'єкта кримінального процесу чи можливість такої поведінки. Переконання щодо можливості неналежної поведінки особи, до якої застосовується ЗЗ, повинно ґрунтуватися на даних, які свідчать про реальний намір такої особи вчинити дії, для попередження яких обирається ЗЗ;

- застосування ЗЗ визначається характером (властивостями) вчиненого злочину, одним з важливіших серед яких є тяжкість пред'явленого обвинувачення. Однак лише суворість санкції не може та не повинна вичерпувати умови, які треба брати до уваги обираючи ЗЗ;

- «загрозу громадському порядку» зумовлену такою загрозою «потребу захисту обвинуваченого» (що можуть, відповідно до практики ЄСПЛ, бути підставою для ТпВ) як підстави застосування або будь-якого іншого ЗЗ слід брати до уваги лише тоді, коли вони передбачені національним законодавством;

- аналіз «обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення» як підстави обрання ЗЗ, зумовлює висновки про те, що:

а) чим пізніше після початку розслідування сторона обвинувачення звертається до суду із клопотанням про застосування ТпВ обвинуваченого, тим суворішими стають вимоги до стандарту «обґрунтована підозра»;

б) «обґрунтована підозра» не може базуватися лише на тому, що особа у минулому вчинила правопорушення (навіть аналогічне);

в) при визначенні «ступеня підозри» підставою для застосування ТпВ у разі вчинення злочинів особливої категорії (зокрема, злочинів терористичного спрямування) може бути більш низький поріг обґрунтованої підозри;

- аналіз такої підстави застосування ЗЗ, як наявність ризику вчинення іншого кримінального правопорушення або ж продовження того, у якому особа уже підозрюється, обвинувачується, дає можливість констатувати, що:

а) при прийнятті рішення про застосування ЗЗ (чи відмови у його скасуванні) зважаючи на небезпеку вчинення нових злочинів, лише посилення на минуле особи, зокрема й на наявність у неї попередніх судимостей, є явно недостатнім;

б) правоохоронні органи зобов'язані наводити конкретні факти на підкріплення своїх висновків про наявність небезпеки вчинення особою нових правопорушень;

в) відомості, які стосуються цієї процесуальної підстави, повинні свідчити про наявність реальної можливості вчинення обвинуваченим саме злочину, а не будь-якого правопорушення чи якогось аморального вчинку, що є відхиленням від норми;

- про наявність ризику небезпеки переховування від органів досудового розслідування та/або суду як однієї з підстав обрання ЗЗ може свідчити:

а) неявка за викликами до органів досудового розслідування та суду;

б) відсутність постійного місця проживання; підбурювання співучасників до втечі, висловлювання підозрюваного, обвинуваченого про намір втечі, факти втечі від органів досудового розслідування та суду в минулому (у справах про раніше вчинені злочини);

в) окрім протиправної поведінки, про ризик переховування підозрюваного, обвинуваченого від органів досудового розслідування та суду можуть свідчити й цілком правомірні дії підозрюваного/ обвинуваченого, як-от: закриття рахунків у банку, продаж нерухомості, оформлення паспорту для виїзду за кордон, купівля проїзних квитків тощо;

- позиція ЄСПЛ щодо ймовірності втечі підозрюваного, обвинуваченого та його переховування від правоохоронних органів зводиться до таких ключових моментів:

а) така ймовірність не може оцінюватися лише на підставі покарання, що загрожує певній особі, у цьому разі слід враховувати й інші релевантні обставини (які ж або можуть підтвердити ймовірність втечі, або ж зробити її незначною). Потрібно враховувати характер обвинуваченого, його моральні якості, матеріальний

стан, зв'язки з державою, у якій його переслідували за законом, та його міжнародні контакти;

б) оцінюючи ризик переховування від правосуддя, можна брати до уваги (поряд з іншими обставинами) той факт, що особа уже ухилялася від правоохоронних органів;

в) лише поведінка співообвинуваченого не може бути вирішальним чинником для оцінення ризику переховування від правосуддя іншого співучасника; така оцінка має базуватися на особистих обставинах особи, щодо якої застосовується ЗЗ;

г) національним судам слід брати до уваги, чи була можливість у обвинуваченого у зв'язку із здійсненням щодо нього процесуальних дій (із змісту яких він міг зрозуміти, що стосовно нього було розпочате кримінальне переслідування) ухилитися від правоохоронних органів раніше. Якщо така можливість була, а обвинувачений нею не скористався, то ризик втечі на момент розгляду питання про ТпВ (чи застосування іншого ЗЗ) суттєво зменшується;

д) на оцінку можливого ризику переховування від правоохоронних органів може впливати й інформація про те, що особа терміново збуває житло, в якому вона тривалий час проживала, закриває рахунки в банку, придбаває валюту, звільняється з роботи. Однак така інформація не повинна бути голослівною, вона повинна бути підтвердженою;

е) вказівка у рішенні про продовження строку ЗЗ на ті ж самі підстави, що й у рішенні про його застосування, є неприйнятною; слід наводити додаткові мотиви, обґрунтовуючи потребу збереження такого ЗЗ;

- аналіз ризиків, які дають достатні підстави вважати, що підозрюваний, обвинувачений може перешкоджати КП, приводить до висновків, згідно яких:

а) про такі ризики можуть свідчити не всі дії підозрюваного, обвинуваченого, спрямовані на перешкоджання встановленню істини, а лише ті з них, які мають протиправний характер. З огляду на це невірно обґрунтовувати заперечення підозрюваним, обвинуваченим своєї причетності до події злочину, винуватості у пред'явленому обвинуваченні, відмову від дачі показань, заявлення різних

клопотань його прагненням завадити ходу слідства, затягнути його строки, ухилитися від КВ;

б) поступово ризик перешкоджання здійсненню правосуддю зменшується, а тому слід брати до уваги факти негативної поведінки обвинуваченого у сукупності з наявними у нього реальними можливостями чинити перешкоди правосуддю на момент прийняття рішення про застосування ЗЗ (а також у майбутньому);

в) якщо сторона обвинувачення подає інформацію про протиправний вплив обвинуваченого на учасників процесу, їх слід допитати та навести у рішенні конкретні факти, що підтверджували б наявність такого тиску; при цьому обвинуваченому повинна бути надана можливість спростувати інформацію про ризик перешкоджання ним правосуддю;

г) оцінюючи можливість підозрюваного/ обвинуваченого чинити тиск на своїх підлеглих (свідків, потерпілих чи інших обвинувачених у КП) або ж фальсифікувати докази, використовуючи своє службове становище, потрібно мати на увазі, що усунення його з посади суттєво зменшує такий ризик;

Аналіз ОП, використовуваних при регламентації окремих ЗЗ та практики їх застосування привів до висновків, згідно яких:

- суттєвим недоліком практики обрання ЗЗ у вигляді ТпВ (та продовження строків цього ЗЗ) є те, що при цьому нерідко використовуються одні й ті ж узагальнені форми та шаблонні формулювання про врахування тяжкості вчиненого злочину, того, що особа може ухилитися від органів досудового розслідування чи суду, перешкодити встановленню істини у справі, продовжити злочинну діяльність, перешкоджати виконанню уже прийнятих процесуальних рішень;

- неприпустимим є застосування ТпВ лише тому, що цей ЗЗ майже повністю унеможлиблює втечу обвинуваченого, вчинення ним злочину та усуває перешкоди для встановлення істини. Потрібно більш широке поняття оптимальності заходів примусу, яке охоплює не лише досягнення їх мети, але й безумовну потребу в обранні саме ТпВ;

- єдиною законною метою обрання ТпВ (та обґрунтування його винятковості) є той результат, який притаманний усім ЗЗ, а саме – перешкоджання підозрюваному,

обвинуваченому ухилитися від слідства і суду, перешкодити встановленню істини у справі, займатися злочинною діяльністю чи ухилитися від відбування покарання;

- застосування ЗЗ у вигляді ДА щодо неповнолітнього повинно стати загальним правилом за наявності підстав та спеціальних умов, що свідчать про необхідність його суворої ізоляції від суспільства;

- ДА варто застосовувати тоді, коли ТпВ підозрюваного чи обвинуваченого недоцільне з огляду на різні обставини (такими обставинами можуть бути неповноліття, старечий вік, тяжкий стан здоров'я підозрюваного чи обвинуваченого, вагітність чи годування грудьми, особливий соціальний чи посадовий статус, наявність у обвинуваченого, підозрюваного членів сім'ї, що потребують його догляду;

- наявність тяжкого захворювання підозрюваного/ обвинуваченого, його інвалідність можуть перешкоджати застосуванню суворих ЗЗ (як через недоцільність, так й із міркувань гуманності). У кожному випадку питання, пов'язане з захворюванням, слід вирішувати за участі лікарів, у необхідних випадках – шляхом призначення судово-медичної чи судово-психіатричної експертизи. Це потрібно робити для присікання фактів симуляції чи агравації з боку осіб, які таким чином намагаються уникнути застосування щодо них більш суворого ЗЗ, а також для попередження зловживань та необґрунтованих поблажок з боку правоохоронних органів;

- піддано критиці погляд, згідно з яким суму застави слід було б встановлювати у відсотковому відношенні від суми щорічного доходу особи, яка вносить заставу;

- проаналізовано положення ч. 5 ст. 182 КПК України, згідно з яким правозастосувач під час визначення суми застави у певних випадках вправі вийти за верхню межу (з урахуванням, зокрема, й матеріального становища особи). Аргументовано, що хоча такий законодавчий підхід й дає широкий простір для зловживань та, звісно ж, не є ідеальним, але це радше перевага, аніж недолік;

- для того, аби визначити, чи слід застосовувати заставу (та в якому розмірі), слід враховувати будь-які особисті чинники (наприклад, ресурси певної особи, її репутацію, зв'язки з тим, хто буде поручителем);

- справедливою є відмова у застосуванні застави з огляду на те, що особа, яка заявляє клопотання про її внесення, водночас не надає відомостей, необхідних для визначення її розміру та/ або не представляє докази, що могли б засвідчити легальність походження відповідних коштів; з огляду на це рекомендовано доповнити ч. 2 ст. 182 КПК України положенням такого змісту: «Застосування застави може бути поставлено у залежність від виконання підозрюваним, обвинуваченим чи іншою особою (потенційним заставаодавцем) вимоги слідчого судді, суду надати дані, які б підтверджували законність походження коштів, що будуть предметом застави та відомості, необхідні для встановлення її розміру»;

- обґрунтовано недоліки ч. 4 ст. 182 КПК України, (відповідно до якого розмір застави визначається з урахуванням майнового та сімейного стану лише підозрюваного, обвинуваченого), доводячи, що під час прийняття відповідного рішення слід враховувати інтереси й осіб, які вступають у процес за власним бажання; а тому запропоновано викласти перше речення ч. 4 ст. 182 КПК України у такій редакції: «Розмір застави визначається слідчим суддею, судом з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та/ або даних про особу заставаодавця, а також ризиків, передбачених статтею 177 цього Кодексу»;

- наведено аргументи проти пропозиції ввести нове ОП «*добросовісність* поведінки поручителя». Обґрунтовано, що доводи поручителя про сумнівність виконання ним взятих на себе обов'язків та неможливості попередження небажаної поведінки підозрюваного/ обвинуваченого все одно не звільняють його від відповідальності. Поручитель повинен нести відповідальність у разі встановлення факту процесуального правопорушення з боку підозрюваного, обвинуваченого. Вина поручителя полягає у його самонадіяності щодо можливості забезпечити належну поведінку цього учасника процесу. Тому встановлення факту добросовісності (чи, недобросовісності) поручителя не має жодного юридичного значення;

- піддано критиці позицію, що міститься у листі ВССУ від 04.04.2013 р. №511-550/0/4-13 «Про деякі питання порядку застосування ЗЗ під час досудового

розслідування та судового провадження відповідно до КПК України», згідно з якою «при обранні такого ЗЗ слідчий суддя, суд має враховувати, що наявність одного поручителя може бути визнана достатньою лише у тому разі, коли ним є особа, яка заслуговує на особливу довіру (народний депутат України, депутат місцевої ради, особа, яка відзначена державними нагородами тощо)». Стверджується, що досягнення у будь-якій сфері ще не гарантують наявність у потенційного поручителя позитивних моральних якостей, бажання сприяти органам кримінальної юстиції, наявність поваги до нього з боку підозрюваного/ обвинуваченого, можливість впливу на нього;

- обґрунтовано, що особиста порука повинна застосовуватися лише за клопотанням поручителів чи з їхньої згоди (що свідчить про відносини взаємної довіри між ним та підозрюваним / обвинуваченим). З огляду на це запропоновано доповнити ч. 1 ст. 180 КПК України 2012 р. положенням про те, що «Особиста порука може застосовуватися лише за письмового клопотанням поручителя (поручителів) та згоди особи, щодо якої дається порука»;

- аргументовано необхідність законодавчого закріплення норми про пріоритетність ПНПП порівняно з іншими ЗЗ. З огляду на це рекомендовано доповнити ч. 1 ст. 493 КПК України таким положенням: «При вирішенні питання про обрання ЗЗ до неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого слід у кожному випадку обговорювати можливість відання його під нагляд»;

- проаналізовано суть ОП, вжитого у ч. 2 ст. 493 КПК України «належна поведінка»; стверджується, що кримінологічний сенс вимоги «належної поведінки» є значно ширшим від кримінального процесуального;

- піддано критиці положення ч. 2 ст. 493 КПК України, відповідно до якого неповнолітній підозрюваний чи обвинувачений може бути переданий під нагляд лише батькам, опікунам, піклувальникам або адміністрації дитячої установи. Зроблено висновок про можливість та необхідність розширення кола суб'єктів, яким такий учасник процесу може бути переданий під нагляд унаслідок залучення до нього інших осіб (наприклад, іншого родича, вчителя, тренера неповнолітнього), які заслуговують на довіру. На підставі вищенаведеного запропоновано викласти

ч. 1 ст. 493 КПК України так: «До неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених, крім ЗЗ, передбачених статтею 176 цього Кодексу, може застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників або інших осіб, які заслуговують на довіру, а до неповнолітніх, які виховуються у дитячій установі – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи»;

- звернуто увагу на недоліки ч. 4 ст. 493 КПК України. У цьому положенні не зазначено про обставини, які підлягають встановленню у разі, коли цей ЗЗ застосовується до підлітка, який виховується у дитячій установі. Окрім того, буквальне тлумачення цієї норми дає змогу дійти хибного висновку про те, що застосування аналізованого ЗЗ не є компетенцією слідчого судді. А тому з огляду на зазначене (а також відповідно до попередньої пропозиції) запропоновано викласти положення ч. 4 ст. 493 КПК України так: «У разі передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників, чи інших осіб, які заслуговують на довіру, суд зобов'язаний зібрати відомості про них, їхні стосунки з неповнолітнім і впевнитися у тому, що вони можуть належно здійснювати нагляд. У разі передачі неповнолітнього під нагляд адміністрації дитячої установи слід з'ясувати, чи дають змогу умови проживання та виховання, що складилися в цій установі, стан дисципліни, стосунки між вихованцями та адміністрацією, належно виконувати обов'язки по нагляду»;

На підставі аналізу ОП інституту об'єднання та виділення матеріалів КП, зроблено висновки, згідно яких:

- об'єднання КП можливе на ранньому етапі розслідування, коли підозрюваного ще нема, але слідчий володіє інформацією, яка дає підстави зробити висновок про те, що різні злочини вчинені однією й тією ж особою, групою осіб;

- вплив строків розслідування та ТпВ самі по собі не можуть бути підставою для розділення КП;

- твердження про тісний взаємозв'язок злочинів (їх пов'язаність єдністю наміру, однорідність) як умову їх спільного розгляду необґрунтовано обмежує коло підстав об'єднання матеріалів КП;

- доведено потребу в об'єднанні справ із зустрічними обвинуваченнями (взаємними обвинуваченнями, що стосуються однієї події чи різних діянь, але за умови, коли внаслідок першого з діянь було вчинене наступне);

- недоцільним є об'єднання КП, розпочатих за обвинуваченнями, викладених у скаргах, які були подані особами один щодо одного за фактами протиправних дій, не пов'язаних між собою;

- обґрунтовано безпідставність об'єднання в одне провадження справ щодо осіб, які вчинили ТЗ чи ОТЗ, та справ щодо осіб, які вчинили зазделегідь не обіцяне приховування такого злочину;

- наведено аргументи на користь прийняття рішення про об'єднання матеріалів КП у справах по обвинуваченню осіб, які виступають сторонами незаконних договорів (наприклад, незаконний збут і придбання наркотичних засобів, зброї, боєприпасів), та у справах, де можливість вчинення злочину однією особою напряду залежить від вчинення злочину іншою особою (наприклад, давання і одержання неправомірної винагороди);

- обґрунтовано практичну доцільність об'єднання матеріалів КП за фактом злочинної необережності кількох осіб, що спричинила спільні кримінально-правові наслідки;

- необхідність у виділенні матеріалів КП виникає за відсутності зв'язку між окремими суспільно-небезпечними діяннями чи особами, які їх вчинили; ця підстава є альтернативою підставам для об'єднання матеріалів КПК України;

- недоцільним є виділення матеріалів КП у зв'язку з персональною підслідністю одного з підозрюваних чи обвинувачених за відсутності інших правових підстав для розділення КП;

- виділення КП щодо неповнолітнього доцільно здійснювати у випадках, коли:
1) підліток брав участь лише в окремих епізодах злочинної діяльності дорослих обвинувачених; 2) неповнолітній обвинувачений виконував роль пособника і у злочинній групі відігравав другорядну роль; 3) дорослий обвинувачений чинив на неповнолітнього негативний вплив у період, що передував вчиненню злочину, чи у період розслідування;

- необхідність виділення КП щодо застосування ПЗМХ в окреме зумовлене особливостями цього провадження, таке виділення створює більш сприятливі умови для задіяння механізму посиленого захисту прав та законних інтересів процесуально недієздатних осіб;

- розділяти групове, багатоепізодне КП можливо лише за менш стійкими, менш суттєвими ознаками; неприпустимим є розділення КП за зв'язками, які мали стійкий та довготривалий характер, вказували на єдність намірів;

- одним із способів захисту таємниці у сфері кримінальної процесуальної діяльності може бути розділення КП щодо окремих обвинувачених у частині епізодів злочинної діяльності, коли у них містяться відомості, що не підлягають розголошенню; а тому доцільно доповнити ч. 3 ст. 217 КПК України положенням такого змісту: «Виділення КП щодо окремих підозрюваних/ обвинувачених можливе у випадках, коли це зумовлено міркуваннями захисту відомостей, що становлять охоронювану законом таємницю»;

- рекомендовано передбачити особливий порядок ознайомлення із матеріалами КП, що містить охоронювану законом таємницю тих підозрюваних/ обвинувачених, які з самого початку не були з нею ознайомлені; з огляду на це запропоновано доповнити ч. 1 ст. 221 КПК України (після першого речення) положенням такого змісту: «Слідчий зі згоди прокурора при ознайомленні із матеріалами КП, що містять відомості, які становлять охоронювану законом таємницю, обмежує обсяг пред'явлених матеріалів особам, яким ці відомості не були відомі. З відповідною постановою ознайомлюються зацікавлені особи».

Проведений аналіз чинного кримінального процесуального законодавства, практики його застосування та висловлених у літературі поглядів щодо застосування норм з ОП в інституті угод дав змогу обґрунтувати те, що:

- надання допомоги у викритті співучасників, повідомлення про інші відомі злочини чи епізоди злочинної діяльності, будь-яке інше сприяння органам, що ведуть кримінальний процес, з боку підозрюваного / обвинуваченого при констатації ІС в укладенні УпВВ є обов'язковим;

- допущені процесуальні порушення в отриманні доказів або ж недостатня доказова база обвинувачення повинні вести до відмови у затвердженні УпВВ з огляду на відсутність фактичних підстав для визнання винуватості;

- якщо обставини, що обтяжують покарання, негативна характеристика обвинуваченого були повною мірою враховані сторонами угоди під час узгодження покарання, то відмова у затвердженні угоди лише з цих міркувань недоцільна;

- укладення угод у провадженнях щодо злочинів, унаслідок яких настала смерть потерпілого, не завжди є свідченням того, що умови такої угоди суперечать ІС;

- не суперечитиме ІС зазначення в угоді додаткових гарантій правомірної поведінки обвинуваченого, що полягають у зобов'язанні не вчиняти ним злочинів щодо потерпілого у майбутньому;

- резонансність справи, її висвітлення в ЗМІ, не може бути критерієм відповідності (чи невідповідності) умов угоди ІС, отже, не повинна впливати на рішення про відмову у її затвердженні;

- «багатооб'єктні» злочини, які спрямовані проти інтересів приватної особи та публічних інтересів, не повинні належати до переліку діянь, стосовно яких допустиме укладення УпП; у подібних випадках слід керуватися положенням п. 2 ч. 7 ст. 474 КПК України, яке зобов'язує суд відмовити у затвердженні угоди, якщо її умови не відповідають ІС;

- затвердження УпП за жодних умов не припустиме у справах про злочини, які містяться у розділах I, VII, VIII, IX- XV та XVII–XX КК України; окрім того, до такої категорії (діянь, щодо яких допустиме укладення УпП) не можуть належати злочини, спеціальним суб'єктом яких є службова особа, але які містяться в інших розділах КК України (це, зокрема, діяння, передбачені ч. 2 ст. 189 та ч. 3 ст. 229 КК України);

- у справах, КП щодо яких здійснюється у порядку приватного обвинувачення, укладення УпП неприпустиме у разі вчинення діянь, передбачених ст. 203; ч. 1 ст. 206; ст. 219, ст. 219, ст. 229, ст. 231; ст. 232-1, ст. 232-2, ч.1 та 2 ст. 289, ч. 1 ст. 296, ст. 356, ст. 357, ст. 364, ст. 365-1, ст. 365-2 КК України;

- якщо сторонами угоди узгоджено покарання, яке не може бути призначено певній категорії осіб, то у затвердженні угоди слід відмовляти з посиланням на п. 1 ч. 7 ст. 474 цього Кодексу (умови угоди суперечать вимогам закону), а не у зв'язку з очевидною неможливістю виконання обвинуваченим взятих на себе зобов'язань;

- положення ч. 2 ст. 474 КПК України, згідно з яким розгляд щодо угоди проводиться за обов'язкової участі сторін угоди, не слід розуміти так, що сторони при цьому повинні бути безпосередньо присутні в залі суду; добровільність укладення угоди у такій ситуації може бути перевірена шляхом проведення дистанційного провадження;

- під час прийняття рішення про відмову у затвердженні угоди з огляду на те, що слідчий був ініціатором УпП та УпВВ та/ чи посередником в її укладенні, слід зважати те, чи могло таке сприяння слідчого негативно вплинути на волевиявлення сторін з цього приводу. Якщо ні – то відмовляти у затвердженні угоди лише з цих міркувань не варто;

- наявність у матеріалах справи даних, які свідчать про медичний критерій неосудності обвинуваченого, повинна вести до відмови у затвердженні угоди у зв'язку із суперечністю умов угоди вимогам КПК України. Підставою ж для відмови у затвердженні угоди за наявності у матеріалах справи даних, які свідчать про обмежену осудність обвинуваченого залежно від характеру розладу психічної діяльності, може бути існування обґрунтованих підстав вважати, що укладення угоди не було «добровільним»;

- визначальним фактом, що свідчить про примирення обвинуваченого та потерпілого, є укладена між ними угода, умови якої задовольняють обох сторін; ступінь щирості та «глибина» примирення не є юридично значимою обставиною, яка підлягає доказуванню при вирішенні питання про можливість затвердження УпП;

- та обставина, що питанням укладення УпП займався посередник, і зважаючи на це обвинувачений та потерпілий особисто не зустрічалися для обговорення її умов, автоматично не свідчить про відсутність у них доброї волі на укладення угоди на умовах, визначених цією угодою;

- судам слід відмовляти у затвердженні угоди, якщо її умови порушують права обвинуваченого, коли у межах цього провадження є можливість прийняти інше

рішення, що за своїми кримінально-правовими наслідками буде більш сприятливим для нього;

- правомірною є відмова у затвердженні угоди з огляду на порушення її умовами прав, свобод чи інтересів інших осіб тоді, коли в угоді викладені обставини, які свідчать про причетність до вчинення інкримінованого обвинуваченому злочину інших осіб, яким статус обвинуваченого по справі не був наданий, або ж коли вирок на підставі угоди може бути використаний як доказ винуватості іншого співучасника злочину, який свою вину у скоєнні злочину заперечує.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й нове вирішення доктринальних і практичних проблем, що стосуються дослідження правової природи та теоретичних основ використання оцінних понять у кримінальному процесуальному праві. Головні теоретичні й прикладні результати роботи полягають, зокрема, у такому:

1. Встановлено, що незважаючи на наявність протилежних позицій щодо доцільності їх використання (від повної відмови до більш широкого використання), розвиток наукових уявлень відображає перехід від негативного ставлення до регламентації оцінних понять у законодавстві до визнання їх його невід'ємною складовою.

Наведено аргументи на користь переважаючих у науковій літературі позицій про неможливість повного усунення оцінних понять із закону та про їхню соціальну корисність. Головне призначення цього прийому законодавчої техніки полягає у тому, що за допомогою оцінних понять правові норми пристосовуються до різних правових ситуацій, за допомогою оцінних понять законодавець «розбавляє» іманентну жорсткість, однозначність та імперативність свого методу.

2. Розкрито теоретичні та практичні питання закріплення у кримінальних процесуальних нормах оцінних понять. Доведено, що відповідно до прецедентної практики ЄСПЛ, існування оцінних понять у праві є допустимим за умови, що норма, яка містить такі поняття, відповідатиме вимогам доступності та передбачуваності.

Наголошено на тому, що ЄСПЛ не лише визнає за судами право на тлумачення правових норм, а й ставить поняття «правова визначеність» у залежність від існуючої практики національних судів.

3. Установлено, що причини правозастосовних помилок у тлумаченні оцінних понять, введених у кримінальні процесуальні норми, поділяються на об'єктивні (недосконалість правової регламентації, відсутності у кримінальному процесуальному законі критеріїв тлумачення оцінних понять) та суб'єктивні

(недостатній рівень професійної підготовки правозастосувачів до використання оцінних понять кримінального процесуального закону).

Доведено, що за відсутності можливості сформулювати критерії, що забезпечують одноманітне тлумачення оцінних понять, нема необхідності наводити їх у законі (оскільки у цьому випадку у процес визначення змісту оцінного поняття додаються додаткові проблеми). Одним із напрямків створення передумов попередження помилок у тлумаченні оцінних понять є законодавче закріплення орієнтовних переліків тих основних явищ, які становлять зміст та обсяг таких понять. Оптимізація законодавчої лексики (зокрема, норм, що містять оцінні поняття) можлива шляхом систематизації та уніфікації синонімів, які позначають певне поняття, та їх уніфікації.

4. Розкрито зміст оцінних понять, які виступають підставами для застосування запобіжних заходів (зокрема «обґрунтована підозра у вчиненні особою кримінального правопорушення», «наявність ризику перешкоджання кримінальному провадженню») та оцінні поняття, використовувані при регламентації окремих запобіжних заходів (зокрема «довіра», «міцність соціальних зв'язків», «репутація», «завідомо непомірний розмір застави»).

Стверджується, що досягнення у будь-якій сфері та займана посада ще не гарантують наявності у потенційного поручителя позитивних моральних якостей, бажання сприяти правоохоронним органам, наявності поваги до нього з боку підозрюваного / обвинуваченого, можливість впливу на нього. У зв'язку з цим надано аргументи проти висловленої у листі ВССУ від 04.04.2013 р. №511-550/0/4-13 «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до КПК України» позиції щодо тлумачення оцінного поняття «особлива довіра».

5. Розкрито особливості застосування оцінних понять, використовуваних для регламентації порядку об'єднання та виділення матеріалів кримінального провадження (зокрема «необхідність», «негативний вплив на повноту досудового розслідування та судового розгляду», «складність кримінального провадження»).

Установлено, що використовуване в ч. 1, 4 ст. 217 КПК України оцінне поняття «необхідність» як підстава для прийняття протилежних за своєю суттю рішень про об'єднання та виділення матеріалів кримінального провадження не завжди дозволяє приймати їх з мотивів практичної доцільності. Зумовлено це вказівкою у статті на таку «необхідність» лише у випадках, коли декілька осіб підозрюються у вчиненні одного кримінального правопорушення, або коли одна особа підозрюється у вчиненні кількох правопорушень.

6. Наголошено на тому, що недостатня доказова база обвинувачення або ж допущені процесуальні порушення в отриманні доказів повинні вести до відмови у затвердженні угоди про визнання винуватості з огляду на відсутність фактичних підстав для визнання винуватості, а не до констатації «суспільного інтересу» в її укладенні.

Встановлено, що суду потрібно відмовляти у затвердженні угоди, якщо її умови порушують права обвинуваченого, коли у межах цього провадження є можливість прийняти інше рішення, що за своїми кримінально-правовими наслідками буде більш вигідним для нього.

7.3 метою удосконалення положень кримінального процесуального законодавства України, що містять оцінні поняття, запропоновано зміни, доповнення й власну редакцію низки норм КПК України:

- доповнити ч. 2 ст. 182 КПК України положенням такого змісту: «Застосування застави може бути поставлено у залежність від виконання підозрюваним, обвинуваченим чи іншою особою (потенційним заставодавцем) вимоги слідчого судді, суду надати дані, які б підтверджували законність походження коштів, що будуть предметом застави, та відомості, необхідні для визначення її розміру»;

- викласти перше речення ч. 4 ст. 182 КПК України у такій редакції: «Розмір застави визначається слідчим суддею, судом з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та / або даних про особу заставодавця, а також ризиків, передбачених статтею 177 цього Кодексу»;

- доповнити ч. 1 ст. 180 КПК України положенням про те, що «Особиста порука може застосовуватися лише за письмового клопотанням поручителя (поручителів) та згоди особи, щодо якої дається порука»;

- доповнити ч. 3 ст. 217 КПК України положенням такого змісту: «Виділення кримінального провадження щодо окремих підозрюваних / обвинувачених можливе у випадках, коли це зумовлено міркуваннями захисту відомостей, що становлять охоронювану законом таємницю»;

- доповнити ч. 1 ст. 221 КПК України (після першого речення) положенням такого змісту: «Слідчий зі згоди прокурора під час ознайомлення із матеріалами КП, що містять відомості, які становлять охоронювану законом таємницю, обмежує обсяг пред'явлених матеріалів особам, яким ці відомості не були відомі. З відповідною постановою ознайомлюються зацікавлені особи»;

- доповнити ч. 1 ст. 493 КПК України таким положенням: «При вирішенні питання про обрання запобіжного заходу до неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого слід у кожному випадку обговорювати можливість відання його під нагляд»;

- викласти ч. 1 ст. 493 КПК України наступним чином: «До неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених, крім запобіжних заходів, передбачених статтею 176 цього Кодексу, може застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників або інших осіб, які заслуговують на довіру, а до неповнолітніх, які виховуються у дитячій установі, – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи»;

- викласти положення ч. 4 ст. 493 КПК України наступним чином: «У разі передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників, чи інших осіб, які заслуговують на довіру, суд зобов'язаний зібрати відомості про них, їхні стосунки з неповнолітнім і впевнитися у тому, що вони можуть належно здійснювати нагляд. При передачі неповнолітнього під нагляд адміністрації дитячої установи, слід з'ясувати, чи дозволяють умови проживання та виховання, що склалася в цій установі, стан

дисципліни, стосунки між вихованцями та адміністрацією, належно виконувати обов'язки по нагляду».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативно-правові акти та практика їх застосування

1. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних («Пекинские правила») от 29.11.1985 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
2. Минимальные стандартные правила ООН в отношении мер, не связанных с тюремным заключением (Токийские правила) от 14.12.1990 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
3. Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи № (65) 11 від 9 квітня 1965 р. «Взяття під варту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : sergei-nasonov.narod.ru.
4. Рекомендація R(80) 11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам Ради Європи від 27 червня 1980 р. «Про взяття під варту до суду» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/.../cgiirbis_64.exe?.
5. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року №4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/4651-17.
7. Цивільний кодекс України. [Електронний ресурс]. від 16 січня 2003 року № 435-IV – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/435-15.
8. Закон України «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – 260 с.
9. Рішення Конституційного Суду України від 11.10.2005 р. № 8-рп/2005 у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України та 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців третього, четвертого пункту 13 розділу XV «Прикінцеві положення» Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та офіційного тлумачення положення частини третьої статті 11 Закону України «Про статус суддів» (справа про

рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання) // Офіційний вісник України. – 2005. – № 2. – 2662 с.

10. Постанова Пленуму ВСУ «Про практику застосування судами України законодавства, що регулює повернення кримінальних справ на додаткове розслідування» від 11.02.2005 № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.

11. Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.04.2013 р. «Про доповнення до інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 р. № 223–1679/0/4–12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

12. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 04.04.2013 р. № 511-550/0/4-13 «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.

13. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.04.2013 № 223-558/0/4-13 «Про доповнення до інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 № 223-1679/0/4-12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.

14. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» № 223-1679/0/4-12 від 15.11.2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.

15. Решение Европейского суда по правам человека «Летелье против Франции» («Letellier v. France») от 26.06.1991 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

16. Решение Европейского суда по правам человека «Томази против Франции» («Tomasí v. France») от 27.08.1992 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://europeancourt.ru>.

17. Решение ЕСПЛ «Мюррей против Соединенного Королевства» («Murray v. United Kingdom») от 28.10.1994 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: europeancourt.ru.

18. Рішення ЄСПЛ «Бабар Ахмад та інші проти Сполученого Королівства» від 14 грудня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.interights.org>.

19. Рішення ЄСПЛ «Боротюк проти України» («Vorotyuk v. Ukraine») від 19.12.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua>.

20. Рішення ЄСПЛ «Бреннан проти Сполученого Королівства» від 16.10.2001 № 39846/98 // Вісник Верховного Суду України. – 2001. – №4 (12). – С.58.

21. Рішення ЄСПЛ «Брумареску проти Румунії» від 22 січня 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ourcourt.ru>.

22. Рішення ЄСПЛ «Вітольд Литва проти Польщі» від 4 квітня 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua>.

23. Рішення ЄСПЛ «Девеер проти Бельгії» від 27 лютого 1980 року (скарга № 6903/75) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : europeancourt.ru.

24. Рішення ЄСПЛ «Гавенда проти Польщі» від 14 березня 2002 р. // Практика Європейського суду з прав людини: рішення у справі: коментарі. – 2002. – № 2. – С. 116–123.

25. Рішення ЄСПЛ «Луценко проти України» («Lutsenkov. Ukraine») (№ заяви 6492/11) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua>.

26. Рішення ЄСПЛ «Мансур проти Туреччини» («Mansur v. Turkey») від 23.05.1995 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://coe.kiev.ua>.

27. Рішення ЄСПЛ «Маркс проти Бельгії» від 13 червня 1979 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.echr_base.ru.

28. Рішення ЄСПЛ «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21.04.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://soc-in.com/zakonodavstvo/sudova-praktika>.

29. Рішення ЄСПЛ «Ніколов проти Болгарії» від 25.03.1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.

30. Рішення ЄСПЛ «Панкратьєв проти України» від 11.11.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua>.

31. Рішення ЄСПЛ «Салдуз проти Туреччини» від 27.11.2008 № 36391/92 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eurocourt.info/judgment>.

32. Рішення ЄСПЛ «Санді Таймс проти Сполученого Королівства» від 26 квітня 1979 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.medialaw.kiev.ua>.

33. Рішення ЄСПЛ «Скоппола проти Італії» від 17 вересня 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.asad.com.ua>.

34. Рішення ЄСПЛ «Таран проти України» від 17.10.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua>.

35. Рішення ЄСПЛ «Тимошенко проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.interfax.com.ua>.

36. Рішення ЄСПЛ «Ткачов проти України» («Tkachov v. Ukraine») від 13.12.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://5fan.info>.

37. Рішення ЄСПЛ «Толстой-Милославський проти Сполученого Королівства» від 23 червня 1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.coe.kiev.ua>.

38. *Gusinskiy v. Russia*» (Application no. 70276/01) Judgment Strasbourg 19 May 2004 [Electronic resource]. – Access mode : <http://cmiskp.echr.coe.int>.

39. «*Kokkinakis v. Greece*» (Application no. 14307/88) Judgment Strasbourg 25 May 1993 [Electronic resource]. – Access mode : <http://cmiskp.echr.coe.int>.

40. *Landvreugd v. Netherlands*» (Applicationno. 37331/97) Judgment Strasbourg 4 June 2002 [Electronic resource]. – Access mode : <http://cmiskp.echr.coe>.

41. Вирок Апеляційного суду Львівської області від 16 жовтня 2012 року (№ провадження 11/1390/710/12) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

42. Вирок Богунського районного суду міста Житомира від 03.04.2013 року (№ судової справи 295/3906/13-к, № провадження 1-кп/295/60/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

43. Вирок Великоновосілківського районного суду Донецької області від 04.04.2013 року (№ судової справи 220/412/13-к, № провадження 1-кп/220/33/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

44. Вирок Вишгородського районного суду Київської області від 12 березня 2013 р. (№ судової справи 363/330/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

45. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 27.03.2013 року (№ судової справи 127/5279/13 – к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

46. Вирок Джанкойського міськрайонного суду Автономної Республіки Крим від 13 березня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

47. Вирок Жовтневського районного суду міста Харкова від 01.04.2013 року (№ судової справи 639/2688/13-к, № провадження 1-кп/639/79/2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

48. Вирок Жовтневського районного суду міста Харкова від 03.04.2013 року (№ судової справи 639/2743/13-к, № провадження 1-кп/639/92/2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

49. Вирок Зарічненського районного суду Рівненської області від 13 серпня 2013 р. (№ судової справи 561/686/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

50. Вирок Київського районного суду м. Сімферополя від 05.03.2013 року (№ судової справи 123/2096/13-к, № провадження 1-кп/123/96/2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

51. Вирок Кіровського районного суду м. Кіровограда від 27 березня 2009 р. (справа № 1–28–2009 рік) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

52. Вирок Лозівського міськрайонного суду Харківської області від 14 серпня 2013 р. (№ судової справи 629/3167/13-к, № провадження 1-кп/629/219/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

53. Вирок Маньківського районного суду Черкаської області від 27 серпня 2013 р. (№ судової справи 701/948/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

54. Вирок Новоодеського районного суду Миколаївської області від 2 липня 2013 р. (№ судової справи 482/1346/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

55. Вирок Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 06.07.2014 (№ справи 1019/1500/12) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

56. Вирок Печерського районного суду міста Києва від 03.04.2013 року (№ судової справи 757/6557/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

57. Вирок Печерського районного суду міста Києва від 26 квітня 2013 р. (справа № 757/7938/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

58. Вирок Сватівського місцевого районного суду Луганської області від 03.04.2013 року (№ судової справи 426/506/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

59. Вирок Сихівського районного суду міста Львова від 14.02.2014 року (№ судової справи 464/2026/13-к, № провадження 1-кп/464/4/14) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

60. Вирок Центрально-міського районного суду м. Кривого Рогу від 14 березня 2013 р. (справа № 216/1357/13-к, № провадження 1-кп/216/68/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

61. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 02.09.2013 р. (№ судової справи 761/15122/13-к, № провадження 1-кп/761/517/2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

62. Вирок Шевченківського районного суду міста Києва від 09.02.2012 (справа № 1-429/11) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

63. Вирок Шевченківського районного суду міста Чернівці від 02.04.2013 року (№ судової справи 727/2563/13-к, № провадження 1-кп/727/62/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

64. Постанова Пустомитівського районного суду Львівської області від 05.07.2011 р. (№ судової справи – №1-1316/217/11) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

65. Ухвала Андрушівського районного суду Житомирської області від 12.11.2013 року (№ судової справи 272/835/13-к; № провадження 1-кп/272/55/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

66. Ухвала Антрацитівського міськрайонного суду Луганської області від 01.10.2013 року (№ судової справи 407/4131/13-к; № провадження 1-кп/407/445/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

67. Ухвала Антрацитівського міськрайонного суду Луганської області від 01.10.2013 року (№ судової справи 407/4214/13-к; № провадження 1-кп/407/457/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

68. Ухвала Апеляційного суду Дніпропетровської області від 30 червня 2011 р. (№ справи 11-1129/11) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

69. Ухвала Апеляційного суду Дніпропетровської області від 15 січня 2013 р. (провадження № 11//11//13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

70. Ухвала Богодухівського районного суду Харківської області від 22.03.2013 року (№ судової справи 613/437/13-к; № провадження 1-кп/613/31/13). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

71. Ухвала Апеляційного суду Дніпропетровської області від 09 квітня 2013 року (№ судової справи 11кп/774/24/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

72. Ухвала Апеляційного суду Львівської області від 2 квітня 2013 року (№ судової справи 1328/10402/12, № провадження 11-кп/783/21/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

73. Ухвала Апеляційного суду Львівської області від 24.12.2013 року (№ судової справи 462/5782/13-к; № провадження 11-кп/783/299/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

74. Ухвала Апеляційного суду Рівненської області від 01.04.2013 року (кримінальне провадження № 1201219001000085) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

75. Ухвала Апеляційного суду Хмельницького області від 18.03.2013 року (№ судової справи 673/94/13-к; № провадження 11-кп/792/6/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

76. Ухвала Арбузинського районного суду Миколаївської області від 10.04.2013 року (№ судової справи 467/495/13-к, № провадження 1-кп/467/23/13.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

77. Ухвала Артемівського районного суду м. Луганська від 03.04.2013 року (№ судової справи 434/1740/13-к; № провадження 1кп/434/108/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

78. Ухвала Артемівського районного суду міста Луганська від 27 серпня 2013 р. (№ судової справи 434/3531/13-к, № провадження 1-КП/434/220/13.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

79. Ухвала Білозерського районного суду Херсонської області від 03.07.2013 року (№ судової справи 648/1335/13-к; № провадження 1-кп/648/96/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

80. Ухвала Богодухівського районного суду Харківської області від 22.03.2013 року (№ судової справи 613/437/13-к; № провадження 1-кп/613/31/13.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

81. Ухвала Великобурлуцького районного суду Харківської області від 10 січня 2013 р. (№ судової справи 2007/1286/12, № провадження 1-кп/616/1/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

82. Ухвала Вовчанського районного суду Харківської області від 11.09.2013 року (№ судової справи 617/927/13-к; № провадження 1-кп/617/61/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

83. Ухвала Голопристанського районного суду Херсонської області від 21 березня 2013 р. (справа № 654/845/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

84. Ухвала Деснянського районного суду м. Києва від 08.04.2013 року (№ судової справи 754/5478/13-к; № провадження 1-кп/754/190/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

85. Ухвала Димитровського міського суду Донецької області від 05.03.2013 р. (№ судової справи 226/394/13-к, № провадження 1-кп/226/33/2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

86. Ухвала Жмеринського міськрайонного суду Вінницької області від 15.03.2013 року (№ судової справи 130/668/13-к; № провадження 1-кп/130/26/2013). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

87. Ухвала Жовтневського районного суду м. Дніпропетровська (№ судової справи 201/10874/13-к; № провадження 1КП/201/368/2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

88. Ухвала Жовтневого районного суду м. Маріуполя від 17.12.2013 року (№ провадження 1кп/263/514/2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

89. Ухвала Залізничного районного суду м. Львова від 13 вересня 2013 р. (№ судової справи 462/6465/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

90. Ухвала Зміївського районного суду Харківської області від 2 квітня 2013 р. (№ судової справи 621/605/13-к, № провадження 1-кп/621/41/2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

91. Ухвала Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 22.03.2013 року (№ судової справи 500/1210/13-к; № провадження 1-кп/500/47/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

92. Ухвала Калінінського районного суду м. Донецька від 19.03.2013 року (№ судової справи 256/1447/13-к; № провадження 1-кп/256/48/13). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

93. Ухвала Київського районного суду м. Харкова від 11.09.2013 р. (справа № 640/10873/13-к, № провадження 1-кп/640/300/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

94. Ухвала Кіровського районного суду м. Донецька від 04.09.2013 року (№судової справи 258/364/13-к; № провадження 1-кп/258/67/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

95. Ухвала Колегії суддів Військової судової колегії Верховного Суду України від 2 березня 2006 р. (у справі №7-107к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

96. Ухвала Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 05.09.2013 р. (№ судової справи 333/5967/13-К, № провадження 1-КП/333/465/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

97. Ухвала Коростишівського районного суду Житомирської області від 28.03.2013 р. (№ судової справи 280/507/13-к, № провадження 1-кп/280/24/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

98. Ухвала Котовського міськрайонного суду Одеської області від 06.03.2013 р. (№ судової справи 505/3/13, № провадження 1-кп/505/1/2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

99. Ухвала Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 06.12.2013 року (№ судової справи 204/7208/13-к; № провадження 1-кп/204/375/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

100. Ухвала Красноперекопського міськрайонного суду Автономної Республіки Крим від 05.03.2013 року (№ судової справи 110/851/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

101. Ухвала Криничанського районного суду Дніпропетровської області від 20.03.2013 року (№ судової справи 178/241/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

102. Ухвала Крюківського районного суду м. Кременчука Полтавської області від 22.03.2013 року (№ судової справи 537/1326/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

103. Ухвала Крюківського районного суду м. Кременчука Полтавської області від 22.03.2013 року (№ судової справи 537/1327/13-к; № провадження 1кп/537/84/2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

104. Ухвала Куп'янського міськрайонного суду Харківської області від 12.03.2013 року (№ судової справи 628/836/13-к; № провадження 1-кп/628/77/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review>.

105. Ухвала Ленінського районного суду міста Дніпропетровськ від 20 лютого 2013 р. (справа № 205/778/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

106. Ухвала Ленінського районного суду міста Дніпропетровська від 23 липня 2013 р. (№205/5343/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

107. Ухвала Лозівського міськрайонного суду Харківської області від 5 вересня 2013 р. (№ судової справи 629/3164/13-к, № провадження 1-кп/629/216/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

108. Ухвала Лозівського міськрайонного суду Харківської області від 05.09.2013 року (№ судової справи 629/3575/13-к; № провадження 1-кп/629/249/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

109. Ухвала Марганецького міського суду Дніпропетровської області від 10.09.2013 року (№ судової справи 180/2321/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

110. Ухвала Менського районного суду Чернігівської області від 12.03.2013 року (№ судової справи 738/308/13-к; № провадження 1-кп/738/17/2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

111. Ухвала Микитівського районного суду м. Горлівки Донецької області від 28.03.2013 року (№ судової справи 252/2213/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

112. Ухвала Міловського районного суду Луганської області від 21.08.2013 р. (№ судової справи 418/444/13-к, № провадження 1-кп/418/24/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

113. Ухвала Надвірнянського районного суду Івано-Франківської області від 06.03.2013 року (№ судової справи 348/247/13-к; № провадження 12012090200000039) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

114. Ухвала Оболонського районного суду м. Києва від 17.12.2013 року (№ судової справи 756/15912/13-к; № провадження 1-кп/756/680/2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

115. Ухвала Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 20.12.2013 (№185/9007/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

116. Ухвала Першотравневого районного суду м. Чернівців від 11.11.2013 року (№ судової справи 725/4381/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

117. Ухвала Першотравневого районного суду м. Чернівці від 15 листопада 2013 р. (справа № 725/6493/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

118. Ухвала Роменського міськрайонного суду Сумської області від 29.03.2013 року (№ судової справи 585/1035/13-к; № провадження 1-кп/585/78/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

119. Ухвала Роменського міськрайонного суду Сумської області від 10 вересня 2013 р. (№ судової справи 585/3130/13-к, № провадження 1-кп/585/226/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

120. Ухвала Самбірського міськрайонного суду Львівської області від 15 березня 2013 р. (справа № 452/718/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

121. Ухвала Сніжнянського міського суду Донецької області від 19.02.2013 року (№ судової справи 244/280/13-к; № провадження 1-кп/244/22/2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

122. Ухвала Суворовського районного суду міста Одеси від 11.03.2013 року (№ судової справи 523/3341/13-к, № провадження 1-кп/523/100/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

123. Ухвала Суворовського районного суду м. Херсона від 27.03.2013 року (№ судової справи 668/2898/13-к). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

124. Ухвала Суворовського районного суду м. Херсона від 25.03.2013 р. (№ судової справи 668/2897/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

125. Ухвала Томашпільського районного суду Вінницької області від 13.03.2013 року (№ судової справи 146/367/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

126. Ухвала Харцизького міського суду Донецької області від 25.02.2013 року (№ судової справи 248/1349/13-к, № провадження 1-кп/248/65/2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

127. Ухвала Хустського районного суду Закарпатської області від 07.03.2013 року (№ судової справи 309/762/13-к; № провадження 1-кп/309/56/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

128. Ухвала Царичанського районного суду Дніпропетровської області від 19.03.2013 року (№ судової справи 196/344/13-к; № провадження 1-кп/196/22/2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

129. Ухвала Центрального районного суду міста Миколаєва від 16.09.2013 року (№ судової справи 490/6682/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

130. Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 20.11.2013 року (№ судової справи 761/26636/13-к; № провадження 1-кп/761/927/2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

131. Ухвала Ялтинського міського суду Автономної Республіки Крим від 13.08.2013 року (№ судової справи 121/6313/13-к, № провадження 1-кп/121/329/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

132. Ухвала Ялтинського міського суду Автономної Республіки Крим від 17.10.2013 року (№ судової справи 121/8795/13-к; № провадження 1-кп/121/475/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

133. Ухвала Ялтинського міського суду Автономної Республіки Крим від 30.10.2013 р. (№ судової справи 121/9138/13-к, № провадження 1-кп/121/491/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

134. Ухвала Яремчанського міського суду Івано-Франківської області від 20.03.2013 року (№ судової справи 354/188/13-к, № провадження 1-кп/354/9/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

135. Ухвала Яремчанського міського суду Івано-Франківської області від 22.03.2013 р. (№ судової справи 354/189/13-к, № провадження 1-кп/354/10/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

136. Узагальнення практики здійснення судами міста Києва судового провадження на підставі угод за 2012 рік - перше півріччя 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kia.court.gov.ua>.

137. Узагальнення практики судового розгляду кримінальних проваджень у першій та апеляційній інстанціях відповідно до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року № 4652-VI, станом на 1 жовтня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kra.court.gov.ua>.

138. Узагальнення судової практики застосування судами першої та апеляційної інстанцій процесуального законодавства щодо обрання, продовження

запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zib.com.ua>.

139. Узагальнення судової практики на тему «Судова практика здійснення судового провадження на підставі угод» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dpra.court.gov.ua>.

140. Огляд даних судової статистики щодо застосування окремих норм КПК. [Електронний ресурс]. Режим доступу: sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html.

141. Моніторинговий звіт «Реалізація нового КПК України»: перші результати. www.pravo.org.ua/files/_2013-3.pdf.

Спеціальна література

142. 40 поручителів просять суд освободити Тимошенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.net>.

143. АВВУУ Lingvo [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lingvo.ua/uk/Interpret/uk-ru>.

144. E-slovník Тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eslovník.com>.

145. Lingvo.UA онлайн словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lingvo.ua/uk>.

146. Агамиров Н. И. Оценочные понятия в законодательстве (теоретические вопросы) / Н. И. Агамиров // Проблемы совершенствования советского законодательства. Труды ВНИИСЗ. – М., 1989. – Вып. 43. – С.15–24.

147. Александров А. С. Судебная лингвистика / А. С. Александров. – М.: Юристъ, 2001. – 205 с.

148. Александров А. С. Язык уголовного судопроизводства.: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Александров Александр Сергеевич – Н. Новгород, 2003 – 650с.

149. Алексеев С. С. Социальная ценность права в советском обществе / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1971. – 223 с.

150. Алексеев С. С. Функции применения права / С. С. Алексеев, И. Я. Дюрягин // Правоведение. – 1972. – № 2. – С. 25–33.

151. Альшевский Т. В. Общие условия предварительного следствия / Практическое пособие / Т. В. Альшевский, С. В. Бородин, Н. П. Волков, И. М. Гуткин и др.; Редкол.: С. В. Бородин, И. С. Галкин, И. С. Осипов, И. Д. Перлов, А. А. Планкин – М.: НИИРЮ ВШ МООП РСФСР, 1965. – 146 с.

152. Астрахан Е. И. Оценочные понятия в советском законодательстве о труде и социальном обеспечении / Е. И. Астрахан // Ученые записки ВНИИСЗ. – М., 1974. – Вып. 30. – С. 37–56.

153. Барак А. Судейское усмотрение / А. Барак. – М. : Издательство НОРМА, 1999. – 376 с.

154. Бару М. И. Оценочные понятия в трудовом законодательстве / М. И. Бару // Советское государство и право. – 1970. – № 7. – С. 104–108.

155. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : [монографія] / Ю. В. Баулін. – К. : Атіка, 2004. – 296 с.

156. Безруков С. С. Оценочные понятия и термины в уголовно-процессуальном законодательстве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Безруков Сергей Сергеевич. – М., 2001. – 220 с.

157. Белінська К. О. Класифікація оціночних ознак в кримінальному праві України / К. О. Белінська. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/5562/1/113-118.pdf>.

158. Белозеров Б. Соединение и выделение уголовных дел / Б. Белозеров, В. Грязнова // Социалистическая законность. – 1974. – №1. – С. 62-63.

159. Беляев В. Г. Применение уголовного закона : [учеб. пособие]. – [2-е изд.] / В. Г. Беляев. – М. : ЮПИТЕР, 2006. – 446 с.

160. Берзин А. А. Пределы правоприменительного усмотрения: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория права и государства; история права и государства, история политических и правовых учений» / А. А. Берзин – Н. Новгород. 2007 – 25с.

161. Берзін П. С. Щодо питання про оціночні поняття, які визначаються матеріальними критеріями і виступають кваліфікуючими ознаками за чинним

Кримінальним кодексом України / П. С. Берзін // Підприємництво, господарство і право. – 2002. - № 10. – С. 90-95.

162. Біленко В.А. Основні помилки використання оціночних понять в адміністративно-деліктному праві / В.А. Біленко // Способи забезпечення реалізації та захисту прав людини у контексті євроінтеграції України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 20-21 липня 2012 р.). – Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2012. – С. 78-80.

163. Біленко В. А. Оціночні поняття в адміністративно-деліктному процесі: автор. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.07 / Біленко Валерій Анатолійович – Запоріжжя, 2012 – 18с.

164. Біленко В. А. Оціночні поняття: юридико-лексикологічні проблеми мовленнєвої компетентності в адміністративно-деліктній сфері / В. А. Біленко // Форум права. – 2012. - №2. – С.59-66.

165. Бойко А.И. Нравственно-религиозные основы уголовного права : [монография]. – [2-е изд.] / А. И. Бойко. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 248 с.

166. Бойко Л. М. Совершенствование законодательной техники в условиях социально-экономического развития советского общества / Л. М. Бойко. – Ташкент: Изд-во ФАН Узбекской ССР, 1988. – 93 с.

167. Боннер А. Т. Применение нормативных актов в гражданском процессе / А. Т. Боннер. – М. : Юрид. лит., 1980. – 160 с.

168. Брайнин Я. М. Уголовный закон и его применение / Я. М. Брайнин. – М.: Юрид. лит., 1967. – 240 с.

169. Бродович С. Стабильность законов и упорядочение действующего законодательства / С. Бродович // Советская юстиция. – 1937. – № 4. – С. 41-46.

170. Быков В. М. Проблемы расследования групповых преступлений : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Быков Виктор Михайлович. – М., 1992. – 354 с.

171. Быховский И. Е. Неправильное соединение и разъединение как основание для возвращения дела на доследование / И. Е. Быховский, Д. П. Филатов // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 1966. – № 2.– С. 102–106.

172. Быховский И. Е. Соединение и выделение уголовных дел в советском уголовном процессе / И. Е. Быховский. – М. : Госюриздат., 1961. – 77 с.

173. Вапнярчук В. В. Оцінні поняття як підстава застосування судового розсуду у кримінальному провадженні / В.В. Вапнярчук // Науковий вісник Херсонського державного університету – 2014. – Вип.2. – Том 4 - С. 77-80.

174. Василяка Д. К. Застосування оціночних понять та термінів у кримінальному процесі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Д. К. Василяка. – Запоріжжя, 2011. – 20 с.

175. Василяка Д. К. Проблемні питання визначення понять та термінів у кримінально-процесуальному законодавстві України / Д. К. Василяка // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. – Одеса: Юридична література, 2011. – Вип. 60. - С. 170-178.

176. Василяка Д.К. Розвиток наукових знань про оціночні поняття і терміни в кримінально-процесуальному праві / Д. К. Василяка // Держава та регіони. Серія: Право. – 2011. - №3. – С. 118-122.

177. Векленко В. Проблемы толкования оценочных категорий уголовного закона / В. Векленко, М. Бавсун // Уголовное право. – 2003. – № 3. – С. 15–17.

178. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТ «Перун», 2004. – 1440 с.

179. Веренкіотова О. В. Застосування оціночних понять права в українському законодавстві / О. В. Веренкіотова // Підприємництво, господарство і право. – 2012. - №12. – С.22-26.

180. Веренкіотова О. В. Зміст оціночних понять в юридичній науці / О. В. Веренкіотова // Підприємництво, господарство і право. – 2008. - №5. – С.14-19.

181. Веренкіотова О. В. Індивідуальне піднормативне регулювання оціночних понять у цивільному законодавстві / О. В. Веренкіотова, І. Е. Берестова // Юридична Україна. – 2008. - № 10. – С. 14-19.

182. Веренкіотова О. В. Оціночні поняття у правозастосовній практиці / О.В. Веренкіотова // Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 2009.). – Тернопіль: Терноп. нац. екон. ун-т, 2008. – С. 12-14.

183. Веренкіотова О. В. Сучасні підходи до удосконалення юридичної техніки формування оціночних понять у законодавстві України / О. В. Веренкіотова // Методологія приватного права: сучасний стан та перспективи розвитку (Київ, 2009 р.). – К.: АПрН, 2009. – С. 125-129.

184. Веренкіотова О. В. Щодо змісту оціночних понять у законодавстві України / О. В. Веренкіотова // Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності: тези доп. між нар. конф. (Київ, 7 квіт. 2008 р.). – Київ: МАУП, 2008. – С. 226-229.

185. Веретенкіотова О.В. Оціночні поняття у правових актах: теорія та практика реалізації: автор. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.01 / Веретенкіотова Ольга Валеріївна – К., 2013 – 20 с.

186. Викторов Б. А. Общие условия предварительного расследования в советском уголовном процессе / Б. А. Викторов. – М.: НИиРИО ВШ МВД СРСР, 1971. – 325 с.

187. Вильнянский С. И. Применение норм советского права / С. И. Вильнянский // Учен. записки Харьк. юрид. ин-та. – 1956. – Вып. 7. – С. 3–16.

188. Винесено вирок на підставі угоди стосовно власника собак, що загризли хлопчика у Маньківці // Закон і Бізнес [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zib.com.ua/ua>.

189. Відповідальність за втечу Садовника лежить виключно на суді [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://24tv.ua>.

190. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Лук'яненко_Левко_Григорович.

191. Вільгушинський М. Й. Погоджувальне правосуддя у кримінальній юстиції України: актуальні проблеми впровадження та застосування /

М. Й. Вільгушинський, М. В. Сіроткіна // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. – № 6(9). – С. 97–112.

192. Владимир Щербань пошел по рукам [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://for-ua.com>.

193. Власов Ю. Л. Проблеми тлумачення норм права: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень» / Ю. В. Власов – К., 2000 – 20 с.

194. Воскресенский В. Обеспечение законности соединения и выделения уголовных дел / В. Воскресенский // Советская юстиция. – 1992. – № 15–16. – С. 5–6.

195. Встречный [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wiktionary>.

196. Встречный [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://tolkslovar.ru>.

197. Втеча Садовника не була спонтанною [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tvi.ua>.

198. Генпрокуратура відмовилася звільнити Луценка на поруки сотні депутатів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.korrespondent.net/ukraine>.

199. Генпрокуратура відпустила Щербаня на поруки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.comments.ua>.

200. Генпрокуратура не відпустила Луценка на поруки нардепів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://for-ua.com/article>.

201. Глухий О. Г. Функції оціночних понять податкового права як їх основоположна характеристика / О. Г. Глухий // Запорізькі правові читання: тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф., (м. Запоріжжя, 17-18 травня 2012 р.) – Запоріжжя: ЗНУ, 2012. – С.72-74.

202. Глухий О. Г. Види оціночних понять податкового права України / О. Г. Глухий // Перспективні інновації у науці, виробництві, освіті і транспорті: сб. науч. трудов по материалам междунар.науч-практ.конф. (г. Одесса, 19-30 июня 2012 г.). – Одесса: Черноморье, 2012. – С.44-46.

203. Глухий О. Г. Визначення терміну «оціночне поняття податкового права» / О.Г. Глухий // Митна справа - № 3. – ч. 2. – кн. 2. – С. 347-354.

204. Глухий О.Г. Мовознавчі параметри понятійного апарату податкового права України / О. Г. Глухий // Історія торгівлі, податків та мита: тези доповідей щорічної міжнар. наук. школи-семінару (м. Дніпропетровськ, 11-12 жовтня 2012 р.). – Дніпропетровськ: Академія МСУ, 2012 – С. 64-65.

205. Глухий О. Г. Оціночні поняття в податковому праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец.: 12.00.07: «Теорія управління; адміністративне Право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. Г. Глухий – Запоріжжя, 2013 – 19 с.

206. Глухий О. Г. Характеристика формалізованих і оціночних понять податкового права України / О. Г. Глухий // Сучасні держава і право: теорія та практика: зб. наук. праць за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., (м. Ірпінь, 7 грудня 2012 р.). – Ірпінь: НУДПСУ, 2012. – С.90-92.

207. Головачук О. С. Частное обвинение в уголовном процессе: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Головачук Ольга Сергеевна. – Екатеринбург, 2001. – 177с.

208. ГПУ звинувачує суд у втечі Дмитра Садовника, його адвокат же заявляє, що экс-беркутівця могли викрасти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**

209. ГПУ об'єднала справи загиблих на Майдані // Українська правда. – 2014. – 23 лют. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua>.

210. ГПУ перевела стрілки за втечу Садовника на суд [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zik.ua/ua/news/2014/10/05>.

211. ГПУ: Справу про вибухи в Дніпропетровську об'єднали з минулорічною // Тиждень.ua. – 2012. – 30 квіт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua>.

212. Грабовская Н. П. К вопросу о делах частного обвинения / Н. П. Грабовская, И. И. Солодкин, П. С. Элькинд // Вопросы уголовного права и процесса: Ученые записки ЛГУ. – 1956. – № 202. – Вып. 8. – С. 174 – 184.

213. Гранкин М. Залог как мера пресечения / М. Гранкин // Российская юстиция. – 1998. – № 2. – С. 24.

214. Гречишникова О. С. Обеспечение прав обвиняемого и подозреваемого при применении процессуального принуждения: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Гречишникова Оксана Сергеевна. – Волгоград, 2001. – 209с.

215. Гуковская Н. И. Расследование и судебное разбирательство дел о преступлениях несовершеннолетних / Н. И. Гуковская, А. И. Долгова, Г. М. Миньковский. – М.: Юридическая литература, 1974. – 112с.

216. Гуковская Н. И. Расследование и судебное разбирательство дел о преступлениях несовершеннолетних / Н. И. Гуковская, А. И. Долгова, Г. М. Миньковский. – М. : Юрид. лит., 1974. – 112 с.

217. Гуценко К. Ф. Больше внимания делам частного обвинения / К. Ф. Гуценко // Советская юстиция. – 1958. – № 4. – С. 14-15.

218. Давидов В. А. Заключение под стражу как мера пресечения : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / В. А. Давидов. – М., 1978. – 23 с.

219. Давыдов П. М. Применение мер процессуального принуждения по основам уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик : учеб. и практ. пособие [под ред. И. И. Семерилова] / П. М. Давыдов, П. П. Якимов. – Свердловск, 1961. – 118 с.

220. Давыдова Е. В. Примирение с потерпевшим в уголовном праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Давыдова Елена Викторовна. – Ставрополь, 2001. – 150 с.

221. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка / В. Даль. – М. : Русский язык, 1980. – Т.2. – 779 с.

222. Данилюк А. И. Принцип всестороннего, полного и объективного исследования обстоятельств дела в стадии предварительного расследования : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и уголовный процесс» / А. И. Данилюк. – Томск, 1974. – 23 с.

223. Двух бойцов «Беркута» отправляют в СИЗО [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://кр.ua>.

224. Демидов Ю. А. Социальная ценность в уголовном праве / Ю. А. Демидов. – М. : Юрид. лит., 1975. – 182 с.

225. Демидов И. Разбирательство многоэпизодных и групповых дел судом первой инстанции / И. Демидов // Советская юстиция. – 1985. – №1. – С.29-32.

226. Денисов С.А. Законность и обоснованность соединения и выделение уголовных дел : дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.09 / Денисов Сергей Александрович. – М., 2002. – 243 с.

227. Депутати готові взяти на поруки лише Луценка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news>.

228. Дерев'янку М. Зміст та поняття ризиків у кримінальному процесі / М. Дерев'янку // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – 2013. – № 2 (96). – С. 78–80.

229. Джинджолия Р. С. Проблемы систематизации оценочных категорий при квалификации преступлений против личности и назначении за них наказания : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Джинджолия Рауль Сергеевич. – Рязань, 2005. – 436с.

230. Дзейко Ж. Юридичні конструкції як засоби законодавчої техніки: поняття, значення та вимоги до їх створення / Ж. Дзейко // Українське право. – 2007. - №1.- С. 17-29.

231. Дробинин Д. В. Соединение и выделение уголовных дел, как гарантия их всестороннего, полного и объективного исследования : дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.09 / Дробинин Дмитрий Владимирович. – Самара, 1999. – 221 с.

232. Дроздов В. Г. Комментарий к УПК РСФСР / В. Г. Дроздов. – М. : СПАРК, 1995. – 788 с.

233. Дубовицкий В. Н. Законность и усмотрение в советском государственном управлении / В. Н. Дубовицкий. – Минск : Наука и техника, 1984. – 141 с.

234. Духовский М. В. Русский уголовный процесс / М. В. Духовский. – М. : Изд-во М. В. Ключкина, 1905. – 472 с.

235. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод. Комментарий к статьям 5 и 6. – М. : ИГиПРАН, 1997. – 160с.

236. Екс-«беркутівець» Садовник не прийшов до суду. Буде спроба втечі? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org>.

237. Екс-ректору Мельнику суд у 50 разів зменшив суму застави [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsn.ua/kyiv>.

238. Ендольцева А. В. Институт освобождения от уголовной ответственности: проблемы и пути их решения : [монография] / А. В. Ендольцева. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2004. – 231с.

239. Ендольцева А. В. Институт освобождения от уголовной ответственности: теоретические, законодательные и правоприменительные проблемы : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08, 12.00.09 / Ендольцева Алла Васильевна. – М., 2005. – 396 с.

240. Ермакова К. П. Пределы судебного усмотрения дис. ...канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Ермакова Ксения Петровна– М., 2010 – 212 с.

241. Жариков Ю. Реализация оценных понятий в уголовном праве / Ю. Жариков // Законность. – 2007. – № 9. – С. 45-47.

242. Жеребкин В. Е. Логический анализ понятий права / В. Е. Жеребкин. – Киев : Вища шк., 1976. – 150 с.

243. Жеребкин В. Е. Оценочные понятия права (текст лекции) / В. Е. Жеребкин. – Харьков: Изд-во Харьков. юрид. ин-та, 1976. – 16 с.

244. Жеребкин В. Е. Содержание понятий права (логико-юридический анализ) : автореф. дис. на соиск. учен. степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве / В. Е. Жеребкин. – Харьков, 1980. – 26 с.

245. Жигалкін П. І. Актуальні проблеми кодифікації законодавства про працю / П. І. Жигалкін // Проблеми законності : республік. міжвідом. наук. зб. – Х., 2001. – Вип. 51. – С. 3–9.

246. Жидков О. А. История буржуазного права (до периода общего кризиса капитализма) : [учеб. пособие] / О. А. Жидков. – М. : Изд-во УДН, 1971. – 157 с.

247. Жога Е. Ю. Цели и основания применения предварительного заключения под стражу / Е. Ю. Жога, В. П. Рукавишников // Следователь. – 2000. – № 7. – С. 18–28.

248. За період дії нового КПК укладено понад 6 тисяч угод між сторонами кримінального процесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua>.

249. Зажицкий В. И. Оценочные понятия в уголовно-процессуальном законе: язык и стиль / В. И. Зажицкий // Советская юстиция. – 1993. – №13. – С. 5-26.

250. Закатов А. А. Психологические особенности тактики производства следственных действий с участием несовершеннолетних : [учеб. пособие] / А. А. Закатов. – Волгоград, 1979. – 52 с.

251. Затримання та взяття під варту в процесі дізнання та досудового слідства в Україні [В. І. Борисов, Н. В. Глинська, В. С. Зеленецький, О.Г. Шило]. – Х. : Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2004. – 160с.

252. Зустрічний [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua>.

253. Ивин А. А. Основания логики оценок / А. А. Ивин. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1970. – 230 с.

254. Игнатенко В. В. Оценочные понятия в законодательстве об административной ответственности : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теория управления; административное право и процесс» / В. В. Игнатенко. – Свердловск, 1989. – 18 с.

255. Історія з втечею командира роти «Беркуту» Дмитра Садовника [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reddit.com>.

256. Іщенко Н. Г. Оцінний компонент лексичного значення слова / Н. Г. Іщенко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://visnyk.sumdu.edu.ua/arhiv/2010/Fil_3_2010/10inglzs.pdf.

257. Кадацкий С. Н. Соединение и выделение уголовных дел в стадии предварительного расследования : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук. : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / С. Н. Кадацкий. – Караганда, 2009. – 29 с.

258. Калиновский К. Б. Меры уголовно-процессуального принуждения : [учеб. пособие] / К. Б. Калиновский. – СПб : СПбГИЭУ, 2004. – 102 с.

259. Каминская В. И. О структурном анализе уголовно-процессуального права (в порядке обсуждения) / В. И. Каминская // Вопросы борьбы с преступностью. – 1971. – № 14. – С.22–45.

260. Каневский Л. Н. Расследование и профилактика преступлений несовершеннолетних / Л. Н. Каневский. – М. : Юрид. лит., 1982. – 112 с.

261. Капинус Н. И. Процессуальные гарантии прав личности при применении мер пресечения в уголовном процессе : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Капинус Николай Иванович. – М., 2001. – 547с.

262. Капліна О. Оцінні поняття в кримінальному судочинстві / О. Капліна // Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. – 2004. – № 2. – С.160–167.

263. Капліна О. Оцінні поняття в кримінальному судочинстві / О. Капліна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.nlu.edu.ua:8088/bitstream/123456789/5004/1/Kaplina_160.pdf.

264. Катъкало С. И. Судопроизводство по делам частного обвинения / С. И. Катъкало, В. З. Лукашевич. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1972. – 208с.

265. Кауфман М. А. Нормативная неопределенность в уголовном законодательстве / М.А. Кауфман // Журнал российского права. – 2009. - №10 (154) - С.58-63.

266. Кашанина Т. В. Оценочные понятия в советском праве / Т.В. Кашанина // Правоведение. – 1976 . – № 1. – С.25–31.

267. Кашанина Т. В. Оценочные понятия в советском праве : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория права и государства, история права и государства, история политических и правовых учений» / Т. В. Кашанина. – Свердловск, 1974. – 17 с.

268. Керимов Д. А. Законодательная техника : [науч.-метод. и учеб. пособие] / Д. А. Керимов. – М. : НОРМА, 2000. – 125 с.

269. Кобзева Е. В. Оценочные признаки в уголовном законе: результаты экспертного опроса / Е. В. Кобзева, Н. А. Лопашенко // Правоведение. – 2002. – № 2. – С. 90–101.

270. Кобзева Е. В. Оценочные признаки в уголовном законе [под ред. Н. А. Лопашенко] / Е. В. Кобзева. – Саратов : Изд-во ГОУ ВПО «Саратовская государственная академия права», 2004. – 228 с.

271. Кобзева Е. В. Оценочные признаки в уголовном законе / Е. В. Кобзева. – Саратов : Изд-во СГАП, 2004. – 238 с.

272. Ковалев М. И. Оптимальное соотношение формального и оценочного в уголовном законе / М. И. Ковалев // Советское государство и право. – 1973. – № 11. – С. 68–74.

273. Коваленко В. П. Зловживання владою працівниками правоохоронних органів : [монографія] / В. П. Коваленко. – К. : Атіка, 2012. – 204 с.

274. Ковин В. Ф. Юридические гарантии правильного применения норм гражданского процессуального права / В. Ф. Ковин // Проблемы применения норм гражданского процессуального права. – Свердловск : Юрид. ин-та, 1976. – С. 87–98.

275. Коврига З. Ф. Уголовно-процессуальное принуждение / З. Ф. Коврига. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1975. – 175 с.

276. Козюбра Н. И. Социалистическое право и общественное сознание / Н. И. Козюбра. – К. : Наук. думка, 1979. – 207 с.

277. Козюбра М. І. Верховенство права – основоположний принцип правової і політичної систем України / М. І. Козюбра // Правова система України: історія, стан та перспективи : [у 5 т.]. – Х., 2008. – Т. 1 : Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / [за заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина]. – 728 с.

278. Колишнього ректора-втікача впіймали ще в серпні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsn.ua/ukrayina>.

279. Коломоєць Т. О. Принципи дії оцінних понять у вітчизняному податковому праві / Т. О. Коломоєць, П. С. Лютіков, О. Г. Глухий. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Fp_2014_3_6.pdf.

280. Коломоєць Т. О. Оціночні поняття в адміністративно-деліктному праві України / Т. О. Коломоєць. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/15063/%C4>.

281. Коломоєць Т.О. Оціночні поняття в адміністративно-деліктному праві України: деякі аспекти їх функціонального призначення / Т. О. Коломоєць, В. А. Біленко // Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки. – 2010. - №4. – С.81-85.

282. Колотова О. В. Відмежування прогалін у праві від суміжних правових явищ / О. В. Колотова // Часопис Київського університету права. – 2009 - №3. – С.55-59.

283. Комиссарова К. И. Правоприменительная деятельность суда в гражданском процессе / К. И. Комиссарова // Советское государство и право. – 1971. – №3. – С. 74–75.

284. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / [под ред. И. Л. Петрухина]. – М.: ИНФРА- М, 2002. – 896 с.

285. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / [под ред. А. В. Смирнова]. – СПб.: СПАРК, 2003. – 1008 с.

286. Корнуков В. М. Меры процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве / В. М. Корнуков. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1978. – 136с.

287. Короткий Н. Н. Процессуальные гарантии неприкосновенности личности подозреваемого и обвиняемого в стадии предварительного расследования / Н. Н. Короткий. – М., 1981. – 186 с.

288. Косович В. Оціночні поняття як джерело і форма права / В. Косович. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=&d=603>.

289. Косович В.М. Оціночні поняття як засіб юридичної техніки: монографія / В.М. Косович – Львів: Тріада-плюс, 2010 – 212с.

290. Костенко О.І. Проблеми тлумачення оцінних понять в адміністративному законодавстві України. / О. І. Костенко. Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2011/ur_2011_1/187-193.pdf.

291. Краткий толковый словарь русского языка / [под. ред. В. В. Розановой]. – [5-е изд.]. – М. : Рус. яз., 1987. – 256 с.

292. Кригер Г. Л. Некоторые вопросы построения Особенной части УК / Г. Л. Кригер // Сб. ст. Ин-та государства и права. – М. : ИГиП АН СССР, 1984. – С. 123–134.

293. Кримінальний процес : [підручник] / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тацій, Ю. М. Грушевого, О. В. Капліної, О. Г. Шилю]. – Х. : Право, 2013. – 824 с.

294. Кримінальний процесуальний кодекс України : [наук.-практ. коментар] / [відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко]. – Х. : Одісей, 2013. – 1104 с.

295. Кримінальний процесуальний кодекс України : [наук.-практ. коментар] / [за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила]. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.

296. Кримінально-процесуальний кодекс України : [наук.-практ. коментар] / [за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. Г. Гончаренка]. – К. : ФОРУМ, 2003. – 896 с.

297. Кругликов Л. Л. Юридические конструкции и символы в уголовном праве / Л. Л. Кругликов, О. Е. Спиридонов. – СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. – 336 с.

298. Кудин Ф. М. Принуждение в уголовном судопроизводстве / Ф. М. Кудин. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1985. – 136 с.

299. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений / В. Н. Кудрявцев. – [2-е изд.]. – М. : Юристъ, 2004. – 304 с.

300. Кудрявцев В. Н. Правовое поведение: норма и патология / В.Н. Кудрявцев. – М. : Наука, 1982. – 287 с.

301. Кудрявцев В. Н. Две книги об уголовном законе / В. Н. Кудрявцев // Советское государство и право. – 1969. – № 10. – С. 159–161.

302. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений / В. Н. Кудрявцев. – М. : Юрид. лит., 1972. – 352 с.
303. Кудрявцев В. Н. Теоретические основы квалификации преступлений / В. Н. Кудрявцев. – М. : Госюриздат, 1963. – 324 с.
304. Курс советского уголовного процесса. Общая часть / [В. Б. Алексеев, Л. Б. Алексеева, В. П. Божьев и др.] ; под ред. А. Д. Бойкова, И. И. Карпеца. – М. : Юрид. лит., 1989. – 640 с.
305. Куцова Э. Ф. Гарантии прав личности в советском уголовном процессе / Э. Ф. Куцова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1973. – 114 с.
306. Лазарев В. В. Применение советского права / В. В. Лазарев. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1972. – 200 с.
307. Лазарев В. В. Социально-психологические аспекты применения права / В. В. Лазарев. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1982. – 143 с.
308. Лановенко К. Суб'єктивний момент при застосуванні оціночних понять у кримінальному законодавстві / К. Лановенко // Підприємництво, господарство і право. – 2010. - №9 (117) – С.152-155.
309. Лановенко К. С. Оціночні поняття чи оціночні терміни? / К. С. Лановенко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/lanovenko-ks-otsinochni-ponyattya-chi-otsinochni-termini/>.
310. Ларин А. М. Разъединение уголовных дел и качество расследования / А. М. Ларин // Актуальные проблемы социалистической законности и правопорядка. – Куйбышев : КГУ, 1982. – С. 86–90.
311. Ларин А. М. Защита прав потерпевшего в уголовном процессе / А. М. Ларин. – М. : Наука, 1993. – 245 с.
312. Лившиц Ю. Д. Меры пресечения в советском уголовном процессе / Ю. Д. Лившиц. – М. : Юрид. лит., 1964. – 139 с.
313. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : [навч. посіб.] / Л. М. Лобойко, О. А. Банчук. – К. : Ваіте, 2014. – 280 с.

314. Лопашенко Н. А. Еще раз об оценочных категориях в законодательных формулировках преступлений в сфере экономической деятельности / Н. А. Лопашенко // Уголовное право. – 2002. – № 2. – С.42–45.

315. Лубшев Ю. Заключение под стражу обвиняемых, препятствующих установлению истины по делу / Ю. Лубшев // Социалистическая законность. – 1975. – № 2. – С.61-63.

316. Лупинская П. А. Решения в уголовном судопроизводстве: их виды, содержание и формы / П. А. Лупинская. – М. : Юрид. лит., 1976. – 168 с.

317. Люблинский П. И. Техника, толкование и казуистика Уголовного кодекса / П. И. Люблинский // Записки юридического факультета Петроградского университета. 1917. – Вып. 5. – 268 с.

318. Люблинский П. И. Свобода личности в уголовном процессе. Меры, обеспечивающие неуклонение обвиняемого от правосудия / П. И. Люблинский. – СПб.: Сенатская типография, 1906. – 701 с.

319. Макбрайд Дж. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес / Дж. Макбрайд. – К. : «К.І.С.», 2010. – 576 с.

320. Малахов В. П. Логика для юристов : учеб. пособие для студентов вузов / В. П. Малахов. – Москва ; Екатеринбург : Академ. проект, 2002. – 432 с.

321. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів : [монографія] / В. Т. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 512 с.

322. Манаев Ю. В. Нравственно-правовые аспекты применения мер пресечения в стадии предварительного расследования / Ю. В. Манаев // Уголовно-процессуальное принуждение и ответственность, их место в решении задач предварительного расследования. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1987. – С. 56-62.

323. Манаев Ю. В. Применение мер пресечения следователем / Ю. В. Манаев, С. В. Посник, В.В. Смирнов. – Волгоград : Волгоград. высш. шк. милиции МВД СССР, 1976. – 112 с.

324. Маринів В. І. Принцип особистої недоторканості в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Маринів Володимир Іванович. – Х., 1999. – 196 с.

325. Мартинович И. И. Соединение и выделение следственных производств в советском уголовном процессе / И. И. Мартинович // Вопросы уголовного права и процесса. – Минск, 1958. – 181 с.

326. Марфицин П. Г. Усмотрение следователя (уголовно-процессуальный аспект): дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Марфицин Павел Григорьевич. – Омск, 2003. – 418с.

327. Марфицын П. Г. К вопросу о понятии сложного многоэпизодного и группового уголовного дела / П. Г. Марфицын, И. М. Смирнова // Специфика правового регулирования в период становления рыночных социально-экономических отношений : Межвуз. сб. науч. тр. – Омск : Омск. юрид. ин-т МВД РФ, 1996. – С. 119-127.

328. Масленникова Л. Н. Методология познания публичного и частного (диспозитивного) начал в уголовном судопроизводстве / Л. Н. Масленникова. – М.: Акад. управления МВД России, 2000. – 179 с.

329. Маслова Е. Н. Оценочные категории в квалифицированных видах убийства: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Маслова Елена Николаевна. – М., 2006. – 249с.

330. Махов В. Сделка о признании вины / В. Махов, М. Пешков // Российская юстиция. – 1998. – № 7. – С. 17–19.

331. МВС України просять привести в порядок акти, які регламентують особистий огляд / Вголос від 16.05.2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vgholos.com.ua/news> .

332. Мельника у разі затримання можуть випустити під заставу в 23 млн грн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsn.ua/ukrayina>.

333. Мельникова Э. Б. Ювенальная юстиция: Проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминологии : [учеб. пособие]. – 2-е изд, испр., доп. / Э. Б. Мельникова. – М. : Дело, 2001. – 272 с.

334. Мердок Джим. Європейська конвенція з прав людини і охорона правопорядку (посібник для співробітників поліції та правоохоронних органів) / Джим Мердок, Рош Ральш. – К. : «ЦЕНТР». – 157 с.

335. Миренский Б. А. Использование оценочных категорий органами внутренних дел при квалификации преступлений / Б. А. Миренский. – Ташкент : ВШ МВД СССР, 1987. – 80 с.

336. Мироненко О. В. Мета та підстави застосування запобіжних заходів за новим КПК України / О. В. Мироненко // Часопис Академії адвокатури України. – 2014. – №1. – С. 70–76.

337. Михайлов В. А. Меры пресечения в советском уголовном процессе / В. А. Михайлов. – М. : Право и Закон, 1996. – 304 с.

338. Михайлов В. А. Методологические основы мер пресечения / В. А. Михайлов. – М. : Изд-во Акад. МВД России, 1998. – 47 с.

339. Михайлов В. А. Уголовно-процессуальные меры пресечения в судопроизводстве Российской Федерации / В. А. Михайлов. – М., 1997. – 643 с.

340. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України : [підручник] / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – К. : Либідь, 1999. – 536 с.

341. Модельный УПК для государств - участников СНГ от 17 февраля 1996 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://docs.cntd.ru>.

342. Монтескье Ш. О духе законов / Ш. Монтескье // Избранные сочинения. – М.: Госполитиздат, 1955. – 803 с.

343. Навроцька В. В. Укладення угод про примирення у справах про злочини, що посягають на приватні та публічні інтереси / В. В. Навроцька // Всеукр. наук.-практ. конф. [«Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції»], (Харків, 17 трав. 2013 р.). – Х., 2013. – С.77-82.

344. Навроцький В. О. Наступність кримінального законодавства України (порівняльний аналіз КК України 1960 р. та 2001 р.) / В. О. Навроцький. – К. : Атіка, 2001. – 272 с.

345. Нардепы просят суд отпустить Луценко на поруки [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://censor.net.ua/news>.

346. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України : [в 4 т.] / [відп. ред. В. Г. Ротань]. – К. : Юрид. кн., 2008. – Т. 1 : Методологія тлумачення нормативно-правових актів України. – 848 с.

347. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка]. – [4-те вид., переробл. та доповн.]. – К. : Юрид. думка, 2007. – 1184 с.

348. Наумов А. В. Применение уголовно-правовых норм (по материалам следственной и прокурорско-судебной практики) / А. В. Наумов. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1973. – 176 с.

349. Новий тлумачний словник української мови : [у 4 т.]. – К. : «Аконіт», 2001. – Т. 2. – 911 с.

350. Новиков С. Г. Научно-практический комментарий к уголовно-процессуальному кодексу РСФСР / С. Г. Новиков. – М. : Госюриздат, 1963. – 106 с.

351. Ноздріна М. О. Диспозитивність як елемент принципу змагальності у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ноздріна Марина Олександрівна. – Х, 2004. – 216 с.

352. НУНС вимагає негайно звільнити Луценка з-під варти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua>.

353. О чернобыльской аварии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://accident.ru>.

354. Овчинников Ю. Г. Домашний арест как мера пресечения в уголовном процессе: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Овчинников Юрий Георгиевич. – Омск, 2006. – 209 с.

355. Огородник А. Оціночні поняття в структурі норм кримінального права / А. Огородник // Право України. – 2000. – № 1. – С. 103–108.

356. Опалев Р. О. Оценочные понятия в арбитражном и гражданском процессуальном праве / Р. О. Опалев. – М. : Волтер Клувер, 2008. – 248 с.

357. Опалев Р. О. Оценочные понятия в арбитражном и гражданском процессуальном праве : автореф. дис. на стиск. науч. степени канд. юрид. наук. : спец.12.00.15. «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / Р. О. Опалев. – Екатеринбург, 2008. – 20 с.

358. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. Стенограма пленарного засідання від 11 грудня 1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://portal.rada.gov.ua>.

359. Очерк по материалам суда над работниками ЧАЭС 7.07 – 29.07.1987. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.souzchernobyl.org>.

360. Панов Н. И. Оценочные понятия и их применения в уголовном праве. / Н. И. Панов // Проблемы социалистической законности. Респ. межведомств. науч. сб. – 1981. – Вып. 7. – С. 99–106.

361. Панов Н. И. Методологический аспект исследования оценочных понятий в уголовном праве / Н. И. Панов, А. П. Огородник // Методологічні проблеми правової науки : матеріали міжнар. наук. конф. (Харків, 13–14 груд. 2002 р.). – Х., 2003. – С. 316–319.

362. Папкова О. А. Усмотрение суда / О. А. Папкова. – М. : Статут, 2005. – 413 с.

363. Пекний О. Міліція на вокзалах неправомірно лізе у чужі сумки / О. Пекний // Голос України від 23.11.2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://golosukraine.com>.

364. Перепадя О. В. Кримінально-правові аспекти примирення між особою, яка вчинила злочин, та потерпілим (порівняльний аналіз законодавства України та ФРН): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. В. Перепадя. – К., 2003. – 18 с.

365. Перепадя О. В. Примирення між особою, яка вчинила злочин, та потерпілим як засіб виконання превентивних завдань кримінального права / О. В. Перепадя // Право України. – 2000. – № 10. – С. 101–104.

366. Петро Мельник – злочинець чи жертва? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ntn.ua>.

367. Петрухин И. Л. Неприкосновенность личности и принуждение в уголовном процессе / И. Л. Петрухин. – М.: Наука, 1989. – 256 с.
368. Петрухин И. Л. Свобода личности и уголовно-процессуальное принуждение / И. Л. Петрухин. – М.: Наука, 1985. – 238 с.
369. Пиголкин А. С. Обнаружение и преодоление пробелов права / А.С. Пиголкин // Советское государство и право. – 1970. – № 3. – С.50- 57.
370. Пинаев А. А. Курс лекций по Общей части уголовного права. Книга первая. О преступлении / А. А. Пинаев. – Харьков : Харьков юридический, 2001. – 289с.
371. Питецкий В.В. О стандарте оценочных понятий в праве / В.В. Питецкий // Уголовный закон и совершенствование мер борьбы с преступностью // Межвуз. сб. научн. тр. – Свердловск : УрГУ, 1981. – С.78–84.
372. Питецкий В. В. Оценочные понятия в советском уголовном праве : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. В. Питецкий. – Свердловск, 1979. – 16с.
373. Питецкий В. В. Применение оценочных признаков уголовного закона / В. В. Питецкий. – Красноярск : Свердловск, 1995. – 198 с.
374. Питецкий В. В. Позитивные и негативные свойства оценочных понятий / В. В. Питецкий // Межвуз. сб. науч. тр. – Вып. 54. – Свердловск, 1977. – С.104–111.
375. Питецкий В. В. Гарантии законности и оценные понятия в уголовном праве / В. В. Питецкий, Е. А. Фролов // Советское государство и право. – 1979. – №6. – С. 87-91.
376. Питецкий В. В. К вопросу о сущности оценочного понятия в праве / В. В. Питецкий // Межвуз. сб. научн. тр. – Вып. 61. – Свердловск, 1977. – С.89–94.
377. Питецкий В. В. О гарантиях правильного применения закона / В. В. Питецкий // Межвуз. сб. научн. тр. – Вып. 66. – Свердловск, 1978. – С. 74–87.
378. Питецкий В. В. Оценочные понятия в советском уголовном праве: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Питецкий Валерий Васильевич. – Свердловск, 1979. – 198 с.

379. Питецкий В. В. Оценочные признаки уголовного закона (сущность, функции, перспективы использования в законодательстве) / В. В. Питецкий. – Красноярск : Краснояр. ун-т ; Сибир. федер. ун-т, 1993. – 87 с.

380. Після втечі Садовника суд таки вирішив посадити його в СІЗО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua>.

381. Після втечі Садовника у Авакова «зроблять висновки» щодо домашнього арешту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slovoidilo.ua>.

382. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : [монографія] / С. П. Погребняк. – Х. : Право, 2008. – 240 с.

383. Познер Р. Экономический анализ права : [в 2 т.] / Р. Познер. – СПб.: Экономическая школа, 2004. – Т. 2. – 974 с.

384. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права / И. А. Покровский. – Петроград : Право, 1917. – 328 с.

385. Попов К. В. Проблемы участия суда в применении мер пресечения : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Попов Константин Валерьевич. – Краснодар, 2004. – 220с.

386. Потехина Е. А. Присмотр за несовершеннолетними подозреваемыми или обвиняемыми как мера пресечения и ее применение следователями органов внутренних дел : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Потехина Елена Анатольевна. – СПб., 2006. – 221 с.

387. Права людини в Україні в 2009-2010 р.р. Доповіді правозахисних організацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : helsinki.org.ua.

388. Придворова М. Н. Судебное применение: проблемы толкования законодательства / М.Н. Придворова // Вестник Тамбовского государственного университета. – 2006. – Вып.4 (44) – С.28-31.

389. Проект КПК України 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua.

390. Проект КПК України від 13.12.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : №1233 irbis-nbuv.gov.ua.

391. Проект КПК України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.

392. Проект Кримінально-процесуального кодексу України в редакції від 20 вересня 2007 року // Схвалений Комітетом з утвердження верховенства права Національної комісії із зміцнення демократії та утвердження верховенства права 21 травня 2007 року. – К., 2007.

393. Рабинович П. М. Законность и целесообразность в применении юридических норм / П. М. Рабинович // Применение советского права. – Вып. 30. – Свердловск, 1974. – 46 с.

394. Рабінович П. Верховенство права в інтерпретації Конституційного Суду України / П. Рабінович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.yurincom.kiev.ua>.

395. Рахунов Р. Предмет и пределы доказывания в советском уголовном процессе / Р. Рахунов // Социалистическая законность. – 1954. – № 11. – С.41–47.

396. Регіонали шкірять зуби. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua>.

397. Ректор-утікач Петро Мельник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vikna.if.ua>.

398. Резанов С. А. Оціночні поняття як нормативне закріплення адміністративного розсуду / С. А. Резанов // Вісник національного університету внутрішніх справ -2004 – Вип.28. – С.163-169.

399. Розовский Б. Г. Ненаучные заметки о некоторых научных проблемах уголовного процесса : Эссе / Б. Г. Розовский. – Луганск : РИО ЛАВД, 2004. – 600 с.

400. Розстріл майданівців: Садовник втік з-під арешту. У Авакова вирішили «зробити висновки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua>.

401. Савицкий В. Производство по делам частного обвинения / В. Савицкий, И. Потеружа // Советская юстиция. – 1962. – № 10. – С.12-14.

402. Савицкий В. М. Язык процессуального закона (вопросы терминологии) / В. М. Савицкий. – М. : Наука, 1987. – 288 с.

403. Садовника оголосили в розшук. Геращенко обіцяє «вивчити статистику втеч з-під домашнього арешту і зробити висновки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.newsru.ua>.

404. Сайт проекту «Великі Українці» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://greatukrainians.com.ua>.

405. Салтевский М. В. Некоторые проблемы оценочных понятий права в юридических науках / М. В. Салтевский // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. матеріалів міжнар. наук. практ. конф. – Х., 2002. – Вип. 2. – С. 47–54.

406. Сірий М. Невинних людей влада саджатиме і за новим КПК. Було б бажання.../ М. Сірий. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://human-rights.unian.ua/606885-mikola-siriy-nevinnih-lyudey-vlada-sadjatime-i-za-novim-kpk-bulo-b-bajannya.html>.

407. Сірий М. І. Судова влада та основи її організації в демократичному суспільстві / М. І. Сірий // Вісник центру суддівських студій - 2009 - №12 - С.5-7.

408. Скрипкина Т. П. Психология доверия [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / Т. П. Скрипкина. – М. : Издательский центр «Академия», 2000. – 264 с.

409. Словник української мови : [в 11 т.]. – К. : Наук. думка, 1974. – Т.5. – 840 с.

410. Словопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua>.

411. Смирнов В. В. Арест как мера пресечения, применяемая следователями органов внутренних дел / В. В. Смирнов. – Хабаровск : Изд-во Хабаров. ун-та, 1987. – 86 с.

412. Смолькова И. В. Частная жизнь граждан: основания т пределы уголовно-процессуального вмешательства / И.В. Смолькова. – М. : Луч, 1997. – 85 с.

413. Советский уголовный процесс : [учебник] / [под ред. Н.С. Алексеева и В. З. Лукашевича]. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1989. – 469 с.

414. Соловійова О. Є. Примирення сторін у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Соловійова Олена Євгеніївна. – Х., 2006. – 234с.
415. Соловьев А. Д. Всесторонность, полнота и объективность предварительного следствия / А. Д. Соловьев. – К. : МВД УССР, 1969. – 139с.
416. Соловьева Т. А. Оценочные понятия и суждения в уголовно-процессуальном праве / Т. А. Соловьева // Правоведение. – 1986. – № 3. – С.68–73.
417. Степанова Е. А. Оценочные понятия трудового права : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук : спец.: 12.00.05 «Трудовое право, право социального обеспечения» / Е. А. Степанова. – Ростов/н/Д, 2005. – 20 с.
418. Стратонов В.М. Деякі методологічні та практичні проблемні питання Кримінального процесуального кодексу України / В.М. Стратонов, О.В. Стратонова // Право України – 2014- №12 – С.163-169.
419. Стратонов В. М. Кримінально-процесуальний закон: недосконалість юридичної техніки / В.М. Стратонов // Вісник ЗЮІ МВС України. — 2003. — №4. — С.201-209.
420. Стратонов В.М. Окремі проблеми кримінального процесуального закону України / В.М. Стратонов, О.В. Стратонова // Актуальні проблеми політики – 2014. – Вип.51 – С.336-342.
421. Суд заарештував скандального Мельника [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://24tv.ua>.
422. Суд спробує переглянути рішення про домашній арешт экс-беркутівцю Садовнику [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.5.ua>.
423. Терехин Б. С. Возбуждение и расследование уголовных дел / Б. С. Терехин, Е. З. Трошкин. – М., 1997. – 223 с.
424. Терещук О. Петро Мельник: від VIPа до арештанта / О. Терещук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tvi.ua/new/2013/08/09>.
425. Тітко І. А. Оцінні поняття у кримінальному-процесуальному праві України: [монографія] / І. А. Тітко. – Х. : Право, 2010. – 216 с.

426. Тітко І. А. Нормативна сутність оцінних понять в кримінально-процесуальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Тітко Іван Андрійович. – Х., 2009. – 254 с.

427. Ткешелиадзе Г. Т. Судебная практика и уголовный закон / Г. Т. Ткешелиадзе. – Тбилиси : Мецниереба, 1975. – 175 с.

428. Глумачний словник сучасної української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hrinchenko.com>.

429. Глумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eslovník.com>.

430. Токарева М. Е. Правовая регламентация соединения и выделения уголовных дел / М. Е. Токарева // Современные проблемы уголовного права, процесса и криминалистики : сб. науч. работ. – М., 1996. – С.94-101.

431. Трунов И. Л. Проблемы правовой определенности российского законодательства / И. Л. Трунов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.trunov.com>.

432. Трунова Л. К. Современные проблемы применения мер пресечения в уголовном процессе : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Трунова Людмила Константиновна. – М., 2002. – 419 с.

433. Тумашов С. А. Проблемы соединения и выделения уголовных дел на предварительном расследовании : дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.09 / Тумашов Сергей Анатольевич. – Волгоград, 1998. – 244 с.

434. Турчин-Кукаріна І. В. Генезис оціночних понять права в контексті цивільного судочинства / І. В. Турчин-Кукаріна // Підприємництво, господарство і право. – 2010. - №10. – С.94-98.

435. Турчин-Кукаріна І. В. Оціночні поняття права: термінологічна дискусія / І. В. Турчин-Кукаріна // Юридична Україна. – 2011. - № 6. – С. 78-82.

436. Турчин-Кукаріна І. В. Сутність оціночних понять права (у ракурсі цивільного процесу) / І. В. Турчин-Кукаріна // Актуальні проблеми юридичної науки – 2010: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 26 листопада

2010 р.) – у 2-х частинах. – Частина 1. – К.: Національна академія управління, 2011. – С.278-281.

437. Турчин-Кукаріна І. В. Цивільно-процесуальні оціночні поняття як ознака лібералізації цивільного судочинства / І. В. Турчин-Кукаріна // Юридична Україна. – 2011. - №7. – С.47-51.

438. Турчин-Кукаріна І. В. Цивільно-процесуальні оціночні поняття права як ознака лібералізації цивільного судочинства / І. В. Турчин-Кукаріна // Підприємництво, господарство і право. – 2010. - №11. – С.93-96.

439. Турчин-Кукаріна І. В. Мета тлумачення цивільно-процесуальних оціночних понять права / І. В. Турчин-Кукаріна // Правові проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали між народн. науково-практ. конф.: у 4 т. (Харків, 23-24 лют. 2011 р.) . – Х.: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2011. – Т.2. – С.96-97.

440. Турчин-Кукаріна І. В. Оціночні поняття у цивільному-процесуальному праві України: автор. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.03 / Турчин-Кукаріна Ірина Вікторівна – К., 2013 – 19с.

441. Турчин-Кукаріна І. В. Специфіка діяльності із застосування оціночних понять права / І. В. Турчин-Кукаріна // Сучасна цивілістика: тези наукових робіт учасників VI Міжнародної цивілістичної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених (м. Одеса, 8 квітня 2011 р.) – Одеса: Фенікс, 2011 – С.514-517.

442. Турчин-Кукаріна І. В. Характеристика змісту, обсягу, форми та функцій цивільно-процесуальних оціночних понять права / І. В. Турчин-Кукаріна // Юридична наука. – 2011. - №2. – С.73-79.

443. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16.07.1999 № 295-З. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.07.2014 № 165-З) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.pravo.by_of_law/text.

444. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 04.07.2014 № 231-V ЗРК (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.11.2014) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://online.zakon.kz/Document>.

445. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 13 декабря 1997 года № 206-І (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.07.2014 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://online.zakon.kz/Document> .

446. Уголовно-процессуальный кодекс РФ от 18.12.2001 № 174-ФЗ (ред. от 03.02.2014) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zakonbase.ru>.

447. Уголовный закон и его применение. – М. : Юрид. лит., 1967. – 240 с.

448. Универсальный цитатник политика и журналиста: 6000 цитат о политике, правосудии и журналистике. – [2-е изд., исправл]. – М.: Изд-во Эксмо, 2004. – 784 с.

449. УПК РФ от 18.12.2001 г. № 174-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/.

450. Ушаков А. А. Очерки советской законодательной стилистики : [учеб. пособие] / А. А. Ушаков.– Пермь : Изд-во Перм. ун-та, 1967. – 206 с.

451. Філін Д. Процесуальне становище особи, щодо якої порушили кримінальну справу / Д. Філін // Право України. – 2003. – № 7. – С. 93–96.

452. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. 2. – [3-е изд.] / И. Я. Фойницкий. – СПб. : Типография т-ва «Общественная польза», 1910. – 560 с.

453. Фомин М. Оценка адвокатом обоснованности ареста / М. Фомин // Российская юстиция. – 2000. – № 4. – С. 38-39.

454. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина : [навч. посіб.] / П. Л. Фріс. – К. : «Центр навчальної літератури», 2004. – 362 с.

455. Фролов Е. А. Объект уголовно-правовой охраны и его роль в организации борьбы с посягательствами на социалистическую собственность: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Фролов Е. А. – Свердловск, 1971. – 420 с.

456. Фролов Е. А. Стабильность закона и соотношение формально-определенных и оценочных понятий в уголовном праве / Е. А. Фролов // Проблемы советского уголовного права и криминологии. – Вып. 28. – Свердловск : Юрид. ин-та, 1973. – С. 33–47.

457. Хапаев И. М. Применение судом меры пресечения в виде заключения под стражу: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Хапаев Ибрагим Магометович. – Ростов н/Д, 2004. – 180 с.

458. Хім'як Ю. Оціночні кримінально-правові поняття та вимога визначеності закону у рішеннях Європейського суду з прав людини / Ю. Хім'як // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2011. – № 2. – С. 65 – 70.

459. Хорищенко Ю. Г. Особенности судопроизводства по делам о взаимосвязанных преступлениях: автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Ю. Г. Хорищенко. – Екатеринбург, 2003. – 21 с.

460. Хорольський Р. Застосування закону з нечітким змістом (досвід США та європейських судів та можливість його застосування в Україні) / Р. Хорольський // Український правовий часопис. – 2004. – Вип. 6. – С. 43–47.

461. Ценева В.В. Освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / В. В. Ценева. – Томск, 2002. – 25 с.

462. Чебакова О. В. Тлумачення оціночних понять та їх роль у процесі правового регулювання / О. В. Чебакова // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2007. - №3. – С.131-137.

463. Чельцов М. А. Советский уголовный процесс / М. А. Чельцов. – М.: Госюриздат, 1962. – 503с.

464. Черданцев А. Ф. Вопросы толкования советского права / А. Ф. Черданцев. – Свердловск : Свердлов. юрид. ин-т, 1972. – 193с.

465. Черданцев А. Ф. Толкование советского права / А. Ф. Черданцев. – М.: Юридическая литература, 1979. – 168 с.

466. Черданцев А. Ф. Вопросы толкования советского права: [учеб. пособие] / А. Ф. Черданцев. – Свердловск : Свердлов. юрид. ин-т, 1972. – 193 с.

467. Через неделю Щербань будет признан полностью невиновным?! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://censor.net.ua>.

468. Черкасов Д. А. Соединение и выделение уголовных дел и материалов в российском уголовном процессе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Черкасов Денис Анатольевич. – Тюмень, 2005. – 249 с.

469. Чернобыль. Обо всем понемногу... [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pripyat-city.ru>.

470. Черноус С. М. Оціночні поняття у трудовому праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / С. М. Черноус. – Х., 2008. – 20 с.

471. Черноус С. М. Місце оціночних понять у понятійному апараті трудового права / С. М. Черноус // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Сер. Юрид. науки. – 2005. – № 67–69. – С. 26–28.

472. Чорно́бильська катастрофа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>.

473. Чорнобильська трагедія: мовою фактів // Громадсько-правовий тижневик «Іменем закону» від 24.04.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imzak.org.ua>.

474. Чулінда Л. І. Юридико-лінгвістичне тлумачення текстів нормативно-правових актів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень» / Л. І. Чулінда – К., 2003 – 20с.

475. Чулінда Л. Герменевтичний метод дослідження юридико-лінгвістичних властивостей текстів нормативно-правових актів / Л. Чулінда // Українське право. – 2002. – №1. – С.229-234.

476. Чухраєв Д. А. Напрями вдосконалення особистої поруки в кримінальному процесі України / Д. А. Чухраєв // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 967–971.

477. Шапченко С. Д. Оценные признаки в составах конкретных преступлений : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / С. Д. Шапченко. – Киев, 1988. – 24 с.

478. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні / С. Шевчук. – К.: Реферат, 2007. – 640 с.
479. Шепелев А.Н. Языковое толкование судом / А.Н. Шепелев // Вестник Тамбовского государственного университета. – 2011. – Вып.12 (104) – С.371-376.
480. Шереметьев И. И. Объективность, полнота и всесторонность предварительного расследования : [учеб. пособие для слушат. фак. заочного обучения] / И. И. Шереметьев. – М. : МВШМ МВД СССР, 1957. – 50 с.
481. Шимановский В. В. Выделение уголовного дела в отдельное производство на предварительном следствии / В. В. Шимановский // Социалистическая законность. – 1984. – № 3(593). – С. 66–68.
482. Шинкарук В. Д. Особливості реченнєвих структур з емоційно-оцінними значеннями / В. Д. Шинкарук. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.philology.kiev.ua/php/4/7/Studia_Linguistica_5_2/029_037.pdf.
483. Шляпошников А. С. О стабильности советского уголовного закона / А. С. Шляпошников // Советское государство и право. – 1957. – № 12. – С.14–24.
484. Шпилев В. Н. Участники уголовного процесса / В. Н. Шпилев. – Минск, 1970. – 130 с.
485. Шпотаківська О. В. Суспільні та особисті інтереси у кримінальному судочинстві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Шпотаківська Олена Володимирівна. – К., 2005. – 193 с.
486. Шубін О. У процесі народження процесу / О. Шубін // Дзеркало тижня. – 2012. – 10 березня. – С.6.
487. Шумилина О. С. Оценочные понятия в Уголовном кодексе Российской Федерации и их использование в правоприменительной деятельности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Шумилина Оксана Сергеевна. – М., 2002. – 296 с.
488. Юркова Г. В. Реалізація завдань швидкого і повного розкриття злочину в досудових стадіях: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Юркова Галина Володимирівна. – К., 2001. – 218 с.
489. Якупов Р. Х. Правоприменение в уголовном процессе России / Р. Х. Якупов. – М. : ВШМ МВД России, 1993. – 192 с.

ДОДАТКИ
ДОДАТОК А

Використання оцінних понять у КПК України 2012 р.

Терміни, що позначають оцінні поняття		Стаття, в якій наведено
Б		
1	<i>Беззаперечне</i> визнання винуватості	ч. 1, п. 1 та 3 ч. 3 ст. 302; ч. 1 ст. 381
2	Беззаперечне підкорення розпорядженням головуєчого	ч. 2 ст. 329
3	<i>Беззастережне</i> визнання винуватості	ч. 1 ст. 472
4	Безпідставно (безпідставне)	ч. 3 ст. 147; п. 1 ч. 1 ст. 169
5	Безпосередньо після	ч. 1 ст. 106; п. 2 ч. 1 ст. 207; п. 2 ч. 1 ст. 208; п. 1 ч. 1 ст. 276; ч. 1 ст. 371
6	Безпосередньо стосуються суті кримінального провадження	п. 6 ч. 2 ст. 386
7	Більше часу для підготовки до захисту	ч. 2 ст. 339
8	Близькі особи	п. 6 ч. 1 ст. 138
В		
9	Вагомість доказів	п. 1 та 11 ч. 1 ст. 178.
10	Відомості, які викликають сумнів	п. 5 ч. 2 ст. 52; п. 3 ч. 2 ст. 242
11	Відомості, які мають значення для досудового розслідування	ст. 260
12	Відомості, які стосуються інтимного життя особи	п. 11 ч. 3 ст. 42; п. 6 ч. 3 ст. 64 ¹
13	Відсутність загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб	ч. 2 ст. 253
14	Відсутність необхідних знань	ч. 6 ст. 69; п. 1 ч. 6 ст. 244
15	Відомості, які характеризують суспільну небезпеку вчинених дій	ч. 3 ст. 503

16	Вікові та психологічні особливості	ч. 1 ст. 492
17	Взаємини неповнолітнього з вихователями, учителями, однолітками	п. 2 ч. 1 ст. 487
18	Взаємини між дорослими членами сім'ї та дорослими і дітьми	п. 1 ч. 1 ст. 487
19	Взаємозв'язок доказів для прийняття рішення	ч. 1 ст. 94
20	Відношення до кримінального провадження	ч. 7 ст.236; ч. 7 ст. 237
21	Відсутність коштів	п. 3 ч. 3 ст. 42; п. 2 ч. 1 ст. 49; п. 2 ч. 6 ст. 244
22	Відсутність необхідних знань	ч. 6 ст. 69
23	Віддалене місце	ч. 11 ст. 232
24	Вільне володіння мовою	п. 9 ч. 1 ст. 56; п. 4 ч. 1 ст. 66
25	Видне місце	ч. 4 ст. 236
26	Видужання (видужав, видужала)	ч. 1 ст. 282; ч. 1 ст. 335; ч. 4 та 5 ст. 513; ч. 2 ст. 514; ч. 1 ст. 515; п. 1 ч. 1 ст. 536; п. 2 ч. 1 ст. 592
27	Виключні випадки	ч. 5 ст. 182
28	Виняткові випадки	абз. 5 ч. 1 ст. 34; ч. 3 ст. 37; ч. 2 ст. 97; ч.1 ст. 225; ч. 3 ст. 227; ч. 1 ст. 261; ч. 9 ст.352; ч. 1 ст. 361; ч. 3 ст. 377; ч. 3 ст.488
29	Виняткові невідкладні випадки	ч. 1 ст. 250
30	Виняткова складність провадження	ч. 3 ст. 294
31	Винятково тяжкі наслідки	п. 3 ч. 1 ст. 536
32	Висловлювання образливого або непристойного характеру	ч. 6 ст. 364
33	Вичерпання можливостей отримати докази	п. 3 ч. 1 ст. 284
34	Вмотивованість (вмотивована, вмотивованого, вмотивоване, вмотивованої)	ч. 2 ст. 12; ч. 1 ст. 13; ч. 1 ст. 16; ч. 2 та 3 ст. 34; ч. 5 ст. 36; п. 2 ч. 2 ст. 39; п. 11 ч. 3 ст. 42; ч. 5 ст. 55; п. 12 ч. 1 ст. 56; п. 6 ч. 3 ст. 64 ¹ ; ч. 4 ст. 69; ч. 5 ст. 80; ч. 3 ст.81; ч. 10 ст. 101; ч. 3 ст. 114; ч. 3

		ст.154; ч. 2 ст. 220; ч. 4 ст. 280; ч. 2 ст.319; ч. 3 ст. 331; ч. 2 ст. 336; ч. 2 ст.339; ч. 3 ст. 351; ч. 9 ст. 352; ч. 1 та 4 ст. 370; ч. 2 ст. 390; ч. 1 ст. 456
35	Внаслідок змін у стані здоров'я відпала потреба в раніше застосовуваних заходах медичного характеру	ч. 2 ст. 514
36	Внутрішнє переконання	ч. 1 ст. 94; ч. 2 ст. 388
37	Володіння мовою	ч. 4 ст. 29; п. 18 ч. 3 ст. 42; п. 4 ч. 2 ст. 52; п. 9 ч. 1 ст. 56; п. 11 ч. 3 ст. 64 ¹ ; ч. 4 ст.376; ч. 2 ст. 581; ч. 5 ст. 584
38	Володіння науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями	ч. 1 ст. 69
39	Володіння спеціальними знаннями та навичками	ч. 1 ст. 71
40	Всебічно (всебічність, всебічні)	ч. 2 ст. 9; п. 17 ч. 2 ст. 36; ч. 1 ст. 94; п. 1 ч. 1 ст. 485
41	Всі свої професійні можливості	ч. 1 ст. 356
42	Всі можливі заходи	ч. 5 ст. 374
43	Всі можливості	абз. 2 ч. 2 ст. 7
44	Вчасне прибуття	ч. 11 ст. 232
Г		
45	Громіздкість	ч. 5 та 6 ст. 100
Д		
46	Дані про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою	п. 1 ч. 1 ст. 485
47	Дані, які стосуються інтимних сторін життя людини	п. 12 ч. 1 ст. 56
48	Дієвість кримінального провадження	ч. 1 ст. 131
49	Дії, що заважають проведенню обшуку	ч. 3 ст. 236
50	Дії, що заважають проведенню огляду	ч. 6 ст. 237
51	Дії, які небезпечні для здоров'я	ч. 4 ст. 241

	особи	
52	Дії, які принижують честь і гідність особи	ч. 4 ст. 241
53	Діяння, що підтверджують нечесність свідка	ч. 2 ст. 96
54	Добровільна згода	ч. 1 ст. 233; ч. 5 ст. 240; ч. 2 ст. 302
55	Добровільність позиції	ч. 3 ст. 349
56	Добровільна основа	ст. 547
57	Добровільно	ч. 2 ст. 100; ч. 3 ст. 241; ч. 3 ст. 245; ч. 6 та п. 4 ч.7 ст. 474; ч. 3 ст. 588
58	Довше, ніж це необхідно	ч. 3 ст. 210
59	Докази для дискредитації	п. 4 ч. 2 ст. 88
60	Докладення зусиль до пошуку роботи або до навчання	п. 7 ч. 5 ст. 194
61	Докладний (опис, зазначення, виклад, інформація)	ч. 2 та п. 4 ч. 6 ст. 100; ч. 1 ст. 101; п. 6 ч.1 ст. 102; п. 2 ч. 1 ст. 190; ч. 1 ст. 231; ч. 6 ст. 240; ч. 2 ст. 520; ч. 2 ст. 582
62	Документи, які незручно повністю досліджувати в суді	ч. 6 ст. 99
63	Доповнення відповідей	ч. 1 ст. 351
64	Доповнення судового розгляду	ч. 1 та 2 ст. 363
65	Допустимість (недопустимість) доказів	ч. 2 ст. 5; ст. 86; ч. 1 та 3 ст. 87; ст. 88; ст. 89; ст. 90; ч. 2 ст. 92; ч. 3 ст. 93; ч. 1 ст. 94; ч. 7 ст. 95; ч. 2, 5–7 т. 97; ч. 5 ст.101; ч.8 ст.223; ч. 3 ст. 233; п. 2 ч. 1 ст.419
66	Достатнє володіння мовою	ч. 2 та 3 ст. 29
67	Достатні докази (достатність)	ч. 1 ст. 94; п. 2 ч. 2 ст. 152; п. 2 ч. 2 ст. 157; п. 2 ч. 2 ст. 173; п. 3 ч. 1 ст.284
68	Достатні мотиви	ч. 4 ст. 370
69	Достатні підстави вважати	ч. 2 ст. 133; ч. 2 ст. 167; ч. 2 ст. 170; ч. 2 ст. 177; ч. 4 ст. 189; ч. 2 ст. 217; ч. 5

		ст.236; п. 1 ч. 6 ст. 244; ч. 4 ст. 258; ст.260; ч. 2 ст. 261; абз. 2 ч. 4 ст. 499; п.5 ч. 2 ст. 557
70	Достатність відомостей, на підставі яких готувався висновок	ч. 3 ст. 356
71	Достатність часу	ч. 2 ст. 114
72	Достатньою мірою гарантувати виконання покладених обов'язків	ч. 4 ст. 182
73	Достовірність висновку	ч. 3 ст. 356
74	Доступні правові процедури	ч. 5 ст. 99
Е		
75	Ефективність виховних заходів	п. 2 ч. 1 ст. 487
76	Ефективність досудового розслідування	п. 8 ч. 2 та ч. 5 ст. 36; ч. 4 ст. 38; п. 2 ч. 2 ст. 39
77	Ефективне здійснення прокурором нагляду	ч. 3 ст. 37
78	Ефективність кримінального провадження	абз. 5 ч. 1 ст. 34
Ж		
79	Життєво важливі інтереси суспільства та держави	п. 3 ч. 5 ст. 216
80	Жорстоке поводження	ч. 2 ст. 11; п. 2 ч. 2 ст. 87; ч. 2 ст. 606
81	Жорстоке покарання	ч. 2 ст. 11; ч. 2 ст. 606
З		
82	Завідомо непомірний розмір застави	ч. 4 ст. 182
83	Завідомо неправдивий висновок	ст. 70; ч. 2 ст. 102; ч. 1 ст. 356
84	Завідомо неправдиві показання	ч. 1 ст. 67; ч. 3 та 9 ст. 224; ч. 3 ст. 226; ч.1 ст. 352; ч. 1 ст. 353; ч. 2 ст. 354; п. 1 ч. 2 ст. 459
85	Завідомо неправильний переклад	ч. 5 ст. 68
86	Завідомо неправосудний вирок, ухвала	п. 7 ч. 2 ст. 65
87	Завчасно	ч. 2 ст. 46; ч. 2 ст. 47; ч. 1 ст. 53; п. 1 ч. 3 ст. 56; п. 1 ч. 1 ст. 57; п. 1 ч. 5 та п. 1 ч. 7 ст. 64 ¹
88	Загроза небезпеки життю чи	ч. 2 ст. 589

	свободі	
89	Загроза ідентифікації голосу	ч. 9 ст.352
90	Зазделегідь	п. 1 ч. 7 ст. 42; п. 1 ч. 3 ст. 104; ч. 2 ст.107; п. 9 ч. 1 ст. 137; ч. 1 ст. 273; ч. 3 ст. 493
91	Зайве витрачання часу	ч. 3 ст. 352
92	Зайві труднощі	ч. 6 ст. 100; ч. 1 ст. 191; ч. 11 ст. 232
93	Зайнятість	ч. 11 ст. 232
94	Заінтересовані (заінтересованість)	п. 3 ч. 1 ст. 75; п. 3 ч. 1 ст. 77; п. 4 ч. 9 ст. 100; ч. 1 та 3 ст. 117; ч. 4 ст. 152; ч.4 ст. 157; ч. 7 ст. 173; ч. 7 ст. 223; ч. 1 ст. 379; ч. 1 ст. 422
95	Залежність від сторін кримінального провадження	ч. 2 ст. 69
96	Записи особистого характеру	п. 6 ч. 1 ст. 162
97	Запитання з метою уточнень	п. 1 ч. 2 ст. 68
98	Запобігання ризику/ ризикам	п. 6 ч. 1 ст. 184; п. 3 ч. 1 ст. 194; п. 3 ч.1 ст. 196; ч. 2 ст. 492
99	Затримка психічного розвитку	ч. 1 ст. 486
100	Затьмарення свідомості	п. 2 ч. 1 ст. 509
101	Затягування кримінального провадження	ч. 4 ст. 81
102	Захист від образи	ч. 3 ст. 352
103	Заходи фізичного впливу, які дозволяють здійснити супроводження особи до місця виклику	ч. 3 ст. 143
104	Звичайна ділова практика	ч. 3 ст. 88
105	Зволікання	п. 3 ч. 5 ст. 206, ч. 10 ст. 290
106	Злісне ухилення від явки	ч. 2 ст. 67; ч. 3 ст. 139
107	Зловживання (слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду)	п. 2 ч. 2 ст. 459
108	Зміна властивостей об'єкта експертизи	п. 3 ч. 5 ст. 69
109	Зміни зовнішності і голосу, за яких особу неможливо впізнати	ч. 10 ст. 232; ч. 8 ст. 336
110	Значний час	ч. 1 ст. 320; ч. 2 ст. 376

111	Значна шкода	ч. 1 ст. 274
112	Зображення, демонстрація яких може розглядатись як образлива	ч. 4 ст. 241
113	Зрозуміло (зрозумілі, зрозуміле)	ч. 4 ст. 208; ч. 2 ст. 345; ч. 1 ст. 348; ч. 1 ст.352; ч. 1 ст. 353; ч. 1 ст. 380; ч.2 ст.388; ч. 5 ст. 564
I		
114	Інтимна і сімейна сторони життя особи	п. 4 ч. 2 ст. 65
115	Інші об'єктивні причини	п. 2 ч. 6 ст. 244
116	Істотна шкода	ч. 1 ст. 474; п. 5 ч. 1 ст. 505
117	Істотне значення	п. 2 ч. 1 ст. 177; п. 1 ч. 6 ст. 244; ч. 2 ст.261; ч. 3 ст. 333; ч. 4 ст.365; ст. 410; п.3 ч. 1 ст. 411
118	Істотне порушення прав	ч. 1, 2 та 4 ст. 87; ч. 3 ст. 409; ч. 3 ст. 438
119	Істотне порушення вимог кримінального процесуального закону	п. 3 ч. 1 ст. 409; ч. 1 ст. 412; п. 1 ч. 1 ст.438
120	Істотні обставини	ст. 471; ч. 1 ст. 472
121	Істотні суперечності	п. 4 ч. 1 ст. 411
122	Істотний вплив	п. 2 ч. 1 ст. 411
К		
123	Катування	ч. 2 ст. 11; п. 2 ч. 2 ст. 87; ч. 2 ст. 606
124	Компетентність	ч. 4 ст. 68
125	Конфіденційна інформація	п. 4 ч. 1 ст. 162
126	Конфіденційна інформація професійного характеру	п. 6 ч. 2 ст. 65; ч. 2 ст. 275
127	Конфіденційне побачення	ч. 5 ст. 46
128	Конфіденційне спілкування	п. 3 ч. 2 ст. 42; ч. 2 ст. 54; п. 2 ч. 1 ст. 581
129	Короткий виклад	п. 1 ч. 2 ст. 150; п. 1 ч. 2 ст. 155; п. 1 ч. 2 ст. 160; п. 1 ч. 1 ст. 184; п. 3 ч. 1 ст.190; п. 4 ч. 5 ст. 214; п. 2 ч. 2 ст. 234; п. 1 ч.2 ст. 244; п. 2 ч. 2 ст. 248; п. 1 ч. 2 ст. 297 ² ; ч. 2 та 3 ст. 347
130	Короткий зміст	п. 2 ч. 1 ст. 419, ч. 2 ст. 420; п.2 ч.1 ст.442
Л		
131	Людська гідність	ч. 3 ст. 11

М		
132	Майно, яке не має ніякої цінності	п. 4 ч. 9 ст. 100
133	Матеріали, ознайомлення з якими на стадії досудового розслідування може зашкодити досудовому розслідуванню	ч. 1 ст. 221
134	Матеріальне становище (через яке особа неспроможна самотійно захистити свої права)	п. 12 ч. 2 ст. 36
135	Мета перевиховання	ч. 2 ст. 496
136	Мінімальний вплив на особу	ч. 3 ст. 143
137	Міра, необхідна для виконання ухвали	ч. 3 ст. 143
138	Міцність соціальних зв'язків	п. 4 ч. 1 ст. 178; п. 4 ч. 2 ст. 585
139	Можливість виділення кримінального провадження щодо неповнолітнього	ч. 1 ст. 494
140	Можливість виправлення неповнолітнього	ч. 1 ст. 497
141	Можливість допитати особу, яка надала первинні пояснення	ч. 2 ст. 97
142	Можливість з'ясування обставин	ч. 3 ст. 326
143	Можливість забезпечення досягнення цілей	п. 2 ч. 2 ст. 153
144	Можливість, потрібна для вчинення кримінального правопорушення	п. 2 ч. 2 ст. 88
145	Морально-побутові умови сім'ї	п. 1 ч. 1 ст. 487
146	М'якість	ч. 1 ст. 414
Н		
147	Набуття здатності користуватися процесуальними правами	ч. 6 ст. 55
148	Надзвичайні ситуації техногенного або природного характеру	ч. 1 ст. 34
149	Надійне збереження	ч. 3 ст. 105
150	Надмірне обмеження	ч. 4 ст. 173
151	Найбільш доцільні заходи	ч. 2 ст. 496

152	Найкоротший строк	ч. 2 ст. 12; ч. 5 ст. 28; ч. 4 ст. 206; ч. 6 ст. 232; ч. 1 та 2 ст. 283, ч. 2 ст. 296; ч.2 ст.301; ч. 5 ст.583
153	Належна поведінка	ч. 3 ст. 182; ч. 2 ст. 493
154	Належна правова оцінка	ч. 2 ст. 9
155	Належна медична допомога	п. 6 ч. 3 ст. 212
156	Належна якість зображення і звуку	ч. 3 ст. 232; ч. 3 ст. 336
157	Належна кваліфікація для надання правової допомоги	п. 4 ч. 4 ст. 47
158	Належні дії	ч. 4 ст. 333
159	Належні докази	ст. 85; ч. 3 ст. 93
160	Належні заходи	ч. 3 ст. 223; ч. 1 ст. 236
161	Належні мотиви	ч. 4 ст. 370
162	Насильство	ч. 6 ст. 206; ч. 3 ст. 271; ч. 6 ст. 474
163	Наслідки, які можуть перешкодити кримінальному провадженню	ч. 4 ст. 170
164	Наслідки, які суттєво позначаються на інтересах інших осіб	ч. 4 ст. 174
165	Належне упакування речей і документів	ч. 2 ст. 106
166	Належне поводження із затриманим	п. 4 ч. 3 ст. 212
167	Належне, повне та своєчасне виконання запиту	ч. 3 ст. 554
168	Належний порядок	ч. 2 ст. 321
169	Належний стан зали судового засідання	п. 1 ч. 2 ст. 74
170	Належні і достатні мотиви	ч. 4 ст. 370
171	Належні заходи	ч. 3 ст. 223; ч. 1 ст. 236
172	Належні дії	ч. 4 ст. 333
173	Наркотична або алкогольна залежність	п. 6 ч. 5 ст. 194
174	Наявність суспільного інтересу у викритті більшої кількості	п. 3 ч. 1 ст. 470

	кримінальних правопорушень	
175	Наявність суспільного інтересу в забезпеченні швидшого досудового розслідування і судового провадження	п. 3 ч. 1 ст. 470
176	Наявність суспільного інтересу в запобіганні, виявленні чи припиненні більшої кількості кримінальних правопорушень або інших більш тяжких кримінальних правопорушень	п. 4 ч. 1 ст. 470
177	Неадекватна поведінка	п. 2 ч. 1 ст. 509
178	Небезпека для життя і здоров'я	ч. 4 ст. 195; ч. 1 ст. 225, ч. 4 ст. 240
179	Небезпечний (небезпечне, небезпека, небезпечні, небезпечну небезпечність)	п. 4 ч. 6 ст. 100; ч. 4 ст. 195; ч. 1 ст. 225; ч. 4 ст. 240; ч. 4 ст. 241; п. 2 ч. 2 ст. 271; п. 5 ч. 1 ст. 505; п. 2 ч. 1 ст. 508
180	Невідповідність висновків суду фактичним обставинам	п. 2 ч. 1 ст. 409; ч. 1 та 2 ст. 411
181	Невідповідність покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого	ч. 2 ст. 410
182	Невідповідність умов угоди інтересам суспільства	п. 2 ч. 7 ст. 474
183	Не виправдає довіру колективу	ч. 1 ст. 289
184	Недобровільність укладення угоди	п. 4 ч. 7 ст. 474
185	Незручно (незручності)	ч. 6 ст. 99; ч. 4 ст. 195
186	Неефективне здійснення нагляду	ч. 3 ст. 37
187	Невідкладно	ч. 4 ст. 28; ч. 6 та 7 ст. 69; ч. 1 ст. 83; ч. 2 ст. 170; ч. 1 ст. 186; п. 2 ч. 3 ст. 202; п. 1 ч. 6 ст. 206; п. 6 ч. 3 ст. 212; ч. 1, 6 та 7 ст. 214; ч. 3 ст. 233; ч. 1 ст. 250; ч. 1 ст. 255; ч. 2 ст. 276; ч. 4 ст. 278; ч. 4 ст. 286; ч. 3 та 5 ст. 304; ч. 2 ст. 308; ч. 3

		ст. 385; ч.1 та 5ст. 399; ч. 1 ст. 422; ч. 6 ст. 428; ч. 1 та 3 ст. 429; ч. 3 ст. 464; ч. 1 та 3 ст. 474; п. 1 ч. 4 ст. 554; ч. 14 ст.584
188	Невідкладні випадки	ч. 1 ст. 53; ч. 2 ст. 170; ч. 3 ст. 214; ч.4 ст.223; ч. 3 ст. 233; ч. 4 ст. 548
189	Невідкладна процесуальна дія	ч. 1 та 2 ст. 53
190	Негайно (негайному, негайне, негайного)	ч. 2, 3, 4 ст. 12; ч. 2 ст. 19; п. 7 ч. 3 ст.42; ч. 3 ст. 49; п. 1 ч. 2 ст. 56; ч. 2 та 4 ст.142; ч. 3 ст. 143; ч. 2 ст. 146; ч. 2 ст.149; ч. 4 ст. 152; ч. 4 ст. 157; ч. 3 ст.168; ч. 2 ст. 170; ч. 1 ст. 171; ч. 3 ст.172; ч. 3 ст. 173; ст. 175; ч. 1 ст. 181; ч. 2 ст. 189; ч. 5, 6, 7 ст. 191; ч. 5 ст.196; ч. 1 та 2, п. 1, 2 ч. 3, ч. 4 й 5 ст.202; ст.203; ст. 205; ч. 2 ст. 206; ч. 3 ст. 207, ч. 4 та 5 ст. 208; ч. 1 ст. 210; п.1 та 3 ч.3 ст. 212; ч. 1–4 ст. 213; ч. 3 та 8 ст.214; ч. 5 ст. 237; ч. 3 ст. 250; ч. 3 ст. 269; ч. 3 ст. 278; ч. 1 та 4 ст. 330; ч.1 ст. 366; ч. 1, 5 та 6 ст. 376; ч. 3 ст. 492; ч. 1 ст. 520; ст. 521; ч. 2 та 3 ст. 534; п.3 ч. 1 ст. 536; ч. 2, 3 та 6 ст. 582; ч. 2 ст.583; ч. 2 ст. 591, ч. 7 ст. 606
191	Негативний вплив на неповнолітнього	ч. 2 ст. 484
192	Негативний вплив на повноту досудового розслідування та судового розгляду	ч. 4 ст. 217
193	Негативний вплив на судовий розгляд	ч. 2 ст. 319
194	Недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів	п. 3 ч. 1 ст. 196
195	Незалежні від нього обставини	ч. 3 ст. 593
196	Незалежний і неупереджений суд	ч. 1 ст. 21; ч. 3 ст. 23
197	Незручно (незручності)	ч. 6 ст. 99; п. 4 ч. 2 ст. 195
198	Нелюдське поводження	ч. 2 ст. 11; п. 2 ч. 2 ст. 87; ч. 2 ст. 606
199	Нелюдське покарання	ч. 2 ст. 11; ч. 2 ст. 606
200	Неможливість безпосередньої	п. 1 ч. 1 ст. 232; п. 1 ч. 1 ст. 336

	участі за станом здоров'я або з інших поважних причин	
201	Неможливість виділення частини майна	п.6 ¹ ч. 9 ст. 100
202	Неналежне виконання постанови (ухвали)	ч. 3 ст. 49
203	Неможливість використання інших доказів	ст. 85
204	Неможливість вручення	ч. 2 ст. 220
205	Неможливість доступу сторонніх осіб	ч. 4 ст. 236
206	Неможливість виконання слідчим суддею повноважень у встановлені законом строки	ст. 615
207	Неможливість забезпечити досягнення цілей іншими способами	п. 2 ч. 2 ст. 158
208	Неможливості подальшої участі	ч. 2 ст. 324
209	Неможливість прибуття	ч. 2 ст. 47
210	Неможливість проведення експертизи	ч. 6 та 7 ст. 69
211	Неможливість продовжувати участь у судовому розгляді	ч. 10 ст. 387
212	Неможливість самостійного залучення експерта	п. 2 ч. 1 ст. 244
213	Неможливість своєчасного прибуття	п. 1 ч. 1 ст. 57; п. 1 ч. 7 ст. 64 ¹
214	Неможливість тимчасового залишення закладу охорони здоров'я	п. 5 ч. 1 ст. 138
215	Неможливість уникнути застосування заходів фізичного впливу	ч. 3 ст. 143
216	Недостатність місць	ч. 1 ст. 328
217	Необґрунтованість (необґрунтований, необґрунтовані)	ст. 2; ч. 2 ст. 12; п. 7 та 18 ч. 2, ч. 6 ст.36; ч. 1 ст. 174
218	Необґрунтований примус	ст. 2

219	Необхідна інформація	п. 1 ч. 2 ст. 386
220	Необхідний час для підготовки та прибуття за викликом	ч. 8 ст. 135
221	Необхідні дослідження чи випробування	ч. 1 ст. 240
222	Необхідні засоби розшуку	п. 3 ч. 3 ст. 97
223	Необхідні знання	п. 1 ч. 6 ст. 245
224	Необхідні процесуальні дії	ч. 2 ст. 499; ч. 1 ст. 520; ч. 1 ст. 560
225	Необхідні умови	ч. 6 ст. 22
226	Необхідність забезпечення безпеки	п. 5 ч. 2 ст. 27; п. 2 ч. 1 ст. 232
227	Необхідність запобігти розголошенню відомостей	п. 3 ч. 2 ст. 27
228	Необхідність запобігання втраті доказів	ч. 1 ст. 579
229	Необхідність запобігання закінченню строків давності притягнення до кримінальної відповідальності	ч. 1 ст. 579
230	Необхідність розпочинати судовий розгляд з початку	ч. 2 ст. 319
231	Необхідність уточнення показань	ч. 4 ст. 225
232	Неповага до суду	ч. 4 ст. 330
233	Неправильне або неповне виконання запиту	ч. 1 ст. 560
234	Неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність	п. 4 ч. 1 ст. 409; ст. 413; п. 2 ч. 1 ст. 438
235	Неправильне тлумачення закону	п. 3 ч. 1 ст. 413
236	Неправильність перекладу	п. 1 ч. 2 ст. 459
237	Неправильність висновку	п. 1 ч. 2 ст. 459
238	Неправильність пояснень експерта	п. 1 ч. 2 ст. 459
239	Непрацездатні	ч. 1 ст. 138
240	Неповнота судового розгляду (неповний судовий розгляд)	п. 1 ч. 1 ст. 409; ч. 1 ст. 410
241	Неповний чи неправильний	п. 1 ч. 6 ст. 244

	ВИСНОВОК	
242	Неспроможність самостійного захисту своїх прав	п. 12 ч. 2 ст. 36
243	Неупереджений (неупередженого, неупередженість)	ст. 2; ч. 2 ст. 9; ч. 1 ст. 21; ч. 6 ст. 22; п. 1 ч. 1 ст. 35; п. 4 ч. 1 ст. 75; п. 3 ч. 1 ст. 77; ч. 1 ст. 94; ч. 2 ст. 388; п. 2 ч. 1 ст. 390; п. 2 ч. 1 ст. 415
244	Нечітке висловлювання	ч. 2 ст. 351; ч. 10 ст. 352
О		
245	Обгрунтована підозра	п. 1 ч. 3 ст. 132; ч. 2 ст. 177; ч. 1 ст. 185; п. 4 ч. 1 ст. 190; п. 1 ч. 1 ст. 194; ч. 2 та 7 ст. 206; ч. 3 ст. 210; ч. 1 ст. 213; ч. 1 ст. 269 ¹
246	Обгрунтованість затримання	ч. 2 ст. 12; п. 6 ч. 3 ст. 42; ч. 4 ст. 208
247	Обгрунтовані підстави	п. 2 ч. 1 ст. 390; п. 4 ч. 7 ст. 474; ч. 6 ст. 606
248	Обгрунтованість (необгрунтовані, обгрунтований)	п. 7 ч. 2; п. 18 ч. 3 та ч. 6 ст. 36; п. 1 ч. 5 ст. 69; п. 3 ч. 1 ст. 77; ч. 1 ст. 101; п. 7 ч. 1 ст. 102; ч. 2 ст. 147; ч. 1 ст. 174; ч. 6 ст. 284; ч. 4 ст. 288 ч. 1 та 3 ст. 370; п. 4 ч. 2 ст. 396; ч. 5 ст. 405; ст. 410; ч. 1 ст. 412; ч. 1 ст. 451; ч. 2 ст. 463; ч. 1 ст. 554
249	Об'єктивні причини	п. 2 ч. 1 ст. 49; ч. 2 ст. 220; п. 2 ч. 6 ст. 244; ч. 1 ст. 296
250	Об'єктивний та неупереджений розподіл матеріалів кримінального провадження	п. 1 ч. 1 ст. 35
251	Об'єктивно з'ясовані обставини	ч. 3 ст. 370
252	Об'єктивно унеможливають з'явлення	п. 8 ч. 1 ст. 138
253	Обізнаність, потрібна для вчинення кримінального правопорушення	п. 2 ч. 2 ст. 88
254	Обман	ч. 2 ст. 96
255	Обставини, що можуть негативно вплинути на неповнолітнього	ч. 1 ст. 495
256	Обставини, що можуть вплинути на повноту чи достовірність показань	ч. 1 ст. 225

257	Обставини надання пояснень, які викликають довіру щодо їх достовірності	п. 3 ч. 2 ст. 97
258	Обставини, які пом'якшують покарання	п. 4 ч. 1 ст. 91
259	Обставини, які характеризують особу обвинуваченого	п. 4 ч. 1 ст.91; ч. 2 ст. 92
260	Обставини, які очевидно викликали сумнів у неупередженості	п. 2 ч. 1 ст. 415
261	Обсяг процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування	п. 1 ч. 3 ст. 28
262	Обсяг, необхідний для досягнення мети обшуку	ч. 5 ст. 236
263	Обставини, що перешкождали здійснити процесуальні дії раніше	п. 8 ч. 2 ст. 295
264	Обставини непереборної сили	п. 3 ч. 1 ст. 138
265	Обстановка в навчальному закладі або на виробництві, де навчається або працює неповнолітній	п. 2 ч. 1 ст. 487
266	Обстановка у сім'ї неповнолітнього	п. 1 ч. 1 ст. 487
267	Обчислення та інші відомості, які важко зберегти в пам'яті	ч. 6 ст. 224; ч. 12 ст. 352
268	Огляд, пов'язаний з ускладненнями	ч. 5 ст. 237
269	Оголення	ч. 2 ст. 241
270	Одразу	ч. 4 ст. 80; ч. 2 ст. 210; ч. 4 ст. 224
271	Ознаки зловживання правом	ч. 4 ст. 81
272	Оперативність досудового розслідування	п. 4 ч. 1 ст. 232
273	Оперативність кримінального провадження	абз. 5 ч. 1 ст. 34; ч. 11 ст. 232; п. 4 ч. 1 ст. 336
274	Особа, яка заслуговує на особливу довіру	ч. 2 ст. 180

275	Особа, яка за станом здоров'я не може бути видана без шкоди її здоров'ю	п. 2 ч. 1 ст. 592
276	Особа, яка не виправдала довіру трудового колективу	ч. 1 ст. 289
277	Особа, яка тяжко хворіє	п. 2 ч. 1 ст. 592
278	Особисте та сімейне життя	ч. 1 ст. 15; п. 3 ч. 2 ст. 27
279	Особисті записи, листи	ч. 3 ст. 27
280	Особисті телефонні розмови, телеграфні та інші повідомлення	ч. 3 ст. 27
281	Особи, що заслуговують на довіру	ч. 1 ст. 180
282	Особи з розумовими і фізичними вадами	ч. 2 ст. 10
283	Особливі прикмети	ч. 1 та 4 ст. 241
284	Особливі обставини	п. 3 ч. 1 ст. 536
285	Обсяг, необхідний для захисту	ч. 3 ст. 43
286	Очевидна неможливість виконання взятих на себе за угодою зобов'язань	п. 5 ч. 7 ст. 474
287	Очевидні ознаки на тілі, одязі чи місці події, які вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин	п. 2 ч. 1 ст. 208
288	Очевидні арифметичні помилки	ч. 1 ст. 379
289	Очевидні та достатні підстави	ч. 5 ст. 55
290	Очевидна недопустимість доказу	ч. 2 ст. 89
300	Очевидно викликали сумнів	п. 2 ч. 1 ст. 415
II		
301	Переконання (переконавшись, переконається, переконатися)	ч. 3 ст. 176; ч. 3 ст. 289; ч. 1 ст. 296; ч. 2 ст. 338; ч. 1 ст. 340; ч. 1 ст. 341; ч. 6 ст. 474; ч. 1 ст. 475; ч. 3 ст. 588
302	Переконливість відомостей	п. 4 ч. 2 ст. 97
303	Переконливість доказів	п. 15 ч. 1 ст. 7; ст. 22
304	Підготовка, потрібна для вчинення кримінального правопорушення	п. 2 ч. 2 ст. 88
305	Питання, які безпосередньо	ч. 1 ст. 539

	стосуються прав, обов'язків чи законних інтересів	
306	Повага до людської гідності	п. 4 ч. 1 ст.7; ч. 1 ст. 11
307	Поважні причини	ч. 3 ст. 37; ч. 5 ст. 68; ст. 70; ст. 72; ч. 2 ст. 102; ч. 1 ст. 117; п. 9 ст. 137; ст. 138; ч. 1 і 5 ст. 139; ч. 3 ст. 142; ч. 3 ст. 146; ч. 4 ст. 163; ч. 8 ст. 182; ч. 3 ст. 187; п.3 ч. 2 ст. 188; п. 1 ч. 1 ст. 232; ч. 1 ст.324; п. 1 ч. 1 ст. 336; ч. 6 ст. 340; ч. 3 ст.400; ч. 4 ст. 405; ч. 4 ст. 434; ч. 6 ст. 447; п. 4 ст. 539; ч. 2 ст. 564
308	Поведінка, що свідчить про перевиховання	ч. 2 ст. 502
309	Поведінка учасників кримінального провадження	п. 2 ч. 3 ст. 28
310	Повне або часткове знищення об'єкта експертизи	п. 3 ч. 5 ст. 69
311	Повне розслідування і судовий розгляд	ст. 2
312	Повне дослідження обставин кримінального провадження	ч. 2 ст. 9
313	Повне дослідження доказів	ч. 3 ст. 404
314	Повний та належний висновок	п. 1 ч. 6 ст. 244
315	Повний і правильний переклад	п. 3 ч. 3 ст. 68
316	Повний обсяг	ч. 2 та 3 ст. 347
317	Повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього	п. 1 ч. 1 ст. 485
318	Повно (повному, повний, повністю)	п. 1 ч. 5 ст. 69; ч. 6 ст. 99; ч. 2 ст. 271; п. 1 ч. 1 ст. 485; ст. 559; ч. 2 ст. 588
319	Погіршення стану здоров'я	п. 6 ч. 3 ст. 212
320	Покращує становище особи	ч. 3 ст. 337
321	Помилка	п. 2 ч. 2 ст. 88
322	Порушення громадського порядку	ч. 1 ст. 289
323	Порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті	п. 2 ч. 1 ст.505
324	Потребують матеріальної	ч. 1 ст. 378

	допомоги	
325	Похилий вік	п. 12 ч. 2 ст. 36
326	Пошкодження	ч. 4 ст. 170; ч. 1 та 6 ст.195
327	Пояснення, які викликають довіру щодо їх достовірності	п. 3 ч. 2 ст. 97
328	Правдиві (правдиво)	п. 2 ч. 2 ст. 66; п. 1 ч. 2 ст. 386; п. 1 ч. 2 ст. 459
329	Правильність застосування принципів та методів до фактів кримінального провадження	ч. 3 ст. 356
330	Правильний переклад	п. 1 ч. 2 ст. 68
331	Правомірні вимоги	ч. 2 ст. 549
332	Приватне життя	п. 8 ч. 1 ст.7; абз. 2 ч. 2 ст. 7; ст. 15; ч. 2 ст. 254
333	Приватне спілкування	ст. 258; ст. 259; ст. 260; ч. 1 та 2 ст. 263; ч. 3 ст. 264
334	Примус (примушення)	ст. 2; ч. 2 ст. 11; ч. 1 та 3 ст. 18; ч. 1 ст.140; ч. 3 ст. 143; ч. 6 ст. 474
335	Принаження гідності	ч. 2 ст. 11; п. 3 ч. 2 ст. 27; п. 2 ч. 2 ст. 87; ч. 4 ст. 240; ч. 4 ст. 241; ч. 2 ст. 606.
336	Приназливі умови	ч. 2 ст. 11
337	Психічне захворювання	п. 5 ч. 2 ст. 52; ч. 1 ст. 486; ч. 1 та 2 ст.506; п. 1 ч. 1 ст. 509; ч. 1 ст. 512
Р		
338	Реальна загроза (зміни або знищення речей чи документів)	ч. 2 та 7 ст. 163
339	Репутація	п. 17 ч. 3 ст. 42; ч. 2 ст. 96; п. 6 ч. 1 ст. 178
340	Речі і речовини, що становлять загрозу для оточуючих	ч. 2 ст. 262
341	Рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи неповнолітнього	ч. 2 ст. 486
342	Різкі відмінності	ч. 2 та 7 ст. 228; ч. 2 ст. 229
343	Рішення, більш сприятливе для обвинуваченого (рішення, яке є найсприятливішим для	ч. 3 ст. 391

	обвинуваченого)	
344	Розбіжності у висновках	ч. 4 ст. 356
345	Розбіжності у показаннях	абз. 1 та 4 ч. 9 ст. 224; ч. 5 ст. 225; ч. 14 ст. 352
346	Розлад психічної діяльності	п. 3 ч. 1 ст. 505; ч. 1 та 2 ст. 506; ч. 2 ст. 508; п. 1 ч. 1 ст. 509; ч. 1 ст. 512; ч. 1 ст. 515
347	Розрахунки та інші відомості, які тяжко тримати в пам'яті	п. 5 ч. 1 ст. 66
348	Розумний сумнів	ч. 2 ст. 17
349	Розумні строки	п. 21 ч. 1 ст. 7; ч. 1 ст. 21; ч. 1–3 ст. 28; ч. 1 ст. 114; ч. 1 та 3 ст. 308; ч. 1 ст. 318; ч. 1 ст. 609
350	Розумність та співрозмірність обмеження права	п. 5 ч. 2 ст. 173
351	Розумові вади	ч. 2 ст. 10
С		
352	Своєчасність (своєчасно, своєчасного)	ч. 1 ст. 40; п. 2 ч. 3 ст. 42; ч. 3 ст. 49; п. 7 ч. 1 ст. 138; п. 3 ч. 2 ст. 188
353	Серйозна загроза життю	п. 6 ст. 138
354	Систематичне недодержання	п. 3 ч. 4 ст. 47
355	Складність кримінального провадження (складність провадження)	п. 1 ч. 3 ст. 28; ч. 1 та 3 ст. 294
356	Складність нового обвинувачення	ч. 2 ст. 339
357	Складність спростування пояснень	п. 5 ч. 2 ст. 97
358	Совість	ч. 2 ст. 388
359	Співмірність	ч. 6 ст. 100; ч. 4 ст. 171
360	Специфіка процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування	п. 1 ч. 3 ст. 28
361	Спосіб, що унеможливило ідентифікацію	ч. 9 ст. 352
362	Спотворення	п. 2 ч. 1 ст. 177
363	Справа, що пов'язана з окупацією	ч. 3 ст. 114
364	Справедливе судове рішення	ч. 3 ст. 337; ст. 410

365	Справедливе судочинство	ч. 2 ст. 550
366	Справедливий розгляд судом (справедливий судовий розгляд)	ч. 1 ст. 21, п. 1 ч. 5 ст. 474
367	Ставлення батьків до виховання неповнолітнього	п. 1 ч. 1 ст. 487
368	Ставлення неповнолітнього до навчання чи роботи	п. 2 ч. 1 ст. 487
369	Ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння	п. 2 ч. 1 ст. 485
370	Стан здоров'я	п. 3 ч. 1 ст. 178; п. 1 ч. 1 ст. 485; п.3 ч.2 ст.585
371	Стан, придатний для використання у кримінальному провадженні	ч. 2 ст. 100
372	Стан, який унеможливає подання заяви	ч. 6 ст. 55
373	Стислий опис	п. 4 ч. 2 ст. 552
374	Стислий виклад	п. 6 ст. 277
375	Строк, достатній для проведення слідчої (розшукової) дії та ознайомлення учасників судового провадження з її результатами	ч. 3 ст. 335
376	Строк, необхідний для підготовки до захисту від додаткового обвинувачення	ч. 1 ст. 339
377	Строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень	ч. 1 ст. 28
378	Ступінь та характер сприяння у проведенні кримінального провадження	п. 1 ч. 1 ст. 470
380	Суворість	п. 1 ч. 1 ст. 408; ч. 1 ст. 414
381	Сумлінно	ч. 1 ст. 356
382	Сумніви щодо доведеності вини	ч. 4 ст. 17

383	Сумнів у достовірності	ч. 3 ст. 358
384	Сумніви у неупередженості	п. 4 ч. 1 ст. 75
385	Суперечливі докази	п. 3 ч. 1 ст. 411
386	Суперечить інтересам	ч. 1 ст. 46
387	Суперечність точному змісту	п. 3 ч. 1 ст. 413
388	Суспільний інтерес	п. 3 ч. 5 ст. 216; п. 2 ч. 4 ст. 469
389	Суттєвий вплив на сприйняття зображення	ч. 7 ст. 228
390	Схоронність майна	ч. 4 ст. 236
Т		
391	Тісно зв'язане	ч. 1 ст. 339
392	Тимчасово (тимчасового, тимчасове, тимчасовому, тимчасової)	ч. 2 ст. 16; ч. 2 ст. 135; п. 5 ч. 1 ст. 138; ст. 148; ст.149; ч. 1 та п.4–6 ч. 2 ст. 150; ст. 151; ч. 1, п. 1, 3 ч. 2 та п. а. 1–3 ч. 3 ст.152; ч. 1 та п. 1 ч. 2 ст. 153; ст. 159; ч.1 ст. 160; п. 3, 6 ч. 2 ст. 160; ч. 1, 5, 6, 7 ст.163; п. 1, 4–6 ст. 164; ст. 165; ч. 1 ст. 166; ст. 167; ст. 168; ст. 169; ч.1 ст. 170; ч. 5 ст. 171; ч. 2 та 3 ст. 172; п.3 ч.3, ч. 5 та ч.6 ст. 173; ч. 2 ст. 176; ч.2 ст. 233; ч. 7 ст. 236; ч. 5 та 7 ст. 237; ч.2 ст. 245; ч. 1 ст. 253; ч. 4 ст. 262; ч.8 ст.271; ч. 1 ст. 330; ст. 495; ч. 4 ст. 568
393	Товари, зберігання яких через громіздкість або з інших причин неможливе без зайвих труднощів	ч. 6 ст. 100
394	Товари, тривале зберігання яких небезпечне для життя чи здоров'я людей або довкілля	п. 4 ч. 6 ст. 100
395	Точний час	ч. 5 ст. 208; ч. 1 ст. 210
396	Тривалий час	п. 4 ч. 1 ст. 138
397	Тривале зберігання	п. 4 ч. 6 ст. 100
398	Тривале спостереження та дослідження особи	ч. 2 ст. 509
399	Тяжка хвороба	ч. 3 ст. 37; п. 1 ч. 3 ст. 97; п. 5 ч. 1 ст.138; ч. 1 ст. 255; п. 1 ч. 1 ст. 280; п. 1 та 3 ч.1 ст.536

400	Тяжка тривала хвороба	ч. 1 ст. 335
401	Тяжкі наслідки охоронюваним законом свободам та інтересам особи	п. 3 ч. 5 ст. 216
402	Тяжкість обвинувачення (підозри)	п. 2 ч. 1 ст. 470
403	Тяжко хворий свідок, потерпілий	ч. 2 ст. 225
У		
404	Узгодження кримінального правопорушення із звичкою підозрюваного, обвинуваченого	ч. 3 ст. 88
405	Умови життя та виховання неповнолітнього	п. 3 ч. 1 ст. 485
406	Умови, що виключають можливість прослуховування чи підслуховування	ч. 5 ст. 46
407	Умови, що забезпечують конфіденційність спілкування	п. 3 ч. 3 ст. 42
408	Умови, що перешкоджають вільному пересуванню	ч. 3 ст. 143
409	Умови, що унеможливають ідентифікацію	ч. 9 ст. 352
410	Упередженість	п. 1 ч. 6 ст. 244
411	У разі неможливості здійснювати правосуддя	ч. 1 ст. 34
412	У разі необхідності	ч. 3 ст. 29; ч. 1 ст. 37; ч. 1 ст. 68; п. 4 ч. 7 та п. 4 ч. 9 ст. 100; ч. 1 ст. 142; ч. 6 ст. 182; ч. 6 ст. 194; ч. 1 та 3 ст. 217; ч. 11 ст. 232; ч. 3 ст. 234; ч. 4 ст. 239; ч. 8 ст. 244; ч. 2 ст. 262; ч. 1 ст. 266; ч. 3 ст. 273; ч. 3 ст. 296; п. 4 ч. 2 ст. 301; ч. 1 ст. 318; ч. 2 ст. 345; ч. 2 ст. 359; п. 6 ч. 2 ст. 402; п. 6 ч. 2 ст. 431; п. 6 ч. 2 ст. 448; п. 3 та 4 ст. 452; ч. 6 ст. 474; ч. 1 ст. 486; ч. 1 ст. 491; ч. 2 ст. 509; ч. 1 ст. 534; ч. 2 та 4 ст. 539; ч. 3 ст. 579; ч. 5 ст. 603
413	Усвідомлення наслідків	ч. 3 ст. 588; ч. 3 ст. 606

414	Уточнення відомостей	ч. 1 ст. 240
415	Уточнення відповідей	ч. 1 ст. 351
416	Уточнення доручення	ч. 7 ст. 69
417	Ухилення від явки на виклик	ч. 2 ст. 67; ч. 5 ст. 139
418	Ухилення від заходів виховного характеру	ч. 1 ст. 289
Ф		
419	Фізичний стан (через який особа неспроможна самостійно захистити свої права)	п. 12 ч. 2 ст. 36
420	Фізичні вади	ч. 2 ст. 10; п. 3 ч. 2 ст. 52; ч. 5 ст. 104
421	Фізична хвороба	п. 1 ч. 3 ст. 97
Х		
422	Характер і ефективність виховних заходів, які раніше застосовувалися до неповнолітнього	п. 2 ч. 1 ст. 487
423	Характер і тяжкість обвинувачення (підозри)	п. 2 ч. 1 ст. 470
424	Хворий свідок, потерпілий	ч. 1 ст. 225
425	Хвороба	ч. 1 ст. 232
426	Хворобливий стан психіки	ч. 1 ст. 515
Ч		
427	Час, коли завдається найменша шкода звичайним заняттям особи	ч. 2 ст. 236
428	Час більший, ніж необхідно для негайного доставлення особи до місця виклику	ч. 3 ст. 143
429	Час, необхідний для вивчення зміненої апеляційної скарги і подання заперечень на неї	ч. 3 ст. 403
430	Час, необхідний для підготовки до судового розгляду	ч. 3 ст. 340
431	Чесне виконання обов'язків	ч. 2 ст. 388
432	Чітке і своєчасне повідомлення про права	п. 2 ч. 3 ст. 42
433	Чіткий перелік	п. 7 ч. 2 ст. 552
434	Чітке позначення	ч. 3 ст. 235; ч. 5 ст. 290

435	Чинити перешкоди	ч. 7 ст. 469
Ц		
436	Цілком розуміє	ч. 4 та 5 ст. 474
Ш		
437	Шахрайство	ч. 2 ст. 96
438	Швидке псування	п. 3 ч. 6 ст. 100
439	Швидке розслідування і судовий розгляд	ст. 2
Щ		
440	Щойно	п. 2 ч. 1 ст. 208
Я		
441	Явно несправедливе покарання	ст. 414
442	Як личить вільному громадянину і справедливій людині	ч. 2 ст. 388
443	Якнайшвидше	ч. 1 ст. 100; ч. 8 ст. 135

ДОДАТОК Б

Використання оцінних понять у КПК України 1960 р.

Терміни, що позначають оцінні поняття		Стаття, в якій наведено
Б		
1	Бездоганна поведінка	ч.5 ст.7
2	Беззаперечне виконання розпоряджень головуючого	ч.2 ст.271
3	Безпідставна відмова в порушенні справи	ч.3 ст.100
4	Безпорадний стан	ч.3 ст.27
5	Безпосередньо після вчинення злочину	п.1 ч.1 ст.106
6	Будь-яка обставина, яка має значення для справи	ч.1 ст.326
В		
7	Віддаленість або відсутність належних шляхів сполучення	ч.6 ст.155
8	Відмова без поважних причин від виконання покладених обов'язків	ч.2 ст.77
9	Видужання (видужала, видужав)	ч.3 ст.208; ч.2 ст.249; ч.2 ст.280; ч.2 ст.422; п.2 ч.1 ст.469
10	Виключні випадки	ч.5 ст.154 ¹
11	Виняткові випадки	ч.3 ст.120; ч.1 ст.136; ч.2 ст.147; ч.4 ст.174; ч.2 ст.290; ч.2 ст.300; ч.3 ст.307; ч.1 ст.426; ч.4 ст.441
12	Виправдає довіру колективу	ч.1 ст.13
13	Висока свідомість, мужність при виконанні громадського обов'язку, які сприяли припиненню чи розкриттю злочину	ч.4 ст.23 ²
14	Вихід за межі спеціальних знань	ч.2 ст.75
15	Вихід учасників дебатів за межі розглядуваної справи	ч.4 ст.318
16	Володіння мовою, якою ведеться судочинство	п.3 ч.1 ст.45
17	В результаті в стані здоров'я особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, відпала потреба в раніше застосовуваних	ч.2 ст.422

	примусових заходах медичного характеру	
18	Всебічне, повне та об'єктивне дослідження обставин справи	ч.1 ст.22, ч.2 ст.26; ч.1 ст.67
19	Всебічне і повне з'ясування обставин вчиненого суспільно небезпечного діяння	ч.2 ст.417
20	Всебічний, повний та об'єктивний розгляд всіх обставин справи	ч.3 ст.323
21	Все відоме у справі	ч.4 ст.167; ч.2 ст.171
22	Все те, що може сприяти з'ясуванню обставин справи	ч.3 ст.315
23	Все те, що не стосується розглядуваної справи	ч.1 ст.260
24	Всі можливі заходи, щоб запобігти злочинів або припинити його	ч.3 ст.97
Г		
25	Громіздкі предмети	ч.4 ст.79
Д		
26	Дані про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з душевним захворюванням	п.2 ч.1 ст.433
27	Дані, які дають підстави вважати, що обвинувачений під час вчинення суспільно небезпечного діяння був у неосудному або обмежено осудному стані, а також, коли він вчинив злочин в осудному стані, але після вчинення злочину захворів психічною хворобою, яка позбавляє його можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними	ст.204
28	Дані, які викликають сумнів щодо осудності	п.3 ст.76
29	Дії, які небезпечні для здоров'я	ч.3 ст.193; ч.2 ст.194
30	Дії, які принижують гідність	ч.3 ст.193; ч.2 ст.194
31	Діяння втратило суспільну небезпечність	ч.1 ст.7
32	Добровільне повідомлення про	ч.1 ст.96

	злочин	
33	Докази, які могли істотно вплинути на висновки суду	п.2 ч.1 ст.369
34	Докладний зміст (показань, пояснень, відповідей)	п.12 ч.3 ст.87
35	Допустимі докази	ч.3 ст.253
36	Достатні дані про те, що в певному приміщенні або місці знаходяться розшукувані особи, а також трупи чи тварини	ч.2 ст.177
37	Достатні дані, які вказують на вчинення злочину	п.3 ч.2 ст.251
38	Достатні дані, які вказують на наявність ознак злочину	ч.2 ст.94
39	Достатньо підстав (достатні підстави) вважати	ч.1 ст.7 ³ ; ч.2 ст.148; ч.1 ст.177; п.4 ч.3 ст.184; ч.1 ст.187
40	Достовірна інформація	ч.2 ст.52 ⁴
41	Достовірність (недостовірність) доказів	ч.3 ст.374
42	Доцільність зупинення слідчих дій	ч.4 ст.236 ⁸
З		
43	Завідомо неправдивий висновок	ч.6 ст.48
44	Завідомо неправдиві показання	ч.6 ст.48; ч.4 ст.167; ч.3 ст.168; ч.2 ст.170
45	Завідомо неправильний переклад	ч.3 ст.128
46	Завідомо підроблені документи	п.7 ст.101
47	Загроза безпеці особи	ч.2 ст.52 ¹
48	Загроза вчинення насильства або інших протиправних дій	ч.4 ст.14 ¹
49	Загроза небезпеки здоров'ю, життю або свободі особи, якій надано статус біженця	ч.2 ст.466
50	Загроза життю, здоров'ю і майну осіб, взятих під захист	ч.1 та 2 ст.52 ⁴
51	Загроза ідентифікації голосу	ч.7 ст.303
52	Зазделегідь	ч.3 ст.48
53	Заінтересованість в результатах справи	п.3 ч.1 ст.54; п.3 ч.1 ст.60; ч.1 ст.128
54	Заінтересовані особи	п.3 ч.1 ст.81; ч.3 ст.354; ч.2 ст.360; ч.1 ст.400 ⁸
55	Законний, обґрунтований і справедливий вирок чи постанова	ч.1 ст.370

56	Залежність від обвинуваченого (чи потерпілого)	ч.3 ст.27; ч.7 ст.75
57	Затягування розслідування чи судового розгляду справи	ч.6 ст.48; ч.4 ст.61
58	Захворювання обвинуваченого, що виключає можливість його участі у судовому розгляді справи	ч.2 ст.249
59	Заходи, спроможні забезпечити належну поведінку	ч.9 ст.165 ²
60	Зброя або інші предмети, які становлять загрозу для оточуючих	п.1 ч.3 ст.184
61	Зволікання ознайомлення з матеріалами справи	ч.7 ст.218
62	Злісне ухилення від явки	ч.2 ст.71; ч.1 ст.290
63	Зловживання правами	ч.4 ст.61
64	Зловживання прокурора, дізнавача, слідчого чи суддів під час провадження у справі	п.2 ч.2 ст.400 ⁵ ; ч.2 ст.400 ⁶
65	Значення для справи обставин, для з'ясування яких заявлено клопотання	ч.2 ст.221
66	З'ясування з достатньою повнотою даних про особу засудженого чи виправданого	п.4 ч.2 ст.368
I		
67	Інтереси безпеки осіб, взятих під захист	ч.2 ст.20
68	Інтереси громадян, які за станом здоров'я та з інших поважних причин не можуть захистити свої права.	ч.2 ст.29
69	Інтереси держави	ч.2 ст.29
70	Інтереси засудженого	п.1 ст.348
71	Інтереси охорони державної або іншої захищеної законом таємниці	ч.1 ст.20
72	Інтереси справи	ч.2 ст.300; ч.3 ст.307
73	Інтимні сторони життя осіб, які беруть участь у справі	ст.20
74	Інші дані, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні	ч.2 ст.106

	злочину	
75	Інші матеріали, які мають значення для розгляду справи в суді	ч.1 ст.426
76	Інші обставини, які позбавляють можливості своєчасно з'явитися до слідчого	ч.3 ст.135
77	Інші обставини, які характеризують особу	ч.2 ст.149; ч.1 ст.150
78	Інші поважні причини неможливості вручення копії постанови про порушення кримінальної справи	ч.2 ст.98 ²
79	Інші предмети і документи, які мають значення для встановлення істини в справі	ч.1 ст.177; п.4 ч.3 ст.184
80	Істотна зміна пред'явленого обвинувачення за фактичними обставинами	ч.1 та 2 ст.231
81	Істотне значення для вирішення питання про застосування примусових заходів виховного характеру	ч.3 ст.447
82	Істотне значення для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру	ч.3 ст.419
83	Істотне значення для правильного вирішення справи	ч.1, п.1 ч.2 ст.368
84	Істотне порушення кримінально-процесуального закону	п.3ч.1 ст.367; ст.370; п.1 ч.1 ст.398
85	Істотне порушення прав особи, стосовно якої ставилося питання про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру	ч.2 ст.367
86	Істотне порушення прав підсудного (обвинуваченого)	ч.2 ст.367; ч.4 ст.398
87	Істотні додаткові обставини	ст.431
88	Істотні порушення кримінально-процесуального закону, які виключали можливість постановлення вироку чи постанови	п.1 ч.1 та ч.2 ст.374

89	Істотні суперечності	п.1 ст.301; п.1 ст.306; п.4 ч.1 ст.369
К		
90	Компетентність спеціаліста	ч.4 ст.128 ¹
91	Конфіденційне побачення	п.1 ч.2 ст.48
92	Коли очевидці, в тому числі й потерпілі прямо вкажуть на дану особу, що саме вона вчинила злочин	п.2 ч.1 ст.106
93	Коли суд визнає за потрібне (непотрібне)	ч.1 ст.421
94	Короткий виклад суті пред'явленого обвинувачення	ч.4 ст.223
95	Короткий зміст останнього слова підсудного	п.13 ч.3 ст.87
96	Короткий зміст судових дебатів	п.13 ч.3 ст.87
М		
97	Можливість вільно, без неправомірних обмежень, отримання правової допомоги в обсязі і формах, як того потребує свідок	п.6 ст.69 ¹
98	Можливість виправлення неповнолітнього без застосування кримінального покарання	ч.1 ст.447
99	Можливість дослівного викладу показань	ч.3 ст.145
100	Можливість негативного впливу на хід досудового чи судового слідства	ч.1 ст.147
101	Можливість продовжувати брати участь у засіданні	ч.1 ст.258
102	Можливість почати слухання справи	ст.293
103	Можливість у відсутності потерпілого з'ясувати всі обставини справи і захистити його права та законні інтереси	ч.1 ст.290
104	Моральна шкода	ч.1 ст.49
105	Мотиви, що заслуговують на увагу	ч.3 ст.46
106	Мотивованість	ч. 2 ст. 7; ч.1. ст. 8, ч. 1 ст. 9; ст. 10; ч. 1 ст. 11; ч. 1 ст. 11 ¹ ; ч. 2 ст.20; ч. 3 ст. 52 ¹ ;

		ч. 1 ст. 52 ³ ; ч. 3 ст. 52 ⁴ ; ч.2 ст.61 ¹ ; ч.1 ст. 73; ч. 3 ст.75; ч. 1 ст. 98 ¹ ; ч. 3 ст. 106; ч. 2 ст. 109, ч.2 ст. 120; ч. 1 ст. 123; ст.124; ч. 2 ст. 129; ч. 1 ст. 130, ст. 131; ч. 1 ст. 136; частини 1, 3 ст. 147; ч. 1 ст. 165; частини 3, 5 ст. 177; частини 2, 3, 4 ст. 178; ч. 3 ст. 190; ч. 2 ст. 196; ст.203; ч. 4 ст. 206; ст. 210; ч. 1 ст. 214; ч. 3 ст.221; ст.226; ч. 3 ст. 277; ст. 278; ч. 2 ст. 281; ч. 1 ст. 282; ч. 3 ст. 296; ч. 2 ст. 300; ч. 6 ст. 303; ч. 1 ст. 312; ч. 1 ст. 315 ¹ ; ч. 1 ст. 327; ст. 334; ч. 1 ст. 377; ст. 378; ч. 2 ст. 388; ч. 6 ст. 400 ⁸ ; ч. 4 ст. 414; ч. 4 ст. 441; ч. 2 ст. 447.
107	М'якість покарання	ст.372; ч.2 ст.400
Н		
108	Найбільш доцільна форма перевиховання підсудного	ч.2 ст.442
109	Найбільш об'єктивний і повний розгляд справи	ч.1 ст.38
110	Найбільш повне та об'єктивне розслідування	п.9 ч.1 ст.227
111	Найкраще забезпечення виховної ролі судового розгляду	ч.1 ст.38
112	Належна (неналежна) поведінка	ч.1 ст.152; ч.1 ст.154; ч.1 ст.154 ¹ ; ч.1 ст.163; ч.4 ст.165 ч.2 ст.436
113	Належний високий рівень судового процесу	ч.1 ст.260
114	Належні докази	ч.3 ст.253
115	Намагання перешкоджати встановленню істини у справі	ч.2 ст.148
116	Намагання продовжувати злочинну діяльність	ч.2 ст.148
117	Намагання ухилитися від виконання процесуальних рішень	ч.2 ст.148
118	Намагання ухилитися від слідства і суду	ч.2 ст.148
119	Наявність реальної загрози життю, здоров'ю, житлу чи майну	ч.1 ст.52 ¹
120	Не викликані необхідністю пошкодження дверей, замків чи інших предметів	ч.2 ст.183
121	Неволодіння мовою, якою ведеться провадження	Ст.460

122	Недоцільність дослідження доказів	ч.3 ст.290
123	Невідкладні випадки	ч.2 ст.52 ¹ ; ч.4-6 ст.177; ст.180; ч.2 та 5 ст.190;
124	Невідкладні слідчі дії	ч.2 ст.104
125	Невідкладні слідчі чи інші процесуальні дії	ч.5 та 6 ст.47
126	Невідкладний огляд місця події	ч.6 ст.190
127	Невідповідність висновків суду фактичним обставинам справи	п.2 ч.1 ст.367; ст.369
128	Невідповідність призначеного покарання тяжкості злочину та особі засудженого	п.5 ч.1 ст.367; ст.372; п.1 ч.1 ст.373; п.3 ч.1 ст.398
129	Негайно	ч.1 ст.7 ³ , ч.2 ст.14, ч.3 та 6 ст.52 ¹ ; п.2 ч.2 ст.52 ² ; ч.2 ст.52 ⁵ ; ч.4 ст.80; ч.1 ст.98 ² ; ч.2 ст.103; ч.4, 5 та 7 ст.106; ч.2 ст.107; ч.2 ст.113; ч.10 та 11 ст.156; ч.1 ст.159; ч.3 ст.165; ч.3 ст.165 ¹ ; ч.2 ст.190; ч.5 ст.236 ⁸ ; ст.320; ст.342; ч.5 ст.401; ч.2 та ч.6 ст.461; ч.2 ст.462; ч.10 ст.463; ч.8 ст.468
130	Недостатні докази для того, щоб зробити висновок про психічний стан обвинуваченого	п.2 ст.418
131	Недостатні докази про те, що суспільно небезпечне діяння вчинено даною особою	п.2 ст.418
132	Недостатні знання або некомпетентність	п.2 ч.7 ст.48
133	Недостатній строк для ознайомлення з матеріалами справи	ч.8 ст.156
134	Недостатність матеріалів для дачі висновку	ч.4 ст.77
135	Недостатність обґрунтування порушення прав та інтересів особи	ч.3 ст.236 ⁷
136	Незначна роль особи, що підозрюється у вчиненні злочину у співучасті	ч.4 ст.154 ¹
137	Неможливість виготовлення копій вилучених документів або встановлення їх власника під час вилучення	ч.4 ст.186

138	Неможливість вручення копії постанови про порушення кримінальної справи	ч.2 ст.98 ²
139	Неможливість встановлення місця перебування особи	ч.2 ст.98 ²
140	Неможливість дати висновок	ч.4 ст.77
141	Неможливість доставки ув'язнених у слідчий ізолятор або на гауптвахту Військової служби правопорядку у ЗСУ	ч.6 ст.155
142	Неможливість закінчити розслідування	ч.1 ст.120; ч.2 ст.156; ч.1 ст.165 ³
143	Неможливість заміни іншими особами	ч.1 ст.289
144	Неможливість запросити захисника за відсутністю коштів чи з інших об'єктивних причин	п.2 ч.4 ст.47
145	Неможливість окремого розгляду справи	ч.2 ст.246
146	Неможливість без шкоди для справи заміни особи іншою	ч.2 ст.272
147	Неможливість дослідження обставин	п.2 ч.2 ст.368
148	Неможливість захисту своїх законних інтересів	ч.3 ст.27
149	Неможливість окремого розгляду нового обвинувачення та початкового	ч.2 ст.276
150	Неможливість огляду предметів і документів, вилучених під час огляду місця події, при виїмці або обшуку, а також пред'явлення їх на місці події	ч.5 ст.191
151	Неможливість явки	ч.5 ст.47, ч.3 ст.48; п.1 ч.1 ст.149 ¹ ; ч.2 ст.306
152	Необґрунтованість / обґрунтованість (висновку, цивільного позову, постанови, вироку, обвинувачення, апеляції, рішення)	ч. 6 ст.75; ч. 2 ст. 154 ¹ ; ч. 1 ст. 227; ст. 323; ч. 1 ст. 334; частини 5, 7 ст. 362; ч. 1 ст. 370; частини 2, 3 ст. 377; п.3 ч.1, 4 ст.378; ч. 1 ст. 395.
153	Необхідно (необхідне, необхідність, необхідна, необхідні, у разі необхідності, при необхідності, необхідні)	ч.5 ст.23 ² ; ч.2 ст.26, ч.1 ст.44; ч.3 ст.50, ч.3 ст.52 ¹ ; ч.3 ст.61 ¹ ; ч.2 та 3 ст.75; ч.1 ст.85; ч.2 ст.87 ¹ ; ч.3 та 4 ст.97; ч.2 ст.121; ст.124; ч.2 ст.125; ч.2 ст.127;

	випадки)	ч.1 ст.128; ст.137; ч.6 ст.143; ст.158; ч.4 ст.156; ч.4 ст.165; ч.9 ст.165 ² ; ч.10 ст.165 ² ; ч.1 та 3 ст.165 ³ ; ч.2 ст.167; ч.1 ст.168; ч.1 та 5 ст.174; ч.1 ст.175; ч.5 ст.177; ч.4 ст.183; ч.2 ст.186; ч.4 ст.187 ¹ ; ч.3 ст.191; ч.2 ст.192; ч.1-3 ст.193; ч.3 ст.194; ч.2 ст.196; ст.200; ч.1 ст.205; ч.3 ст.206; ч.2 ст.236 ² ; п.3 ч.3 ст.236 ⁸ ; п.4 ч.12 ст.236 ⁸ ; п.8 ч.1 ст.253; ч.1 ст.255; ст.270 ¹ ; ч.2 ст.275; ч.1 та 3 ст.280; ч.1 ст.290; ст.292 ¹ ; ч.4 ст.299; ч.1 та 3 ст.313; ч.1 ст.315; п.1 та 2 ч.1, ч.2 та 3 ст.358; ч.4 ст.360; п.3 ч.2 ст.368; п.2 ч.1 ст.378; ч.2 ст.392; ч.1 ст.410 ¹ ; ч.2 ст.411; ч.2 ст.414; ч.2 ст.417; ст.430; ст.431; ч.2 та 3 ст.433; ч.3 та 5 ст.441; ч.4 ст.442; ч.2 ст.443; ст.445; ст.446; ст.460
154	Неповага до суду	ч.2 ст.271
155	Неповна або недосить ясна експертиза	ч.5 ст.75
156	Неповнота або неправильність досудового слідства, що не може бути усунута в судовому засіданні	ч.1 ст.281
157	Неповне чи однобічне судове слідство	ч.3 та 4 ст.358
158	Неправильне застосування кримінального закону	ст.371; п.2 ч.1 ст.398
159	Неправильне тлумачення закону, яке суперечить його точному змісту	п.3 ст.371
160	Неправильні дії, допущені під час обшуку	ч.3 ст.189
161	Неправильність засудження або виправлення підсудного	п.3 ч.2 ст.400 ⁵
162	Несвоєчасне одержання повістки	ч.3 ст.135
163	Неспроможність особи, з якої мають бути стягнуті судові витрати	ч.5 ст.93
164	Неявка без поважних причин	ч.2 ст.70; ч.3 ст.72; ч.9 та 10 ст.154 ¹ ; ч.10 ст.236 ⁸ ; ч.3 ст.282; ч.1 ст.288; ч.1 ст.290
165	Нові обставини, які мають	ч.3 ст.319

	істотне значення для справи	
О		
166	Обґрунтовані підстави	ч1 ст.85 ³
167	Об'єктивність і неупередженість суду	ч.6 ст.16 ¹
168	Об'єктивний та неупереджений розподіл справ між суддями	п.1 ч.1 ст.16 ²
169	Обставини особистого життя обшукуваного та інших осіб	ст.185
170	Обставини, про встановлення яких заявлені клопотання, мають значення для справи	ч.1 ст.129
171	Обставини, які мають значення для справи	ч.4 ст.221
172	Особа перестала бути суспільно небезпечною (особу не можна вважати суспільно небезпечною)	ч.1 та 5 ст.7
173	Особа, яка через свої фізичні або психічні вади не може сама здійснювати своє право на захист	ст.111
174	Особи, що заслуговують довір'я	ч.1 ст.152
175	Особливо складна справа	п.3 ч.2 ст.156
176	Обставини, що негативно впливали на виховання неповнолітнього (обставини, що можуть негативно вплинути на неповнолітнього)	п.5 ч.1 ст.433; ст.444
177	Обставини, які характеризують особу, яка вчинила суспільно небезпечне діяння та її психічне захворювання	ч.2 ст.417
178	Однобічність або неповнота дізнання, досудового чи судового слідства	п.1 ч.1 ст.367; ч.1 та 2 ст.368
179	Однобічність або неповнота дізнання чи досудового слідства, які не можуть бути усунуті в судовому засіданні	п.4 ч.1 ст.374
180	Окремі випадки	ч.4 ст.155
181	Особа, яка за станом здоров'я не може бути видана без шкоди для	п.2 ч.1 ст.469

	її здоров'я	
182	Особисте життя	ч.2 ст.14 ¹ ; ст. 185
183	Особи, які є суспільно небезпечними	ч.2 ст.416
184	Особи, які через свої фізичні або психічні вади не можуть самі реалізувати своє право на захист	п.2 ч.1 ст.45
185	Особи, які через свої фізичні або психічні вади не можуть правильно сприймати факти, що мають доказове значення, і давати показання про них	п.3 ч.1 ст.69
186	Особлива важливість справи	ч. 2 ст. 34; ч. 3 ст. 232
187	Особлива складність справи	ч.2 ст.120; ч.4 ст.360
188	Особливе громадське значення	ч. 3 ст. 27.
189	Особливі прикмети	ч. 1 ст. 193
П		
190	Передача інформації, що може зашкодити провадженню у кримінальній справі	ч.2 ст.97 ¹
191	Переконливість доказів	ч.5 ст.16 ¹ ; ст.261
192	Перешкоджання встановленню істини у справі	ч.1 ст.7 ³ ; ч.6 ст.48; ч.4 ст.61; п.2 ч.1 ст.155
193	Перешкоджання подальшому провадженню у справі щодо особи, видача якої запитувалася іноземною державою	ч.9 ст.468
194	Питання, які не стосуються справи або не належать до компетенції експерта	ч.4 ст.310
195	Поважні причини	.ч. 2 ст. 29; ч.2, 3 ст. 70; ч. 2 ст. 72; ч.2 ст. 77; ч. 1 ст. 90; ч. 2 ст. 98 ² ; ч.2, 3 ст. 135; п.1 ч.1 ст.149 ¹ ч. 6 ст. 154 ¹ ; частини 6, 9 ст. 236 ⁸ ; ч. 3 ст. 282; ч. 1 ст. 288; ч.1 ст.290; ч. 2 ст.353.
196	Повне відтворення звукозапису	ч.3 ст.85 ¹
197	Повне, всебічне і об'єктивне провадження досудового слідства в кримінальних справах	ч.1 ст.114 ¹
198	Повне усвідомлення значення своїх дій	ч.3 ст.433
199	Повний і точний переклад	ч.2 ст.128
200	Повний та всебічний розгляд	ч.1 ст.370

	справи	
201	Повнота та об'єктивність дослідження обставин справи	ч.2 ст.41
202	Пов'язаність злочинів	ч.3 та 4 ст.112
203	Позбавлення можливості продовжувати брати участь у засіданні	ч.1 ст.258
204	Пом'якшуючі обставини	ч. 1 ст. 22; ч. 1 ст. 48; ч. 1 ст. 64; ч. 2 ст. 233; ч. 2 ст. 266; ч. 1 ст. 324; ч. 1 ст. 334
205	Порушення громадського порядку	ч.1 ст.13
206	Порушення порядку у судовому засіданні	ч.4 ст.61
207	Потреба подати нові докази	ч.3 ст.318
208	Потреба у проведенні невідкладних дій з участю захисника	ч.5 ст.47
209	Потрібні відомості	ч.2 ст.433
210	Потрібний у судовому розгляді переклад	ст.285
211	Правда	ч.3 ст.168
212	Правильність / неправильність (застосування закону, вирішення справи, сприйняття фактів, висновку експерта, протоколу, зауважень, перекладу, запису, дій, слідства, розуміння обставин справи, тлумачення закону, засудження або виправдання)	ст. 2; ч. 1 ст. 65; ч. 1 ст. 69; ч. 6 ст. 75; ч. 1 ст. 77; ст. 88; ч.2, 3 ст. 88 ¹ ; ч. 3 ст. 128; ст. 146; ч. 3 ст. 189; ч. 1 ст. 281; ст. 285; ч. 3 ст. 299; ч. 1 ст. 367; ч.1, 2 ст. 368; ст. 367; ч. 1 ст. 398; ч. 1 ст. 400 ⁴ ; ч.1, 2 ст. 400 ⁵ ; ч. 2 ст. 400 ⁶ .
213	Предмети і документи, які можуть мати доказове значення	ч.1 ст.184
214	Пропуск строку на апеляційне оскарження з поважних причин	ч.2 ст.353
215	Психічне чи інше тяжке захворювання обвинуваченого перешкоджає закінченню провадження в справі	п.2 ч.1 ст.206
216	Психічний стан обвинуваченого, що робить неможливим оголошення постанови про призначення судово-психіатричної експертизи	ч.3 ст.197

Р		
217	Раптовість	ч.1 ст.93 ¹
218	Реальна загроза життю та здоров'ю особи	ч.3 ст.97
219	Ретельна перевірка матеріалів особової справи	ч.2 ст.6 ¹
220	Речі, які не мають ніякої цінності і не можуть бути використані	п.3 ч.1 ст.81
221	Рівень розумової відсталості неповнолітнього	ч.3 ст.433
222	Рідна мова або інша мова, якою володіє підсудний (обвинувачений)	ч.6 ст.223; ч.3 ст.254; ч.4 ст.341; п.4 ч.2 ст.370
223	Різкі відмінності у зовнішності та одягу	ч.2 ст.174
224	Рішення на користь осіб, щодо яких апеляції не надійшли	ч.2 ст.365
225	Розрахунки та інші дані, які важко тримати в пам'яті	п.5 ч.1 ст.69 ¹ ; ч.1 ст.305
226	Розумні строки	ч.4 ст.218
227	Розумово відсталий неповнолітній	ч.2 ст.438
С		
228	Свобода у наданні доказів	ч.5 ст.16 ¹
229	Своєчасна явка	ч.1 ст.154
230	Своєчасне вжиття заходів	ч.2 ст.25
231	Своєчасне повідомлення	ч.3 ст.353
232	Своєчасне проведення слідчих дій	ч.1 ст.114
233	Своєчасність дій слідчих по розкриттю злочинів і запобіганню їм	ч.1 ст.114 ¹
234	Сильне душевне хвилювання	ч.1 ст.93 ¹
235	Систематичне невиконання	ч. 1 ст. 52 ⁴
236	Сімейний і матеріальний стан	ч.2 ст.149 ¹ ; ч.1 ст.150
237	Складність справи	ст.241; ст.256
238	Сприяння у здійсненні прав і в захисті законних інтересів	ч.1 ст.266
239	Спроби вплинути на заявника	ч.3 ст.97
240	Стан загального розвитку неповнолітнього	п.2 ч.1 ст.433
241	Стан обмеженої осудності	ч. 1 ст. 417; ст. 420; ч. 1 ст. 421; ч. 2 ст.

		422
242	Стан здоров'я	ч.2 ст.149 ¹ ; ч.1 ст.150
243	Стан здоров'я неповнолітнього	п.2 ч.1 ст.433
244	Суворість покарання	ст.372
245	Сумлінне ставлення до праці	ч.5 ст.7
246	Сумнів у добровільності та істинності позиції учасників судового розгляду	ч.3 ст.299
247	Сумнів в об'єктивності	п.4 ч.1 ст.54; п.4 ч.1 ст.60
248	Сумніви щодо виду і розміру рокарання	ч.6 ст.335
249	Суперечливі докази, які мають істотне значення для висновків суду	п.3 ч.1 ст.369
250	Суперечність інтересів	п.1 ч.2 та ч.3 ст.61
251	Суперечності в показаннях	ст.172
252	Суттєве порушення вимог статей 228-232 КПК	ч.1 ст.249 ¹
Т		
253	Те, що не стосується розглядуваної справи	ч.1 ст.260
254	Тісний зв'язок нового обвинувачення з початковим	ч.2 ст.276
255	Тимчасова тяжка хвороба	ч.1 ст.208
256	Точні дані, що предмети чи документи, які мають значення для справи, знаходяться в певній особи чи в певному місці	ч.1 ст.178
257	Тривале спостереження за обвинуваченим або дослідження його	ч.1 ст.205
258	Тяжка образа	ч.1 ст.93 ¹
259	Тяжка тривала хвороба, яка виключає розгляд справи	ч.2 ст.280
260	Тяжка хвороба (тяжко хворіє)	ч.3 ст.408; п.2 ч.1 ст.469
У		
261	Уважно оглянуті	ч.1 ст.79
262	Умови, що виключають сторонній вплив на суддів	ст.18
263	У разі потреби	ч.1 ст.199
264	Уточнення і доповнення відповіді	ч.8 ст.48; ч.1 ст.300; ч.5 ст.303
265	Уточнення результатів допиту	ч.1 ст.194

	або даних, одержаних при провадженні слідчих дій	
266	Уточнення фактичних даних	ч.1 ст.315 ¹
267	Ухилення від заходів виховного характеру	ч.1 ст.13
268	Ухилення від слідства	ч.2 ст.136; ст.137
269	Ухилення від явки	п.1 ст.262
Ф		
270	Формулювання, які ставлять під сумнів невинність виправданого	ч.7 ст.334
Х		
271	Хвороба	ч.2 ст.98 ² ; ч.3 ст.135
272	Хронічна душевна хвороба	ч.2 ст.408
Ц		
273	Це [проведення досудового слідства] визнає за необхідне прокурор чи суд	ст.111
274	Цього вимагає охорона прав фізичних чи юридичних осіб або державних інтересів	ч.4 ст.264
Ч		
275	Час, потрібний обвинуваченому і його захиснику, щоб ознайомитися з усіма матеріалами справи	ч.6 ст.218
Ш		
276	Швидке і повне розкриття злочинів	ст.2
277	Швидке і повне розслідування злочинів	ч.1 ст.116
278	Швидко зіпсуватися	ч.4 ст.80
279	Шкода інтересам неповнолітнього підсудного	ч.4 ст.441
Я		
280	Явна зневага до суду або до встановлених в суді правил	ч.2 ст.271
281	Явні сліди злочину	п.3 ч.1 ст.106
282	Явно несправедливе покарання	ст.372
283	Якщо суддя визнає потрібним	ч.2 ст.414

ДОДАТОК В

На кафедрі кримінального процесу та криміналістики Львівського державного університету внутрішніх справ проводиться дисертаційне дослідження на тему «Оцінні поняття в кримінально-процесуальному праві України».

В його межах проводиться це анкетування,

спрямоване на з'ясування позиції громадян з низки питань, які стосуються їхньої оцінки окремих законодавчих і теоретичних положень. Ваші щирі відповіді сприятимуть вдосконаленню законодавчої регламентації відповідних норм та правильному правозастосуванню, отже, реалізації прав кожного із Вас.

Анкетування анонімне, будуть використані лише узагальнені показники

Відомості про учасника анкетування

Ваш вік _____

Посада (*пов'язана з юридичною діяльністю / не пов'язана*) – потрібне підкресліть

Стаж роботи _____

1. Чи вважаєте Ви, що кількість вжитих у кримінальному процесуальному праві оцінних понять є надмірною?

1. Ні
2. Так

2. Чи можливе ефективне правове регулювання у сфері кримінального судочинства без використання оцінних понять ?

1. Ні
2. Так

3. Чи впливає на межі розсуду правозастосувача при тлумаченні норм, що містять оцінні поняття, правозастосовна практика з цього питання?

1. Ні
2. Так

4. Чи стикалися Ви зі труднощами під час застосування кримінальних процесуальних норм, що містять оцінні поняття?

1. Ні
2. Так, достатньо часто
3. Так, іноді

5. Назвіть інститути (наприклад, інститут слідчих дій, інститут примусових заходів медичного характеру та примусового лікування, інститут повідомлення про підозру, інститут відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні, інститут запобіжних заходів), оцінні поняття якого (яких) викликають у Вас найбільше складностей під час тлумачення?

6. Яким, на Вашу думку, є найкраще вирішення питання про легальне тлумачення оцінних понять?

1. Сформулювати до окремих глав кодексу примітки, у яких би містилися критерії оцінних понять;
2. У відповідних законоположеннях КПК України навести приблизні переліки фактів (явищ, життєвих ситуацій), які охоплюються змістом оцінних понять;
2. У спеціальній статті дати роз'яснення окремих оцінних понять

7. Чи можуть про ризик переховування підозрюваного/ обвинуваченого від органів досудового розслідування та суду свідчити правомірні дії підозрюваного/ обвинуваченого, як-от: закриття рахунків в банку, продаж нерухомості, оформлення паспорту для виїзду за кордон, купівля проїзних квитків тощо?

1. Ні
2. Так

8. Чи може відсутність співпраці з органами досудового розслідування (зокрема, заперечення своєї причетності до події злочину, винуватості у пред'явленому обвинуваченні, відмова від дачі показань, повільне ознайомлення з матеріалами справи) свідчити про наявність ризику перешкодження підозрюваним/ обвинуваченим кримінальному провадженню?

9. Чи варто закріпити у законі вичерпний перелік випадків, коли до неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого може бути застосоване тримання під вартою?

1. Ні
2. Так

10. Чи варто розширити коло суб'єктів, яким неповнолітній підозрюваний чи обвинувачений може бути переданий під нагляд (батькам, опікунам, піклувальникам або адміністрації дитячої установи) внаслідок залучення інших осіб (наприклад, іншого родича, вчителя, тренера неповнолітнього), які заслуговують на довіру та які здатні забезпечити належну поведінку цього учасника процесу?

1. Ні
2. Так

11. Чи обов'язковим для констатації «суспільного інтересу» в укладенні угоди про визнання винуватості встановлення факту сприяння органам кримінальної юстиції з боку підозрюваного, обвинуваченого?

1. Ні
2. Так

12. Чи можливим є укладення угод про примирення у провадженнях щодо злочинів, унаслідок яких настала смерть потерпілого?

1. Ні
2. Так

13. Чи наявна «очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань» у випадку, коли підозрюваний/ обвинувачений офіційно не працює, а сторонами узгоджено покарання у виді штрафу чи останнього зобов'язано у грошовому еквіваленті відшкодувати заподіяну злочином шкоду?

1. Ні
2. Так

14. Чи є необхідність закріплення у КПК України можливості об'єднувати в одному провадженні справи із зустрічними обвинуваченнями?

1. Ні
2. Так

15. Чи є необхідність в об'єднаному провадженні за фактом злочинної необережності кількох осіб, що спричинила спільні кримінально-правові наслідки?

1. Ні
2. Так

Дякуємо за участь в анкетуванні та надані відповіді!

ДОДАТОК Г

Зведені результати проведеного анкетування¹

Запитання	Варіанти відповідей	У відсотках від загальної кількості опитаних
1. Чи вважаєте Ви, що кількість вжитих у кримінальному процесуальному праві оцінних понять є надмірною?	1. Ні	20,28%
	2. Так	79,72%
2. Чи можливе ефективне правове регулювання у сфері кримінального судочинства без використання оцінних понять?	1. Ні	76,96%
	2. Так	23,04%
3. Чи впливає на межі розсуду правозастосувача під час тлумачення норм, що містять оцінні поняття, правозастосовна практика з цього питання?	1. Ні	26,73%
	2. Так	73,27%
4. Чи стикалися Ви зі труднощами під час застосування кримінальних процесуальних норм, що містять оцінні поняття?	1. Ні	17,5%
	2. Так, досить часто	64,5%
	3. Так, іноді	18,0%
5. Назвіть інститути (наприклад, інститут слідчих дій, інститут примусових заходів медичного характеру та примусового лікування, інститут повідомлення про підозру, інститут відшкодування (компенсації))	1. Інститут відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні	8,76%
	2. Інститут закінчення досудового розслідування	12,44%
	3. Інститут запобіжних заходів	75,11%
	4. Інститут зупинення	18,89%

¹ Анкетування було проведено у п'яти областях України – Вінницькій, Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській та Тернопільській у вересні- листопаді 2014 р. та у березні-квітні 2015 р. В ході анкетування було опитано 217 респондентів, серед яких 43- судді місцевих судів, 21 – судді апеляційних судів, 24 - прокурори, 37- слідчі прокуратури, 92 - слідчі органів внутрішніх справ.

Вік опитаних – 22-53 роки, стаж роботи яких за юридичною спеціальністю становив від 0 до 24 років (у тому числі 74 особи із стажем роботи до 3 років, 27 осіб – із стажем роботи від 3 до 5 років, 53 особи – із стажем роботи від 5 до 10 років, 48 осіб - із стажем роботи від 10 до 15 років, 17 осіб – із стажем від 15 до 20 років, 8 осіб – із стажем роботи понад 20 років).

<p>шкоди у кримінальному провадженні, інститут запобіжних заходів), оцінні поняття якого (яких) викликають у Вас найбільше складностей під час тлумачення?</p>	досудового розслідування		
	5. Інститут клопотань	20,28%	
	6. Інститут міжнародної правової допомоги у кримінальних справах	8,29%	
	7. Інститут об'єднання / виділення матеріалів кримінальних проваджень	70,97%	
	8. Інститут оскарження дій чи бездіяльності та рішень осіб, що ведуть процес	22,58%	
	9. Інститут повідомлення про підозру	17,51%	
	10. Інститут примусових заходів виховного характеру	24,42%	
	11. Інститут примусових заходів медичного характеру та примусового лікування	28,11%	
	12. Інститут процесуальних строків	60,83%	
	13. Інститут слідчих дій	67,74%	
	14. Інститут судового контролю за досудовим слідством	6,45%	
	15. Інститут угод	84,33%	
	<p>6. Яким, на Вашу думку, є найкраще вирішення питання про легальне тлумачення оцінних понять?</p>	1. Сформулювати до окремих глав кодексу примітки, у яких би містилися критерії оцінних понять	38,25%
		2. У відповідних законоположеннях КПК України навести приблизні переліки фактів (явищ, життєвих ситуацій), які охоплюються змістом оцінних понять	29,03%
		3. У спеціальній статті дати роз'яснення окремих оцінних понять	32,73%

<p>7. Чи можуть про ризик переховування підозрюваного, обвинуваченого від органів досудового розслідування та суду свідчити правомірні дії підозрюваного/ обвинуваченого, як-от: закриття рахунків у банку, продаж нерухомості, оформлення паспорту для виїзду за кордон, купівля проїзних квитків тощо?</p>	1. Ні	16,13%
	2. Так	83,87%
<p>8. Чи може відсутність співпраці з органами досудового розслідування (зокрема, заперечення своєї причетності до події злочину, винуватості у пред'явленому обвинуваченні, відмова від дачі показань, повільне ознайомлення з матеріалами справи) свідчити про наявність ризику перешкодження підозрюваним/ обвинуваченим кримінальному провадженню?</p>	1. Ні	82,03%
	2. Так	17,97%
<p>9. Чи варто закріпити у законі вичерпний перелік випадків, коли до неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого може бути застосоване тримання під вартою?</p>	1. Ні	77,88%
	2. Так	22,12%
<p>10. Чи варто розширити коло суб'єктів, яким неповнолітній підозрюваний чи обвинувачений може бути переданий під нагляд (<i>батькам, опікунам, піклувальникам або адміністрації дитячої установи</i>) внаслідок залучення до нього інших осіб(наприклад, іншого родича, вчителя, тренера неповнолітнього), які заслуговують на довіру та які здатні забезпечити належну</p>	1. Ні	18,43%
	2. Так	81,57%

поведінку цього учасника процесу?		
11. Чи обов'язковим для констатації «суспільного інтересу» в укладенні угоди про визнання винуватості є встановлення факту сприяння органам кримінальної юстиції з боку підозрюваного, обвинуваченого?	1. Ні	36,87%
	2. Так	63,13%
12. Чи можливим є укладення угод про примирення у провадженнях щодо злочинів, унаслідок яких настала смерть потерпілого?	1. Ні	75,58%
	2. Так	24,42%
13. Чи наявна «очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань» у випадку, коли підозрюваний, обвинувачений офіційно не працює, а сторонами узгоджено покарання у виді штрафу чи останнього зобов'язано у грошовому еквіваленті відшкодувати заподіяну злочином шкоду?	1. Ні	61,75%
	2. Так	38,25%
14. Чи є необхідність закріплення у КПК України можливості об'єднувати в одному провадженні справи із зустрічними обвинуваченнями?	1. Ні	35,0%
	2. Так	65,0%
15. Чи є необхідність в об'єднаному провадженні за фактом злочинної необережності кількох осіб, що спричинила спільні кримінально-правові наслідки?	1. Ні	24,42%
	2. Так	75,58%

ДОДАТОК Д

Голові Комітету Верховної Ради України
з питань законодавчого забезпечення
правоохоронної діяльності
Кожем'якіну Андрію Анатолійовичу

Рибалка В.О.

викладача

*кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету ННППЕ ЛьвДУВС*

ПРОПОЗИЦІЇ

щодо внесення змін і доповнень до глави 18 КПК України 2012 р.

«Запобіжні заходи, затримання особи»

1) У ч.2 ст.213 КПК України зазначено, що уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, має підстави для обґрунтованої підозри, що при повідомленні про затримання ця особа може зашкодити досудовому розслідуванню, вона може здійснити таке повідомлення самостійно, проте без порушення вимоги щодо його негайності.

Така регламентація даного питання в Україні відповідає інтересам підозрюваного, обвинуваченого, але може перешкодити належному виконанню завдань досудового розслідування.

Видається більш виправданим положення, відповідно до якого **за виключних обставин, коли це продиктовано особливим характером справи, з метою забезпечення таємниці початкового етапу слідства за рішенням суду повідомлення може бути затримано (крім випадків, коли даний запобіжний захід застосовується до неповнолітніх).**

2) Не можна виключати ситуацію, коли зухвала, агресивна поведінка неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого у вчиненні тяжкого (чи особливо тяжкого) злочину свідчить про те, що тільки шляхом його суворої ізоляції від суспільства вдасться забезпечити можливість належної поведінки і забезпечити його участь у процесуальних діях. Однак, утримання неповнолітнього під вартою у відриві від батьків та звичного оточуючого середовища здатне заподіяти непоправну шкоду морально-психічному стану дитини.

А тому слід передбачити (у ч.2 ст.492 КПК 2012 р.) що застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту щодо неповнолітнього повинно стати загальним правилом за наявності підстав та спеціальних умов, що свідчать про необхідність його суворої ізоляції від суспільства;

3) При визначенні розміру застави потрібно в обов'язковому порядку враховувати матеріальне становище особи, яка вносить заставу. Адже не кожному під силу внести заставу в розмірі, який встановлений в законі. Тому необхідно передбачити, що у **виключних випадках розмір застави може бути встановлений нижче мінімального рівня**. До виключних випадків (з урахуванням індивідуального підходу) можна віднести матеріальне становище особи, щодо якої обирається запобіжний захід у вигляді застави;

4) Європейський суд з прав (§33 рішення «В. проти Швейцарії» (W. v. Switzerland) №14379/88 від 26 січня 1993 р.) визнає правомірним рішення національних судів про відмову у застосуванні застави, якщо особа, яка заявляє клопотання про її внесення, водночас не надає жодних доказів, які б засвідчували *легальність походження відповідних коштів*. З огляду на таку прецедентну практику Євросуду існує необхідність відобразити у нормах КПК положення, яке б давало можливість встановити легальність походження коштів, що вносяться як предмет застави

З урахуванням наведеного варто: **доповнитич.2 ст.182 КПК України** положенням наступного змісту: **«Застосування застави може бути поставлено у залежність від виконання підозрюваним, обвинуваченим чи іншою особою (потенційним заставодавцем) вимоги слідчого судді, суду надати дані, які б підтверджували законність походження коштів, що виступатимуть предметом застави та відомості, необхідні для встановлення її розміру».**

5) Застава може бути внесена як самим підозрюваним, обвинуваченим, так і іншою фізичною або юридичною особою (заставодавцем) (ч.2 ст.182 КПК). Тобто у новому кримінальному процесуальному законодавстві фактично розмежовано поняття «заставодавець» та «особа, яка вносить заставу» (адже останнє є ширшим).

У ч.4 ст.182 КПК 2012 р. йдеться про те, що розмір застави, окрім іншого (обставин кримінального правопорушення, ризиків, передбачених ст.177 КПК) визначається з урахуванням майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого. Однак законодавець чомусь забуває, що при прийнятті відповідного рішення слід враховувати також майновий та сімейний стан заставодавця - фізичної особи та майновий стан заставодавця – юридичної особи, який вносить заставу за цих учасників процесу.

Відсутність такої регламентації може привести до того, що не надто багатий заставодавець, який хоче допомогти підозрюваному, обвинуваченому, готовий внести в якості предмета застави ледь не всі свої кошти. А це в подальшому може призвести до того, що і він сам, і члени його сім'ї (у тому числі й малолітні діти) залишаться без засобів до існування. Якщо ж заставодавцем виступає юридична особа, то передача як застави значної суми може в подальшому (у разі невиконання взятих на себе зобов'язань) призвести до її банкрутства

Тому при прийнятті відповідного рішення (про обрання даного запобіжного заходу) слід враховувати інтереси не тільки підозрюваних, обвинувачених (тобто осіб, які залучаються в процес незалежно від їх волі), але й осіб, які вступають у процес за власним бажанням.

Окрім того, положення КПК про необхідність врахування при прийнятті такого рішення майнового стану лише підозрюваного, обвинуваченого (де відсутня будь-яка згадка про потребу при застосуванні цього запобіжного заходу мати на увазі матеріальне становище заставодавця) є непродуманим з огляду ще й на наступне. Не виключено, що для заможного заставодавця-олігарха, внесена сума коштів може бути неістотною, а тому він не буде особливо перейматися існуванням ризику втрати застави (її звернення в дохід держави) і, відповідно, не надто сумлінно виконуватиме взяті на себе обов'язки (або ж не виконуватиме їх взагалі).

З урахуванням сказаного слід викласти **перше речення ч.4 ст.182 КПК України** наступним чином: **«Розмір застави визначається слідчим суддею, судом з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та (або)даних про особу заставодавця, а також ризиків, передбачених статтею 177 цього Кодексу».**

6) У ст.180 КПК України прописано, що особиста порука як запобіжний захід застосовується за наявності згоди особи, щодо якої дається порука. Адже якщо поручитель викликає довіру (чи особливу довіру) лише у слідчого судді, суду, але не у особи, щодо якої вирішується питання про обрання даного запобіжного заходу, якщо він не є авторитетом для того, за поведінку кого ручається, то постає закономірне запитання: чи можна з великою долею ймовірності припускати, що застосований захід буде справді дієвим та ефективним? Відповідь очевидна: ні.

З огляду на вищевикладене варто доповнити **ч. 1ст.180 КПК України 1960 р.** положенням про те, що **«Особиста порука може застосовуватися лише за письмового клопотанням поручителя (поручителів) та згоди особи, щодо якої дається порука»;**

7) У законодавстві деяких держав (до прикладу, у ч.2 ст.423 КПК РФ) прямо передбачено положення про пріоритетність передачі неповнолітнього під нагляд у порівнянні з іншими запобіжними заходами. У п.3 ч.1 ст.178 КПК України сказано, що при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу (крім наявності ризиків, зазначених у ст.177 цього Кодексу) слідчий суддя, суд зобов'язаний оцінити в сукупності всі обставини, у тому числі й вік підозрюваного, обвинуваченого. Проте це не означає, що правозастосувач завжди у разі неповноліття такого учасника процесу та обговоренні питання про обрання запобіжного заходу, принаймні буде аналізувати питання про застосування до нього передачі під нагляд.

А тому з огляду на викладене варто було б доповнити **ч.1 ст.493 КПК України** наступним положенням: **«При вирішенні питання про обрання запобіжного заходу до неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого слід у кожному випадку обговорювати можливість відання його під нагляд».**

8) Неповнолітній підозрюваний чи обвинувачений (відповідно до ч.2 ст.493 КПК України 2012 р.) може бути переданий під нагляд лише батькам, опікунам, піклувальникам або адміністрації дитячої установи. Водночас у законодавстві інших країн є більш широке коло суб'єктів, яким такий учасник процесу може бути переданий під нагляд. До прикладу, у ч.1 ст.105 КПК РФ зазначено: «Нагляд над неповнолітнім підозрюваним, обвинуваченим полягає в забезпеченні його належної поведінки, передбаченої ст.102 цього Кодексу, батьками, опікунами, піклувальниками чи *іншими особами, які заслуговують на довіру*, а також посадовими особами спеціалізованої дитячої установи, в якій він знаходиться...».

Дане положення відповідає інтересам неповнолітнього підозрюваного / обвинуваченого, оскільки нерідкими є випадки, коли останні проживають у своїх родичів (наприклад, у дідуся чи бабусі, коли батьки виїхали за кордон на заробітки) чи у прийомній сім'ї і до них ставляться як до рідних. Позбавляти їх можливості здійснювати нагляд за неповнолітнім було б неморально та непедагогічно.

Окрім того, головною причиною нечастого застосування передачі неповнолітнього під нагляд є об'єктивна відсутність у багатьох кримінальних справах осіб, які здатні взяти неповнолітнього під нагляд і здійснювати за ним належний контроль. Далеко не всі батьки та особи, які їх замінюють, здатні здійснити належний нагляд за дитиною. Передусім це пов'язано їх антисуспільним способом життя, зловживанням спиртними напоями, вживанням наркотиків, безвідповідальним ставленням до виховання дітей.

А тому при неможливості передати підлітка під нагляд батьків чи інших осіб, які їх замінюють, слід приділити більшу увагу (звісно ж, у разі запровадження відповідного положення до вітчизняного КПК) з'ясуванню можливості здійснення нагляду за дитиною іншою особою, яка заслуговує на довіру, наприклад, родичу, вчителю, тренеру неповнолітнього).

На підставі вищенаведеного варто викласти **ч.1 ст.493 КПК України** наступним чином: «**До неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених, крім запобіжних заходів передбачених статтею 176 цього Кодексу, може застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників або інших осіб, які заслуговують на довіру, а до неповнолітніх, які виховуються у дитячій установі – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи**»;

9) У ч.4 ст.493 КПК України йдеться про те, що «до передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд суд зобов'язаний зібрати відомості про особу *батьків, опікунів, піклувальників*, їхні стосунки з неповнолітнім і впевнитися у тому, що вони можуть належно здійснювати нагляд за неповнолітнім». У цьому положенні чомусь не згадується про обставини, які підлягають встановленню у разі, коли даний запобіжний захід застосовується до підлітка, який виховується в дитячій установі. Окрім того, буквальне тлумачення даної норми дозволяє прийти до

хибного висновку про те, що застосування аналізованого запобіжного заходу не є компетенцією слідчого судді.

З огляду на сказане (а також з урахування попередньої пропозиції) слід викласти положення **ч.4 ст.493 КПК** у такій редакції: **«У разі передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників, чи інших осіб, які заслуговують на довіру, суд зобов'язаний зібрати відомості про них, їхні стосунки з неповнолітнім і впевнитися у тому, що вони можуть належно здійснювати нагляд. При передачі неповнолітнього під нагляд адміністрації дитячої установи, слід з'ясувати, чи дозволяють умови проживання та виховання, що склалася в цій установі, стан дисципліни, стосунки між вихованцями та адміністрацією, належно виконувати обов'язки по нагляду».**

ДОДАТОК Е

Голові Комітету Верховної Ради
України з питань законодавчого
забезпечення правоохоронної діяльн
Кожем'якіну Андрію
Анатолійовичу

Рибалка В.О.

викладача

*кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету ННППЕ ЛьвДУВС*

ЗАУВАЖЕННЯ

**на лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і
кримінальних справ**

від 15.11.2012 №223-1679/0/4-12

**«Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі
угод»**

1) В абз.2 п.1 листа зазначено, що «Угода про примирення також може укладатися, якщо її сторонами чи стороною є неповнолітні ... При цьому якщо неповнолітній досяг *шістнадцятирічного віку*, він має право укласти угоду про примирення самостійно, але за наявності згоди законного представника. Якщо ж неповнолітній не досяг шістнадцятирічного віку, угоду про примирення за його згодою укладає законний представник неповнолітнього... Такий підхід слід використовувати, коли укладається угода про визнання винуватості з неповнолітнім підозрюваним, обвинуваченим».

При цьому абсолютно не зрозуміло, чому «прив'язка» в цьому разі робиться саме до 16-річного віку учасника угоди при примирення (чи визнання вини). Адже в законодавстві й досі не визначено, з якого віку настає неповна (часткова) кримінально-процесуальна дієздатність.

Також в листі слід вказати, а що робити у разі, коли один із законних представників дає згоду на укладення відповідної угоди, а інший, натомість, проти цього заперечує.

Окрім того, тут варто проаналізувати ситуацію, про те, чи потрібна згода законного представника неповнолітнього тоді, коли один з учасників примирювальних домовленостей набув повної цивільно-правової дієздатності до досягнення 18-річного віку. Справа у тому, що непоодинокую і в юридичній літературі, і серед практиків є точка зору, згідно з якою визнання особи повністю дієздатною в цивільно-правовому порядку є підставою для визнання її повністю дієздатною і в кримінальному та кримінально-процесуальному праві. З такою

позицією погодитися не можна. Адже вступ дитини в шлюб чи її емансипація - це підстави для настання *цивільної* дієздатності, тобто здатності «своїми діями набувати для себе *цивільних* прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе *цивільні* обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання» (ч.2 ст.30 ЦК України). Закон передбачає настання повної дієздатності у вказаних вище випадках для її реалізації у *цивільно-правових* відносинах, які суттєво відрізняються від кримінально-правових та кримінально-процесуальних.

Таким чином, набуття особою (чи надання їй) повної цивільної дієздатності до досягнення 18 років не означає набуття нею повної кримінально-процесуальної дієздатності. А, отже, у таких випадках згоду (чи, навпаки, заперечення) законного представника при укладенні примирювальних домовленостей слід брати до уваги при прийнятті відповідного рішення.

2) В абз.4 п.1 листа вказано, що «При цьому якщо кримінальне провадження здійснюється стосовно однієї особи, яка підозрюється/ обвинувачується у вчиненні кількох окремих кримінальних правопорушень, серед яких є тяжкий чи особливо тяжкий злочин і злочин невеликої тяжкості, внаслідок вчинення якого потерпілому було завдано шкоди, угоду про примирення може бути укладено *щодо злочину невеликої тяжкості*. Кримінальне провадження у такому випадку (стосовно зазначеного кримінального правопорушення) має бути виділено в окреме провадження, про що *слідчий*, прокурор *вносить постанову*, а суддя постановляє ухвалу... Під окремим кримінальним правопорушенням у таких випадках слід розуміти не лише одиничне суспільно небезпечне діяння, але й діяння, яке отримало правову оцінку шляхом застосування двох або більше норм Особливої частини КК (тобто при ідеальній сукупності злочинів)».

Тут зауваження викликають кілька моментів.

Передусім, незрозуміло: чому при вчиненні кількох злочинів різної тяжкості угода про примирення може бути укладена *лише щодо злочину невеликої тяжкості*? Адже у ч.3 ст.469 КПК зазначено, що відповідні угоди можуть бути укладені у провадженні щодо злочинів середньої тяжкості, а також у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, до якого згідно ст.474 КПК належать не тільки злочини невеликої чи середньої тяжкості, а й ряд тяжких (це діяння, передбачені ч.2 ст.152, ч.4 ст.185, ч.4 ст.186, ч.3 ст.189, ч.3 ст.190 КК України) і особливо тяжких злочинів (діяння, передбачені ч.5 ст.185, ч.5 ст.186, ч.4 ст.189, ч.4 ст.190 КК) - за умови коли постраждалий від такого діяння та винний пов'язані особливими родинними стосунками чи коли шкода була заподіяна виключно власності потерпілого або ж коли винний щодо потерпілого виступав як найманий працівник).

Окрім того, згідно ч.5 ст.217 КПК рішення про об'єднання /виділення матеріалів кримінальних проваджень приймається виключно прокурором, а не слідчим.

До того ж, рішення про виділення матеріалів кримінальних проваджень відповідно до ст.217 КПК можливе не лише щодо одного кримінального

правопорушення і не лише у випадку ідеальної сукупності злочинів. Таке виділення можливе й при реальній сукупності.

ЗАУВАЖЕННЯ

на лист

Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.04.2013 № 223-558/0/4-13

«Про доповнення до інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 № 223-1679/0/4-12 "Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод"»

У абз.1 п.5 листа зазначено, що «якщо до суду надійшла угода про застосування до підозрюваного чи обвинуваченого примусових заходів виховного характеру (у разі *вчинення злочину у стані неосудності*, обмеженої осудності), суд, зважаючи на те, що зміст угоди (як про примирення, так і про визнання винуватості) не охоплює застосування цих заходів, керуючись п.п.1, 3 ч.7 ст.474 КПК, має відмовити в її затвердженні.

Тут викликає заперечення використання словосполучення «*вчинення злочину у стані неосудності*», адже неосудний не є суб'єктом злочину, він вчиняє інше суспільно-небезпечне діяння. Проте аргументація, викладена у цьому положенні, в цілому вірна та заслуговує на увагу.